

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DEKİ İSLAMCI DERGİLERDE İHVAN-I MÜSLİMİN
HAREKETİNİN ALGILANIŞ BİÇİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif Gül ÖZDEMİR

Çorum- 2022

**TÜRKİYE'DEKİ İSLAMCI DERGİLERDE İHVAN-I MÜSLİMİN
HAREKETİNİN ALGILANIŞ BIÇIMLARI**

Elif Gül ÖZDEMİR

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ**

ÇORUM-2022

Elif Gül Özdemir tarafından hazırlanan “İslamcı Dergilerde İhvan-ı Müslimin Hareketinin Algılanış Biçimleri” adlı tez çalışması 28/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK

.....

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ

.....

Doç. Dr. Habip DEMİR

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile .....’ın ..... Anabilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora derecesi alması onanmıştır.

Unvanı Adı SOYADI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğuna, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim.

Elif Gül ÖZDEMİR

TÜRKİYE'DEKİ İSLAMCI DERGİLERDE İHVAN-I MÜSLİMİN HAREKETİNİN ALGILANIŞ BİÇİMLERİ

Elif Gül ÖZDEMİR

ORCID: 0000-0001-9267-5416

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2022

ÖZET

Tez konumuzu, İhvan'ı Müslimin'in Türkiye'de yayın yapan İslamcı dergilerdeki algılanış biçimi oluşturmaktadır. Bu çerçevede İhvan'la ilgili fikirlerin Türkiye'ye ne zaman intikal ettiği ve bu faaliyetlerde şahıs olarak kimlerin çabası bulunduğu araştırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İhvan'ın İslamcı dergilerde nasıl algılandığının ortaya çıkarılmasında önem arz eden İslamcı dergiler ve İhvan-ı Müslimin Hareketi'nin tarihsel seyri ve gelişimi incelenmiştir. İkinci bölümde ise belirlenen on altı dergi içinde İslamcı dergilerde İhvan algısı araştırılmıştır.

İhvan-ı Müslimin, 1928 yılında Mısır'da ortaya çıkmış ve çeşitli İslam coğrafyalarına etki etmiş en önemli dini hareketlerden biridir. Bu hareket içerisinde Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Abdulkadir Udeh, Said Havva gibi şahsiyetler faaliyet göstererek kendi alanlarında birçok eser kaleme almışlardır. Onlar, dönemin Mısır siyaseti içerisinde baskı ve şiddete maruz kalsalar da, ortaya koydukları fikirlerle İslamcılık düşüncesi içerisinde vazgeçilmez isimlerden olmuşlardır.

İslamcı dergilerin tarihsel seyrinin, Türkiye'nin siyasi, dini ve sosyal hayatından bağımsız ele alınması mümkün değildir. II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte İslamcılık düşüncesinin fikri alanda kendine yer bulduğu söz konusu dergicilik faaliyetleri, Cumhuriyet dönemi reformlarıyla birlikte 1923 yılından 1947 yılına kadar devam edecek olan bir kesinti dönemine girmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidarıyla birlikte kısmi demokrasi ortamının sağlanması, İslamcı fikriyatın tekrar yayın yapma alanına kavuşmasını sağlamıştır. Özellikle de *Hareket ve Büyük Doğu* dergileri hariç tutulursa diğer dergiler bu dönemde başlayan rahatlama ortamı ile yayın hayatına başlamış ve bu alanda ciddi bir çeşitlenme yaşanmıştır. 1960'lı yılların ortalarından itibaren İslamcılık düşüncesinin ivme kazanmasına yönelik yayın

faaliyetlerini de etkileyen yeni bir döneme girilmiştir. Tercüme faaliyetleri olarak adlandırılan bu dönemde 60'lı ve 70'li yıllarda Mısır ve Pakistan'da, 80'li yıllarda da İran'da yazılıp Türkçe'ye çevrilen kitapların Türkiyeli okuyucularla buluşması hedeflenmiştir.

Tercüme faaliyetleriyle birlikte Hasan el-Benna ile Seyyid Kutub başta olmak üzere Abdulkadir Udeh, Said Havva gibi isimler tarafından kaleme alınan kitapların tercüme edilmesi Türkiye'de dini, fikri, siyasi ve sosyal düşüncede değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu amaca hizmet eden en önemli İslamcı dergi *Hilal* dergisidir. *Hilal* dergisi bu faaliyetlere öncülük ederek kendi ifadeleriyle Türkiye'deki İslami uyanışa İhvan'ın eserlerinin Türkiye'de tanınmasıyla katkı yapacağını düşünmüştür.

Hilal başta olmak üzere İslamcı dergilerin büyük bölümünde, İhvan'ı Müslimin Hareketi'ne yönelik yaklaşımın olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunlar arasında söz konusu hareketle bağlantılı olarak tasavvuf, Selefilik, tekfircilik, cahili toplum gibi kavramlara yönelik eleştirilerin olduğu da görülmektedir. Bu doğrultuda Cemalettin Efgâni ve Muhammed Abduh gibi isimler merkeze yerleştirilmiştir. Özellikle *İslami Hareket* isimli derginin İhvan'ın Efgâni ile ilişkisini reddetmesi dikkat çekicidir. Ayrıca *Büyük Doğu* dergisi de İhvan'ı, Seyyid Kutub özelinde eleştirilere tabi tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepler Tarihi, Mısır, İhvan-ı Müslimin, İslamcı Dergiler.

Bilim Kodu: 60404

THE PERCEPTION OF AL-IKHWAN AL-MUSLİMİN MOVEMENT İN THE İSLAMİC MAGAZİNES İN TURKEY

Elif Gül ÖZDEMİR

ORCID: 0000-0001-9267-5416

HİTİT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

January 2022

ABSTRACT

The subject of our thesis is the perception of Ikhwan al-Muslimun in Islamist journals published in Turkey. The thesis consists of two parts. In the first part, are examined the historical course and development of Islamist journals and the Muslim Brotherhood Movement. In the second part, the Ikhwan perception in Islamist journals was investigated among the sixteen journals determined.

The al- Ikhwan al-Muslimun movement emerged in Egypt in 1928 and it is one of the most important religious thought movements that affected various Islamic geographies. Thinkers like Hasan al-Banna, Sayyid Qutb, Sa'id Hawwa have been active in this movement and have written many works in their own fields. Although they were exposed to oppression and violence in the Egyptian politics of the period, they became very important figures in the thought of Islamism with the works and ideas they produced.

Another subject related to our thesis is Islamist journals. Considering the historical course of Islamist journals independently of Turkey's political, religious and social life lead to an incomplete evaluation. With the Second Constitutional Era, the journalism activities, in which the thought of Islamism found a place in the intellectual field, entered the period of interruption with reforms of the Republican period. In 1950, with the Democrat Party's power, the provision of a partial democracy environment gave the Islamist idea a place to broadcast again. Since the mid-1960s, a new era has been entered, which also affected the publishing activities aimed at the acceleration of the thought of Islamism. In this period, which is called as translation activities, it was aimed to meet Turkish readers with translation works from Egypt and Pakistan from the 60s and 70s purposeful translation activities started.

Along with the translation activities, the translation of the books written by Hasan al-Banna, Seyyid Qutb, Abdulkadir Udeh and Said Havva, caused changes in religious, intellectual, political and social thought in Turkey. The most important Islamist magazine serving to this purpose is Hilal magazine. Hilal journal, by pioneering these activities, thought that it would contribute to the Islamic awakening in Turkey with the recognition of the Ikhwan's works in Turkey.

It is understood that the approach towards the Muslim Brotherhood Movement is positive in most of the Islamist journals, especially the Hilal journals. However, among these, it is seen that there are criticisms of concepts such as Sufism, Salafism, Takfirism, and ignorant society in connection with the movement in question.

Keywords: Islamic sects history, Egypt, Ikhwan al-Muslimun, Islamist Journals.

Science Code: 60404

TEŐEKKÖR

Çalışma süresince desteklerini, sabrını ve nezaketini esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ'e teőekkürü bir borç bilirim. Çalıőmamı okuyarak katkı sağlayan Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK ve Doç. Dr. Habip DEMİR'e teşekkür ederim. Araştırma sürecinde kaynakların temini ve kullanımını konusunda kolaylık sağlayan ve yardımlarını esirgemeyen İSAM yetkililerine, eksik olan dergi sayılarına ulaşmamı kolaylaőtıran Sema AKÇAY'a, çalıőmamı tashih ederek yardımlarını esirgemeyen başta sevgili kardeőtım Kübra Gül ÖZDEMİR olmak üzere değerli arkadaşlarım Hayrunnisa KAHVECİ ve Merve Nur ÇAM'a teşekkür ederim. Son olarak, her zaman bilgiye ulaşmamızı öğütleyen, desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, yol gösteren, her daim rahat bir çalışma ortamı oluşturan ve yetiőtmemizde büyük fedakârlık gösteren babam Mehmet Tuncer ÖZDEMİR ile annem Ayőegöl ÖZDEMİR'e ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

Elif Gül Özdemir

Çorum 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMCILIK ve İHVAN-I MÜSLİMİN HAREKETİ

1.1. Türkiye’de İslamcılık ve Buna Bağlı Yayınlar	4
1.1.1. İslamcılık.....	4
1.1.2. Türkiye’de İslami Yayıncılığın Serüveni.....	8
1.1.3. İslami Yayıncılığın Temel Özellikleri.....	26
1.2. İhvan-ı Müslimin Hareketi.....	31
1.2.1. İhvan’ın Yöntem Tercihleri ve Buna Yönelik Eleştiriler	38
1.2.2. İhvan’ı Müslimin Hareketinin Türkiye’de Tanınması.	42
1.2.3. İhvan-ı Müslim’in Hareketi’nin Türkiye’deki İslami Yayıncılığa Etkisi.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMCI DERGİLER VE İHVANI MÜSLİMİN

2.1. 1946 Öncesi Dergiler	59
2.1.1. <i>Büyük Doğu</i> (1943-1978).....	59
2.2. 1946-1980 Arası Dergiler	66
2.2.1. <i>Sebilürreşad</i> (1948-1966).....	66
2.2.2. <i>Hilal</i> (1958- 1993).....	70

2.2.3. <i>Diriliş</i> (1960-1992)	80
2.2.4. <i>İslam Düşüncesi</i> (1967-1969).....	83
2.2.5. <i>İslami Hareket</i> (1978-1980).....	85
2.2.6. <i>Şura</i> (1978)- <i>Tevhid</i> (1978-1979)- <i>Hicret</i> (1979-1980)	88
2.3. 1980-1997 Arası Dergiler	95
2.3.1. <i>Genç Birikim</i> (1988-2016)	95
2.3.2. <i>Haksöz</i> (1991-2016).....	103
2.3.3. <i>Umran</i> (1993-2016)	112
2.3.4. <i>Altınoluk</i> (1986-2016).....	119
2.3.5. <i>Yeni Zemin</i> (1993-1994).....	122
2.4. 1997'dan Günümüze Kadar Olan Dergiler	125
2.4.1. <i>Özgün İrade</i> (2004-2016).....	125
2.4.2. <i>Bilgi ve Düşünce</i> (2002-2003)	128
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	135
EKLER	150
Ek.1. Fotoğraflar	150

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

İDP	İslamcı Dergiler Projesi
MK	Müslüman Kardeşler
DP	Demokrat Parti
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
RP	Refah Partisi
FP	Fazilet Partisi
SP	Saadet Partisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
İLEM	İlmi Etütler Derneği
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
MİT	Millî İstihbarat Teşkilâtı
YİE	Yüksek İslam Enstitüsü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
çev.	Çeviren
ed.	Editör

bk.	Bakınız
t.y.	Tarih yok
y.y.	Yayın evi yok
bs.	Basım
kt.	Kitap Tanıtımı
dby.	Dergi Bölüm Yazısı

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın merkezinde, Türkçeye “Müslüman Kardeşler” adıyla çevrilen İhvan-ı Müslimin hareketi yer almaktadır. Mısır toprakları içerisinde doğup büyüyen İhvan-ı Müslimin hareketi, yirminci yüzyılın en etkili ve en büyük Sünni İslami hareketlerinden biridir. Tarih sahnesine çıktığı 1928 yılında Sünni Müslüman cemaatin liderlik sorununa çözüm getirmek gibi önemli bir misyon üstlenmiştir. Bu yüzden, kurulduğu dönemde Müslüman devletler üzerinde var olan sömürgecilik faaliyetlerine karşı Müslüman halkların umudu olmuş ve kurucuları, fikirleri, dünya görüşleri ve siyasi mücadelesi ile başta Arap ülkeleri olmak üzere Müslüman ülkelerde günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

İhvan-ı Müslimin hareketi, merkezi Kahire’ye taşındıktan sonra siyasi meselelere karşı olan ilgisini daha da artırmıştır. Camilerde, kahvehanelerde vaaz düzeyinde başlayan hareket, artık okullar, mescitler ve bazı yayın organlarını etkin bir şekilde kullanarak fikirlerini halka ulaştırmayı başarmıştır. Bu başarıları, dini vaaz ve eğitimden siyasete geçebilmeleri, kardeşlik bilinciyle donanmış bir lider etrafında iyi örgütlenmiş olmalarından gelmektedir.

İhvan-ı Müslimin’in Mısır içerisinde her geçen gün artırdığı etkisini ülkenin dışına da taşıdığı, yoğun faaliyetleri sonucu Mısır’da oluşan İslami düşüncenin, zamanla tüm İslamcı düşünür ve yazarları etkilemiş olduğu konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Hasan el-Benna, Seyyid Kutub ve Muhammed Abduh’un, 1950’li yıllardan sonraki İslami gelişmelerde çok büyük etkileri olmuştur. Özellikle 1960’li yıllardan itibaren hareket içerisinde ön plana çıkan Seyyid Kutub’un düşünceleri, Türkçeye çevrilen kitapları aracılığıyla Türkiye’de de tanınmaya başlamıştır. Ancak onların Türkiye’de yayın yapan ve İslâmi düşüncenin bir aynası durumundaki İslamcı dergiler tarafından nasıl algılandığı konusu henüz tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Bu sebeple biz, içerisinde kültürel ve tarihsel hafızayı barındıran ve diğer yönleriyle birlikte büyük bir külliyat oluşturan İslamcı dergilerin, İhvanı algılayış biçimlerini ele almayı önemli bir görev olarak addettik. Bu çerçevede İhvan hareketinin öne çıkan aktörlerinin kim olduğunu, Türkiye’de ihvan mensuplarının kitaplarını ilk olarak hangi tarihte çevrilmeye başladığını, hangi dergi, gazete, yayınevlerinde basıldıklarını, ilk mütercimlerinin kimler olduğunu, yayınların hangi tarihler arasında artış yaşadığını, temel görüşlerinin Türkiye’deki düşünce yapısını hangi düzeyde etkilediğini ve en önemlisi de söz konusu dergilerde bu hareketler ilgili ne tür kanaatlerinin oluştuğunu ayrıntılı olarak araştırmaya karar verdik. Bu çerçevede ilk olarak Türkiye’de yayın yapmış dergilerin bu hareket hakkındaki düşüncelerini belirleyeceğiz. Yine İhvan’ın fikirlerinin Türkiye’nin düşünce hayatı içerisinde yeri, geçirdiği aşamaları ve değişimleri tespit edip ifade etmeye çalışacağız.

B. Araştırmanın Kaynakları ve Metodu

Çalışmamızın temelinde, öncelikle İhvan Hareketi'nin Türkiye'deki İslâmcı dergilerde ne şekilde ele alındığı konusu yer almaktadır. Bu çerçevede ilgili dergi, gazete ve kitap arşivleri taranarak buradaki yazarların İhvan hareketi üzerindeki düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Literatür taramasından elde edilen bilgiler konu başlıklarına göre tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, kaynak ve metotları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde İslamcılık düşüncesi ve İhvan-ı Müslimin hareketi ayrı ayrı incelenmiştir. İslamcılık, özellikle Türkiye'de fikir ve kişi bazında kapsamlı geniş bir alana sahip olduğundan burada ana hatlarıyla özetlenmeye çalışılmıştır. Yine bu çerçevede oluşan İslami yayıncılığın tarihsel süreci ve temel özellikleri Türk siyasi hayatı da dikkate alınarak titizlikle ele alınmıştır. İhvan-ı Müslimin'in Türkiye'de tanınma süreci de elbette önemliydi. Bu yüzden de söz konusu fikri akımın Türkiye'de İslami yayıncılığa etkisi, tarihsel zaman aralıkları, dönemin önde gelen yayıncılarının ifade ettikleri görüşler ve İhvan'a yönelik bakış açıları da dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise tezimizin esas konusu olan İslamcı dergiler ve İslamcı dergilerde İhvan-ı Müslimin hareketinin ele alınış şekillerine yer verilmiştir. Bu bölümde ana kaynağımızı İDP (İslamcı Dergiler Projesi) oluşturmuştur. İDP içerisinde 388 İslamcı dergi tespit edilmiş olup, bunlardan bazıları sadece edebiyat dergisi olması dolayısıyla elenmiş, bazıları çok kısa yayın hayatı yapmalarından ötürü önemli bir külliyat elde edilememesinden, bazıları ise telifine ya da PDF dosyasına ulaşamamasından dolayı (*Hareket* dergisi gibi) tez kapsamına alınmamıştır. İslamcı dergiler arasında önemli bir yer tutan *İktibas* dergisi, adından da anlaşılacağı üzere, çeşitli gazete ve dergilerden "alıntılar" yaparak dergi yayınlama politikası benimsemiştir. Bu şekilde yayın yapan derginin İhvan konusunda kendi anlayışına ulaşmanın zor olacağından dolayı dergi seçimi dışında tutulmuştur. Bunun yanı sıra, dergi ayrı bir çalışma ürünü olduğundan ve geniş bir kapsamda ele alınması gerektiğinden bu tez çalışmasında yer almamıştır. Tüm bu bahsetmiş olduğumuz gerekçelerden dolayı özellikle döneme damgasını vuran ve Türkiye'de İslamcılık düşüncesine yön veren on altı dergi incelenme kapsamına dahil edilmiştir.

Dergilerin tasnifi, tarihsel süreç dikkate alınarak yapılmaya çalışılmıştır. Bunun için seçilen zaman aralıkları, 1946, 1980, 1997 gibi Türkiye'nin düşünce hayatında önemli köşe taşları olarak belirlenen belli başlı tarihler dikkate alınarak belirlenmiştir. İlgili bölümde, belirtilen tarih aralığı içerisindeki dergilerin yayın hayatına başlama yılı esas alınmıştır. Fakat dergilerin yayına başlama tarihleri söz konusu tarihlerle tam olarak uyuşmadıkları için onları en fazla etkili oldukları dönem içerisinde vermeye çalıştık. Örneğin 1946-1980 yılları kategorisi arasında bulunan *Diriliş* dergisi 1960-1992 yılları arası yayın yapmıştır. Bizim *Diriliş* dergisini 1946-1980 yılları arasındaki kategoriye koyma sebebimiz, derginin 1960 yılında yayın yapmaya başlamasıdır.

1980 yılına kadar incelenen dergiler, (*Büyük Doğu, Hilal, Diriliş, İslam Düşüncesi, İslami Hareket, Şura, Tevhid, Hicret*) belirledikleri dergi politikası nedeniyle tek 'şahıs' olarak algılanmıştır. Bu durum 1980 yılından sonra incelenen dergilerde değişmiş, kişi bazında ifadelerle yer verilmiştir.

Dergilerde İhvan-ı Müslimin hareketinin ele alınışına geçilmeden önce dergi künyeleri, derginin yazı kadrosu, derginin önemi ve etkisine değinilmiştir. Dergiler tanıtılırken yayın hayatına dair belirtilen tarih aralıkları İDP'den alınmıştır. Farklı dergilerde yer alsalar da aynı düşünceyi dile getiren yazılara tekrara düşmemek amacıyla yer verilmemiştir.

Dergilerin ayrıntılı olarak incelenmesi, Türkiye'nin dini, siyasi, fikri yapısını daha iyi aydınlatacaktır. Fakat bu durum çalışmamızın kapsamını aşacağı için bu çalışmada ismi geçen dergiler "İhvan-ı Müslimin, Müslüman Kardeşler, Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Mısır, İslami Hareket, İslamcılık" özelinde taranmış, dergilerin İhvan-ı Müslimin'e yönelik bakış açıları, yorumları, ele alış biçimleri, eleştirileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Cemalettin Efgâni, Muhammed Abduh ve Mevdudi'den bağımsız araştırma yapılamayacağı için bu isimler de hem İslamcılık bölümü içerisinde hem de dergilerin taranması sırasında kullanılmıştır.

Tez içerisinde İhvan-ı Müslimin hareketinin ismi, dergilerdeki kullanımına göre zaman zaman İhvan, Müslüman Kardeşler, Kardeşler, hareket, cemaat, teşkilat şeklinde kullanıldığı gibi, söz konusu isimlerde Hasan el-Benna, el-Benna, Benna, Seyyid Kutub, Kutub şeklinde farklı kullanımlarına yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

İSLAMCILIK ve İHVAN-I MÜSLİMİN HAREKETİ

1.1. Türkiye’de İslamcılık ve Buna Bağlı Yayınlar

1.1.1. İslamcılık

Batı ve Doğu dünyasında köklü değişimlerin yaşandığı 19. yy., İlber Ortaylı’nın ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti açısından “en uzun yüzyıl” olarak kayıtlara geçmiştir.¹ Bu yüzyılda sanayi, ekonomi, askeri ve teknik anlamda ileride olan Batı’nın politikalarından en çok etkilenen bölge, hiç şüphesiz Ortadoğu’dur.² Bu bölgede siyasi, askeri anlamda yoğun ve karmaşık bir dönem yaşanırken aynı zamanda ideolojik açıdan da birçok fikrin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir süreç yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi de İslamcılık düşüncesidir.

İslamcılık, 19. yy’da Osmanlı’nın son döneminde modernleşmenin etkisiyle ortaya çıkan en önemli fikir akımlarından birisidir. Bununla birlikte İslamcılığın ortaya çıkışını Osmanlı’da fikir akımlarının yeşermeye başladığı dönemle sınırlı tutmak, tanımlanan kavramın eksik anlaşılmasına sebep olacaktır. İslamcılığın ortaya çıktığı dönem ve bu akıma hangi kişilerin öncülük yaptığı konusunda görüş birliği hâkim değildir. Bu kavramın ortaya çıkış zamanı tartışmalara konu olmuştur.

İslamcılık söz konusu olduğunda, ortaya çıktığı dönemin özelliklerine, beslendiği ülke şartlarına ve bazı belli başlı şahıslara bağlı olması sebebiyle tek bir tanımdan, tek bir sistemden bahsedemeyiz.³ Genel kanı olarak onun, Osmanlı’nın çöküş döneminde ortaya çıkmış fikir akımlarından, geliştirilen kurtuluş reçetelerinden birisi olduğu yönündedir. Cemalettin Efgâni, Muhammed Abduh, Seyyid Ahmet Han, Seyyid Emir Ali gibi kişilerin de öncülüğünü yaptığı bu akım; Anadolu coğrafyası içerisinde, Meşrutiyet Dönemi’nin önemli yayın organlarından *Sırat-ı Müstakim*, *İslam Mecmuası*, *Beyanü’l-Hak* gibi dergilerde yazılar kaleme alan kişiler tarafından bir kültür ve fikir akımı olarak geliştirilmiştir.⁴ Bu isimler arasında Cemalettin Efgâni İslamcılığın kurucu ismi olarak düşünülmektedir. Hayatı, kişiliği hakkında olumlu ve olumsuz farklı görüşler mevcuttur. Örneğin *Haksöz* dergisi 1994 Şubat-Mart sayısında Efgâni’yi okuyucularına, insanlara yol gösterici, cesur, bilinçli, uyanış ve diriliş hareketini başlatan,

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 34.

² Ali Bilgenoğlu, “Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler’in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı”, *YeniFikir* 19 (19 Temmuz 2017), 310.

³ Hatice Budak, “İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses ‘İslam’ın İlk Emri Oku’ Dergisi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 11/1 (02 Mart 2020), 118.

⁴ İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler 1* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 16.

İslamı, taklidi yorumlardan kurtarmak için mücadele eden biri olarak tanıtmaktadır.⁵ *Yeni Furkan* dergisi ise Efgani'yi, İngiliz işbirlikçisi, mason olarak ifade etmektedir.⁶

“İslamcılık” akımının ortaya çıkış nedenleri siyasi, askeri, ekonomi, kültürel vb. birçok başlık altında ele alınmakta ve neden-sonuç içerisinde incelenmektedir. Buna göre 1800'lü yıllarda Osmanlı'nın ve İslam dünyasının içerisinde bulunmuş olduğu kriz ortamı, buhranların, sömürgeciliğin, askeri yenilgilerin ve siyasi başarısızlıkların yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Mısır, Cezayir işgal edilmiş, Hindistan İngilizlerin egemenliğine girmiş ve Osmanlı Devleti de gerilemenin tüm emarelerini göstermeye başlamıştır.⁷ Rönesans ve Reform hareketleri geçirmiş olan Batı dünyasında ise askeri, sanayi vb. alanlarda gelişmeler yaşanıyordu. Bu gelişmeler karşısında yetersiz kalan ve canlılığını kaybeden İslam dünyasının gerilemesindeki sebepler tartışılmış, tekrar eski gücüne kavuşmak için ne yapılacak sorusuna çözüm önerileri getirilmiştir.⁸

İslamcılık akımını geliştiren diğer sebepler şu şekildedir: Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı özgürlük, eşitlik, adalet kavramlarının İslami açıdan yorumlanmaya çalışılması; Tanzimat ve Islahat fermanlarının etkisiyle yayın faaliyetlerinde meydana gelen artış; bu artışa bağlı olarak hem düşünürlerin faaliyet alanının genişlemesi hem de yayınların etki alanının topluma ulaşması; oryantalistlerin çalışmalarına karşı İslam'ı anlatan kitapların sayısının artması; ilmiye sınıfının da yaşanan olaylar karşısında pasif kalması, Batı'nın İslam coğrafyalarında uyguladığı “hilafet” politikasının özellikle Arap bölgesinde karşılık bulması da İslamcılık akımını geliştiren sebepler olarak görülmektedir.⁹

İslamcılık yukarıda ifade edilen nedenlerden ve benzeri sebeplerden dolayı geliştirilmiş bir düşünce akımıdır. Bu kavram içerisinde genel olarak, batı sömürgeciliğine karşı Müslümanların içinde bulunduğu kriz ortamından çıkmak için çözüm yolları üretilmiş, muktedir Batı ile nasıl bir ilişki kurulacağı, modern dünyada İslamiyet'in nasıl konumlanacağı yorumlanmıştır. Batı'nın ilerlemesi karşısında İslam dininin geri kalmışlığın sebebi olarak görülmesi de İslamcılığın savunmacı ve kanıtlayıcı bir dil üretmesine sebep olmuştur.¹⁰ Üretilen savunmacı dil ve üslup, İslamcı dergilerin seçtiği ve gündemine aldığı konulara yansımada da takip edilebilmektedir.

İslamcılık, İslam'ın siyaset ve ekonomi gibi alanlar içerisinde nasıl yorumlanacağını tartışan başlıca alan olmuştur. Söz konusu bu akım, Batı üretimi olan tüm gelişimleri tamamen reddeden veya tamamen kabul eden anlayışların yanında Çağdaş İslam Düşüncesi olarak ifade

⁵ “Cemalettin Afgani Soruşturması”, *Haksöz Dergisi* 35-36 (Mart 1994), 26-27.

⁶ “İngiliz Maskarası Cemalettin Efgâni”, *Yeni Furkan* 32 (Nisan 2009), 3.

⁷ Cemil Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014),90.

⁸ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık* (İstanbul: Yeni Şafak Kitaplığı 13, 1995.), 14-15.

⁹ Hulusi Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi “İslamcılık”* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019), 23-27.

¹⁰ Hicret K. Toprak, *Mihrap, Minber ve Devlet: Tek Parti Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 119.

edilen üçüncü bir yol önermiştir.¹¹ Savunduğu tezler ve dayanak noktası; temel kaynaklara dönüş, İslam'ı sosyal, siyasi, ekonomik, askeri gibi her alana nüfuz etmiş bir şekilde ele almak, kendi kodlarına uygun olarak modern çağa ayak uydurmak, bid'at, hurafe ve geri kalmışlıktan kurtarmak üzerine kuruluydu. Dolayısıyla bu akım, özgürlükçü, bağımsızlığı savunan, ümmetçi bir karakter arz eden, ıslah, tecdit, ihya gibi kavramlarla da ifade edilen bir hareket olarak kendini göstermiştir.¹² Bu anlayışa göre Osmanlı çöküşüne giden yolda amaç sadece Osmanlı'yı kurtarmak olmamış, aynı zamanda Batı'nın sömürgelerinden yanlış inanışlardan, Batı taklitçiliğinden kurtulmak, İslam'ı tekrar etkin hale getirmek için oluşturulmuştur.

İsmail Kara'ya göre İslamcılık; modern, eklektik, aktivist yönleri olup, Müslümanların geri kalmalarına yol açan nedenlerden kurtarmak, ekonomik, siyasi, ahlak, felsefe, eğitim kısacası tüm alanlarda İslam'ın yeniden yaşanabilir ve söz sahibi olmasını sağlamak üzerine inşa edilmiştir.¹³ Ona göre İslamcılık fikri aynı zamanda modern bir harekettir. Burada temel soru İslam ve modernleşmenin nasıl bir birliktelik oluşturacağı ve bunun siyasi, toplumsal hayata nasıl yansıtacağıdır. Aynı görüşe başkaları da sahiptir ve onlar da, zıtlık gibi görünse de İslamcılığın Modernizmin bir ürünü olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat burada İslamcılığı diğer ideolojilerden ayıran nokta, vahyi ve nasları merkeze koymasındır.¹⁴

İslamcılığın modernizmin bir ürünü olduğu düşüncesi, İslamcı dergiler arasında yer alan *Haksöz* dergisi tarafından olumsuz bir çağrışım yaptığından dolayı eleştirilmiştir.¹⁵ Hayrettin Karaman da, 19. yy'da bu alanda adı öne çıkan kişiler için, din ve medeniyetin Batı düşüncesine uyarlanması anlaşıldığından dolayı "İslam modernistleri" tanımını kullanmak yerine "İslamcı, ihtiyacı" gibi tanımlamaları kullanmıştır.¹⁶

Ali Bulaç ise İslam'ın her alana nüfuz edemeyeceğini düşünenleri eleştirerek İslamcılığın; "İslamcılık, İslam'ın ana referans kaynaklarından hareketle yeni bir insan, toplum, siyaset ve dünya tasavvurunu, evrensel anlamda İslam Birliği'ni hedefleyen entelektüel, ahlaki, toplumsal, ekonomik, politik ve devletlerarası hareket" olduğunu düşünmektedir.¹⁷ O da İslamcılığın modern bir hareket olduğu düşüncesindedir. İslamcılığı dönemlere ayırarak bu durumu "Üç Nesil İslamcılık" olarak adlandırmaktadır. Ona göre üç neslinde gündem maddeleri farklıdır. 1850-1924 yıllarını kapsayan ilk dönem İslamcılığının konu alanları, Kur'an ve sünnete dönüş, cihad, içtihat, ulema etrafında şekillenirken, 1950-2000 yıllarını kapsayan ikinci neslin gündemini ulus devleti, eğitim, İslam devleti, İslam toplumu oluşturmuştur.¹⁸

---

¹¹ Mustafa Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/ 3 (01 Ocak 2006), 49.

¹² Şentürk, *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi "İslamcılık"*, 19.

¹³ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler 1* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 16

¹⁴ Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", 51.

¹⁵ Yusuf Aydın, "Pendik Belediyesi'nde İslami Hareket Paneli", *Haksöz Dergisi* 60 (Mart 1996), 68.

¹⁶ Hayrettin Karaman, *İslami Hareket Öncüleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 21.

¹⁷ Ali Bulaç, "Ali Bulaç, Mümtazer Türköne ve Yasin Aktay'ın İslamcılık Üzerine Tartışması", 21 Temmuz 2012, 2.

¹⁸ Bulaç, "Ali Bulaç, Mümtazer Türköne ve Yasin Aktay'ın İslamcılık Üzerine Tartışması", 4.

Fakat Bulaç, iki dönemin önderleri arasındaki eğitimin ve entelektüel seviyenin farklı olduğunu da söylemektedir.

İslamcılık düşüncesinin ana hedefinde İslam'ın kapsayıcılığı ve evrensel olduğundan hareketle 'İslam'ı hayata hâkim kılma, öze dönüş' tezi vardır. Bu tezlerin gerçekleştirilmesi amacıyla da birtakım ıslah programları ortaya koyulmuştur. Bu programların yöntemini temelde Efgâni ve Abduh merkezli iki ekol gerçekleştirmiştir. Eğitim, yayıncılık faaliyetleri, ıslah düşüncesi ile Abduh; inkılap, siyaset, devlet, birlik konusunda da Efgâni metot anlamında özellikle İslamcılığın pratik boyutuna yön vermiştir. Temelinde dinin evrenselliği, emperyalizm karşıtlığı, diktatör sistemlere karşı halkçılık düşüncesi¹⁹ olsa da her iki ekolün başlangıç noktası ve tartıştığı sorunlar aynıdır.²⁰ Eğitim müfredatının ve kurumların yeniden düzenlenmesi, hem düşünce özgürlüğüne alan açması yönünden hem de din-bilim tartışmaları etrafında cevaplar-çözümler üretebilmesi açısından içtihadın yeniden kapılarının açılması, Batı ile ilişkilerin belli kurallara bağlanarak yeniden düzenlenmesi, İslam'ın dinamiklik kazanması yönünden tasavvufi bakışın yorumlanarak revize edilmesi, hadis kabulünde getirilen kriterler ve hadis-sünnet bakış açısı, İslam ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerinin kazanılması, İslam kültürel-siyasi-ekonomik birliğinin sağlanması, İslam ülkeleri ile iş birliğinin masaya yatırılması gibi fikirler etrafında İslamcılık temel problem alanlarını oluşturmuştur.²¹

Cemalettin Efgâni, Muhammed Abduh, Seyyid Ahmet Han'ın etrafında başlayan İslamcılık düşüncesi, Anadolu coğrafyası içerisinde günümüze kadar inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Osmanlı'da 19. yy. da başlayan ve devlet politikası olarak benimsenmesinden sonra, Birinci Dünya savaşında farklı cephelerde alınan yenilgiler, Osmanlı'nın Balkanlarda ve Ortadoğu'da önemli kalelerini yitirmesi, Türk milliyetçiliğinin artan bir hızda ilerlemesi İslamcılık fikrinin siyasi arenada akamete uğramasına sebep olmuştur. Bu alanda hareket imkânı kalmayınca farklı dönemlerde Mehmet Akif, Said Nursi, Hamdi Yazır, M. Sabri, İzmirli İsmail Hakkı, Şemsettin Günaltay gibi isimlerin etrafında gelişerek farklı kavramlarla temsil edilme imkânı bulmuştur. Nurculuk, Süleymancılık; İhvan-ı Müslimin, Hizbu't-Tahrir gibi oluşumlarda söylem üreterek ve üretilen söylemi taşıyarak gelişme imkânı bulan bir İslamcılık (İslami Hareket, Çağdaş İslami Düşünce, siyasal İslam, kültürel İslam, modernizm, ihya hareketi) seyri vardır.²²

İslamcılık farklı dönemlere kategorize edilerek incelenmiştir. Ali Bulaç'ın yaptığı²³ ve yukarıda ifade edilen kategoriden hariç başka bir kategorileştirme İsmail Kara tarafından yapılmıştır:

---

¹⁹ Bülent Şahin Erdeğer, "İslamcılığın tecrübeleri: Mısır ve Tunus (1)", 12 Ekim 2021, <https://www.indyturk.com/node/256916/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87slamc%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-tecr%C3%BCbeleri-m%C4%B1s%C4%B1r-ve-tunus-1>.

²⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, (İstanbul: Klasik, 2016), 33-36.

²¹ Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, 25-30.

²² Azmi Özcan, "İslamcılık", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 62-65.

²³ Ali Bulaç, "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- 6: İslamcılık*, ed. Yasin Aktay, Murat Gültekinil ve Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004), 48-49.

1870-1908 (İttihat-ı İslam Politikaları), 1908-1924 (İslamcılık), 1924-1960 (Muhafazakarlık-Milliyetçilik), 1960-1980 (Radikal-Entelektüel), 1980 sonrası (Uyum-Entegrasyon) olmak üzere beş dönemde incelenmiştir.²⁴ Görüldüğü gibi zaman aralıkları, isimlendirmeler farklı olsa da ortak olarak dönemlerin özelliklerine, siyasi yapıya, sosyolojik dönemlere, isimlere, dış politikaya, taleplere göre değerlendirilmesi yapılarak İslamcılığın seyri incelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemlerin özellikleri İslami yayıncılık bölümünde işlendiğinden dolayı ayrıntıya girmemeyi tercih ediyoruz.

1.1.2. Türkiye’de İslami Yayıncılığın Serüveni

Tarihin ve insanlığın her döneminde gerek ilkel gerek modern araçlarla tesis edilmeye çalışılan iletişim²⁵, toplum ve toplumların etkileşimini, duygu ve düşüncelerin dile getirilmesini, değer ve tutum yargılarının nesiller boyu aktarılmasını sağlayan görevleriyle önemli işlevler görmektedir.²⁶ Televizyon, telefon, radyo, sosyal ağlar, kitaplar ile sağlanan irtibatın yanında süreli yayın olan dergicilik faaliyetleri de bu irtibatın kurulmasını sağlayan araçlardan birisidir.

Cemil Meriç tarafından ‘hür tefekkürün kaleleri’ olarak nitelendirilen dergilerin, toplumlarda gündemin nabzını tutma, gündemi belirleme, fikirleri harekete geçirme gibi önemli işlevleri vardır. Kitap ve gazete arasında derginin daha işlevsel, daha güncel olma durumu, değişime ve etkileşim yününün daha kuvvetli olması da dergileri avantajlı bir konuma getiren etken olarak tartışılmıştır. Bizim konumuz açısından İslamcı dergiler, İslami düşüncenin serüvenini takip edebileceğimiz, İslam ülkeleri ile iş birliği beraberliklerinin artmasına yardımcı olan önemli kaynaklardan birisidir.²⁷

Dergiciliğin tarihsel ve düşünsel seyri, özellikleri, konu ve muhtevası, problemleri, ona yönetilen eleştiriler, nitelik-nicelik durumları İslamcı dergilerde ele alınan, tartışılan, hakkında konferanslar düzenlenen bir konu olmuştur. “Dergiler ve Bizde Dergicilik”²⁸, “Tebliğ ve Dergicilik”²⁹, “Türkiye’de İslami Dergicilik ve 10. Yılında *Genç Birikim* Paneli”³⁰, “*Haksöz* ve İslami Dergicilik Değerlendirildi”³¹, “İslami Dergicilik ve *Genç Birikim*”³², “Dergileri Eylem Yeri

---

²⁴ İsmail Kara, “Cumhuriyet Türkiye’inde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 29/30 (Bahar-Yaz 1985), 22-34.

²⁵ Emel Erbaşlı, *Yeni İletişim Araçlarının Kullanım Sikliği ile Dönüşen Kişiler Arası İletişim Biçimi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2020), 4.

²⁶ TDK, “İletişim” erişim 25 Aralık 2021.

²⁷ Nevzat Yalçıntaş, “İslam Basın ve Yayın Gelişmesi”, *Hilal dergisi* 211-212 (Eylül 1980), 2-4.

²⁸ *Kalem ve Onur*, 13-14 (1997).

²⁹ *Düşünce*, 1/5 (1976).

³⁰ *Genç Birikim* 14 (2007).

³¹ *Haksöz* 101 (1999).

³² *Genç Birikim* 94 (2007).

Olarak Kabul Edebiliyor Muyuz?"³³, "İslami Dergiciliğin Tarihi Seyri"³⁴, "Kültür ve Edebiyatımızda Dergiciliğin Yeri"³⁵, "Dergi Okumadan Yeterli Bir Diyalog ve Gelişim İmkânı Olur mu?"³⁶ konularından da görülebileceği gibi dergiler ve İslami dergicilik alanı tartışma alanı oluşturmuştur.

Yeni çıkan her bir dergi, önceki dergilerin bilgi mirasından yararlanmakla birlikte dergicilik ve düşünce dünyasına yenilikler de katmışlardır.³⁷ Ali Bulaç dergilerin, bilginin üretim alanları olduğunu ve sivil mektepler olarak işlevlerinin bulunduğu yorumunu yapmaktadır.³⁸

Dergiler, İkinci Meşrutiyet dönemiyle başlayan İslamcılık düşüncesi için önemli bir rol üstlenmişlerdir. İslamcılık düşüncesi, devletin ve Müslümanların içinde bulunduğu buhran durumundan kurtulmak için kurtuluş reçetesi olarak sunulmuş, bu durum da İslamcı dergiler için de ana dayanak noktasını oluşturmuştur.³⁹ Zafer Toprak, 1908 yılını, düşünce ve çoğulculuk ortamının dergilere yansması bakımından önemli bir tarih olduğunu belirtmekte ve 1908-1909 yılları arasında üç yüz elli üç, 1910 yılında yüz otuz, 1911'de yüz yirmi dört dergi ve gazetenin yayınlandığını ifade etmektedir.⁴⁰

İslamcılığın dergi alanında fikir akımı olarak gelişmesinde Cemalettin Efgâni ve Muhammed Abduh'un çıkarttığı⁴¹ sömürgeciliğe karşı, İttihad-ı İslam çizgisinde olan *Urvetü'l Vüskâ* dergisi ıslah hareketlerinin öncüsü olarak görülmekte ve kendisinden sonraki dergilere de örneklik teşkil etmektedir. Bu dergi Osmanlı döneminde ise Eşref Edip'in çıkarttığı, Mehmet Akif'in başyazar olarak yazılar kaleme aldığı *Sırat-ı Müstakim* dergisine yol göstermektedir.⁴²

İslamcı dergiler, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden bir ay sonra çıkartılmaya başlanan *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad* dergisi⁴³ ile birlikte yayın hayatına başlamasından günümüze kadar Türkiye'de inişli çıkışlı bir süreç geçirmiştir. Bu değişkenlik halinin en büyük

---

³³ Haksöz 101 (1999).

³⁴ *Genç Birikim* 94 (2007).

³⁵ *Edebi Pankart* 7 (1998).

³⁶ Haksöz 220 (2009).

³⁷ Ferhat Kentel, "1990'ların İslâmî Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller: Bilgi ve Hikmet, *Umran, Tezkire*", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce- İslamcılık* 6 (2004), 1.

³⁸ Ali Bulaç, "Çıkarken Birkaç Söz...", *Bilgi ve Hikmet Dergisi* 1 (Kış 1993), 1.

³⁹ Hatice Budak, "İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses 'İslam'ın İlk Emri Oku' Dergisi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(1), sy.118.

⁴⁰ Zafer Toprak, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi", içinde *2.Meşrutiyette Fikir Dergileri* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1985), 126.

⁴¹ Hilal Görgün, "El-Urvetü'l-Vüskâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/186. Ayrıca bk. Muhammed Garip Cesur, "Bir Direniş ve Islahat Hareketi El Urvetül Vuska'dan Menar'a Afgani, Abduh ve Reşit Rıza", *Bilge Adamlar* 35 (Nisan 2014), 57.

⁴² Hamza Türkmen, "İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni", *"Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 3/394.

⁴³ Mehmet Salih Arı ve İbrahim Halil Ozan, "Sırat-ı Müstakim ve Volkan'a Göre 31 Mart Vakası", içinde *İslam'ı Uyandırmak Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar (İlem İlmî Etüdler Derneği, 2018), 227.

sebeplerinden biri, hiç şüphesiz Türkiye’de benimsenen dini politikaların etkisinin büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Siyasi uygulamalar dini, toplumsal ve kültürel birçok alanına yansımış, dolayısıyla İslamcı dergilerin içeriğine, niteliğine, üslubuna etki ederek bazen özgürlük ortamında yayın yapmasına bazen de tehdit olarak algılandığından dolayı baskı, sansür, yasaklar uygulanmasına sebep olmuştur.

Kökleri İkinci Meşrutiyet’e dayanan İslamcı yayıncılığın kırılma noktalarını tek bir döneme veya olaya indirmek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Türkiye’nin Tek Parti Dönemi, çok partili hayata geçiş, 27 Mayıs İhtilali, MTTB’nin dönüşümü, Akıncılar, İran Devrimi, 80 İhtilali, 97 Darbesi, siyasi partiler, grup ve cemaatler, ülke dışındaki İslami Hareketler ve bu hareketlerin önde gelen liderlerinin hayatı, eserleri Türkiye’de dergiciliğin içeriğine, söylemine etki etmiştir. Dergilerde İslami düzen ve devlet yapısı, yaşam tarzı, günlük siyaset, toplum, ahlak, aile hakkında görüşler ileri sürülmüş, önemli görülen sorunlarla ilgili eleştiriler, çözüm önerileri yapılmıştır.

İslamcı dergilerin yayın hayatına başladıkları dönemin siyasi, kültürel, dini, toplumsal özelliklerinden bağımsız bir değerlendirme yanlış olacağından dolayı aşağıda belirtilen tarih aralıklarında yayın hayatına başlayan dergilerin geçirdikleri süreci göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Ahmet Köroğlu İslamcı dergilerin tarihsel gelişim sürecini kategorize ettiği beş dönem belirtmektedir.⁴⁴

1. 1908-1925 yılları arası İkinci Meşrutiyetle başlayan cumhuriyet döneminin ilk iki yılını kapsayan dönemdir. Bu dönemin en etkili dergisi *Sebilürreşad*’dır. Bu dergiye ek olarak *Beyanü’l-Hak* dergisi (1908-1910), *Sadây-i Hak* dergisi (1908), *Mahfil* ve *İslam* mecmuasını (1914-1918) sayabiliriz. Bu dergilerin içerisinde *Beyanü’l-Hak* ve *Sadây-ı Hak*, gelenekçi İslami çizgideyken *Mahfil* tasavvufi, *İslam Mecmuası* da modernist bir anlayıştadır.⁴⁵

2. 1925-1943 yılları arası cumhuriyetin ilanı neticesinde yapılan inkılaplarla birlikte İslamcılığın etki alanının daraltıldığı dönemdir. En ağır şartların yaşandığı bu döneme rağmen üç önemli dergiden bahsedebiliriz. *Hareket* dergisi, *Büyük Doğu* dergisi ve tekrar yayın hayatına başlayan *Sebilürreşad* dergisidir.

3. 1943-1960 yılları arası özellikle çok partili yaşama geçiş ve demokrasinin sağlanmasıyla birlikte İslami yayıncılık tekrar yükselişe geçmiştir. Bu dönem yayınlanan dergilerin belirgin özellikleri, kaybedilen zamanın telafisi adına temel dini bilgilere, ilmi, ahlaki öğelere daha fazla yer ayırmalarıdır.

---

⁴⁴ Budak, “İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses ‘İslam’ın İlk Emri Oku’ Dergisi”, 118

⁴⁵ Toprak, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi”, 127.

4. 1960-1980'li yıllar İslamcı dergilerde çeşitliliğin görüldüğü dönem olmuştur. 60'lı yılların İslamcı dergilerinde Türklük, mukaddes değerler, birlik ve beraberlik fikirleri ön plandayken, 70'li yıllarda gruplar arasındaki çekişmelere dönüştüğü bir dönem olmuştur.

5. 1980-2002 yılları arası ise, bir önceki dönemde yaşanan çeşitliliğin derinleştiği dönem olmuştur. Komünizm tehlikesine karşı devletin dine yaklaştığı, İran Devriminin de etkisiyle İslami bir devlet ve toplum modeli oluşturulmaya çalışıldığı ve bu durumun dergilere yansıdığı görülmektedir.⁴⁶

Nazım Maviş ise doktora tezinde dergileri dört kategoriye ayırmıştır.⁴⁷

1. Tasavvufi özellikte olan dergiler: Bu dergilere *Altınoluk*, *Yeni Dünya*, *Ribat* dergilerini örnek olarak verebiliriz.

2. Cemaat yapılarına ait olan dergiler: *Köprü* dergisi bu kategoriye örnek olarak verilebilir.

3. Edebi niteliği öne çıkan dergiler: Bu kategoride Nurettin Topçu'nun *Hareket* dergisi, Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisi, Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisi, Nuri Pakdil'in *Edebiyat* dergisi, Rasim Özdenören'in kuruculuğunda bulunduğu *Mavera* dergisi sayılabilir.

4. İslamcı düşüncenin ve İslamcı olarak nitelendirilen kişilerin yazdıkları fikri düzeyin yoğun olduğu dergiler.

Hamza Türkmen, Müslümanlar arasında bilgi alışverişi bakımından önemli bir köprü olarak gördüğü dergileri Türkiye Cumhuriyeti kurulmasından itibaren üç kategoride ele almaktadır.⁴⁸

1. Türkmen'in dergi kategorileri arasında ilk olarak, İslam'ı dar bir bakış açısıyla okuyup, ibadet sistemine indirgemek için çıkarılan dergileri saymaktadır. Bu tür dergilerin temelde bir sapma amacıyla oldukları ifade edilmektedir.

2. Müslümanların değerlerini olumlu olumsuz korumak için çıkan muhafazakâr dergiler. Türkmen, bu kategoride *Büyük Doğu*, *Sebilürreşad*, *Hareket*, *İslam Dünyası*, *Selamet*, *Diriliş*, *Edebiyat*, *Nesil*, *Pınar*, *Yeniden Millî Mücadele* dergilerini örnek olarak göstermekte, bu dergilerin mevcut İslami anlayışları, kültürü koruyabilmek, mevcut siyasi ortamda nefes alabilmek için çıktıklarını söylemektedir. Batıcılığa ve Kemalizm'e temelde karşı olsalar da Osmanlı, mezhepçilik, ulus kurgusu etrafında şekillendiklerini düşünmektedir.

3. Müslümanların *Tevhid* ile bilinçlenmesi, sosyalleşmesi, İslami kimliğin yeniden diriltilmesi gerektiği ve ümmet bilinci etrafında şekillenmesinin gerekli görüldüğü dergiler:

⁴⁶ Ahmet Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016), 6 (3.dipnot).

⁴⁷ Nazım Maviş, *Türkiye'de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergiler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 18.

⁴⁸ Türkmen, "İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni", 398.

Hilal, Düşünce, Aylık Dergi, Talebe, Haksöz, Tevhid, Bilgi ve Hikmet dergileri örnek olarak verilir. Bu dergiler sağcı, milliyetçi “kirlerden” arındırılmaya, mezhepçi çizgiden uzaklaşmaya çalışmışlardır. Rehbersiz, plansız da olsa samimi olarak İslam dünyasındaki gelişmeleri Türkiye’ye aktarmaya çalışmışlardır.⁴⁹

Bu bölümde biz, hem Türkiye’nin siyasi olarak şekillenişini hem de ülke dışındaki gelişmelerin Türkiye’ye yansımalarını göz önünde bulundurarak dergileri aşağıdaki gibi kategorilere ayırmayı tercih ettik. Bu çerçevede:

1. 1946 öncesi dergiler: İkinci Meşrutiyet’ten itibaren Demokrat Parti’nin kurulmasına kadar geçen süreç içerisinde çıkartılan dergiler.
2. 1946-1980 yılları arası dergiler: Türkiye’nin çok partili yaşama geçişinden 80 darbesine kadar yayın hayatına başlamış olan dergiler
3. 1980-1997 yılları arası dergiler: 1979 İran İslam Devrimi’nin hemen sonrasında 1980 ihtilali ile başlayıp 97 post modern darbesine kadar geçen süredeki dergiler.
4. 1997-2021 yılları arası dergiler: 97 yılından günümüze kadar çıkan İslamcı dergiler.

Dergilerin çıktıkları dönemlere, içeriklerine daha iyi vakıf olabilmemiz için Türkiye siyasi tarihine, din ve devlet politikalarına değinmemiz gerekmektedir. Bu bölümde başlangıç tarihi olarak Cumhuriyetin ilanı belirlenmiştir.

Millî Mücadele Dönemi’nde herhangi bir din-siyaset ayrımı yapılmamış, odaklanılan nokta bağımsızlık mücadelesi olmuştur. 1923 yılında Ankara’nın başkent olma önerisiyle birlikte İstanbul için “Halifeliğin merkezi olması sonsuza kadar devam edecektir” önerisi kabul edilmiştir. Birinci Meclisin çok kimlikli yapısının yanı sıra İkinci Meclis’in kabul ettiği öneriler arasında; 1924 (20 Nisan) Anayasasının ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin dininin İslam olduğu hükmü yer almıştır.⁵⁰

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1923-1945 yılları arasını kapsayan Tek Parti Dönemi din politikalarına baktığımız zaman; laiklik düşüncesi çerçevesinde din devlet tarafından kontrol altına alınmış, toplumsal alandan ve devlet yönetimindeki etkisinden soyutlanmıştır. Yine bu yıllar dini hayatın kuşatıcılığının daraltıldığı, siyasetten uzaklaştırıldığı, dini yayınların hemen hepsinin kapatıldığı ve İslam’ın her alanda dışarıda tutulmasının gerçekleştiği yıllar olmuştur.⁵¹ İnkılaplar gerçekleştirilirken hepsi bir anda eyleme dökülmemiş, toplumun özellikleri dikkate alınarak hazır olması beklenmiş ve reformların yavaş yavaş yerleşmesi amaçlanmıştır.

---

⁴⁹ “Türkiye’de İslami Dergicilik ve 10. Yılında *Genç Birikim*”, *Genç Birikim* 94 (Mart 2007), 16-17.

⁵⁰ Hüseyin Kara, “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/19 (2017), 113.

⁵¹ Sinan Ateş, *Türkiye’de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 67.

29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ve Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, devlet başkanlığı makamında halife sıfatıyla bir liderin oturması düşüncesini ortadan kaldırmıştır.⁵² Mustafa Kemal'in "ilk uygun zamanda kaldırılmalı"⁵³ olarak ifade ettiği halifeliğin yanında Evkaf ve Şer'îye Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye Vekaletinin kaldırılmasına ilaveten Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edildiği gün olan 3 Mart 1924 tarihi, dinin siyasi, sosyal, kültürel konumunda dönüm noktasını oluşturmuştur. Devamında yaşanan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, Şapka Kanunu, Soyadı Kanunu, Takvim değişikliği, Ayasofya Cami'nin önce restorasyon amacıyla kapatılıp daha sonra müzeye dönüştürülmesi, hafta sonu tatil gününün Cuma gününe alınması, harf devrimi, Medeni hukuktaki hükümler gibi her alanda yapılan değişiklikler, Şeyh Said İsyanı (1925) ardından yaşanan İzmir Suikastı (1926), din derslerinin veli iznine bağlanması (1927), 1924 Anayasasından 1928 yılında yapılan değişiklik neticesinde "Devletin din İslam'dır" ibaresinin kaldırılması, yine 1928 değişikliğiyle TBMM'nin şer'î hükümleri uygulama görevinin kaldırılması, Menemen Hadisesi (1930) ve Ezanın Türkçe olarak okunmaya başlanması(1932), hem toplumda İslami hassasiyetleri olan kesimle arasını açmış hem de İslami kurumların işlevliğinin yitirilmesine, dinin temsil gücünün kaybedilmesine yol açmıştır.⁵⁴

Böylece yeni devletin yeni politikaları vasıtasıyla, devlet, siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal alanlarda hayata geçirdiği reformları aracılığıyla hedeflenen ideallerde bir toplum oluşturulmaya çalışılmış, Osmanlı Devleti'nden kalan ve eski düzen yapısına dair zihinlerde oluşabilecek en ufak hatıralardan arındırılmak istenmiştir.⁵⁵ Ali Bulaç, 1923-1960 yılları arasında olumsuz nitelermelere sahip bir Müslüman tipi oluşturulduğunu, din anlayışına İslam adına hurafe, bid'atlerin yerleştiğini, Cumhuriyet öncesi dönemdeki İslami alanda yaşanan heyecanlı dönemlerin yitirildiğini ifade etmektedir.⁵⁶

Yukarıda isimlerine yer verdiğimiz hadiselerin arasında en önemlisi, Şeyh Said İsyanıdır. Osmanlı Devleti'nde Sened-i İttifak ile başlayan, Tanzimat ve Islahat Fermanları, Birinci ve İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesi, hilafetin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, anayasaların hazırlanması ile devam eden demokratikleşme yolundaki gelişmeler zaman içerisinde bazı iç ve dış problemler nedeniyle kesintiye de uğramıştır.⁵⁷ Yaşanan problemlerden birisi de, cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra milliyetçilik ve dini kaynaklı olarak ortaya çıkan ilk büyük isyan olarak nitelendirilen Şeyh Said İsyanıdır. Özellikle isyan sonrasında alınan kararlar, Türkiye'nin demokratikleşme, özgürlük, basın ve yayın faaliyetlerine etkisi

---

⁵² Kara, "Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)", 118.

⁵³ Kara, "Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)", 119.

⁵⁴ Necdet Subaşı, "1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür", *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, ve Yunus Enes Sezgin (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016), 50.

⁵⁵ Ateş, *Türkiye'de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi*, 84.

⁵⁶ Ali Bulaç, "1960 Sonrası İslami Hareket", *Hicret Dergisi*, 4 (08 Ekim 1979), 2.

⁵⁷ Ercüment Sariay, "Takrir-i Sükün Kanununa Dair Bazı Düşünceler", *Mütefekkir*, 2/4 (Aralık 2015), 377-403.

bakımından önem arz etmektedir.⁵⁸ İsyân sırasında alınan önlemlerin ve devamında çıkarılan kanunların dini, siyasi, sosyal etkilerinin yanında yayıncılık hayatına uzun yıllar etkisi olmuştur. Bu kanunlardan birisi Takrir-i Sükûn kanunudur. Takrir-i Sükûn kanununun birinci maddesi esas alınarak *Tevhid-i Efkar*, *İstiklal*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Vatan*, *Tanin*, *Millet*, *Kahkaha* (Trabzon), *İstikbal* (Trabzon), *Saday-ı Hak* (İzmir), *İkaz* (Afyon) ve İslamcı kimliği ile bilinen *Sebilürreşad* gibi dergi ve gazeteler zararlı ve yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.⁵⁹ Gazeteciler, Şark İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlardır.

Kapatılan *Sebilürreşad* dergisinin başyazarı Eşref Edip, “*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde” yazı dizisinde bu duruma şu şekilde tepki vermiştir: “Fakat buna ne lüzum var? Beyhude zahmet. Kürt isyanı ile bizim ne münasebetimiz olabilir?”⁶⁰ Yargılamalar sonunda savcı, dergi ve gazetelerdeki yazılar ile makalelerin isyan ve isyancılar üzerinde etkisinin bulunduğunu fakat bunun kasten yapılmadığını, ayaklanmaları bilerek ve isteyerek etkilemediğini belirterek davanın sona erdirilmesini talep etmiştir. Böylece cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından ortaya çıkan isyanlar dinin bireysel alanda yaşanmasını zor hale getiren kanunların çıkmasına neden olmuştur.⁶¹

Yapılan reform ve inkılapların devamının sağlanması, geriye dönüşe hiçbir alanda izin verilmemesi ve halk nezdinde yerleşmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler arasında basın ve yayının önemli bir işlevi vardır. Basın her dönemde; devlet, siyaset, politikacılar, fikir insanları için propaganda, düşüncelerin aktarıldığı, fikirlerin yönlendirildiği, etki ve hareket oluşturulmaya çalışılan bir alan olduğu için tedbir alınacak en önemli alanlar arasında gelmektedir. Bu çerçevede Matbuat Umum Müdürlüğü, memleket içerisinde dini neşriyat ile dini bir hava yaratılmasının istenmediğine dair bir bildiri yayınlamış, 15 Temmuz 1931-181 sayılı Matbuat Kanunu, hükümete istediği gazeteyi kapatma yetkisi vermekle birlikte yargı yolunu da itirazlara kapatılarak, bu kanunda vatan, milli mücadele düşmanlığı yapanların ve bu sebeple hüküm giymiş olanların gazete çıkaramayacağı hükmü konmuştur. Padişahlık, hilafet, komünistlik, anarşistliği kışkırtıcı yayınlar ile hanedan mensubu olup yurt dışına gönderilenlerin de yazılarının gazete ve dergilerde basılması yasaklanmıştır.⁶²

Resmi makamlarca yapılan bir başka açıklama ise 1937 yılında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından dile getirilmiştir. Mecliste yaptığı konuşmada şu cümlelere yer vermiştir:

Laiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmamasını temin etmektir. Bizce laikliğin çerçevesi ve hududu budur. Biz diyoruz ki dinler,

⁵⁸ Sariay, “Takrir-i Sükûn Kanununa Dair Bazı Düşünceler”, 386.

⁵⁹ Sariay, “Takrir-i Sükûn Kanununa Dair Bazı Düşünceler”, 396.

⁶⁰ Eşref Edip, “*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde”, *Sebilürreşad Dergisi* 12/282 (1956),111.

⁶¹ Necdet Subaşı, 1960 Öncesi İslami Neşriyat Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür, 44.

⁶² Necdet Subaşı, 1960 Öncesi İslami Neşriyat Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür, 45.

vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın.
Karıştırmıyoruz ve karıştırmayacağız!⁶³

Çıkartılan kanunlar, yapılan açıklamalar ve devlet politikaları neticesinde İslami yayıncılık “muhalif” olarak görülmüş, çok sesli bir ortamın bulunmaması içe kapanış dönemini yaşatmıştır.⁶⁴ Özellikle harf devriminden sonra İslami yayıncılık İkinci Meşrutiyet ile yakalanan kültürel, edebi, fikri birikimin aksine kalite, içerik, yazı bakımından geri planda kalmış ve en zor dönemini yaşamaya başlamıştır. Siyasi, sosyal, kültürel, dini, toplumsal alanda yapılan ve yapılmak istenen inkılaplar Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde dinin artık yeniden yorumlandığını, kontrol ve gözlem altına alındığını göstermektedir.⁶⁵ Sonuç olarak en zayıf dönemini yaşayan İslamcı dergilerin durumu; dini politikalara, İslamcı düşünce ve kişilere tavizin olmadığı yönetimin benimsenmesinden dolayı zayıflamaya, geri çekilmeye, kendini unutturmaya yönelmiştir.⁶⁶

Artık dönemin dini yayın faaliyetlerinin merkezi Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı 633 sayılı Kanun’da görev tanımları arasında şu ifadeler yer almaktadır:

Dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, ihtiyaç duyduğu konularda inceleme ve araştırma grupları oluşturmak, bu hususta yurt içi veya yurt dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanmak, gerektiğinde bu alanlarda hizmet satın almak ve sonuçlarını Başkanlığa sunmak.” ve “Toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamak, hazırlatmak, bunları inceleyerek yayımlamak, süreli yayınlar yapmak ve gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmak, dini bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kurulunun olumlu görüşünü aldıktan sonra yayımlamak, kütüphane açmak.⁶⁷

Bu maddeler doğrultusunda bu dönemde çıkan dini nitelikli yayınlar TBMM’nin isteği üzerine DİB tarafından yapılmış resmi yayınlardır.

İsmail Kara “Cumhuriyet Türkiye’sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine” adlı makalesinde Demokrat Parti iktidarına kadar geçen süre içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığınca gerçekleştirilen yayınların otuz tane eser olduğunu ve bu eserlerin parasız olarak dağıtıldığını ifade etmektedir.⁶⁸ *Elmalılı Tefsiri*; Ahmet Naim, *Kâmil Miras-Tecridi Sarih*; Mehmet Akif-Kur’an Meali gibi eserlerin kaleme alınması TBMM tarafından istenmiştir.⁶⁹ Ahmet Hamdi

⁶³ Şaban İba, “Laikliği Savunan Kaldı Mı?”, *Yeni Yaşam Gazetesi* (18 Haziran 2020), <http://yeniyasamgazetesi2.com/laikligi-savunan-kaldi-mi/>. (Son erişim: 29.11.2021).

⁶⁴ Ahmet Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, içinde *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016), 10.

⁶⁵ Doğan Duman, “Türkiye’de İslamcı Yayıncılık”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/ 4 (01 Haziran 1994), 77.

⁶⁶ Subaşı, “1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, 49.

⁶⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri, Resmî Gazete 12038 (2/7/1965), Kanun No.633, md.5/2911.

⁶⁸ İsmail Kara, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, 159, Ayrıca bk.: Faruk Görgülü, “Dinî Dergicilik ve Süreli Yayınlarımız”, *Diyanet* 300 (Aralık 2015), 24.

⁶⁹ Subaşı, “1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, 51.

Akseki'nin kaleme aldığı *Askere Din Dersleri* (1925), *Ahlak Dersleri* (1924), *İslam Dini* (1933), *Köylüye Din Dersleri* (1928)⁷⁰, *Yavrularımıza Din Dersleri* (1941)⁷¹, *Peygamberimiz'in Vecizeleri* (1945)⁷² eserleri resmi olarak yayınlanan eserlere örnek olarak verilebilir. Şaban Sitembölükbaşı, tartışmalara neden olan *İslam Ansiklopedisi*'nin Türkçe'ye tercüme edilmesi için çalışmalar başlatılmasını ve askeriyede din derslerine başlanmasını, dine karşı tavır alınan bu dönemde en önemli faaliyetler olarak yorumlamaktadır.⁷³ Server İskit 1928-1938 yılları arasında resmi ve hususi olarak yayınlanan toplam 16046 kitabın sadece 250 tanesinin dini yayın olduğunu söylemektedir.⁷⁴ Bu da toplam yayınların yaklaşık %1,55 ini oluşturmaktadır.

İslami kurumların her alanda kapının dışarısında bırakılması ve dinin ibadet boyutunun kamusal alanın dışında tutulması, yayın organı-haberleşme yaşamında bir süre için kazanım elde edilememesine sebep olmuştur. Bu dar hareket ortamında İslamcı camia yeni yol arayışlarına yönelmiştir. Düşünce dünyasında öne çıkmış düşünürler tarafından kişisel çabalar sonucu tek parti döneminin çoraklaşmış fikir dünyası canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu filizlenme ortamı kendi dönemine ve kendisinden sonraki dönemlere İslamcılık ve İslami yayıncılık anlamında öncülük yapmıştır. İslamcı Dergilere ilk olarak 1939 yılında Nurettin Topçu'nun çıkarmış olduğu *Hareket Dergisi*, Necip Fazıl Kısakürek imzalı aynı zamanda aralarında en büyük üne sahip olan *Büyük Doğu Dergisi*, İkinci Meşrutiyetin yayın organlarından biri olup, 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılmış ve tekrar 1948 yılında Eşref Edip'in gayretleri sonucu yayın hayatına başlamış olan *Sebilürreşad/Sıratı Müstakim Dergisi* gibi dergileri örnek vermemiz gerekmektedir. Bu üç dergi de tek parti döneminde yayın hayatına başlayan dergilerdir. Üç derginin yöntemi, söylemi, felsefesi farklı olsa da üçünün de ortak noktası her türlü sindirilmeye rağmen kendi dönemlerine kadar gelen birikimi kaybetmemektir.

Din eğitimi konusunda ise din uzmanları yetiştirmek amacıyla Darülfünun'da İlahiyat fakültesi kurulması, sosyal yaşamda halkın dini ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla imam-hatip yetişmesi için ayrı okulların açılması Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında kararlaştırılmıştır. Kurulan bu kurumun, 1925-1933 yılları arasında yirmi beş sayı yayınlanmış *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası* dergisi vardır. Bu dergi, dokuz sayısını Arap alfabesiyle, geri kalan sayılarını da harf inkılabının gereği olarak Latin harfleriyle yayınlamıştır. Fakat açılan İmam Hatip okulları ve İlahiyat Fakültesi, yıllar içerisinde zorunlu din derslerinin müfredattan çıkartılması, DİB'in kadro sayısındaki azalmadan dolayı öğrenci sayısı azalmış ve en sonunda

---

⁷⁰ İsmail Kara, "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki" (Ahmet Hamdi Akseki, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 126.

⁷¹ Kara, "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki",126.

⁷² Kara, "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki", 126.

⁷³ Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 20.

⁷⁴ Server R. İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, Araştırma-İnceleme Dizisi* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), 207.

da kapanmıştır. Kapatılan İlahiyat Fakültesi'nin yerine İslam İnceleme Enstitüsü kurulmuştur.⁷⁵

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili yaşama geçiş denemeleri çeşitli sebeplerle başarısız olmuş ve kesintiye uğramıştır. Bu kesinti Türkiye'nin tek parti ile yirmi yedi sene yönetilmesine sebep olmuştur. CHP iktidarı, 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile birlikte karşısında artık bir rakip ve muhalefet partisi bulmuş, 1950 seçimleri ile birlikte kendisi muhalefet kanadına geçmiştir. 1950 seçimlerinden önce yapılan, 1947-CHP kongresi değişim sinyalleri vermesi bakımından tarihi bir kongre olmuştur. Bu değişimin sebeplerinden birisi, Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı Blokunda yer almakla birlikte, ABD'nin Truman Doktrini'ni kabul etmiş ve Marshall yardımlarını almıştır. ABD ve diğer Batı Bloğu ülkelerinin temel amacı, SSCB ve dolayısıyla komünizm tehlikesi mücadele etmek olmuştur.⁷⁶ Bundan dolayı ABD, diğer Batı Bloğu ülkelerinden SSCB karşısında dini ön plana almalarını istemiştir. Diğer bir sebep ise Demokrat Parti'nin siyaset yaşamına girerek artık muhalif kanadı oluşturmasıdır. DP laiklik çizgisinde kalarak, din ve vicdan hürriyetine vurgu yapmış, toplumun istek ve ihtiyaçlarına ilgisiz kalmamıştır. Bir diğer sebep ise yaklaşan 1950 seçimleri dolayısıyla CHP'nin katı laiklik uygulamalarının toplumda tepkilere yol açmasından dolayı bu politikaları esnetmeye başlamasıdır. Özellikle dil alanında yapılan reformların, her alanda olduğu gibi din konusunda da milli dilin kullanımı, dili yabancı kelimelerden arındırmak ve korumak amacı taşımasının bir sonucu olarak ezanın Türkçe okunmaya başlamasıyla birlikte, ibadet dilinde de Türkçeleştirme faaliyetleri halk nezdinde büyük tepkilere yol açmıştır.⁷⁷

Tepkilerle birlikte dış siyasetin yön verici tavrı CHP'nin en önemli kongresi sayılabilecek, en uzun süren ve en fazla katılımın olduğu 7. Kurultayına da yansımıştır. Bu sebeplerden dolayı 1940'lı yılların ikinci yarısından sonra Türkiye'nin kurucu, katı, yön verici siyasi anlayışlarından vazgeçildiği, din eksenli politikalara devlet kontrolünde izin verildiği daha toleranslı yıllar olmuştur. 1940'tan sonra dini eğitim istekleri ve dini yayınlardaki sayı bir nebze de olsa artmıştır. "Küskün Müslümanlar" yayıncılık alanında faaliyetlerini artırmışlardır.⁷⁸ 1940 yılında Eşref Edip *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, aynı yıl Şemsettin Yeşil *Füyuzat-ı İlahi Kur'an-ı Mübin*, 1943 yılında Numan Kurtulmuş *Yeni Amentü Şerhi*, 1947 yılında Ömer Nasuhi Bilmen *Büyük İslam Ansiklopedisi*, 1947 yılında Tahir Olgun *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 1949 yılında Tahir Olgun *Mesnevi Dersleri* adlı eserleri yayınlanmıştır.⁷⁹

⁷⁵ Kara, "Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)", 127.

⁷⁶ Ateş, *Türkiye'de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi*, 119.

⁷⁷ Hicret K. Toprak, *Mihrap, Minber ve Devlet: Tek Parti Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 125.

⁷⁸ Macide Göç, "Çok Partili Sisteme Geçerken İslamcı Dergiler", *Haksöz Dergisi* 26 (Mayıs 1993), 38.

⁷⁹ Mehmet Erken, "1923-1960 Yılları Arası Türkiye'de İslami Yayıncılık", *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar (İlem İlmi Etüdler Derneği, 2018), 43.

Özellikle CHP'nin kongresinden sonra İslamcı dergilerin sayısında küçük de olsa bir artış yaşanmıştır. Üç kurucu derginin dışında 1947 yılında *Ehli Sünnet, Serdengeçti, İslam Dünyası, İrşad, Doğru Yol, Hakikat Yolu, Hakka Doğru, Selamet* dergileri; 1948 yılında *İslamiyet, Müslüman Sesi* dergileri yayın hayatına başlamışlardır.

Dergilerin isimlerinin doğrudan veya dolaylı şekilde İslami kavramlara vurgu yapması dikkat çekicidir. Yine bu yıllarda dini eğitim verilmesi isteklerindeki artışlar beraberinde Özel Din Dershanelerinin açılmasına etki yapmıştır. Türkiye'nin yedinci Başbakanı Hasan Saka din eğitimi alanındaki değişimin sinyallerini "okullarda din eğitimine yer verilmediği takdirde seçimlerde oy kaybına uğrayacakları" şeklinde ifade etmesinin⁸⁰ ardından 19 Şubat 1948 yılında İlkokul 4 ve 5. kademe sınıflarda seçmeli din dersleri konulmuş, imam hatip yetiştirme kursları açılmıştır.

Akşam gazetesinin 20 Şubat 1948 tarihli sayısı, bu gelişmeyi "Din Dersleri İşi Halledildi: İlkokullarda Din Dersi Verilecek" başlığıyla duyurmuş, din dersi okutulacak sınıflarda kitapların DİB tarafından hazırlanıp, MEB'ce kontrol edileceğini haberin detaylarında aktarmıştır.⁸¹

Neticede ilkokul 4 ve 5. sınıflarda seçmeli din derslerinin okutulması kararı alınmış, İmam Hatip Okullarının ve üniversitede İlahiyat Fakültesi kurulması kararıyla ilgili görüşmelerin bir aciliyeti olmadığı gerekçesiyle ileri bir tarihe bırakılmasına karar verildiği aktarılmıştır.⁸² Devamında yaşanan süreçte 1949'da Ankara Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açılmasına karar verilmiştir.⁸³

1949 yılında on aylık bir eğitim programı olan İmam Hatip Kursları açılmış fakat maaş, devlet memuriyeti gibi haklardan mahrum bırakılması nedeniyle ömrü kısa olmuştur.⁸⁴ 1950 senesinde Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu ile işlevlerine son verilmiş türbelerin on dokuzu açılmıştır. Bu gelişmelere ek olarak Başbakan Hasan Saka'nın istifası üzerine İslamcı ve ilahiyatçı kimliği ile bilinen Şemsettin Günaltay Başbakan olmuştur.⁸⁵ Başbakan Günaltay, dinin, inanma ihtiyacının insan için gerekli olduğuna, İslam'ın ilerleme önünde engel olmadığına ve içtihadı vurgu yapmıştır.⁸⁶ Türkiye'nin dini ihtiyaçları doğrultusunda kanunlar

---

⁸⁰ Kara, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not", 155-156.

⁸¹ *Akşam* gazetesi, "Din Dersleri İşi Halledildi: İlkokullarda Din Dersi Verilecek" (20 Şubat 1948), 2.

⁸² *Yeni Sabah* gazetesi, "Okullarda Din Dersleri" (20 Şubat 1948), 5.

⁸³ Toprak, *Mihrap, Minber ve Devlet: Tek Parti Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı*, 119.

⁸⁴ Mustafa Öcal, "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)", *100.Yılında İmam Hatip Liseleri Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul, 2013), 74.

⁸⁵ Necdet Subaşı, "1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür", 59.

⁸⁶ Bayram Ali Çetinkaya, "Cumhuriyet Halk Partisinin İslamcı Başbakanı Şemsettin Günaltay", *Eskiyeni* 7 (Ocak 2008), 6.

yapılacağını ifade eden Günaltay, din ilgili görüşlerini *Sebilürreşad* gibi İslamcı dergilerde ifade etmiştir.⁸⁷

Demokrasiye geçişle birlikte yavaş yavaş başlayan çok sesli ortam, gazetelerin yazı dizilerine de yansımıştır. *Yeni Sabah* gazetesinde, Reşad Feyzi Yüzüncü “Günün meseleleri yazı dizisi: Türkiye’de Basın Düşmanlığı” başlıklı yazısında, birkaç sene öncesinde kadar gazetelerin özgürlüklerinin sınırlı olduğunu, hükümetin anlayışı doğrultusunda yazılar yazıldığını, bu konuda emirler verildiğini, gazetelerin kapatıldığını ve bu durumun yarattığı zararlardan bahsederek eleştirilerine yer vermektedir.

Seçimlere giden süreç içerisinde hem DP mensuplarının hem de CHP milletvekillerinin din konusunda ileri sürdükleri görüşler gazetelere de yansımıştır. Örneğin *Zafer* gazetesi, 3 Mayıs 1949 tarihli sayısında, “DP Din Meselesi Hakkında Görüşünü Tekrar Açıkladı” adlı haberinde Celal Bayar’ın dile getirdiği, irtica ile mücadele etmekle birlikte din hürriyetinin diğer hürriyetler gibi mukaddes olduğunu, kişinin ibadetine kimsenin karışamayacağını, kişi ile Allah arasına kimsenin giremeyeceği ve dinin siyaset malzemesi haline getirmeyecekleri ifadelerine yer vermiştir.⁸⁸

Artık Din konusu toplumun istekleri, ihtiyaçları da gözetilerek DP’nin ifadelerinde içerisinde yer almaya başlamıştır.⁸⁹ DP iktidarı laiklik uygulamasına bağlı kalarak yeniden yorumlama yoluna gitmiştir. DP Genel Başkanı Celal Bayar laiklik ilkesi doğrultusunda din karşısında sert bir tutum benimsemekten ziyade dinin siyasetle bağlantısının olmaması ve kanunların çıkartılmasında ve uygulamasında dinin etkisinin olmadığını, bu durumda beraberinde din hürriyetini getireceğine vurgu yaparak laiklik ilkesini bu şekilde anladıklarını ifade etmiştir.⁹⁰

14 Mayıs 1950 seçimlerini “Söz Milletindir” sloganıyla yola çıkan DP’nin kazanmasıyla, süreç içerisinde kesintiler olsa da artık İslamcı dergilerin hem artan sayısında ve çeşitliliğinde hem de dergilerde ele alınan birbirinden farklı konu başlıklarında bir toparlanma süreci içerisine girdiklerini görüyoruz. İlgiler dağınık olsa da daha çok kaybedilen zamanın eksikliğini bir an önce giderme amacı olduğundan hem var olan sorunlarla ilgilenilmiş hem de ahlak, temel dini bilgiler gibi eksik kalan alanlara yoğunlaşmış⁹¹ ve öğretici bir yöntemi tercih etmişlerdir.⁹²

---

⁸⁷ Örnek için bk. Din Beşeriyet İçin Bir İhtiyaçtır, *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, Şubat 1948; Din Beşeriyet İçin Bir İhtiyaçtır, *Sebilürreşad*, 2/28 (Ocak 1949).

⁸⁸ *Zafer* gazetesi, “DP Din Meselesi Hakkında Görüşünü Tekrar Açıkladı”, (03 Mayıs 1949), Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi

⁸⁹ Hatice Budak, “İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses ‘İslam’ın İlk Emri Oku’ Dergisi”, 120.

⁹⁰ Sitembölükbaşı, *Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, 25.

⁹¹ Subaşı, “1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, 60-64.

⁹² Asım Öz, “Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslami Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme”, *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, ed. Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Sezgin Yusuf Enes (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016), 81.

İslami bilgi muhtevasına sahip yazı ve yazarlardan uzak hislendirici özelliği de vardır.⁹³ Yeni bir dil ve içerik üretilmemesinin ve belli bir fikir düzeyi yakalanamamasının sebebini yazarlar da farklı yorumlamışlardır. İsmail Kara bu durumun başlıca sebeplerinden birisinin harf inkılabının yarattığı kayıplardan kaynaklandığını söylemektedir.⁹⁴ *Hareket* dergisi 1969 “Hareketin Otuz Yılı” yazısında Nurettin Topçu İslami neşriyatı şu şekilde yorumlamaktadır:

İslami denen neşriyatın büyük çoğunluğu orta çağ tipinde gerilik vesikalarıdır. ... Otuz yıl önce hayal ettiğimiz dini uyanışın gerçekleştiğini görmemizle bu uyanışın bir sürü sahtekârın menfaat hissine alet edildiğini görmemiz bir oldu. İslam kendisini ikinci defa yücelten bu vatanda az zamanda büyücülük, sihirbazlık, sahtekarlık, bezirganlık vasıtası yapıldı ve yapılmaktadır. Bu elemli halden cemaati kurtarmak ve yine zihinleri dinin gerçek yoluna sokmak için ‘Hareket’ belki en mücadeleli çalışmalarına devam edecektir.⁹⁵

Şaban Sitembölükbaşı da bu dönemdeki dergilerle II. Meşrutiyet’in dergicilik anlayışının ve düzeyinin karşılaştırılması durumunda göze çarpan ilk unsurun, fikir kalitesinde yaşanan gerileme, yani olayları ele alış biçimi ile eleştiri gücündeki seviye düşüşü olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶ Bu dönemin İslami yayınlarının bir başka özelliği de şudur: Tek parti döneminin din alanında yarattığı ortam İslamcılığın, söylemine, dil ve üslubuna etki etmiştir. Bu ortamda muhafazakâr ve milliyetçi dil birlikteliği, çok partili yaşama geçiş ve tercüme hareketlerinin başlamasıyla birlikte ayrışmaya başlamıştır.⁹⁷

İslamcı neşriyat için nefes alınan ve toplumsal alanda etkisini artırdığı bir dönem olan 1960’larda dini canlanmanın ve taleplerin artmasının sebebi sadece siyaset ortamının yumuşaması, din ve vicdan özgürlüğüne yapılan vurgular değildir. Aynı zamanda bu yıllar iç göçlerin yaşandığı, okuma-yazma oranında artışın olduğu, İmam Hatip Okullarının ve İlahiyat fakültesinin açıldığı yıllardır.⁹⁸ Ahmet Hamdi Akseki, Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasından başlayıp yaşanan süreci 12.12.1950 yılında yazdığı bir raporda şu şekilde değerlendirmiştir:

Kanun tüm dini işleri DİB’e bırakmıştır. Bu kurum için gerekli olan elamanları yetiştirme işi ise MEB’e bırakılmış, MEB din uzmanları yetiştirmek amacıyla İmam Hatip okulları ve Darülfünunda İlahiyat Fakültesi kurmuştur. Fakat bu kurumlar çok bir zaman geçmeden kapatılmıştır ve din derslerinin kaldırılması sonuçlanmıştır. Din işlerinde uzman kişilerin yetiştirdiği kurumların kaldırılması sonucu ülkede hakiki din adamı yetişememiş ve batıl inanışların, yer altı cemaatlerin oluşumuna fırsat vermiştir.⁹⁹

⁹³ Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye’de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, 186.

⁹⁴ Subaşı, “1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür”, 64.

⁹⁵ Nurettin Topçu, “Hareketin Otuz Yılı”, *Hareket dergisi* 5/37 (Ocak 1969), 4.

⁹⁶ Sitembölükbaşı, *Türkiye’de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, 185.

⁹⁷ Şentürk, *Türkiye’de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi “İslamcılık”*, 39.

⁹⁸ Budak, “İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses ‘İslam’ın İlk Emri Oku’ Dergisi”, 120.

⁹⁹ Ahmed Hamdi Akseki, “Dini Müesseselerimiz Hakkında Bir Rapor”, *İslam Dergisi* 3/34 (Temmuz 1960), 295.

Ahmet Hamdi Akseki, bu durumun zararlı etkisinden kurtulmak için manevi eğitimin (din ve ahlak) verilmesini, bilgili ve donanımlı din adamlarının yetişmesinin gerekli olduğunu ifade etmekle birlikte toplumun din konularında buhran içinde olduğunu nitelendirerek bu durumdan kurtulmak için imam, hatip, vaiz yetiştirilme işinin DİB'e bağlı kurum vasıtasıyla olması ve bu kurumların açılmasına izin verilmesi; ilkokul, ortaokullarda zorunlu olarak lise ve üniversitelerde seçmeli din dersi, İslam felsefesi, İslam tarihi derslerinin okutulması; din ve Arapça dil kurslarının açılması; İlahiyat Fakültelerinin ve İmam Hatip Okullarının DİB tarafından idare edilmesi gerektiği önerilerini ve isteklerini ifade etmiştir. Dönemin en önemli meselelerinden biri olan Arapça ezan yasağı DP'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra 1950 Haziran'ında kaldırılması din hürriyetleri konusunda yapılan en önemli ve tarihi bir faaliyet olmuş ve halk üzerinde yıllarca unutulmayacak büyük bir heyecan yaratmıştır.¹⁰⁰

Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanı olması yeni bir dönemi başlatmış ve eğitimi ahlak ve manevi değerlerle desteklemiştir.¹⁰¹ Komünizm tehlikesiyle karşı karşıya kalınan bir dönemde bakan olan Tevfik İleri, bu tehdit karşısında Milli Eğitim politikalarına yön vermiş ve özellikle din eğitimi konusunda yeniliklerin öncüsü olarak kabul edilmiştir. Din eğitimi hakkında süregelen tartışmalar bu dönemde de devam etmiştir. "Münevver ve bilgili din adamları" nitelendirmesiyle kaliteli eğitim programları hazırlamayı ve ehil olmayan kişilerin hazırladığı din dersi programlarından arınmayı vazife olarak kabul etmiş ve bu çizgide din adamları yetiştirmek istediklerini ifade etmiştir.¹⁰² Bu hedef doğrultusunda, DİB başkanı Ahmet Hamdi Akseki'den bir rapor hazırlaması istenmiştir. Yukarıda bir kısmı ifade edilen raporda tekrar faaliyete geçirilmesi istenilen İmam Hatip Kurslarının yerine iki kademedden oluşan toplam yedi yıllık eğitim veren, din dersleri programı DİB ve MEB'in beraber hazırladığı İmam Hatip Meslek Okullarının açılmasına karar verilmiştir.¹⁰³

DİB'in ihtiyaç duyduğu kadro sayısının karşılanamaması, 1949 yılında açılan Ankara İlahiyat Fakültesi'ne İmam Hatip mezunlarının girememesi, ilk olarak 1959 yılında İstanbul'da dört yıllık eğitim süresi olan Yüksek İslam Enstitülerinin açılmasını sağlamıştır.¹⁰⁴ DP'nin her ne kadar dini yaşayışın, din kurumlarının önündeki engelleri ortadan kaldırsa da siyasi anlayışında özellikle laiklik ilkesinin yansımaları bakımından dengeli bir politika izlediğini Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkartmasından, Atatürk büstlerine yapılan saldırılarla adından söz ettiren ve kanuni sınırları ihlal eden Ticani Tarikatını cezalandırmasından, DP'den ayrılan siyasetçilerin kurduğu Millet Parti'sinin kapatılmasından, Malatya Olayı diye adlandırılan gazeteci Hüseyin Üzmez'e yapılan suikast girişimi sonucu kapatılan bazı yayın organlarından

---

¹⁰⁰ Ahmed Hamdi Akseki, "Dini Müesseselerimiz Hakkında Bir Rapor", 295.

¹⁰¹ Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslamın Yeniden İnkısafları (1950-1960)*, 33.

¹⁰² *Akşam Gazetesi*, "Tevfik İleri'nin Din Mevzuunda Konuşması", t.y., Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.

¹⁰³ Abdurrahman Bozkurt, *Tevfik İleri'nin Yaşamı ve Fikirleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 51.

¹⁰⁴ Mustafa Öcal, "Yüksek İslam Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/48.

anlayabiliriz. Şaban Sitembölükbaşı da bu durumu İslami kesimin istenilen şartlarda kontrol altında tutulmak istenmesi şeklinde yorumlamıştır.¹⁰⁵

Demokrat Parti'nin sağladığı özgürlük ortamına İslamcı dergilerin sayılarına ve söylemlerine de etki etmiştir. DP'nin seçimleri kazanmasından sonra *Sebilürreşad* dergisi 1950 Mayıs/79. Sayısının kapağına Celal Bayar ve Ahmet Hamdi Akseki'nin birlikte çekilmiş fotoğrafını taşımıştır. Seçimin ardından ilk yayınlanan bu sayısında baş yazar Eşref Edip, yeni seçilen DP milletvekilleri ile yaptığı mülakatta içinin rahatladığını, yeni dönemde halkın manevi ihtiyaçlarının karşılanacağını ve muhalefetin şu an en büyük korkusunun Arapça ezan yasağının kaldırılacak olması olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶

Ehli Sünnet dergisinin 1 Haziran 1950 tarihinde yayınlanan sayısında Abdurrahim Zapsu tarafından kaleme alınan "Din ve Laiklik" yazısında CHP iktidarının yapmış olduğu faaliyetler eleştirilmiştir. CHP'nin laiklik çerçevesinde yapmış olduklarının halk tarafından din düşmanlığı şeklinde anlaşıldığını, seçimlere yakın din derslerine bir nebze de olsa serbestlik getirip ilahiyat fakültelerini açmalarını samimiyetsiz ve oy amaçlı olduğunu ifade etmiş, yeni hükümetin de halkın dini ihtiyaçlarını kesin olarak karşılayacağını yazmıştır.¹⁰⁷

Sebilürreşad dergisinin Şubat 1953 tarihli 145. sayısında ilk yazı "Başbakanla Bir Hasbihal" başlıklı söyleşidir. Yazının ilk paragrafında "uygulanan Arapça ezan yasağının, din eğitiminin engellenmesinin, dini özgürlüklerden kısıtlanmasının yaşandığı zor günlerden sonra gelen rahatlatma ortamını sağlayan Adnan Menderes için "uzun ve karanlık gecelerden sonra Müslümanlar için yıldız gibi doğduğundan, halkın kalbini fethettiğinden" bahsedilmektedir. Aynı zamanda önceki hükümet eleştirilmekte, onların Allah'ın emirlerini yok saydıkları, millete zulmettikleri antidemokratik uygulamalarından bahsedilmekte, bu kişilerin hiçbir zaman galip olamayacağını Kur'an'ı Kerim'den ayetlerle destekleyerek ifade edilmektedir. İslamcı yayınlar cephesinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı 1951-1973 yılları arasında süreli yayınları dışında yüz kırk dört eser yayınlamıştır.¹⁰⁸

Yeni hükümet döneminde yaşanan bir başka faaliyet ise tarih boyunca hem Said Nursi'nin hem de eseri *Risale-i Nurların* uğradığı takibin bu dönemde rahatlamaya kavuşması ve *Risale-i Nurların* basılmasına izin verilmesidir.¹⁰⁹ *Risale-i Nurlar*, hem yasakların olduğu dönemde hem de rahatlatma döneminde fikir ortamında canlanmaya katkı sağlamıştır.¹¹⁰

27 Mayıs darbesiyle birlikte tekrar suskunluk dönemine giren İslami yayıncılık Nurcuların bu alanda var olmaya çalışmasıyla bu suskunluk dönemine son vermişlerdir. Cumhuriyetin

¹⁰⁵ Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslamın Yeniden İnkışafı (1950-1960)*, 29.

¹⁰⁶ Eşref Edip, "Yeni Gelen Milletvekilleriyle Mülakat", *Sebilürreşad Dergisi* 4/79 (Mayıs 1950), 50-51.

¹⁰⁷ Abdurrahim Zapsu, "Din ve Laiklik", *Ehli Sünnet Dergisi* 4/85 (Haziran 1950), 12.

¹⁰⁸ Halit Güler, "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", *Diyanet İlmî Dergi* 29/2 (Haziran 1993), 35.

¹⁰⁹ Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslamın Yeniden İnkışafı (1950-1960)*, 31.

¹¹⁰ Mahmut Bozan, "Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler", *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 70.

ilanından sonra faaliyetlerine son verilen tarikatlar yer altına çekilmiş ve 1947'den sonra başlayan özgürlük ortamı içerisinde özellikle 1960'lı yıllarda Bediüzzaman-Nurculuk hareketi, Süleyman Hilmi Tunahan-Süleymanlık, Nakşibendilik cemaatleri içinde çıkarılan dergi ve gazetelerle kendilerine yeniden yer bulmaya başlamışlardır.¹¹¹ Tarikat yapılanmasından daha çok dini hareket olarak kabul edilen ve 1950-1960 yılları arasında dini hareketler içerisinde en etkili olan Nurculuk, süreli yayın çıkartma açısından da öne çıkmaktadır. 1960-Nur mecmuası, 1963-Bediülbeyan dergisi, 1963-İhlas gazetesi, 1964-Zülfikar gazetesi, 1967-İttihat gazetesi, 1970-Yeni Asya gazetesi, 60'lı yıllardaki İslamcı yayınlarına örnek olarak verildiği gibi 1971 yılında kurulan Yeni Asya Yayınevi bu hareket için önemli bir gelişme olmuştur.¹¹² Önemli derecede takipçi sayısına ulaşan bu hareket, gazete ve dergileriyle İslamcı dergiler gündemi içerisinde etkili bir pozisyon almıştır. 1960'lı yıllarda Nurettin Topçu, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi düşünürlerin çalışmaları İslamcılık ve İslamcı dergiciliğin gelişiminde ve canlanmasında etkili olmuştur.¹¹³

1965 yılında genel başkan değişimiyle, sol görüşleri içerisinde barındırmayan, Batılılaşmayı savunmayan, Osmanlı tarihi ve kültürü merkezli, dini unsur ve terimlerin kullanıldığı muhafazakâr-milliyetçi daha sonra da İslamcı kimliğe sahip bir yapıya dönüşen, amblemindeki "kurt" resmini "kitap (Kur'an)" ile değiştiren MTTB'nin söylemi ve İslami kavram oluşumu, İslamcı bir çizgiye evrilmesi, yayın organı olan *Milli Gençlik* dergisinden de takip edilebilmektedir. Milli Gençlik dergisinden başka *Çatı*, *Milli Gençliğin Sesi* dergileri de MTTB'nin fikir dünyasını yansıtan yayın organları olmuşlardır. *İslâm Medeniyeti* dergisi ise, Türkiye İslam Enstitüleri adına 1967'den 1982'ye ilmi araştırmalar, tercüme yapılarak yayın hayatında kalmış bir dergidir.

Pakistan'da ve Mısır'da yaşanan İslami örgütlenmelerin ve toplumun önde gelen kişilerinin kaleme aldığı eserlerin Müslüman kamuoyunda ününün artması ve Türkçeye çevrilmeleri bu dönemdeki İslamcı dergilerin yönünü ve söylemini de etkilemiştir.¹¹⁴ 1960 sonrası yapılan tercümelerin İslamcı dergiler üzerindeki etkisi büyüktür. Özellikle *Hilal* dergisinin başyazarı Salih Özcan'ın yurtdışına Müslüman coğrafyalara yaptığı seyahatler, katıldığı İslam Kongreleri, dönemin önde gelen Müslüman alimlerinin ve düşünürlerinin eserlerini topluma ulaştırması gibi yaptığı faaliyetler Türkiye'de İslamcılığın seyrinin takibi bakımından önemlidir.¹¹⁵ Artık Arapçadan Türkçeye çevrilen yayınlar ile birlikte ümmet fikri yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Arap dünyasından yapılan tercümelerin başlaması 1960'lı yıllarda hız kazanmıştır. Bu dönemde Müslüman Kardeşler Teşkilatının yayınladığı eserler tercüme edilmeye başlanmıştır.¹¹⁶ *Hilal* ve *Selamet* dergileri bu yönelimin öncüleri olmuşlardır. Mısır'da

¹¹¹ Ahmet Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", 24.

¹¹² Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslamın Yeniden İnkışafı (1950-1960)*, 125.

¹¹³ Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", 17.

¹¹⁴ Budak, "İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses 'İslam'ın İlk Emri Oku' Dergisi", 120.

¹¹⁵ Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", 20.

¹¹⁶ Duman, "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", 89.

Müslüman Kardeşler teşkilatı, Pakistan'da Cemaat-i İslam hareketi, Hindistan'da Nedviler hareketinin yayın organları Türkiye'de tercümesi yapılan kaynaklar olmuştur.¹¹⁷ Yapılan tercüme faaliyetleri ile birlikte İslam dünyasındaki siyasi ve fikir akımlarının düşünceleri Türkiye'de yer bulmaya başlamıştır.

1978 yılından itibaren siyasi ve dini dikkatlerin İran'a kayması İran hakkındaki yazıların yoğunluk kazanmasına sebep olmuştur. Devrim öncesi İran'ın genel durumu, İran-Türkiye ve Şii-Sünni ilişkileri, Humeyni, Şah, Müslümanların İran'da başarıya ulaşmaları durumunda ümmet fikrine ne gibi katkı sağlayacağı gibi konular üzerinden gündem maddeleri oluşturulmuş ve bu konular etrafında dergiler şekillenmiştir. Çeşitli İslamcı dergilerde "asrın en büyük hareketi", "Müslümanların saadeti için atılan adımlardan biri", "Müslümanlar kış uykusundan uyanıyor", "tarihin dönüm noktası" gibi ifadelerle tanımlanan ve 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi hem bölgedeki devletler açısından siyasi, toplumsal, dini etkilere sebep olmuş hem de İslami idealleri olan gruplar arasında büyük bir heyecan yaratmıştır.¹¹⁸ Bu heyecan dönemin İslamcı dergilerine yansımış, çeşitli kavramlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. *Şehadet* dergisinde¹¹⁹ Muhammed Ömer Faruk tarafından yazılan "Evrensel İslami Hareket, Dinamikleri ve Çağrısı" başlıklı yazıda 1979 İran İslam Devriminin İslami hareketler için yeni bir dönem olduğunu belirtilmiştir. 1979 İran Devrimi ile birlikte tercüme eserlerin yöneldiği alan da İran'a kaymıştır. Ali Şeriatî'den, Ayetullah Humeyni'den, Murtaza Mutahhari'den, Allame Tabatabai'den tercümeler yapılmıştır.¹²⁰ Ali Bulaç, Atasoy Müftüoğlu başta olmak üzere birçok kişiyle yapılan özel görüşmelerde ilk dönemlerde Şiiliğin bir problem olarak görülmediği, asıl önemli olanın devrimin etkisi ve İslami hareketin pratikte mümkün olabileceğinin örneğinin İran'da ortaya konması olduğu anlaşılmaktadır.¹²¹

1970'li yıllarda Millî Görüş hareketinin Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi ile siyasi yaşama girmesi de İslami dergi alanında büyük bir atılım yaşanmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemde *Yeniden Millî Mücadele* (1970), *Akıncı Güç* (1970), *Mücadele* (1970), *Selamet* (1973), *İslam'ın Sesi* (1975), *Kriter* (1975), *Sur* (1976), *İslam Alemi* (1976), *Düşünce* (1976), *Mavera* (1976), *Nesil* (1976), *Sebil* (1976), *Zafer* (1977), *İslami Düşünce* (1977), *Aylık Dergi* (1978), *İslami Hareket* (1978), *Şura* (1978), *Tevhid* (1978), *Sızıntı* (1978), *Hicret* (1979), *Akıncılar* (1979) gibi dergiler çıkmaya başlamıştır.

1980'li yıllar göçlerin etkisiyle kentli ve eğitimli nüfusun arttığı, liberal söylemlerin siyasi yaşamda etkili olduğu yıllar olduğu gibi 80-2000 yılları arası dönem yayıncılık anlamında en

---

¹¹⁷ Duman, "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", 89.

¹¹⁸ Hülya Özkan, "İran İslam Devrimi'ne Dair Tanımlamalar/Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye'de Yayımlanan İslami Dergiler Üzerine Bir İnceleme", *Şarkiyat* 11/3 (31 Aralık 2019), 1282-96

¹¹⁹ Muhammed Ömer Faruk, "Evrensel İslami Hareket, Dinamikleri ve Çağrısı", *Şehadet* 2/3 (03 Kasım 1987), 2.

¹²⁰ Yücel Bulut, "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara ve Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 364.

¹²¹ Nail Elhan, "İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: 'İrancılık' Ve 'İrancı' İslamcılık", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 3/2 (2016): 40.

bereketli dönem olarak görülmektedir.¹²² 1980 yılından itibaren askeri darbeye rağmen, beklenenin aksine dini yayınlarda ve tasavvufi cemaatlerde büyük bir artış yaşanmıştır. Kapatılan dergi/gazetelerin yerine yenileri kurulmuştur. İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden yapılan tercümelelerin yanı sıra Türk-İslam dünyası içinde önemli olan Rasim Özdenören, İsmet Özel, Sezai Karakoç gibi yazarların eserleri de büyük ilgi odağı haline gelmiştir. *İktibas* (1981), *Yönelişler* (1981), *Ribat* (1982), *İslam Aylık Mecmua* (1983), *Mektup* (1985), *Kadın ve Aile* (1985), *İnsan* (1985), *Girişim* (1985), *Altınoluk* (1986) gibi dergiler dönemin farklı İslamcı çizgiyi takip eden İslamcı dergilerinin en önemlileridir.¹²³ 1960'lı yıllarda kısık sesle geri dönen İslami yayıncılık, 60 ve 80 yıllarındaki darbelere rağmen hem sayı hem de içerikte artış meydana getirmiştir. İsmail Kara, tercümelelerin yaygınlık kazanmasında askeri darbenin etkisi olduğunu düşünmektedir.¹²⁴

1990'lı yıllar İslamcı dergilerin bütünsel bir özellik gösterdiği ve bu çizgide içeriklerini oluşturduğu bir dönem olmuştur. *Yörünge* (1990), *Dergâh* (1990), *Dünya ve İslam* (1990), *Misak* (1990), *Haksöz* (1991), *Umran* (1993), *Yeni Zemin* (1993), *Bilgi ve Hikmet* (1993), *Bilge Adamlar* (2002) bu dönemin ürünleri olan dergilerdir. Bunların içerisinde *Haksöz* ve *Umran* dergileri, Hamza Türkmen'in ifadesiyle ıslah ve inşa sürecinde bir akım oluşturmak amacıyla çıkan en istikrarlı dergiler arasında yer almaktadır.¹²⁵

28 Şubat 1997'ye gelince; İsmail Kara bu dönemi bir dönüm noktası olarak ele almamaktadır. 12 Eylül gibi 28 Şubat'ta da İslami alandaki fikri düşüncede bir düşüş yaşansa da kurumlar bakımından din güçlendirilmiş ve devlet dini kontrolü altına almıştır.¹²⁶ İmam Hatip Okulları, başörtüsü, Kur'an kursları, cemaatler cumhuriyet dönemine benzer bir süreç yaşamıştır. 28 Şubat'ta, Seyyid Kutub ve Mevdudi gibi isimlerin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Fakat bu döneme kadar bahsedilen isimlerin eserleri başucu kitapları olmuş, defalarca baskı yapmış ve okunmuştur.¹²⁷ 2000'li yıllarda ise dergilerin muhtevasını gündelik hayatın yoğun olarak işlendiği konular oluşturmaktadır.¹²⁸

Sosyal ağların gelişmesi ve liberal politikaların benimsenmesi, okuma ve araştırma alanlarında düşüş yaşanmasına rağmen dergicilik, fikri/misyon dergileri; uzmanlığa hitap eden dergiler (İlahiyat dergileri gibi); fikri/siyasi nitelikte dergiler; gençlere hitap eden ve profesyonel

---

¹²² Fadime Yıldırım, *1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Kadın ve Kadının Çalışma Hayatı: Kadın Kimliği Dergisi Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 24-30.

¹²³ Duman, "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", 89.

¹²⁴ İsmail Kara, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları" Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 24.

¹²⁵ Türkmen, "İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni", 396.

¹²⁶ İsmail Kara, *Şeyh efendinin Rüyasındaki Türkiye* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 364.

¹²⁷ Musa Üzer, "Hareket ile Sükûn Arasında Dışarıdan Akan Bir İrmak: Ali Şeriatî'nin Türkiye'deki Etkileri", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara ve Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 485.

¹²⁸ Aylin Güneş, *Seyyid Kutub'un fikirlerinin Türkiye'ye yansımaları (1970-1980 arası İslamcı dergiler bağlamında)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 32.

nitelikte olmayan dergiler alanlarında gelişmeye ve üretim yapmaya, İslamcılık literatürüne katkı sağlamaya devam etmektedir.¹²⁹

İslamcı dergiler alanında İDP (İslamcı Dergiler Projesi), İLEM (İlmi Etüdler Derneği) çatısı altında, Kültür ve Turizm Bakanlığının da destek vermesiyle günümüze kadar üretilen dergilerin dijitale aktarılmasını ve kataloglanmasını sağlayan bir proje yürütmektedir. Dergilerin dijital dünyaya aktarılmasının yanı sıra 2015 yılında “1960-1980 İslamcı Dergiler Sempozyumu” düzenlenmiş bu sempozyumda sunulan bildiriler *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler: Toparlanma ve Çeşitlenme* adıyla kitaplaştırılmıştır. İsmi geçen kitabın editörlüğünü Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin yapmıştır. 2017 yılında ikincisi düzenlenen İslamcı Dergiler Sempozyumunda yer alan bildiriler, editörlük görevini Lütfi Sunar’ın üstlendiği *İslamı Uyandırmak-1 Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler* ve *İslamı Uyandırmak-2 Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler* adıyla kitaplaştırılmıştır. 2018 yılında “Üçüncü İslamcı Dergiler Sempozyumu” düzenlenmiştir.

İDP ve İLEM’in yürüttüğü proje kapsamında *Bir Başka Hayata Karşı: 1980 sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler* ismini alan ve İslamcılığı Konumlandırmak; Tarih, Siyaset, İktisat; Kültür, Medya, Yaşam; Yayıncılık ve Dergiler başlıklı dört ciltten oluşan kitap yayınlanmıştır. Yine İLEM yayınlarından çıkan, editörlüğünü Lütfi Sunar ve Büşra Bulut’un yaptığı yayın tarihi 2021 yılı olan, *Türkiye’de Yayıncılığın Hafızası* projesi kapsamında 1970 yılından itibaren Türkiye’de yayıncılık hayatı içerisinde bulunmuş ve bu alana önemli katkılar yaptığı düşünülen isimlerle sözlü tarih görüşmeleri gerçekleştirilmiş, yayıncılık serüveni ve kırılma anları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.¹³⁰

1.1.3. İslami Yayıncılığın Temel Özellikleri

Dergiler, yeni üretilen bilgi ile geçmişte üretilen bilginin nesillere aktarılmasında önemli işlev görmekle birlikte sahip oldukları içerik tarihin izini sürebilme açısından çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu seyir içindeki siyasi, ekonomik, sosyal, dini, entelektüel kırılma noktaları; içerik, dil, kavram, argüman, tema olarak tanımladığımız özellikleri oluşturmuş ve döneme göre bu özelliklerin değişmesine sebep olmuştur.

Fikri, kültürel, siyasi, edebi ve dini alanlara yönelik haftalık, aylık, üç aylık yayın aralıklarıyla yayınlanan, “kolektif” bir çabanın ürünü olarak ortaya konulmuş yayın organları olan İslamcı dergilerin içerik olarak farklı özellikleri bulunmaktadır.¹³¹ Her süreli yayında görüldüğü gibi dinin yayıncılık serüveni de dalgalı bir seyir izlemektedir. Aynı konular etrafında aynı

¹²⁹ Türkmen, “İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni 397.

¹³⁰ İslamcı Dergiler Projesi (İDP), “Hakkında” (Erişim 13 Aralık 2021), <https://idp.org.tr/hakkinda>.

¹³¹ Türkmen, “İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni”, 393.

kaynaklardan beslendiğini aynı okuyucu kitlesine sahip olduğu ve aynı görüşleri yansıttığı söylenememektedir.

1924 yılının başlangıç alınmasıyla Türkiye’de dine karşı alınan mesafe ve dini kurum-düşüncelerin yer altına çekilmesi yayın faaliyetlerinde de aksamaya sebep olmuştur. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde reformlar, yaptırımlar ve cezalar nedeniyle İslamcı düşüncenin ve İslamcı kesimin hareket alanını daralttığından dolayı İslamcılığın, çok partili yaşama geçene kadar fikir üretme imkânı sınırlı alana hapsedilmiştir.¹³² Çok partili yaşama geçişin getirdiği demokrasi, her fikir akımı gibi İslamcılık düşüncesinin de tekrar üretilmesine olanak sağlamış ve tercüme eserlerinde yolunu açmıştır.¹³³

1946 yılında başlayan kısmi demokratikleşme döneminde yayın hayatına başlayan *Müslüman Sesi* (1947), *Selamet* (1947), *Hakka Doğru* (1947), *Ehli Sünnet* (1947), *Doğru Yol*, (1947), *Hakikat Yolu* (1947), *Serdengeçti* (1947), *İslamiyet* (1948), *İslam Yolu* (1948), *Sebilürreşad* (1948), dergilerinde “din eğitimi”, “laiklik”, “komünizm” başlıklarıyla beraber temel dini bilgiler, ilmihal bilgiler, Kur’an öğretimi, tebliğ, temel surelerin tefsiri, peygamberler tarihi, İslam tarihi gibi konuları etrafında şekillenen “kendini/ olanı koruma” olarak adlandırılan bir dönem yaşanmıştır.¹³⁴ Bu dönemde çıkan dergiler kendilerini “Dini İlmi Ahlaki Siyasi Dergi”, “Allah, Din, Ahlak Bilgileri Dergisi”, “Dini, Ahlaki, İlmi Mecmua”, “Siyasi, Dini, İlmi, Edebi, Ahlaki Mecmua”, “Dini, Ahlaki ve İlmi Haftalık Gazete”, “Allaha, Millete, Vatana Koşanların Dergisi” olarak tanıtmıştır. Görüldüğü gibi bu dönemde kendini İslami bir dergi olarak tanıtan mecmuaya rastlanılmamaktadır.

Kısmi özgürlük ortamının sağlanmasıyla birlikte önceki dönemin icraatları eleştiri konusu yapılmış, bu alanda din eğitimi, laiklik konuları özellikle tartışılan alanlar olmuştur. Bu konuda kaleme alınmış yazılardan bazıları şunlardır: “Din Öğretimi, İmam Hatip Kursları ve İlahiyat Fakültesi”,¹³⁵ “Müslüman Çocukların Din ve Ahlak Dersleri”,¹³⁶ “Din ve Laiklik”,¹³⁷ “Kızlarımız/Erkek Çocuklar İçin Din Bilgisi”,¹³⁸ “İlkokullarımızda Dini Tedrisat”,¹³⁹ “Din

---

¹³² Sitebölükbaşı, *Türkiye’de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, 50.

¹³³ Sitebölükbaşı, *Türkiye’de İslamın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, 50.

¹³⁴ Mehmet Turgut, “Toplumsal Hafızanın İzini Sürmek”, *Özgün İrade* 55 (Kasım 2008), 32.

¹³⁵ *Selâmet*, 3/70 (1949).

¹³⁶ *Müslüman Sesi* 9 (1949).

¹³⁷ *Selamet* 98 (1949).

¹³⁸ *Hakka Doğru* 5/3 (1949).

¹³⁹ *Sebilürreşad* 2/33 (1949).

Davamız”,¹⁴⁰ “Mekteplerde Din Tedrisi Hürriyeti”,¹⁴¹ “Türkiye’de Din Eğitimi”,¹⁴² “Din Eğitimi ve İHL”.¹⁴³

Söz konusu dergilerde ayet ve hadisler yoğun bir şekilde işlenmiştir. Materyalist, komünist fikir ve eylemlere karşı yoğun bir mücadele vardır. Müslümanların içinde buldukları durumların eleştirisi yapılmış, eğitimden uzak ve mistik olmaları, bid’atlerin yoğun olduğu bir dönemden geçildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Yazılar duygulara hitap etmektedir ve boyun eğen bir tavır olmayıp, sistemle hesaplaşma içindedir. Önceki döneme nazaran daha özgüvenli bir yayın dönemi olmakla birlikte, Batı dünyası ile hesaplaşma içerisinde savunmacı bir dil üretilmesi dergilerin özellikleri olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁵

1960’lı yıllar dergiler için yeni bir dönemin başlamasını işaret etmektedir. Tercüme hareketleri İslam ülkeleri ile irtibatın kurulmasına sebep olmuştur. Kurulan bu bağ sayesinde tanınan İslami hareketler ve kişiler adeta İslamcı dergilerin gündemini belirlemiştir. Bu durumun etkisi 1990’lı yıllardaki dergilerde devam etmekle birlikte bu yıllardan itibaren Türkiye’de üretilen akademik çalışmalar kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle Mısır ve Pakistan ağırlıklı tercümelere ek olarak Muhammed Esed, Fazlurrahman, Edward Said, Arnold Toynbee, Roger Garaudy gibi yazarların eserleri büyük ilgi odağı haline gelmiştir. Bu durum Türkiye’deki entelektüel seviyeyi artırmış, felsefi ve eleştirel bir bakış açısı kazandırmıştır. Özellikle dergilerde Garaudy ve Fazlurrahman yoğunluğu dikkat çekmektedir.¹⁴⁶

İslam coğrafyalarından İslami hareketler, Kur’an merkezli ıstılah çalışmaları, dar’ül İslam, darü’l-harp, İslam devleti, İslami nizam oluşturmak, halifelik kurumu, siyasi ve ideolojik sistemler, İslami parti, demokrasi, İslam ve iktisat ilişkisi, İslami bankacılık, kavmiyetçilik, küfür-tağut, İslami yönetim, cahili sistemler ve kavramlar, psikolojik-sosyolojik tahliller, tasavvuf metinleri, kadın merkezli konular yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

İlk Dönem İslamcı dergilerde “Osmanlı milliyetçiliği”, “Anadolu milliyetçiliği”, “Osmanlı mirası”, “muhafazakârlık” gibi ifadelerin kullanımı yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Ali Bulaç, Batı merkezli kavramlar olan milliyetçiliğin kullanımını, hem cumhuriyetin kurucu unsurlarına uygun olduğunu hem de ümmetçilik fikri bünyesinde yer almayan milliyetçiliğin, İslam ülkeleriyle olan bağlantısında kopukluk meydana getirdiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu

¹⁴⁰ *Sebilürreşad* 1/10 (1948).

¹⁴¹ *İslam-Türk Ansiklopedi Mecmuası* 2/97 (1948).

¹⁴² *Oku* 101 (1970).

¹⁴³ *Altınoluk* 198 (2002).

¹⁴⁴ Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, 51.

¹⁴⁵ “Vahdettin Işık ile ‘İslamcı Dergiler Projesi’ Üzerine Konuştuk”, *Genç Öncüler* 106 (Mayıs 2016), 23.

¹⁴⁶ Dergilerden bu isimlerle ilgili bulunan yazılardan bazıları şunlardır ve örnek olarak bakılabilir: Batı ve İslam Alemi -2, Arnold Toynbee, *Büyük Doğu*, 6 Ekim 1965, 12. Cilt 3. Sayı; Medeniyetin Yayılmasında Dinin Yeni Roller, Arnold Toynbee, *Sebilürreşad*, 12.Cilt, Sayı 286, 1956; Fransa ve Avrupa’daki İslami Hareket ve Roger Garaudy, *Gençlik*, 15 Nisan-15 Mayıs 1993, 14. Sayı; İslam’ın Vadettikleri, Roger Garaudy, *İslami Yorum*, Sonbahar 2011, 7. Sayı; İslam, Filoloji ve Fransız Kültürü: Renan ve Massignon, Edward Said, *Sözleşme*, Ağustos-Eylül 1998 10-11. Sayı, Son Merhale Burası, Peki Biz Neredeyiz?, Edward Said, *Haksöz*, Ekim 1998 91. Sayı.

etki, dergicilikte “milliyetçilik, muhafazakârlık, Osmanlılık” temelli şekillenışten arındırılarak sorgulanmasına, “ümme” odaklı söylemin zihinlerde, davranışta inşa edilmesine yol açmıştır.¹⁴⁷ Nitekim dergilerde “İslam ülkeleri/dış politika” gibi bölümler oluşmuş bu bölümlerde Müslüman ülkelerden, İslami hareketlerden bilgi akışı sağlanmıştır. Bu durumun dergilerin özelliğine yaptığı bir başka katkı “biyografi” bölümlerinin oluşumudur. Özellikle 1960’lı yıllarda İslami hareketlerden Türkiye’ye yoğun bir akış sağlandığı için çağdaş İslam Düşüncesine katkı yapan Cemalettin Efgâni, M. Abduh, Hasan el-Benna, S. Kutup, Mevdudi, Hamidullah, M. İkbâl, Fazlurrahman, M. Akif, S. Nursi gibi düşünürlerin hayat hikayelerine, kullandıkları ve ürettikleri kavramlara, eserlerine yer verilmiştir.

Ali Bulaç’ın ikinci dönem İslamcılık olarak nitelendirdiği 1950-2000 yıllarında Müslümanların İslam devleti, İslam toplumu, İslam’ın hayat görüşü olma ideali hedeflerine ulaşma istekleri ve bu meseleyi tartışmaları, İslamcı dergilerin muhtevasını oluşturan bir başka özelliğidir.¹⁴⁸ Bu konuyla ilgili dergilerden bazı yazılar şu şekildedir: “İslam Nizamı İnsanlık Nizamıdır”,¹⁴⁹ “İslam’ı Bir Dünya Görüşü Olarak Kavramak”,¹⁵⁰ “İslam’ın Hakimiyeti İçin Çalışmalıyız”.¹⁵¹

1990’lı yıllarda metodoloji sorunu gündeme gelmeye başlamıştır. Bu doğrultuda İslami ilimlerin bilimsel araştırmalar yapılarak ortaya konulması istenmiştir: “İslami Bilimlerde Metodoloji”,¹⁵² “İslam Açısından Bilimsel Bilgiyi Kazanma Süreci”,¹⁵³ “Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu”,¹⁵⁴ “Tarih Boyunca Metodoloji Sorunu”,¹⁵⁵ “Sünnet, Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanması Hususunda Metodoloji Sorunu”.¹⁵⁶

İslamcı dergilerin kalite, nitelik ve içerik bakımından yorumlanmasında Türkiye’nin sosyal, kültürel, akademik düzeyi önemli olmakla birlikte İslami yayıncılığın bu özelliklerini belirleyen ana gündem siyaset olmuştur. Çok partili yaşama geçişle birlikte dergilerin sayısı artmış, dergilerin bünyesinde topladığı yazar kadroları alanında öncü kişiler olmuştur. İçerik bakımından daha özgüvenli, cesaretli yazılar kaleme alınmıştır. İslami ilimler alanındaki gelişmeler, İmam Hatip Liselerinin ve Yüksek İslam Enstitülerinin kurulması, İlahiyat Fakültelerinin sayısının artması bu alanla yetkin akademisyenlerin yetişmesine ve daha bilimsel, temel kaynaklara dayanan çalışmalar yapılmasına, sempozyumlar, konferanslar düzenlenmesine katkı sağlamıştır. İslamcı dergilerde de bu çalışmaların değerlendirilmesi

---

¹⁴⁷ Bulaç, “1960 Sonrası İslami Hareket”, 2. Ayrıca bk. Ali Bulaç, “İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu”, *Umran dergisi* 215 (2012), 43.

¹⁴⁸ Kutluer, “Düşüncede İslamcılık”, 23/65-67.

¹⁴⁹ *İlahi Işık* 4 (1970).

¹⁵⁰ *Sebil* 104 (1977).

¹⁵¹ *Sebil* 230 (1980).

¹⁵² *İktibas* 156 (1992).

¹⁵³ *İktibas* 169 (1993).

¹⁵⁴ *Değişim* 28 (1995).

¹⁵⁵ *Umran* 29 (1996).

¹⁵⁶ *Diyanet* 292 (2015).

yapılmış, gerçekleştirilen etkinlikler ve içeriklerinden okuyucular haberdar edilmiştir. İlahiyat fakültelerindeki akademisyenler, bu dergilerde tefsir, hadis, mezhepler tarihi, dinler tarihi, İslam tarihi gibi alanlarda yazılar yazmış, kendi alanlarındaki son gelişmeleri aktarmışlardır. Dipnot, kaynakça ile birlikte kaleme alınan akademik yazılar hazırlanmıştır. Bu açıdan *Bilgi ve Hikmet, İslam ve Dünya, Haksöz* dergileri önemli örnek teşkil etmektedir.

Yukarıda ifade edilen faaliyetler neticesinde düzenlenen bazı sempozyumlar şu şekildedir: “Din-Devlet İlişkileri Sempozyumu”,¹⁵⁷ “Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu”,¹⁵⁸ “İstanbul’da Konferanslar: Anadolu’nun İslamlaşması Konferansı”,¹⁵⁹ “İstanbul’da Konferanslar: İslam Dünyasında Vahdet Sorunu ve Mezhepler Konferansı”, “İstanbul’da Konferanslar: Sosyal Değişme ve Din”, “Din ve Demokrasi Seminerleri”, “Uluslararası Sempozyum Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler”,¹⁶⁰ “Sempozyum: İslâm, Modernleşme ve Fazlurrahman Tecrübesi”,¹⁶¹ “Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Konulu Sempozyum.”¹⁶²

Dergilerin bir başka özelliği de edebiyat alanında ön plana çıkmaktadır. N. Pakdil, S. Karakoç, N. Topçu, N. Fazıl, N. Pakdil öncülüğünde oluşan edebiyat dergilerinin yayıncılığa ve topluma entelektüel seviye kazandırdığı düşünülmektedir.¹⁶³ Bu dergilerin isim seçimi kalıplaşmış isimlerin dışına çıkarak düşünce zenginliğini geliştirip, yeni ufuklar kazandıran yaratıcı adlandırmalar olmuştur. Bu dergilerde tasavvuf, Anadolu, klasik İslami öğretiler öne çıkan malzemeler olmuştur.¹⁶⁴ Ali Bulaç ise bu alanda üretilen ve büyük önem verilen yazı ve şiirleri, kendi ifadeleriyle “bunalımlı ve korkunç cümleler” olarak yorumlamaktadır.¹⁶⁵

Dergi içeriklerini incelediğimizde yazı, makale, haber, deneme, görüş, röportaj, inceleme, yorum, bilgi-yorum, eleştiri, reklam, alıntı, kitap tanıtımı, sohbet, soru-cevap, başyazı, şiir, araştırma, köşe yazısı, soruşturma gibi çok yönlü kategorilerde ürün verilmeye başlandığı gözlenmiştir. Bu durum da İslami yayıncılığın toparlanmasını, 1980’li yıllardan itibaren olgunlaştığını daha özgüvenli ve bağımsız çalışmalar yapılmasını ortaya koymaktadır.¹⁶⁶

---

¹⁵⁷ *Yeni Zemin* 3 (Mart 1993).

¹⁵⁸ *Haksöz* 23 (Şubat 1993).

¹⁵⁹ *Haksöz* 27 (Haziran 1993).

¹⁶⁰ *Genç Birlik* 157 (Haziran 2012); *Genç Doku* 53 (Ekim 2013).

¹⁶¹ *Umran* 36 (Mart-Nisan 1997).

¹⁶² *Diyanet* 138 (Haziran 2002).

¹⁶³ “İslami Kuşaklar ve Tarih Bilinci”, *Değişim dergisi* 32 (Mayıs 1996), 21.

¹⁶⁴ M. Orhan Okay ve Alim Kahraman, “Edebiyatta İslamcılık”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/70-71

¹⁶⁵ Bulaç, “1960 Sonrası İslami Hareket”, 2.

¹⁶⁶ İlem *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler* ismini verdiği kitabında bir diğer başlık olarak, bu dönem İslamcı dergilerin Toparlanma ve Çeşitlenme dönemi olarak adlandırmaktadır.

1.2. İhvan-ı Müslimin Hareketi

Ulus devletlerin kurulması neticesinde yaşanan siyasi olaylar İslami hareketlerin kullandıkları yöntemi de belirlemiştir. İslamlaşma çağrısı için davet ve tebliğ metotlarını kullanan sûfi gruplar ile tebliğ cemaatleri kendilerini siyasetin dışında konumlandırmışlardır. Müslümanların yaşadıkları sorunların kaynağının siyaset temelli olduğunu düşünen gruplar ise siyaset kanallarını kullanarak içinde yaşadığı problemleri çözmeye gayretinde olmuşlardır. Bu ekolün ilk temsilcileri de Mısır'da İhvan-ı Müslimin ile Pakistan'da Cemaat-i İslami'dir.¹⁶⁷

İslami köktencilüğün birtakım özellikleri İhvan-ı Müslimin hareketinde de görülmektedir. Bu özelliklerden birisi verilen isimlerde kendini göstermektedir. İsimler, grupların hem teolojik meşruiyetlerini ifade etmede hem de bu meşruiyetlerini güçlendirmede önemli bir işleve sahip olmuşlardır. Bir diğer özellik ise kurucu isim etrafında toplanan özelliklerden kaynaklanmaktadır. Kurucu isimler karizmatik kişiliklere sahip olarak uğruna çektikleri acıları hareket içinde dönüşüm aracı olarak kullanmışlardır. Güçlü karizmatik bir kişi olarak ifade edilen, Sünni dirilişin simgesi olarak görülen ve kitle desteğini alma konusunda nadir yeteneklere sahip biri olarak bilinen Hasan el-Benna ve kurucusu olduğu İhvan-ı Müslimin hareketi bu bölümde ele alacağımız konu olacaktır.¹⁶⁸

İhvan hareketi, günümüze kadar faaliyetlerini sürdürebilmiş, köklerini İslami köktencilüğün beşiği olarak görülen Mısır'dan¹⁶⁹ almış çağdaş İslami ve siyasi hareketlerden birisidir.¹⁷⁰ Alev Erkilet, İhvan'ın Sünni toplumlar için bir okul niteliğinde olduğunu düşünmekte ve İhvan'ı anlamayı İslami hareketleri anlamada ön koşul olarak görmektedir.¹⁷¹

Mısır tarihi bize, toplumda iktidara karşı oluşmuş tepkinin nedenlerini de açıklamaktadır. Kısaca ifade edilmesi gerekirse, ülkenin Fransız ve İngiliz işgalleri yaşaması, Mısır yönetiminin İngiliz egemenliğiyle iş birliği içerisine girmesi, milliyetçi Vafd Partisinin yönetimi, İngiltere'ye bağlı ekonomi, seküler yaşamın toplumda etkisinin artması, göçler ve ahlaki çözülme, iktidara yönelik tepkileri ortaya çıkarmıştır. İhvan-ı Müslimin'in kurucusu Hasan el-Benna, bu sebeplere ek olarak, Mısır halkının zihinsel düşüncelerinde ve sosyal hayatta dindarlık aleyhine gerçekleşen ahlak, eğitim, ekonomide yabancı yatırımlar hususundaki dönüşümleri de eklemiştir.¹⁷²

---

¹⁶⁷ Nurullah Çakmaktaş, "Dini Radikalizmin Ana Akım İslamcılara Yönelttiği Tenkitler", *Akademik İncelemeler Dergisi* 16 (01 Nisan 2021), 28.

¹⁶⁸ R. Hrair Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik*, çev. Muhammed Karahanoğlu (İstanbul: İlke Yayınları, 1985), 72-92.

¹⁶⁹ Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik*, çev. Muhammed Karahanoğlu 91.

¹⁷⁰ Selim Öztürk, "Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine", *Liberal Düşünce Dergisi* 91-92 (Yaz-Güz 2018), 164.

¹⁷¹ Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler* (Ankara: Hece Yayınları, 2004), 229.

¹⁷² Fatma Pınar, "Hasan el-Benna Ve Müslüman Kardeşler", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Nisan 2015) 5/133. Ayrıca bk. *Vahdettin Işık*, "İhvan'ı Doğuran Siyasi ve Fikri Zemin", *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler*

İhvan hareketinin ortaya çıktığı dönem Mısır'da laik ulusçuluğun zayıflamaya başladığı dönem olmakla birlikte siyasi alanda güçlü bir Marksist ve sosyalist partinin olmayışı da onları güçlü bir alternatif haline getirmesine olanak sağlamıştır.¹⁷³ Sayılan bu sebepler Mısır'da Müslüman Kardeşlerin doğmasına zemin hazırlamıştır.

İhvan-ı Müslimin, yani Türkçe adıyla Müslüman Kardeşler, sömürge karşıtı bir hareket olarak doğmuştur. Sömürge faaliyetlerine karşı Hasan el-Benna'nın ve kurucusu olduğu İhvan'ın hedefi İslam'ı yerli öğelerle bezenmiş alternatif bir toplumsal sistem olarak ortaya koymaktı.¹⁷⁴ Bu hareket kendisinden sonraki İslami yenilenme hareketlerine de öncü ve cazibe kaynağı olmuştur.¹⁷⁵

İhvan'ın öncü konumda olarak görülmesinin elbette bazı sebepleri vardır. Ortadoğu araştırmacısı Brynjar Lia, onun cazibe olarak görülmesinin sebepleri üzerinde durmuş önemli düşünürlerden biridir. Ona göre bu durum, dini gericilikten kendilerini uzak tutmaları, ideolojik yapılanma sistemlerinin bulunması, modern bir örgütlenme oluşturmaları, orta sınıfın çıkarlarını savunmaları, sosyal adalet çabaları ve Mısır'da elit dışı ilk hareket olmalarından ileri gelirken, Benna liderliğinde belirlenen hedeflere ulaşmak için adanmışlık göstermelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁶ Bunların yanı sıra varlığını, Ortadoğu bölgesinde çıkan dini/siyasi hareketlerde olduğu gibi aşiret, kan bağı, aile gibi sebeplere dayandırmamış bununla birlikte dinin harekete geçirici yönünü tekrar ortaya çıkarmaya çalışarak reform taleplerinde bulunmuştur.¹⁷⁷

İhvan-ı Müslimin Hareketinin etkisinin bugün de devam etmesinin en büyük sebeplerinden birisi Müslümanlara sunduğu İslami devlet/nizam tezleri önermesinden ileri gelmektedir.¹⁷⁸ Yine bunlara ek olarak İhvan hareketi görüşlerini problemlerin yaşandığı toplumun içine girerek oluşturmuş, en başta hükümet ile bağı olmayan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹

"Gayemiz Allah, yasamız Kur'an, önderimiz Peygamber. Yolumuz cihad, Allah yolunda ölmek ise emellerimizin en yücesidir." Müslüman Kardeşlerin ilkelerini belirten bu cümleler dışında İhvanın, özellikle son yıllardaki siyasi tecrübesi göz önüne alındığında nasıl bir siyasi program izleyeceği konusunda herhangi bir çözüm önerisi olmamıştır. Aynı zamanda İhvanın İslam

---

Uluslararası Sempozyumu (Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 1/357-68. Ayrıca bk. Hasan el-Benna, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, çev. H.Hüseyin Yılmaz (İstanbul: Özgü Yayınevi, 2017), 11.

¹⁷³ Brynjar Lia, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, çev. İhsan Toker (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000), 113, 258.

¹⁷⁴ Mehmet Zeki İşcan, *Siyasal İslam Dini ve Fikri Temelleri* (Erzurum: EKEV, 2002), 9.

¹⁷⁵ Vahdettin Işık, "İhvan'ı Doğuran Siyasi ve Fikri Zemin", *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 1/367.

¹⁷⁶ Lia, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, 340-43, Ayrıca bk. Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık 2 -Türkiye'de Siyasal İslamcılık* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 395.

¹⁷⁷ Hacı Duran, "Müslüman Kardeşler Cemaati Üzerine Sosyolojik Bir Okuma" *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 2/477.

¹⁷⁸ Mahmut Bozan, "Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler, 74.

¹⁷⁹ Duran, "Müslüman Kardeşler Cemaati Üzerine Sosyolojik Bir Okuma", 479.

devleti kurma idealleri de Fuller'e göre ideal olarak kalmaktadır.¹⁸⁰ Mehmet Zeki İşcan *Siyasal İslam* kitabında Richard Mitchell'den, Müslüman Kardeşlerin hedefinde İslami bir devlet değil, İslami bir nizam kurmak olduğunu alıntılamıştır.¹⁸¹ Mısır'ın önde gelen düşünürlerinden Tarık el-Bişri ve İhvan'ın bazı üyeleri de İhvan'ın ve Benna'nın İslam devleti isteğinin nasıl yapılacağı konusunun kapalı kaldığını ifade etmişlerdir.¹⁸²

İnsanın yetiştiği zaman ve mekân onun kişiliği üzerinde çok önemli bir yer tutar. Çünkü bütün düşünürlerin fikir dünyasını, yaşadığı coğrafya ve yaşadığı siyasi atmosfer belirlemektedir. İhvan'ın kurulmasının itici gücü, bölgenin İngiliz sömürsü altında olması ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, kültürel, sosyal ve ahlaki problemlerdir. Bu şartlar altında Hasan el-Benna 1928 yılında bir grup arkadaşıyla birlikte İhvan-ı Müslimin hareketini kurmuştur.¹⁸³ Hasan el-Benna'nın da hayatında dönüm noktası olan, fikir dünyasını oluşturan şehir İsmailiye'dir. Süveyş kanalı açısından önemli bir bölge olan İsmailiye şehri, İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesinde başlangıç noktası olmuştur.¹⁸⁴ Eğitim ve devlet kurumlarıyla İngiliz sömürsü altında bulunan şehir, Hasan el-Benna tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: "İsmailiye'nin o günkü yürek parçalayıcı halini görüp de hüngür hüngür ağlamamanın imkânı yoktu."¹⁸⁵

Hasan el-Benna öğretmenlik mesleğini fikirlerini topluma ulaştırmada bir araç olarak kullanmıştır. Kendisi ve başlatmış olduğu hareket; sosyal, siyasi, ekonomik, ahlaki, dini, hukuki alanlarda oldukça kapsamlı faaliyet alanına sahipti. Kuruluş yıllarında kendi propagandalarını yapmanın yanında, misyonerlikle mücadele amacıyla yardım kuruluşları, camiler, ev sohbetleri, kahvehaneler, kurslar çalışma alanlarını oluşturmuş ve bu durum hareketin üye sayısına da katkı sağlamıştır. Öyle ki 1935'li yıllardan sonra elli şehirde şubeleri açılmış, kuruluşundan on sene sonra ise üç yüz civarında şube sayısına ulaşmışlar, 40'lı yıllarda bölgenin en büyük İslami Hareketine dönüşmüşlerdir.¹⁸⁶

İhvan'ın bu denli ilgi kaynağı olmasında, verdiği mesaj ve bu mesajın toplumun şartlarıyla uyumluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.¹⁸⁷ Haftalık *İhvan-i Müslimin* ve *en-Nezir* dergilerinin yanı sıra gazete gibi yayın organlarını kullanarak, amaçlarını ve faaliyetlerini geniş çevrelere duyurabilmişlerdir.¹⁸⁸ Modern eğitim görmüş toplum içinde İslam'ı alternatif bir odak haline getirmek adına kitle iletişim araçlarını kullanmak üzerinde önemle durmuşlardır.

---

¹⁸⁰ Graham E. Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, çev. Mustafa Acar (Ankara: Eksi Kitaplar, 2017), 263.

¹⁸¹ Mehmet Zeki İşcan, *Siyasal İslam Dini ve Fikri Temelleri*, 18.

¹⁸² Zehra Güney, "Hasan el-Benna ve Seyyid Kutup'ta Siyasi İslam Düşüncesi", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 296.

¹⁸³ İbrahim el-Beyyûmî Gânim, "İhvân-ı Müslimîn" (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 580.

¹⁸⁴ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "İsmâiliye" (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 127.

¹⁸⁵ Hasan el-Benna, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, çev. H.Hüseyin Yılmaz (İstanbul: Özgü Yayınevi, 2017), 10.

¹⁸⁶ Ecehan Somuncuoğlu, *Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Dönüşümü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 35.

¹⁸⁷ Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik*, 93.

¹⁸⁸ İbrahim el-Beyyûmî Gânim, "İhvân-ı Müslimîn", 581.

İhvan-ı Müslimin'in kurulmasıyla birlikte hızlı bir şekilde ilerlemeye ve kurumsallaşmaya başlayan bu hareket, merkezini Kahire'ye taşımış ve burada kongreler düzenlemeye başlamışlardır.¹⁸⁹ Hatta Kahire, hareket açısından dönüm noktası olmuş, sözlü davetin yanında teşkilatlanma sürecine girmişlerdir. Hem kendi içlerinde yönetim birimlerine ayrılmışlar hem de yurt içinde ve yurt dışında Ürdün, Filistin, Suriye, Sudan, Irak gibi merkezlerde şubeler açmaya başlamışlardır. Eğitim kurumlarına önem vermişler, kız ve erkek öğrenciler için okullar açmışlardır.¹⁹⁰

İhvan-ı Müsliminin üyeleri, Müslüman ülkelerdeki sömürge sorununu, Filistin ve İsrail meselelerini her zaman gündemlerinde tutmuşlardır. Filistin meselesine yönelik eylemleri ve bu konudaki görüşleri onların faaliyetlerinin siyasi alana taşınmasına, hareketin büyümesine, yayılmasına yardım etmiştir. Öyle ki Filistin meselesine karşı verdikleri mücadele 1948 yılında onların yasa dışı ilan edilmesine, 1934 yılında kabul ettikleri siyasete karışmama ilkesini terk etmelerine sebep olmuştur.¹⁹¹ Aslında Benna, Müslüman Kardeşleri siyasi bir parti olarak tanıtmamıştı. Buna karşılık hükümeti ve yöneticileri uyararak bir nevi siyaset dışında konumlanmayacaklarını da göstermekten çekinmemiştir. İngilizlerle ve hükümetle karşı karşıya gelme şartları arttıkça Müslüman kardeşler aleyhine huzursuzluklar meydana gelmeye başlamıştır.¹⁹² Hasan el-Benna 1932'de tüzüğünü ilan etmiş, siyasi ve fikri yapılanmasının tamamlanmış, amaçlarını programa dökmüşlerdir.¹⁹³ 1942'de seçimlere katılma kararı almış, 1945'te katıldığı seçimlerden yapılan hile sonucu yenilgi alarak ayrılmıştır.¹⁹⁴

Dönemin Mısır hükümetine karşı bir darbe planı iddiaları, bazı İhvan üyelerinin gizli bir askeri örgüt kurması ve Başbakan Nukrâsî'nin öldürülmesi, Müslüman Kardeşler faaliyetlerinin yasaklanmasına sebep olmuştur.¹⁹⁵ Artan karışıklıklar neticesinde, Hasan el-Benna 1949 yılının şubat ayında düzenlenen bir suikastla öldürülmüştür. Onun yerine, yirmi yıl boyunca hareketin liderliğini yapacak olan ve en az Hasan el-Benna kadar etkili, devletle uzlaşmacı, mutedil, şiddete karşı bir şahıs olan ve bir nevi Seyyid Kutup'la karşı karşıya gelmesiyle tanınan Hasan el-Hudeybi geçmiştir.¹⁹⁶

Hasan el-Hudeybi döneminde Hür Subaylar Darbesi'ne ve Cemal Abdülnasır'a destek verildikten sonra, Nasır'ın Arap milliyetçiliği ile birlikte sosyalizmi savunması, SSCB ile ittifak kurulması, İsrail ile yapılan altı gün savaşlarının kaybedilmesi, İslami sosyal kurumların

---

¹⁸⁹ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar* (İstanbul: Klasik, 2016), 162.

¹⁹⁰ Hasan el-Benna, *Çağımız ve Meselelerimiz*, çev. Beşir Güneş (İstanbul: Buruc Yayınları, 2020), 17.

¹⁹¹ Hasan el-Benna, *Çağımız ve Meselelerimiz*, 18, 298.

¹⁹² Bilgenoğlu, "Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler'in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı", 313.

¹⁹³ Bilgenoğlu, "Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler'in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı" 312.

¹⁹⁴ Muhammet Örtlek, *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 62.

¹⁹⁵ Somuncuoğlu, "Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Dönüşümü", 83.

¹⁹⁶ Yavuz Cankara ve Pınar Özden Cankara, "Ortadoğu'nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Uluslararası Sistemde Algılanması"8, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (30 Aralık 2019), 127.

millileştirilmesi onların düşüncelerine ters düşmüş ve bundan dolayı Nasır'a karşı muhalefeti artırarak tekrar hükümetle araları açılmıştır. Nasır döneminde Mısır'a giren yabancı ideolojilerin eleştirisi yapılmış, İslam'la karşılaştırılmış ve İslam'ın üstünlüğü kanıtlanmaya çalışılmıştır.¹⁹⁷ Özellikle İsrail ile yaşanan olaylar Müslüman Kardeşlerin muhalif söylemlerinin de artmasına neden olmuştur.

Nasır'ın Mısır'ı laikleştirme politikası, "Kur'an'ın evrensel bir kitap olmadığı" şeklindeki Müslüman Kardeşlerin ilkelerine ters düşen açıklamaları, onun İhvan ile mücadele içine girdiğini göstermektedir.¹⁹⁸ Nasır'a yönelik suikasttan sorumlu tutulan Müslüman Kardeşler 1950'li yılların ortalarından Cemal Abdülnasır'ın 1970 yılında ölümüne kadar faaliyetlerini uzun süre yer altına çekecek yasaklı bir döneme girmiş ve siyasi alanda etkisiz hale getirilmiştir.¹⁹⁹ Bu yasaklı dönemi Brynjar Lia "Müslüman Kardeşlerin ölümcül zayıflayışı"²⁰⁰ olarak nitelendirmektedir. Hatta 1965'te yaşanan büyük kırılma ile birçok ihvan üyesi hapsedilmiş, Nasır döneminde fikirleriyle ismi ön plana çıkan Seyyid Kutub da idam edilmiştir.

Müslüman Kardeşler hareketinin İngiliz sömürgeciliğine karşı tam bağımsızlığı savunması, Arap-İsrail savaşlarına katılması, İsrail'in kurulmasından sonra bu devletle ilişki kurulmasını reddetmesi, Hasan el-Benna'nın suikaste uğraması hareket açısından önemli olaylardır. Fakat Cemal Abdülnasır'ın iktidara geçme süreci ile başlayıp Nasır'ın suikaste hedef olması İhvan açısından en büyük dönüm noktası olmuş, hükümet tarafından takibata uğraması sonucu faaliyetleri zayıflamış ve gizli bir şekilde devam etmesine sebep olmuştur. Nasır döneminde yaşanan kırılma Türkiye'de bir gazete makalesinde şöyle değerlendirilmiştir: "Sosyalist liderleri iktidara taşımak ve Müslümanların zarar görmesine sebep olmak İhvan'ın politikada basiretsizliğiyle birlikte affedilmez bir hatası olmuştur."²⁰¹ Nasır'ın ani ölümü sonrası Mısır'da iç ve dış politikada önemli adımlar atan Enver Sedat dönemi başlamıştır.

Enver Sedat, başlangıçta her kesimin desteğini alabilmek adına İslami kimlik ile milliyetçiliği, sosyalist kimliğiyle birlikte kullanma yoluna gitmiştir.²⁰² Bu sebeple olsa gerektir, Muhammed olan ilk ismini kullanmış, Ezher'in fetvalarına önem vermiş, İslami öğrenci gruplarına yardım etmiştir. Sedat, bu dönemde sosyalist gruplara ve eski yönetim taraftarlarına, Mısır siyasetini etkileyen sol gruplara karşı İslami gruplarla özellikle de Müslüman Kardeşler ile iyi ilişki içerisinde olmaya özen göstermiştir.²⁰³ Nasır döneminde Müslüman Kardeşler üzerine

---

¹⁹⁷ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 224.

¹⁹⁸ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 228, Ayrıca bk. Örtlek, *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*, 69-76.

¹⁹⁹ Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 243.

²⁰⁰ Lia, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, 340.

²⁰¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Hasan El-Benna: Mürşit Mi, Aktivist Mi?", *Türkiye Gazetesi*, 13 Ocak 2020, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/611709.aspx>. (Erişim 03.11.2021)

²⁰² Özge Gökçen Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 67.

²⁰³ Özcan Kayalı, *İhvan-ı Müslimin Hareketi ve Mısır Siyasetine Etkisi (1928 - 2015)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 119.

uygulanan baskıları azaltma yolunu tercih etmiştir. Tutuklu bulunan İhvan mensuplarını serbest bırakmıştır. İhvan ve Sedat arasındaki iyi yönde gelişen ilişkiler “Truva atı” benzetmesiyle yorumlanmaktadır.²⁰⁴

Özellikle SSCB'ye karşı alınan cephe, Sedat'ın İhvan ile yakınlaşmasını sağlamıştır. Mısır ve Suriye'nin İsrail'le yaptığı savaş sonucunda kazandığı başarı, yani kaybettiği bazı toprakları geri alması onun İhvan ile ilişkisini olumlu yönde etkilemiştir.²⁰⁵ Fakat savaşlar sonucunda bozulan ekonomi, artan işsizlik, yaygınlaşan yoksulluk, artan güvenlik sorunları Enver Sedat'ın uyguladığı dış politikayı Batı'ya özellikle ABD'ye doğru kaydırmıştır. İsrail ile imzalanan Camp David anlaşması, Mısır'ın İsrail'i tanıması, ABD yatırımlarının ülkeye girmeye başlaması Sedat yönetimine karşı hem ülke içindeki İslami gruplardan muhalefetin yükselmesine hem de Arap ülkeleriyle arasının bozulmasına neden olmuştur. Yabancı yatırımların ülkedeki turizm sektörü üzerinde daha etkili olması ve kadınların statüsü konusunda yaşanan gelişmeler de İhvanın varoluş sebeplerinden biri olan ahlak konusunda endişeler doğurmuştur.²⁰⁶ Yine Müslüman Kardeşler Enver Sedat'tan bekledikleri İslami kimlik oluşturma çabasını yerine getirmediğini düşünmeye başlamışlardır. İsrail ile imzalanan barış anlaşması hükümet ile ihvan arasının bir kez daha açılmasına sebep olmuşsa da ihvan mensuplarına bu dönemde şiddet eylemlerinden kaçınmaları gerektiğini hatırlatmışlardır.²⁰⁷

1979'da kurulan İran İslam Devleti, bölgedeki devletleri etkilediği gibi Mısır siyasetini de endişelendirmiş ve İran'la başlayan yeni dönemde Müslüman Kardeşler olası tehlike potansiyeli olarak görüldüğünden hükümet tarafından din-siyaset ayrımı konusunda sık sık uyarılmışlardır. İran devrimi, her ülkeden İslami grupları etkilediği gibi Mısır halkı üzerinde de etkili ve umut verici bir gelişme olmuştur. Fakat Mısır'da İhvan üzerine uygulanan baskılar, liderden yoksun olunması gibi faktörler İran gibi bir örneği Mısır'da uygulamalarını engellemiştir.²⁰⁸ Aynı zamanda İran devrimi, İhvan'ın İslami bir düzen oluşturma cesaretini artırdığından dolayı İhvan-Sedat ayrılığının nedenlerinden biri olarak da görülmüştür.²⁰⁹ Artan muhalefet sonucunda Enver Sedat, Müslüman Kardeşlerin de içinde bulunduğu gruplara karşı tutuklama eylemine başlamıştır. Müslüman Kardeşlere ait yayın organları kapatılmıştır. Bu gerilimler neticesinde Enver Sedat, Müslüman Kardeşler dışındaki bir grup tarafından öldürülmüştür.²¹⁰

Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981 tarihinden öldürülmesinden sonra devlet başkanı olarak yerine, otuz yıl görevde kalacak olan Hüsnü Mübarek geçmiştir. Mübarek de Müslüman Kardeşlere

---

²⁰⁴ Salih el-Verdani, *Mısır'da İslami Akımlar*, çev. H. Acar, Ş. Duman (Ankara: Fecr Yayınevi, 1988),60.

²⁰⁵ Örtlek, *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*, 79.

²⁰⁶ Örtlek, *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*, 89.

²⁰⁷ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 80-86

²⁰⁸ Örtlek, *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*, 90.

²⁰⁹ Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik*, 100.

²¹⁰ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 85-88.

temkinli yaklaşmıştır. Mübarek'in ılımlı İslam istediği ve ılımlı İslami grupları desteklemesi, yıllarını hapiste baskı içinde geçiren ve bu dönemlerde pek varlık gösteremeyen Müslüman Kardeşlerin işine gelmiştir. Bu yüzden bu dönem onların şiddet karşıtı açıklamalar yapıp, mutedillığe davet ettikleri yıllar olmuştur.²¹¹ Bu yıllarda tekrar bildiriler yayınlayabilmişlerdir. Seçimlerde koalisyon kurarak parlamentoya girebilmişlerdir.²¹² Toplumunu kapsayıcı, ılımlı siyaset anlayışı benimsemişlerdir.²¹³

Hüsnü Mübarek, ılımlı dini gruplara yönelik bu tavrı karşısında radikal gruplara karşı ise dışlama, sindirme politikası uygulamıştır. Ancak 1987 seçimlerinde tekrar seçilmesi gücünü ve otoritesini sağlamlaştırma bakımından önemli olup yönetime karşı muhalefet unsuru olarak görülen İslami gruplar arasında topyekûn bir mücadeleye girmiştir. Müslüman Kardeşler de dahil olmak üzere tüm İslami grupları aynı potada değerlendirerek tehdit olarak algılamış ve siyasi arenadan uzak tutmaya çalışmıştır. Fakat siyasi alandan uzak tutulmasına rağmen sosyal alanlarda, sivil topluma yansımalarında bir artış meydana gelmiştir.²¹⁴ Bu dönemlerde İhvan ve onun icraatları, Mısır'daki gelişmelere dair yorumları Türkiye'de İslamcı dergilere de yansımıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde Körfez krizi, Mısır'da yaşanan toplumsal olaylar, ardından Kuveyt'in işgali, Mısır'ın Amerika'ya daha bağımlı bir ülke konumuna geçmesi ve bu doğrultuda radikal grupların şiddet eylemlerini artırması İhvan'ın muhalefetini artırmış ve bu durum tekrar tutuklamaların yaşanmasına, İhvan'a ait sosyal kurumların kapatılmasına sebep olmuştur.²¹⁵

11 Eylül 2001 olayları, Filistin'de intifada hareketleri, Irak işgaline verilen tepki, Ezher'in etkisi, iletişim araçlarının ve sivil toplumun rolünün artmaya başlamasıyla dikkatlerin İslami kimlik üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuş ve Müslüman Kardeşler toplumda daha fazla ilgi görmeye başlamıştır.²¹⁶

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı, ekonomik bunalımlar, demokratik istekler, iletişim araçlarının etkisinin artması Mısır'ı da etkileyerek, Hüsnü Mübarek'in hükümetten uzaklaşmasıyla sonuçlanmış ve Müslüman Kardeşler güçlü bir konuma yükselmiştir.²¹⁷ Onlar, Mübarek sonrası oluşan ortamı değerlendirerek Muhammed Mursi önderliğinde ilk kez siyasi

---

²¹¹ Salih el-Verdani, *Mısır'da İslami Akımlar*, çev. H. Acar, Ş. Duman, 65.

²¹² Örtlek, *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*, 93.

²¹³ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 90.

²¹⁴ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 90-94

²¹⁵ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkileri*, 95

²¹⁶ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 98-102

²¹⁷ Graham E. Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, 247.

arenada “Adalet ve Hürriyet” partisini kurarak 2012 seçimlerinden cumhurbaşkanı seçilerek nihayet iktidara gelmişlerdir.²¹⁸

Mısır’da huzursuzluklar Muhammed Mursi döneminde de devam etmiş, Mursi artan endişeler sonucu hukuk devleti olma yolunda ilerlediklerini, teokratik ve askeri bir amaç gütmediklerini ifade etmiştir. Fakat yapılan reformlar ve hukuki düzenlemeler Mısır’da darbe olmasını engelleyememiştir. 2013 yılındaki darbe sonucunda Müslüman Kardeşler ile Hürriyet ve Adalet Partisine yönelik tutuklamalar, yargılamalar başlayarak yasaklı bir konuma geçmiştir.²¹⁹

1.2.1. İhvan’ın Yöntem Tercihleri ve Buna Yönelik Eleştiriler

İhvan-ı Müslimin hareketinin tarihsel sürecini bu şekilde özetledikten sonra bu bölümde onların yöntemlerine ve özellikle de eleştiri aldıkları bazı konulara değinmekte fayda vardır.

İhvan-ı Müslimin hareketi, dönüşüm sürecini devletten ferde doğru bir sıra üzerine kurmuştur.²²⁰ Fakat İşcan, Gilles Kepel’den alıntılıdığı paragrafa göre Kepel, İslamcı grupları, izledikleri yöntemlere göre “aşağıdan yukarı fethetme” ve “yukarıdan aşağı fethetme” şeklinde ikiye ayırmıştır. Şiddeti ve devrimi benimsemeyen aşağıdan yukarı fethetme grubuna giren gruplardan en önemlisi Müslüman Kardeşler olmuştur.²²¹

İhvan’ın aşağıdan yukarı bir çizgi takip etmesi kısa dönem için söz konusu olmuştur diyebiliriz. Kurumsallaşmaya ve teşkilat yapılarını belirleyip devlet başkanlarına uyarı niteliğinde bildiriler göndermeye başladıktan ve Hasan el-Benna’nın milletvekili adayı olmasından sonra devletten ferde doğru bir sıra izlediği sonucuna ulaşabiliriz. Kısaca ifade edilmesi gerekirse; örgütlenmelerini ve kitlelere ulaşmada takip ettikleri yöntemlerini dikkate aldığımızda Abduh çizgisinde, aşağıdan yukarı düzen oluşturma; İslam birliği, halifelik, yönetim; İhvan’ın seçimlere katılması konusundaki uygulamaları ve görüşleri göz önüne alındığında ise Efgâni çizgisinde yukarıdan aşağı düzen oluşturmaya çalıştıklarını ifade edebiliriz.²²² Türkiye’de Millî Görüş hareketi de devletten ferde doğru izlenen yöntemi benimsemektedir. Hayrettin Karaman’ın *Bir Varmış Bir Yokmuş* isimli hatıra kitabında Millî Görüş lideri Necmettin Erbakan ile arasında geçen bir diyalogunu paylaşmıştır. Hayrettin Karaman; eğitim, öğretim ile aynı

²¹⁸ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 107.

²¹⁹ Terzi, *Nasır Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İş birliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*, 115-24.

²²⁰ Mahmut Bozan, “Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, 71, Ayrıca bk. Manaz, *Siyasal İslamcılık 2 -Türkiye’de Siyasal İslamcılık-*, 395.

²²¹ İşcan, *Siyasal İslam Dini ve Fikri Temelleri*, 16.

²²² Hanifi Şahin, “İhya/İslah Hareketleri ve Selefilik İrtibatı”, ed. Doğan Kaplan (İslam Mezhepler Tarihi Selefilik Çalıştay 4. Ulusal Koordinasyon Toplantısı, Konya, 2016), 85-87.

hedefe farklı yöntemler kullanarak ulaşacaklarını ifade etmesine karşı Erbakan, siyaset ile kısa bir sürede hedeflerine ulaşacaklarını belirterek ilk görüşü eleştirmiştir.²²³

Türkiye'deki bir başka İslami hareket olan Nur hareketi ise fertten devlete doğru bir düzen takip etmektedir.²²⁴ İhvan hareketi ve Nur Cemaati'nin farklılığı üzerine yazdığı makalesinde Bozan, İhvan lideri Mustafa Meşhur'un Nur Cemaatini eleştirdiği noktaya yer vermektedir. 1950'li yıllara kadar örgütlenmeyen, eğitim ve öğretim metotlarını tercih eden, şiddet eylemlerine karşı mesafeli duran Nur Cemaatinin uyguladığı "kişileri tek tek eğitme" metodu, İhvan liderine göre İslami hedeflere ulaşmada yetersiz ve yavaşlatıcı etki göstermektedir. Hedeflere ulaşmada en hızlı ve etkili yol, ülkenin kaderinde söz sahibi olarak siyasetin kanallarını etkili bir biçimde kullanmaktan ve teşkilatlanmaktan geçmektedir. İhvan Lideri'nin, MSP'yi desteklemeleri için Nur Cemaatinden beklentilerini dile getirdiği şu sözler de bu durumu net bir şekilde göstermektedir:

Biz Türkiye'de halkın itimadını ve teveccühünü kazanan en büyük cemaat olarak Nur Cemaatini görüyoruz. Sizden beklediğimiz, münasip olan Nur talebelerini bu partiden milletvekili adaylığına teşvik etmeniz ve bu partiye oylarınızla destek vermenizdir. Bu sayede daha rahat bir şekilde örgütlenir ve gayenize daha çabuk ulaşırsınız.²²⁵

Müslüman Kardeşler, yaptıkları faaliyetlerle birçok kesimin desteğine almasına rağmen pek çok konuda da elbette eleştiri almıştır. Bu eleştiri konuları; tasavvuf, cihad, İslami siyaset, Vehhabilik, tekfir, cahili sistem gibi dini düşünceleri ve siyasi fikirleri hakkında olmuştur. Seyyid Kutub'un, özellikle İbn Teymiyye'ye bağlı olması, tasavvufu reddetmesi, Hz. Osman'ı eleştirmesi, mezhebini beyan etmemesi, veli-ilham ilişkisini reddetmesi, saltanatı inkâr etmesi ve zekât hakkında sarf ettiği sözler nedeniyle Türkiye'de bazı gruplar tarafından eleştirilmiştir.²²⁶ Hatta bu hususta sadece Müslüman Kardeşler ve onlara bağlı isimler eleştirilmemiş Türkiye'de bu kitapların mütercimleri de aynı kınamalara maruz kalmışlardır. Bu durumda olan kişilerden birisi de Ali Arslan'dır. Arslan, Seyyid Kutub'un kitaplarını tercüme edenlerden biridir. Tercüme ettiği kitaplar nedeniyle kendisinin de, Seyyid Kutub gibi reformcu, mezhepsiz, Vehhabi olarak tenkit edildiğini ifade etmiştir.²²⁷ Türkiye'de Kutub'a yönelik bu eleştirilerin dışında onun "cahiliye toplum sistemi" görüşünün tek boyutta ve dar kalıpta algılandığı üzerine de fikirler ifade edilmiştir.²²⁸

---

²²³ Hayrettin Karaman, *Bir Varmış ve Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008), 2/243.

²²⁴ Bozan, "Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler", 71.

²²⁵ Mehmet Fırıncı, "İhvan-ı Müslimin İleri Gelenleri ile Görüşme", 05 Temmuz 2010, <http://www.mehmedkirkinci.com/index.php?s=article&aid=166> (Erişim 07.09.2021)

²²⁶ "Merhum Şehid'e Hangi İthamlar Yapıldı?", *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993), 24.

²²⁷ "Ali Arslan Hoca ile 'Seyyid Kutub ve Eserleri' Üzerine", *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993), 22.

²²⁸ Hamza Türkmen, "'Seyyid Kutub'a Duyulan Saygı ve Sevgi Ancak, O'nun da Taşiyiciliğini Yaptığı Kur'an Merkezli Düşünce ve Oluşumları Yükselterek Anlamli Kılınabilir", *Yeni Türkiye* 4 (Eylül 1993), 24.

Benna'nın hatıralarında, gençliğinde Hasafiyye tarikatı ile ilişkisi olduğunu yazmaktadır. O, bu tarikata, tarikatlar arasında yaygın olarak bulunan hurafe ve bid'atlerle savaşmak, Kur'an ve sünneti esas almak, yanlış yorumlardan uzak durmak, iyiliği emrederek kötülüklerden alıkoymak üzerine girdiğini ifade etmektedir. Bu tarikatın şeyhinin gösterdiği iddia edilen kerametlerin kendisinde herhangi bir etki bırakmadığını ifade etmektedir.²²⁹ Benna, tasavvufu "eğitim ve yaşayış ilmi" olarak adlandırmakta ve onun İslam'ın özünden olduğunu, İslam'ın farklı coğrafyalara yayılmasında önemli görevler üstlendiğini düşünmektedir. Fakat daha sonra tasavvuf içinde ortaya çıkan şahsın yüceltilmesi, zevk ve vecd uygulamaları, sınırlı imkanlarla yaşama arzuları, felsefe, mantık ve geçmiş toplumların düşünceleri ile karışması, yanlış görüşlerin girebileceği bir alan oluşturmuştur.²³⁰ Ayet ve sahih hadislerle uygun bir program takip ettiğini özellikle ifade etmektedir. Risalelerinde de bid'at ve hurafelerle yüklü, pasifliğe iten tasavvuf anlayışını eleştirmektedir.

Hasan el-Benna'nın İhvan-ı Müslimin'i "sûfi bir hakikat"²³¹ olarak tanıtmamasının sebebini, nefis ve kalp terbiyesi, Allah sevgisi kazanmak, hayırlı işlerde bulunmak ve ibadetlerin devamlılığını sağlamakla izah etmektedir.²³² Tasavvufun bu duygusal yönü, insanları disipline etme gücü, ahlaki öğeleri Müslüman Kardeşlerde sıkı bir şekilde kullanılmıştır. "Dava" olarak nitelendirilen düşüncelerini topluma ulaştırmak için seçtiği yolda tarikatlarla ilişkisine dikkat etmiş, davetinin bir grup arasında kalmasından çekinmiştir.²³³

İhvan-ı Müslimin'in tenkit edildiği bir başka konu da siyasi faaliyetlerde tercih ettikleri metoda yöneliktir. Buradaki eleştiriler, eleştirenlerin bakış açısından kaynaklanmaktadır. Demokrasiyi İslam dışı kabul edenler, İhvan'ın demokrasi zemininde parlamentoya girmeye çalışmalarını ve yine bu sistem içerisinde İhvan'ın parti kurmalarını eleştirmektedir. Bu eleştiriler, İslami olmayan bir sistemde faaliyet göstermelerinden, anayasal düzeni onaylamalarından dolayı kaynaklanmaktadır. İhvan'ın benimsediği yöntem ve söz konusu eleştirilere verdiği cevaplar ise şu şekildedir: İhvan, din devlet ayrımını reddeden bir tutum sergilemiş, parlamenter sistemi ise İslam'ın ilkelerine aykırı bulmamıştır. Onlara göre önemli olan İslam'ın hükümlerinin ve adalet ilkesinin gözetilmesi, anayasal yanlışlıkların da düzeltilmesidir.²³⁴

İhvan'a yönelik bir başka eleştiri ise kendileriyle Vehhabilik arasında yapılan karşılaştırmalardan kaynaklanmıştır. Bu çerçevede onların Cemalettin Efgâni ve Muhammed Abduh ile ilişkisi sorgulanmıştır. Benna'nın hatıratında Suud devletine yönelik kullandığı

---

²²⁹ Hasan el-Benna, *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*, ed. Faik Akcaoğlu, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 34.

²³⁰ El-Benna, *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*, ed. Faik Akcaoğlu, çev. M. Beşir Eryarsoy, 42.

²³¹ Hasan el-Benna, *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*, 38.

²³² Ahmet Varol, "İhvan'a Yönelik Eleştiriler ve Cevaplar", *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 2/432.

²³³ El-Benna, *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*, 124.

²³⁴ Varol, "İhvan'a Yönelik Eleştiriler ve Cevaplar" 2/437-43.

“Müslümanların umudu olan, Kitap, sünnet ve selefin yaşayışının ortaya çıkarmak amacıyla gelişmekte olan bir devlet” ifadeleri²³⁵ doğru bulunmamıştır.²³⁶

Vehhabiliğin 18.yy.’da Arap yarımadasında ortaya çıkması, ibadet-inanç çizgisinde bir İslami anlayışa sahip olması ve modern öncesi döneme ait kabul edilmeleri açısından İhvan ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Halbuki İhvan, bu iddiaların aksine entelektüel yönü olan bir harektir. Dinin her alanda söz sahibi ve çözüm önerileri mevcuttur.²³⁷ Vehhabiliğin Arap milliyetçiliği ve Osmanlı karşıtlığı üzerine kurulu tezleri İhvan’da Vehhabilik kadar keskin görülmemektedir. Bid’atlere karşı duruşu, tasavvufa mesafeli yaklaşımı, taklitçiliği reddetmesi bakımından benzerlik gösterebilir de aralarında uyumsuzluk söz konusudur. Benna’daki Selefilik siyasi akım olan selefilikten ziyade, fikri olarak kendini göstermekte, ilk dönem Müslümanları sadece örnek alan bir konumda durmaktadır.²³⁸

İhvan-ı Müslimin’in Selefi gruplardan farkı, onların cihad anlayışında da kendini göstermiştir. İhvan arasında Benna-Kutub ayrışmasından dolayı ortak bir cihad anlayışları yoktur. Hatta bu ayrışmadan dolayı İhvan kendi içinde bölünme de yaşamıştır. İlmli bir yol izleyen Benna ve onun gibi düşünenler, bu kavramı tebliğ ve davet metotlarıyla birlikte kullanmışlardır. Bu çerçevede sömürgeci işgal gücüne karşı olmanın yanı sıra zihinlerdeki aşağılık kompleksinden kaynaklanan problemlerin üstesinden gelme ve düzeltme, idarecilere bildirimler göndererek uyurma yönünü de öne çıkartmışlardır.²³⁹ Kurmuş oldukları silahlı birlikler, işgal ve sömürü ile bölgedeki İsrail tehdidinden dolayıdır. Cihad zamanının gelmediğini düşündüklerinden dolayı şiddet bir yöntem olarak kullanmamışlar; fakat buna rağmen şiddet eylemlerine bakışlarından dolayı da eleştirilmişlerdir. Şiddet bir yöntem olarak kullanan İslami Hareketlerle ilişkileri ve bazı mensuplarının şiddet eylemlerine katışmasından dolayı bazıları tarafından kendilerine mesafeli yaklaşılmıştır.²⁴⁰

Benna, Kutub’un da eleştirdiği üzere sisteme girerek mücadelesini yürütmekte, hükümet ile ulu’l emr olarak gördüğü yöneticilere karşı karşıya gelmemeyi istemekte, isyan etmeyi reddetmekte ve temkinli yaklaşmaktadır.²⁴¹ Hükümete karşı yapılan şiddet eylemlerinden, bu eylemleri gerçekleştirenlerden ayrı olduklarını ilan etmiştir. Kutub ile ayrıldığı nokta da tam burasıdır.

---

²³⁵ Hasan el-Benna Benna, *Hatıralarım*, 140.

²³⁶ İkinci, “Hasan El-Bennâ: Mürşit Mi, Aktivist Mi?”, *Türkiye Gazetesi*

²³⁷ Birol Başkan, “Vahhabilik ve İhvancılık”, 24 Ekim 2018, <https://birikimdergisi.com/guncel/9163/vahhabilik-ve-ihvancilik>. (Erişim 29.09.2021)

²³⁸ Ahmet Emin Dağ, “Hasan el-Benna”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Sürüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 9/843. Ayrıca bk. Şahin, “İhya/İslah Hareketleri ve Selefilik İrtibatı”, 71-77.

²³⁹ Lia, *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*, çev. İhsan Toker, 117.

²⁴⁰ Bozan, “Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, 81.

²⁴¹ Güney, “Hasan el-Benna ve Seyyid Kutup’ta Siyasi İslam Düşüncesi”, 310.

Seyyid Kutub'un cihada yaklaşımının dayanak noktası, kendisinin çok sık kullandığı "cahiliye toplum, tağuti yönetimler, hakimiyet, tevhid" kavramlarına yüklediği anlamlarda yatmaktadır. O, toplumları cahiliye ve İslam toplumu olarak ikiye ayırmaktadır. İçinde yaşanılan toplumu da hakimiyeti Allah'tan alıp kula verdiği için cahiliye olarak nitelendirmektedir. Her zaman sistem ve yönetici eleştirisi yaparak yaşayış, yönetim, sistem, düşünce düzeyinde İslami bir toplum oluşturulması için mücadele yöntemini kullanmıştır. Onun bu tutumu, hapisane döneminde geçirdiği zaman diliminden de anlaşılmaktadır. Kulluğun beşere indirildiği siyasi yönetimler ve sosyal kurumlar ortadan kalkmadığı sürece dil ile mücadeleyi yeterli bulmamakta, ılımlı ve orta yolu eleştirmektedir.²⁴²

Mısır ve Pakistan'da oluşan İhvan ve Cemaat-i İslami, kendilerinden sonraki İslami Hareketler için ilham kaynağı olarak tanımlanan²⁴³ ve Arap dünyasında İslami Hareketler alanında yeniliklerin öncüsü konumunda²⁴⁴ görülen İhvan hareketinin tarihine ve eleştiri aldığı noktalara değindiğimiz bu bölüm sonrasında İhvan'ın Türkiye'de tanınma sürecini ele alacağız.

1.2.2. İhvan'ı Müslimin Hareketinin Türkiye'de Tanınması

Hilmi Ziya Ülken; medeniyetlerin durağanlık ve sıradanlıktan kurtulup sürekli gelişmesi gerektiğini düşünmektedir. 1935 yılında kaleme aldığı *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı kitabının giriş bölümünde bu düşüncesini gerekçeleri ve örnekleriyle izah etmektedir. Ülken'in tercümelere ilgili fikirlerini, "uyanış devirlerine yaratıcılık kudretini veren tercümelere" şeklinde ifade ederek özetlediğini söyleyebiliriz. Ülken, bu eserini 1935 yılında kaleme aldığından dolayı 1960'lı yıllardan sonraki İslami alanda ve İslamcı kişiler tarafından yapılan tercümelere yer vermemiştir. Fakat burada bizim için önemli olan nokta, tercümelerin bir ülke ve toplum üzerinde nasıl bir etkileşim yarattığıdır. Çünkü Ülken'e göre tercümeler birbirinden uzak konumdakiler için kaynaştırma aracı olmakla birlikte değişimin öncüsü durumunda da olmuşlardır.²⁴⁵ Biz de İhvan-ı Müslimin hareketinden yapılan tercümelerin Türkiye'deki dini anlayışa nasıl bir etki yaptığı sorusuna cevap aramaktayız.

Tercümeleri tetikleyen, yeni ideolojiler kurulmasına neden olan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, ideolojik anlamda tüm dünyada yeni arayışları beraberinde getirmiş ve iki kutuplu dünyanın görüşlerinin etki gücünü kırmak amacıyla İslamcılık düşüncesinin yıldızı tekrar parlatılmıştır.²⁴⁶ Türkiye'de içinde bulunduğu durum içerisinde hem yaklaşık yirmi beş yıl süren kesintinin hissedildiği eksiklik hem de yeni ideolojiler karşısında kendi düşünce

²⁴² Seyyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, çev. Salih Karataş, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 81.

²⁴³ Nazım Maviş, "Türkiye'de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990'lı yıllarda İslamcı dergiler, 114.

²⁴⁴ Nazım Maviş, "Türkiye'de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990'lı yıllarda İslamcı dergiler, 114.

²⁴⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 1-7.

²⁴⁶ Ahmet Köroğlu, *Türkiye'de İslamcı Söylemin Oluşumunda Tercümelerin Etkisi (1960-1990)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 49.

dünyalarıyla uyumlu çözüm önerileri geliştirilmek istenmiştir. Bu düşünce içerisinde köklü bir İslami hareket geçmişi olan çeşitli İslam ülkelerinin tecrübeleri çeşitli yollarla Türkiye'ye taşınmıştır.²⁴⁷

18 ve 19. yy. 'daki İslami hareketlerin (Hint alt kıtası ve Mısır) etkisiyle tercüme hareketleri başlamıştır. Türkiye'nin de Mısır'la geçmişteki irtibatı, burada ortaya çıkan İslami hareketlerden etkilenmesinin sebeplerinden biridir. Türkiye'den Ezher Üniversitesine eğitim almaya giden öğrenciler de bu irtibatı devam ettirmişlerdir. Hasan el-Benna'nın, Seyyid Kutub'un, Muhammed Kutub'un ve Said Havva'nın bilinirliğinde bu faktörlerin etkisi büyüktür.²⁴⁸ Cumhuriyetin ilanıyla birlikte aydın Türk çevresinin Mısır'a intikali, Türk öğrencilerin Mısır'ı eğitim almak için tercih etmeleri, Balkanlar'dan Mısır'a eğitim için giden öğrencilerin daha sonra Türkiye'ye dönmeleri tercümelerin ülkemize taşınmasında ve tanınmasında dolaylı/doğrudan sebep olan faktörlerdir. Bu duruma, İsmail Kara, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş dönemiyle, İhvan'ın uluslararası sisteme açılma zamanının denk gelmesini de eklemektedir.²⁴⁹ Bunun yanı sıra Türkiye'de harf inkılabı nedeniyle halkın dini bilgilere olan ihtiyacı ve bu alanda hissettiği eksiklik, 1950'li yıllarda açılan İmam Hatip okullarının ihtiyaç duyduğu kaynak, takip edilecek dini neşriyat tercümelere yönelik ilgiyi ve bu eserlerin tanınmasını artırmıştır.²⁵⁰

Aynı zamanda İslamcılık fikrinin temel taşlarından biri olan "İttihad-ı İslam" fikri için artık Türkiye'de uygun bir ortam bulunmadığı görüşü hakimdir. Bu sebeple bu fikirlerin yeşereceği ortam olarak özellikle Pakistan gibi ülkelerin görülmesi 1960'lı yıllarda başlayan tercüme eserlerinin hangi merkezlerden yapıldığını da göstermektedir.²⁵¹ İslamcı dergilerde de takip edebileceğimiz gibi 1960'larda bu hareketlere mensup kişilerin hem isimlerinin hem de eserlerinin Türkiye'de bilinirliğinin artmaya başlamasıyla birlikte İslamcılık yeni bir boyut ve söylem kazanmıştır. Siyasi alanda Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın İslami hareketlerin önde gelen isimleriyle kurduğu ilişki gibi Mısır'daki önemli kişilerle irtibatı Türkiye'de bu grupların bilinirliğini sağlamıştır.²⁵²

İslamcı bir dergi olan *Yeni Zemin* Türkiye'de dini yayıncılıkta tercümelerin ortaya çıkışını, Tek Parti döneminde dini hayatta yaşanan daralmanın etkisiyle düşünürlerin, ilim adamların farklı ülkelere gitmeleri ve gittikleri yerdeki İslami hareketleri Türkiye'ye taşıdıkları şeklinde bir

---

²⁴⁷ Köroğlu, *Türkiye'de İslamcı Söylemin Oluşumunda Tercümelerin Etkisi (1960-1990)* 45-46.

²⁴⁸ Abdülhamit Birışık, "Mevdudi İslamcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara ve Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 390.

²⁴⁹ İsmail Kara, "Müslüman Kardeşler Türkçeye Tercüme Edildi Mi?", *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 510.

²⁵⁰ Kara, "Müslüman Kardeşler Türkçeye Tercüme Edildi Mi?", 514.

²⁵¹ Ali Osman Çakmak, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığının Kurucu Tavrı Olarak *Sebilürreşad* dergisi (1948-1950)", *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İlem İlmî Etüdler Derneği, 2018), 1/323.

²⁵² Maviş, "Türkiye'de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990'lı yıllarda İslamcı dergiler", 114.

tespitte bulunmuştur. Özellikle Mısır'da bir Türk çevresi olduğu ve Müslüman kardeşlerin bu kişiler vasıtasıyla tanındığı, İhvan'a mensup kişilerin eserlerinin ilk Türkçe tercümelerinin yine bu kişilerce yapıldığı belirtilir.²⁵³ Aynı zamanda bu dönemde artan sol düşünceye karşı muhalif ve alternatif olan tercüme hareketleri, faaliyetlerini hızlandırmıştır. Sol fikrin ifade ettiği anti emperyalist, anti Batıcı gibi ifadeler yeni İslami yorumlarla paralellik arz ettiğinden, alternatif olarak tercüme ilgi görmüştür. Muhalefet olarak ise sola karşı İslami bir söylem, anlayış ve kavram üretmek amacıyla tercüme önemsenmiştir. Eşitsizlik, adalet, sömürgecilik, sınıfsal toplum gibi kavramlara getirilen yorumlar hem İslami söylem için hem de sol görüş için önemliydi. Üretilen yorumlar için bakılacak kaynaklar arasında tercüme edilen kitaplar ilk sıralarda yer almaktaydı.²⁵⁴

Ali Bulaç, Türkiye'deki Müslümanlığı politik, sosyal, kültürel/entelektüel Müslümanlık olarak üç başlık altında incelemiştir. Politik Müslümanlık, Milli Nizam Partisi ile başlayıp MSP, RP, FP ve SP ile devam eden süreci oluşturmaktadır. Sosyal Müslümanlık ise tarikatlar ve cemaatleri kapsamına almaktadır. Dergiler, yayınevleri, internet, vakıflar aracılığıyla İslami hareketlerin fikri düzeyde oluşumuna katkı sağlayan, toplum ve siyaset üzerinde etki bırakan en güçlü kategori ise sosyal/entelektüel Müslümanlıktır. Ali Bulaç, 1961 anayasasının sağladığı hareket alanının genişlemesine ek olarak şehirlere yapılan göçlerin, eğitim seviyesinin yükselmesinin ve tercümelerin Ortadoğu'ya yönelik ilginin artmasının sebepleri olarak görmektedir. Bu ilgi neticesinde Türkiye'deki Müslümanların karşısına çıkan ilk örnek İhvan olmakla birlikte o dönemin yükselen İslami grupları arasında Türkiye'yi en çok etkileyen yine İhvan hareketidir. Burada şöyle bir soru karşımıza çıkmaktadır: Pakistan'da Cemâat-i İslâmî, Ürdün'de Hizbu't-Tahrir, Hint kıtasında Daru'n Nedve gibi İslami grup ve hareketler, neden İhvan'da olduğu gibi günümüze kadar süren etki seviyesine ulaşamamışlardır?²⁵⁵

Burada Ali Bulaç, en önemli neden olarak, 19.yy'da ortaya çıkan İslamcılık akımının Türkiye'de tek parti dönemiyle kesintiye uğrarken Mısır'da bu akımın devam etmesini göstermektedir. Aynı fikir düzeyinden hareket ettiklerinden, aynı bakış açılarına sahip olmalarından dolayı sadece Seyyid Kutup, Hasan el-Benna, Muhammed Kutup ve Said Havva gibi Mısırlı düşünürlerin değil, İslamcılık hareketinin bir başka bölgesi olan Hint-Pakistan bölgesinden de düşünürlerin eserlerini tercüme etmişlerdir. Mısır-Osmanlı irtibatının, birlikte yaşama geçmişinin bu noktada çok önemli olduğunu ifade eder. İkinci olarak ise Arapçanın İslami hareketler ve İslami eserler içinde ayrılmaz bir parça olma durumudur. İmam Hatip okullarında ve İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğrenimin artması bu eserlerle tanışma

---

²⁵³ Seyyid Battal, "Tercüme, Düşünce Ufkunu Genişletti", *Yeni Zemin* dergisi 14 (Şubat 1994), 72.

²⁵⁴ Abdurrahman Arslan, "Tercüme 'Sol'a' Cevap Olarak Gelişti", *Yeni Zemin* dergisi 14 (Şubat 1994,) 76-77.

²⁵⁵ Bulaç, "İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu", 45. Ayrıca bk. "İslamcılık ve Türkiye'de Yaşadığı Tecrübe", *Özgün İrade* 14 (Haziran 2015), 52-53.

durumunu da artırmıştır. Mısır ve Türkiye'nin mezhebi yapısını ağırlıklı olarak Sünniliğin oluşturması ikili yakınlığı artıran bir başka sebep olmuştur.²⁵⁶

Gerçek Hayat dergisinin 11-17 Ocak 2016 tarihli sayısında "İslam'ı Tercümelerle Kavradık" adlı bir yazıya yer verilmiştir. Tercüme eserlerin yayınlanmasında etkili olmuş isimlerle röportaj yapılmış, bu eserlerin toplumda nasıl bir etki yarattığı konuşulmuştur. Yazarlar, Cumhuriyet döneminde yürütülen politikaları tercüme eserlerin ortaya çıkış hikayesi olarak görmektedirler. 1950 yılında DP ile bir rahatlama meydana gelse de yaklaşık yirmi beş sene dini alanda yaşanan kesintinin etkileri tartışılmış, İslami alanda milliyetçi ve mukaddesatçı kimliğin ön planda olması, İslami kaynakların sınırlı olması, İslami alanda tartışılan meselelerin kısırlığı eleştirilmiştir. Bu röportajın yapıldığı isimlerden biri olan Beşir Eryarsoy durumu şu şekilde özetlemiştir: "Var olan dua kitapları halkın manevi ihtiyaçlarını karşılamaktan öteye gidememiştir."²⁵⁷

Tercümeler vasıtasıyla, İslâmî hareketin en önemli iki ismi olan Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub tanınmaya başlamıştır. Bu iki isim İslami Hareketler içerisinde ve Müslüman coğrafya üzerinde büyük etki bırakmıştır. Müslüman Kardeşler ortaya çıktığı zaman önceliği, İngilizlerin sömürgesi altında bulunan Mısır'daki zihinsel bozulmayı önlemeye vermiş, bunun için de Benna'nın eserlerinde de sık sık vurguladığı ahlaki çok önemsemişlerdir. Yani temel çıkış noktaları, politik amaçları olan bir hareket oluşturmak olmamıştır. Eserlerinde siyasete, liderliğe yönelik yorumları olsa da bu durum ilk başlarda teorik düzeyde kalmıştır. Cemal Abdülnasır'ın iktidara yürümesiyle birlikte gelişen olaylar, Seyyid Kutub'un İhvan içindeki artan rolü politik olarak konumlanmasına sebep olmuştur.²⁵⁸

Hareket içerisindeki isimlerin etki düzeyi de aynı olmamıştır. Hasan el-Benna'yı teorik yönünü zayıf; yenilik anlayışını "üzerinden dumanlar tüten harabenin küllerine üfleyen" benzetmesiyle amatör bulan düşünürler de vardır. Onun İslam dünyasına yaptığı en büyük katkının, dergi ve gazete işleri, vakıf çalışmaları gibi "faaliyetçilik ruhu" aşılama konusunda olduğu düşünülmektedir. Onu farklı kılan Batı zihniyetinin zirve yaptığı bir dönemde muhalif bir ses çıkarmasıdır.²⁵⁹ Mısır'da daha önce mezhep ve ırk ayrımının olmadığı, Benna ile bu ihtilaflarının yaşanmaya başladığını ve bu durumun yıllarca yaşanacak sorunların kaynağını teşkil ettiğini ifade edilerek eleştirenler de mevcuttur. Modernist olmasının birçok kişi tarafından fark edilmediğini, yumuşak üslubu ile kitleleri etrafında topladığı belirtilerek,

---

²⁵⁶ Ali Bulaç, "Müslüman Kardeşler'in Türkiye İslam'ı Üzerindeki Etkileri", *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 2/295.

²⁵⁷ Emeti Saruhan, "İslami Tercüme Kitaplarla Kavradık", *Gerçek Hayat* 794 (11 Ocak 2016), 23.

²⁵⁸ Ali Bulaç, "Müslüman Kardeşler'in Türkiye İslam'ı Üzerindeki Etkileri" *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 2/296.

²⁵⁹ İhsan Eliaçık, *İslamın Yenilikçileri 3* (İstanbul: Söylem Yayınları, 2002), 162-71.

eserlerinin ilmi düzeyde olmamakla birlikte alim bir kişiliğinin de görülmediği söylenmektedir.²⁶⁰

İslami kaynaklardaki eksikliği gidermek adına çalışma yapan ve ileriki bölümlerde adına sık sık rastlayacağımız bir isim karşımıza çıkmaktadır: Salih Özcan. Bu röportajda Salih Özcan'ın Mısır'da kaleme alınan eserlerin Türkçeye kazandırılmasında baş aktör olduğu ifade edilmiştir. Ek bilgi olarak vermemiz gerekirse, Salih Özcan'ı bu faaliyetlere teşvik eden ismin Said Nursi olduğu ve İmam Hatip okullarında okuyan gençlere sağlam bir altyapı oluşturmak için bu işe başladığı belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda kurulan yayınevi ise Hilal Yayınları olmuştur.²⁶¹ Hasan el-Benna'nın kitaplarını ilk kez tercüme ederek bunları yayınlayanlar ise Hilal ve Hikmet yayınevleri olmuştur.²⁶² Hasan el-Benna'nın eserleri 1965 yılından itibaren tercüme edilmeye başlanmış ve uzun yıllar başvurulan kaynaklar arasında yer almıştır. Benna'nın tercüme edilen eserlerinden birkaçı şöyledir: *Müslüman Rehberi* (1967), *İslam Işığında Meselelerimiz* (1968), *Cihada Davet* (1969), *Müslüman Kardeşler Teşkilatı* (1969), *Risaleler* (1979), *Hatıralarım* (1981).²⁶³

İhvan'ın kurucusu Hasan el-Benna çok eser vermemiştir. Konferanslarda yaptığı konuşmaları gazetelerde yayınlanan yazıları kitaplaştırılmıştır. Otobiyografisi ve İhvan-ı Müslim'inin kuruluşunu kaleme aldığı bir kitabı vardır. *Müzekkirâtü'd-da've ve'd-dâ'ie* isimli hatıralarını ve İhvan'ın kuruluşunu kaleme aldığı eser *Hatıralarım* isimli Türkçeye tercüme edilmiştir. İçinde sekiz ayrı risalenin yer aldığı, mütercimliğini Ramazan Nazlı'nın yaptığı *Mecmû'atü resâilil-İmâmi's-Şehîd Hasan el-Bennâ* isimli bir eseri mevcuttur. Bu eserin içinde yer alan *Davamız, İnsanları Neye Davet Ediyoruz, İslam Nizamının Işığı Altında Meselelerimiz Çağımız ve Meselelerimiz* adlı risaleler ayrı olarak da basılmış ve okuyucuya sunulmuştur.²⁶⁴

Hasan el-Benna'nın İslami anlayışı, konferanslarının, makalelerinin bir araya getirildiği risaleler tarafından anlaşılmaktadır. Kitaplarında, İslam'ın her alanı kuşatan bir nizam olduğu görüşünü ifade etmektedir. İslam'ın ibadet ve manevi bağlarla sınırlı tutmak şeklinde yaygın olarak benimsenen görüşü eleştirilmekte ve bu yorumların İslam'ı dar bir çerçeveye sokmaktan başka bir şey olmadığı anlayışı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Benna'ya ve Müslüman Kardeşlere göre İslam, dünya ve ahiret hayatını düzenleyen bir bütündür. İslam sadece ibadet, sadece ahlak, sadece ata inancı olduğu hakkındaki görüşlerin yanlış olduğuna işaret etmektedir. Müslüman kardeşlerin de yalnızca irşad ve va'z faaliyetlerinde bulunduğu, sadece ibadetlerle ilgili bilgilendirmeler yapan tarikat olduğu ya da sadece İslami hükümleri

---

²⁶⁰ Ekinci, "Hasan El-Bennâ: Mürşit Mi, Aktivist Mi?", *Türkiye Gazetesi*.

²⁶¹ "İslam'ı Tercüme Kitaplarla Kavradık", (Görüşmeci: Emeti Saruhan, Yazı) *Gerçek Hayat* 794 (11-17 Ocak 2016), 23.

²⁶² "Hasan el-Benna'nın Risaleleri Üzerine: Bizim Kur'an'dan Başka Anayasamız Yoktur", *Tevhid* dergisi 13 (19 Mart 1978), 18.

²⁶³ Bulut, "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", 360.

²⁶⁴ İbrahim el-Beyumi Ganim, "Hasan el-Bennâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 309.

savunan fıkıhçı bir cemaat olduğu hakkındaki kanaatlerin isabetsiz olduğuna dikkat çekerek, Müslüman Kardeşlerin İslam görüşünün bunların hepsini kapsadığını, çünkü İslam'ın ibadet, inanç, devlet, ahlak, ekonomi bir bütün yapı arz ettiğini ve Kur'ân da bu alanların hepsiyle ilgili bir ayet, hüküm bulunduğunu söylemektedir.²⁶⁵ *Şura* dergisinin on yedinci sayısında “Kefere Çağından Kurtarıcı Nizam: İslam” başlıklı yazıda dünya üzerindeki sorunlar anlatıldıktan sonra kula kul olmayı reddeden, tek yaratıcının önünde eğilmeyi emreden, sınıflara ayrılmamış, ırk farkını reddeden, birlik olmayı öğütleyen bir din olan İslam'ın hakimiyetinden bahsedilmektedir. Aynı yazıda Seyyid Kutub'tan hakimiyet, özel mülkiyet, istikbal İslam'ındır gibi ögelerde bulunmaktadır.

Seyyid Kutub'a gelince o, hareketin asıl ideoloğu olarak bilinmektedir. Kutub, ideolojisi oluşmuş bu hareketin fikirlerini sistemleştirmiştir. Hasan el-Benna ile başlayan faaliyetçi ruhun yöntemini oluşturarak harekete yeni bir aşama kazanmıştır.²⁶⁶ Kutub'un İslami hareketlerde ve dolayısıyla Türkiye'de tanınmasına etki eden sebepler araştırılmıştır. Kutub'un bir teorisyen olarak İslamcı ideolojinin yeniden doğuşuna yaptığı katkılar, aktivist yönüyle meydan okumayı öğretmesi tanınmasında örnek alınan ve taklit edilen bir kişi haline gelmesine sebep olmuştur.²⁶⁷ Bunun yanı sıra Kutub'un Müslümanlar arasında etkileyici ve örnek olarak gösterilen bir kişi haline gelmesinde, eserlerinde yazdıklarıyla ve düşüncelerini ifade ettiği cümlelerle yaşamının uyumlu olması da gösterilmektedir.²⁶⁸

İslamcı dergilerde de İhvan hareketi genellikle Seyyid Kutub üzerinden kaleme alınmıştır. Fakat Seyyid Kutub'un İhvan üyesi olmadığı, sadece İhvan'a bağlı birimlerde dersler verdiği, kendi düşüncesini ifade edebilmek için o dönemdeki en güçlü dini ve siyasi hareket olan İhvan-ı Müslimin hareketinin bir parçası olduğu görüşleri de vardır.²⁶⁹ Seyyid Kutub, özellikle yazdığı eleştiri yazılarıyla 1940'lı yıllarda sistem içerisinde aktif bulunmaya ve tanınmaya başlamıştır. Fakat onun İhvanla ilişkisi 1953'te yani İhvan'ın kuruluşundan yirmi beş sene sonra olmuştur.²⁷⁰ Fakat İhvan ve Seyyid Kutub, mutedil kalmak ve direniş göstermek arasında ayrılmıştır. Hareketin liderlerinden Mustafa Meşhur, “Seyyid Kutub' un İslam hareket metodunu agresifleştirdiğini belirtmiştir”.²⁷¹

Seyyid Kutub, *El-Müslimin* dergisinde günlük olayların Kur'an merkezli yorumlarını makale olarak yayınladıktan ve bu makaleler ilgi görmeye başladıktan sonra tefsir yazmaya karar vermiştir. *Fi Zilali'l-Kur'an* adını verdiği bu tefsir Türkçeye ilk defa Bekir Karlığa, İsmail Hakkı Şengüler ve M. Emin Saraç tarafından 1968 yılından itibaren tercüme edilmeye başlanmış ve

---

²⁶⁵ Hasan el-Benna, “Davamız”, *Hasan el-Benna Hayatı ve Risaleleri*, çev. Ramazan Nazlı (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 115.

²⁶⁶ Eliaçık, *İslamın Yenilikçileri* 3, 172.

²⁶⁷ Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktencilik*, 103.

²⁶⁸ Düccane Cündioğlu, “Seyyid Kutub Hakkında Bir Muhasebe”, *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993), 21.

²⁶⁹ Zehra Güney, “Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi”, *Akademik İncelemeler* dergisi 15 (2020), 430.

²⁷⁰ Güney, “Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi” 433.

²⁷¹ Güney, “Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi” 438.

bu kitaplar günümüze kadar ilgisini devam ettirmiştir.²⁷² Sosyal ve siyasal konularda kaleme aldığı *İslam'da Sosyal Adalet* kitabı 1962 yılından itibaren Türkçeye kazandırılmaya başlanmıştır. *Din Dediğin Budur* (1964), *İslâm ve Kapitalizm Çatışması* (1967), *İslâm ve Medeniyetin Problemi* (1967), *İstikbâl İslâmındır* (1967), *İslâm Düşüncesi* (1973), *İslâm ve Emperyalizm* (1978), *Cihan Sulhu ve İslâm* (1980) kitaplarıyla birlikte, *Yoldaki İşaretler* de 1966 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir.²⁷³

Seyyid Kutub'un *İslam'da Sosyal Adalet* kitabı *Yoldaki İşaretler* 'den sonra Türkiye'de mihenk taşlarından birisi olmuştur. Özellikle Ekonomi konularından İslami kaynaklardan referans vererek görüşlerini ortaya koyması Türkiye'deki yazarlar tarafından hayranlıkla karşılanmıştır. Hilal Yayınlarının o dönem sorumlusu olan İsmail Kazdal ekonomi alanındaki görüşlerini ayetler kullanarak açıklayan bir yazarla ilk defa karşılaşmasından, İslam'ın Sosyal ve siyasal hayatta görüşlerinin olduğu ile yüzleşmesinden kaynaklanan şaşkınlığını "biz bilmiyorduk ama bizim dışımızda bazı şeyleri bilenler varmış" diyerek dile getirmiştir.²⁷⁴ Kitap Türkiye'de yayınlanmaya başladığında, *İslam* dergisi de kitap tanıtımı bölümünde bu esere yer vermiştir. Öncelikle eserin bu noktada eksik olanı tamamladığı yorumu yapılarak, Türkiye'de bu alanda bir ilk olduğu ve İslam'ın bu konudaki hükümlerinin bilinmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kitabın bölümlerinin ana fikri okuyucuya ifade edildikten sonra, değerlendirme kısmına geçilmiştir. Burada kitabın en büyük özelliğinin, İslam'ın toplumsal yönünün ele alınması yönünden önemli olduğu görüşündedirler. Aynı zamanda tercümenin aceleye geldiği, Arapça kavramlarının karşılıklarının tam olarak verilmediği düşünülmektedir.²⁷⁵ Türkçe'ye aktarılırken yaşanan bu sıkıntıyı Ali Bulaç Seyyid Kutub'un *Fi Zilâlî'l Kur'ân* adlı eserinde de yaşadığını ifade etmekte ve şu şekilde özetlemektedir: "Seyyid Kutub ise daha politik ve sosyolojik ağırlıklı bir tefsirdir. Ebedidir. Fakat Seyyid Kutub'un o edebi zevki maalesef tercüme kaybı sebebiyle eserine yansımamıştır. Biraz daha dikkatli, biraz daha profesyonel bir tercüme yapılabilirdi, bu mümkündü ama olmadı."²⁷⁶

Kutub'un yukarıda ismi verilen kitaplarının Türkiye'de yaygınlaşmaya başlaması, devlete bağlılığın önemli görüldüğü bir ülkede dindar kesimin muhalif söylemlerini devlete yöneltmesine neden olmuştur. Fakat gençler arasında popüler hale gelen bu kitaplar Türkiye'de militan gruplar oluşturmamış, Kutub eğitimci ve ideolog olarak değerlendirilmiş, aynen taklit edilmemiştir.²⁷⁷ Türkiye'deki seksenlerin ortasından sonraki siyasi yapı, İhvan'ın kullandığı tebliğ metodu, halkın arasına katılma ve karizmatik liderler seçme özelliklerine

²⁷² H. Bekir Karlığa, "Fi Zilali'l Kur'an", 13/51.

²⁷³ Hilal Görgün, "Seyyid Kutub", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009),37/66-67

²⁷⁴ Gerçek Hayat, "İslam'ı Tercüme Kitaplarla Kavradık", 24.

²⁷⁵ Kemalettin Nomer, "Yeni Bir Eser: 'İslam'da Sosyal Adalet", *İslam* dergisi 5/60 (Eylül 1962), 374.

²⁷⁶ "Ali Bulaç'la Kur'an Üzerine", *Özgün İrade* 63 (Temmuz 2009), 27

²⁷⁷ Abdurrahman Bursevi, "Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye'ye Etkileri", *Genç Birikim* 132 (Mayıs 2010),32-33

benzetilmektedir.²⁷⁸ Bunların yanı sıra İhvan içerisinde siyasi parti vasıtasıyla İslami mücadele yapıp yapılmama tartışması Türkiye'ye de sirayet etmiş, Türkiye'de Mısır'da olduğu gibi genç kesim arasında siyasetin İslami alanda kullanılmaması gerektiği düşüncesini doğurmuş, bu kesimler İslam'da parti olmayacağı görüşünü benimseyerek RP gibi partilerden desteklerini çekmişlerdir. Bu görüşlerin oluşmasında Hasan el-Benna, Seyyid Kutub vb. isimlerin kitaplarının etkili olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁹

Seyyid Kutub ve Hasan el-Benna ilişkisine (görüş farklılıkları, tanışmaları) dair farklı yorumlar İslamcı yayınlarda göze çarpan diğer bir husustur. Bu yayınlarda Kutub ağırlıklı yazılar dikkat çekmekle birlikte düşünce şekillenışı Kutub'un fikirleri etrafında oluşmuştur. Seyyid Kutub, İhvan-ı Müslimin hareketi için etkili bir isim olsa da Kutub'un hayatı ve eserlerini incelediğimiz zaman İhvan hareketinden yöntem ve söylem olarak farklılıklar göze çarpmaktadır. En başta ifade etmek gerekirse Seyyid Kutub ve Hasan el-Benna çağdaş olmalarına rağmen tanışmamışlardır ve Müslüman Kardeşler teşkilatı en hızlı yükseliş dönemini yaşarken Kutub bu hareketin bir parçası olmamıştır. Onun İhvan ile ilişkisi, Amerika dönüşü, Hür Subaylar Teşkilatından ayrıldıktan sonra, ders anlatmak için İhvan içerisine girmesiyle başlamıştır.²⁸⁰ Sonrasında yaşanan Hür Subaylar ve Seyyid Kutub arasında ayrılık ve çekişme, İhvan-ı Müslimin hareketinin de hükümet tarafından kısıtlanmasının sebeplerinden biri olmuştur. Bu yasaklamaların olduğu dönemde Seyyid Kutub eylemsel fikirleri, yazdığı eserlerle özellikle sert bir tutum izlenmesini savunanlar arasında takip edilen bir şahıs haline gelmiştir. Fakat İhvan'ın Hasan el-Benna'dan sonraki lideri olan Hasan el-Hudeybi ile Seyyid Kutub arasında yöntem farklılıkları meydana gelmiştir. Bu farklılık Hudeybi'nin *Yoldaki İşaretler* kitabına karşı yazdığı *Davetçiyiz, Yargılayıcı Değil* kitabından da anlaşılmaktadır. Kitap, Beşir Eryarsoy tarafından tercüme edilmiştir. Hudeybi orta yolun, ılımlı söylemin olması gerektiğini savunurken; Kutub sert bir yöntem uygulanmasını istemiştir.²⁸¹

Ali Bulaç ise Kutub ve Benna arasında fikir, siyaset arasında herhangi bir fark görmemektedir. Fakat ona göre, dil ve anlatım yönünden bir farklılık mevcuttur. Aynı zamanda Bulaç, Türkiye'deki İslami hareketlerin şiddete evrilmemesinin, kanuni sınırlar içerisinde siyaset yapmasının Kutub ve Mevdudi etkisinden kaynaklandığını iddia etmektedir.²⁸² Dönem dönem yargılanan, hapis ve işkence hayatı yaşayan Kutub, Nasır'a karşı suikast yapma ihtimali bulunduğundan dolayı tekrar hapse atılmış ve idam edilmiştir. İdamı Müslümanlar arasında tepkiyle karşılanmıştır. Bununla birlikte Seyyid Kutub hayatı, eserleri, İhvan mensubu olarak görülmesi, idamı sonrası oluşan havayla birlikte Türkiye'deki İslamcı yayın hayatını da

---

²⁷⁸ Abdurrahman Bursevi, "Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye'ye Etkileri 2", *Genç Birikim* 133 (Haziran 2010),32-33

²⁷⁹ Abdurrahman Bursevi, "Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye'ye Etkileri 3", *Genç Birikim* 134 (Temmuz 2010), 39-40

²⁸⁰ Zehra Güney, "Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi", 429.

²⁸¹ Güney, Zehra Güney, "Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi", 434.

²⁸² Bulaç, "Müslüman Kardeşler'in Türkiye İslam'ı Üzerindeki Etkileri", 298.

etkilemiştir ve onun kullandığı “cahiliye toplumu, tağut (hükümet), cihat, İslami hayat, hâkimiyet, daru'l İslam, cihad, akide, Allah'a kul olma, cahiliye toplumu, rabbani yöntem” gibi kavramlar İslamcı dergilerin diline de yansımıştır. Seyyid Kutub'un Türkiye'de tanınırlığı önce, ülkemizde o dönemde yükselmekte olan akımlara karşı (Marksizm), Müslüman bir yazar tarafından da kullanılan eşitlik ve sosyal adalet gibi kavramlarla cevap verilmek istenmesi fikriyle olmuştur.²⁸³

1960'lı yıllarda zirveye ulaşan Müslüman Kardeşlere ait tercüme kitaplar 1990'lı yıllara geldiğinde durma ve gerileme noktasına ulaşmıştır. İsmail Kara bu duruma sebep olarak; Müslüman Kardeşler, İran ve Türkiye'nin kendi durumuyla ilgili olmak üzere üç neden saymaktadır. Birinci sebep, Müslüman kardeşlerin 90'lı yıllara geldiğinde yaşamış oldukları baskı ve sindirme politikalarının da etkisiyle kendilerine ilgi gösteren Müslüman topluluğu ilk günkü gibi harekete geçirecek heyecandan mahrum bırakmaları ve kendi içine kapanma sürecine girmeleridir. Müslüman Kardeşler hareketinin ve bu harekete mensup kişilerin eserlerinin verdiği güç, etki ve meydan okuma, 80'li yıllara başka coğrafya ve topluluğa kaymıştır. Bu coğrafya ise İslam devriminin meydana geldiği İran bölgesi olmuş, bu durumda Müslüman Kardeşler ve tercüme eserlerin gerilemesinin ikinci sebebi olarak görülmüştür. Üçüncü olarak, Türkiye'nin 80'li yıllarda başlayan farklı bakış açıları kazanmaya başlaması olarak yorumlanmıştır.²⁸⁴

1.2.3. İhvan-ı Müslim'in Hareketi'nin Türkiye'deki İslami Yayıncılığa Etkisi

Türkiye'de, İslamcılık ile onun etrafında gelişen tercüme faaliyetleri iki ayrı dönem olarak değerlendirilmektedir. 1960'lı yıllarda Mısır merkezli olmak üzere yapılan tercüme ve sonraki yıllarda ikinci çeviri dönemi olarak adlandırılan²⁸⁵ 1979-80 yılları arasında İran'dan yapılan tercüme, Türkiye'de İslamcılık düşüncesinin seyri açısından önemli görülmüştür. Her yapılan tercüme; siyasi, ekonomik, toplumsal, dini ve yayıncılık alanlarına yenilikler ve dönüşümler getirmiştir. Artık 1960'larda Türkiye'de yeni bir söylem başlamış, yeni dini önderler benimsenmiş, dini alanda kendini ifade etme isteği, özgüven ve cesareti ortaya çıkmıştır. Sözü edilen tercüme faaliyetleriyle birlikte, dinin temel ibadetlerle sınırlı bir anlayışa sahip olmayacağı, insanın içinde bulunduğu her alanla ilgili bir düzenlemesinin bulunduğu anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Buna dayalı olarak, Batı karşısında İslam'ın üstünlüğüne vurgu yapılması, bunun savunmacı bir üslupla kaleme alınması, İslam ve bilim çatışmasının

---

²⁸³ Hamza Türkmen, “Seyyid Kutub Türkiye'de Nasıl Algılandı?”, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara ve Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 371.

²⁸⁴ İsmail Kara, “Müslüman Kardeşler Türkçe'ye Tercüme Edildi mi?”, *Dergâh dergisi* 2/21 (Kasım 1991), 14-15.

²⁸⁵ Manaz, *Siyasal İslamcılık 2 -Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, 150.

önlenmesi üzerine kurulu bir yapı gelişmiştir.²⁸⁶ Sosyalizm, demokrasi, hakimiyet, öze dönüş, İslami uyanış, İslami diriliş gibi konularda yazarlara yeni malzeme imkânı sunulmuştur.

Yeni Zemin dergisinde çevirilerin, ihtiyaçlar doğrultusunda ve farklı olanla var olanı karşılaştırıp, bilgi seviyesini artırmak için yapıldığı belirtilir. Türkiye'nin de geçirdiği süre göz önüne alındığında yasaklar döneminde oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda İslam dünyasından tercüme yapıldığı belirtilir. Dergiye göre çeviriler sadece dindarlar değil her kesimden insanın başvurduğu kaynaklar haline gelmiştir.²⁸⁷ *Sebil, Şura, Çatı, Kıyam, Düşünce, Hilal* gibi dergiler, Türkçeye tercüme edilen Kutub'un düşünceleri ile okuyucu arasında aracılık yapmıştır.²⁸⁸ Fakat tercüme eserlerle ilgili birkaç endişe mevcuttur. Bu endişelerden birisi tercüme eser ile tercümenin muhatabı olan arasındaki dil farklılığıdır. Bazı yazarlar tarafından dil farklılığının herhangi bir problem yaratmayacağı dile getirilmiş, bu noktada asıl konuşulması gereken konuların harf inkılabının yarattığı sorunlar olduğu yorumu yapılmıştır. Harf inkılabı neticesinde kitaplara "tercüme" gözüyle baktığımızı, böyle bir sorun olmasaydı, Arapçanın bizim için yabancı bir dil kategorisinde değerlendirilmeyeceği, böylelikle de İstanbul ile Kahire'de yazılmış kitap ayrımının olmayacağı görüşleri mevcuttur.²⁸⁹

Bir başka endişe, tercüme eserlerle birlikte ortaya çıkan yerli-yabancı kitap ayrımının yarattığı problemlerdir. Hamza Türkmen bu ayrımın "Akademya" tarafından Ankara İlahiyat Fakültesi aracılığıyla oluşturulduğu görüşündedir. Bu görüşünü şu cümlelerle ifade etmiştir: "Marksist diyalektik felsefenin yerlisi yabancı var mı? İslami düşüncenin de yerlisi yabancı olmaz. Bu direkt akademyanın milli dindarlık formunun bir ayrımıdır."²⁹⁰ Bu endişelerin yanında tercüme hareketler Türkiye'deki dergilerde tartışılan konulara da canlılık getirmiştir. Kur'an'ın bütüncül anlayışındaki yorumlar yayın hayatında pasif anlayıştan dinamizme geçilmesine yol açmıştır. Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Mevdudi gibi düşünürlerin eserleriyle tanışan yazarlar, İslamiyet'in bir hayat nizamı olduğu, ahiret ile birlikte ekonomi, siyaset, ahlak, devlet, dünya görüşleri ortaya koyduğu fikrini benimsemişlerdir. Beşir Eryarsoy bu konuda tercümelerin en ufak boşluk, doldurulmadık ve bilinmedik bir alan bırakmadığı görüşündedir.²⁹¹

Türkiye'de 1960'lı yıllarda dini alanda yaşanan boşluklar, önce tasavvufi sonra İslam'ın siyasi ideolojik yönünü öne çıkaran tercüme kitaplarla doldurulmaya çalışılmıştır. Hasan Onat; bu faaliyetleri "tercüme furyası" şeklinde nitelendirmektedir. Bu kitapların yazarlarının ortak özellikleri bulunmaktadır. Çoğu Batı sömürgesi altında yaşayan, ekonomik, kültürel ve siyasi bağımsızlıklarını kazanamayan ülkelerde yaşamış ve yetişmiş kişilerdir. Bu tercümelere

²⁸⁶ Bulut, "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", 352.

²⁸⁷ Sabah Kara, "Çevirici İhtiyaca Binaendir", *Yeni Zemin* dergisi 14 (Şubat 1994), 73.

²⁸⁸ Abdurrahman Bursevi, "Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye'ye Etkileri 4", *Genç Birikim* 135 (Ağustos 2010), 53-55.

²⁸⁹ *Gerçek Hayat Dergisi*, "İslami Tercümelemlerle Kavradık", 24.

²⁹⁰ "Dil Farklı Ama Bizim Kitaplarımız", *Gerçek Hayat* 794 (11 Ocak 2016), 24.

²⁹¹ *Gerçek Hayat*, "İslami Tercümelemlerle Kavradık", 24.

1980'li yıllarda İran bölgesi de eklenmiştir. Onat; bu boşlukların tercümelemlerle doldurulmasının getirdiği birtakım problemlerden bahsetmektedir. Türkiye'de radikalliğin ve tepkiselliğin artmasına, kavram karmaşasının yaşanmasına, ödünç kavramlar alınmasına; şekli, taklitçi, özentili, politikleşen insan tipinin yetişmesine, İslam'ın tavizsiz²⁹² bir şekilde uygulanmasına, Türkiye'deki bazı siyasi-dini İslam akımlarının Mısır, Pakistan, Ortadoğu bölgesinden etkilenmesine sebep olmuştur.²⁹³

Tercümelemler Türkiye'de neden bu kadar etkili olmuştur? İslam ülkelerinde esen her rüzgârın Türkiye'de hissedilmesinin sebebi olarak Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal bağlarının zayıflaması olduğu düşünülmektedir. Hasan Onat ise bu sorunun cevabını II. Meşrutiyet dönemine aramaktadır. II. Meşrutiyet döneminde kültürel zenginlik, fikri üretim ve birikim yaşanmış ve geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Sadrazam Said Halim Paşa, ahlak nizamı, sosyal hayat anlayışı, İslamlaşmak üzerine tezler geliştirmiş, İslam'ın inanç, ahlak, yaşayış, siyaset bütünü olduğunu belirtmiştir. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi şura, adalet, hürriyet, eşitlik, içtihat kavramlarına yer vermiştir. Ahmet Naim de Hasan el-Benna gibi milliyetçiliğin İslam birliği için asabiyet, kavmiyetçilik ve ırkçılığın tehlikeleri ve milletin iyiliği için çalışmak şeklinde iki yönünden bahsetmiştir. Fakat cumhuriyetle birlikte İttihad-ı İslam ve Osmanlı'nın kurtuluşu gibi dayanak noktalarının kalmaması, harf inkılabı, İslam'ı karşı cepheye görme, bu alandaki zenginliğin kalıcılığını, devamında ise bilimsel bilgi üretimini engellemiştir.²⁹⁴ 3 Mart 1924 yılında uygulamaya konulan kanunlarla birlikte bu zamana kadar oluşmuş olan mirasın, yani bilgi birikiminin yok sayılması ve dinin sosyal hayattaki rolünün en aza indirilmesi, bu alanda çalışmalar yapılamamasına neden olmuştur. Yaşanan kesinti sebebiyle ürün üretilmemesi, dışarıdan Müslüman Kardeşler ve Cemaati İslami kanallarıyla İslami fikirler gelmesine yol açmıştır.²⁹⁵

Bu hareketlere mensup söz konusu düşünürlerden yapılan tercümelemlerin Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlara uygun olmadığı üzerine yorumlar da yapılmış, Türkiye'deki yerli İslami gruplar olan Süleymancılar, Işıkçılar gibi cemaatlerin endişesine ve tepkisine neden olmuş, hatta bu durum *Büyük Doğu*, *Bugün* gibi yayın organlarına da yansımıştır.²⁹⁶ Bu durumun nedeni, Seyyid Kutub'un siyasi rejimle uzlaşması mümkün olmayan fikirlerinin, cemaatlerini siyasi iktidarların kısmî desteğiyle ayakta tutan kesimlerin fikirleriyle ters düşmesi olarak gösterilmiştir.²⁹⁷

İsmail Kara da bu tercümelemlerin Türkiye şartlarına uymadığını düşünen yazarlardan birisidir. Kara, "ithal" edilen İslamî kavramların, düşüncelerin Türkiye'de özellikle aydın olarak

---

²⁹² Ali Erken, "Türkiye'de İslami Diriliş Hareketleri", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 9/83.

²⁹³ Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Kökler ve Değerler Yayıncılık, 2009), 112.

²⁹⁴ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 91-115.

²⁹⁵ Bulut, "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", 351.

²⁹⁶ Bursevi, "Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye'ye Etkileri", 4.

²⁹⁷ Cündioğlu, "Seyyid Kutub Hakkında Bir Muhasebe", 21.

adlandırılan okumuş kesim arasında karşılık bulamadığını ve tercüme eserlerin Türkiye’deki düşünce düzeyini “deformasyona” uğrattığını ifade etmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar oluşmuş bilgi birikimi miras olarak kabul edilip bunun üzerine çıkan çalışmalar yapılmasına izin verilseydi, ulaşılan düzey Mısır ve Pakistan’dan alınandan çok daha yüksek olacağı yönünde eleştiriler de yapmıştır. Türkiye’de, yönetim konusunda fikirleriyle bilinen Seyyid Kutub kadar, ülke şartlarına uygun fikirleri olan İzmirli İsmail Hakkı gibi ilim adamları olduğunu da eklemektedir.²⁹⁸ Ayrıca tercüme eserlerin aslına uygun bir şekilde kaliteli yapıp yapılmadığı da araştırılması gereken bir konu olarak durduğu ve bu sorunun araştırılması gerektiği de eklenmektedir.

İslamiyet’in bir hayat nizamı olduğu görüşlerinin yaygınlık kazanması Türkiye’nin siyasi yaşantısını da etkilemiştir. Türkiye’de 1960’lı yıllarda siyasal zeminde İslamcılığın temsil edilmeye başlanmasında İhvan ve Cemaat-i İslami’nin etkisi büyüktür. Bu görüşler artık İslamiyet’in aktif siyasi yaşantıya katılmasını tetiklemiş ve bu durumda öncüsü Türkiye’de Millî Görüş ve Prof. Dr. Necmettin Erbakan ile ortaya çıkmıştır. Fakat İlyas Dönmez, tercüme hareketlerinin bir bilgi boşluğunu doldurduğunu, üniversite gençliği başta olmak üzere toplumun büyük bir kesimini etkilediğini düşünmekle birlikte, Türkiye’de herhangi bir siyasi hareketin oluşmasına katkı yaptığı görüşüne katılmamaktadır.²⁹⁹ Maviş ise 1970 yılında Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğinde kurulan Milli Nizam Partisi’nin İslamcılığın bir uzantısı ve Türkiye siyasetinde İslami bir ifade dilinin geliştirilmesinde etkisi olduğu düşüncesindedir. Erbakan’ın düşüncesinde Maddi ve Milli Kalkınma, sanayileşme ve bağımsızlıkla eş değer görülen önemli konular, bu etkilenmenin bir ürünüdür. Burada “milli” kelimesi milliyetçilik anlamında değil, ülkenin tarihi, manevi köklerine, değerlerine atıf yapma anlamında kullanılmıştır.³⁰⁰

Erbakan’ın düşünce sistemi içerisinde maddi kalkınmanın yanında insanın İslami kültür anlayışıyla, İslami eğitimle, ahlakla, maneviyatla, bilinçlenmeyle yetişmesi önemli bir yer tutmakta ve maddi kalkınmayı desteklemektedir.³⁰¹ Yani Erbakan’ın maddi ve manevi kalkınma hamleleri İhvan’ın kurucu Hasan el-Benna’nın problemlerin analizinde kalkınmaya dair düşünceleriyle uyumluluk göstermektedir. Hasan el-Benna üzerine araştırma yapan Mısırlı siyaset bilimi profesörü İbrahim el-Beyumi, Benna’nın düşüncesinde kalkınmanın özelliklerine ve anlamına dair bilgiler vermektedir. Buna göre Benna kalkınma terimini ilerleme, yükselme ve medenileşmeden daha fazla kullanmış, kalkınmanın anlamını Kur’an’dan alarak inşa etmiş ve Kur’ani bir yöneliş olması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰² Kalkınma, onun

---

²⁹⁸ İsmail Kara, *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 270

²⁹⁹ Gerçek Hayat “İslami Tercümelemlerle Kavradık”, 24.

³⁰⁰ Maviş, Türkiye’de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990’lı yıllarda İslamcı dergiler, 110.

³⁰¹ İrfan Ersin ve Cengizhan Yıldırım, “Necmettin Erbakan’ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi* 2/1, (2016), 143.

³⁰² İbrahim el-Beyumi Ganim, *Hasan el-Benna’nın Siyasi Düşüncesi* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2012), 197.

düşüncesinde sadece maddi anlamda değil manevi olarak da ruh ve ahlakın güçlenmesi olarak kullanılmıştır.³⁰³

Bunlara ek olarak ahlak ve maneviyat özellikle eğitim alanında insanın yetişmesinde önemli bir basamağı teşkil etmektedir. Hak ve adaleti üstün tutan, milli şüura bağlı, ahlaklı, inançlı, nefis terbiyesini esas alan, ilim, teknik, medeniyet yarışında öncü olan bir nesil yetiştirmek Milli Görüş çizgisinin öncelikleri olmuştur.³⁰⁴ Filistin meselesiyle alakalı olarak Siyonizm, Emperyalizm, ırkçılıkla mücadele, Müslümanların birlik ve beraberliğini, İslam Birliğini sağlamak için çalışma, Kur'an ve sünnet çizgisine bağlı bir anlayış, tam bağımsızlık ilkesini savunma ana karakterleri olarak tanımlanmıştır.³⁰⁵ Hasan el-Benna'ya ve İhvan tarafına baktığımızda da aynı hassasiyetlerle karşılaşmak mümkündür. Hasan el-Benna, toplumsal-sosyal ve siyasi alanda görülen problemlerin kaynağını İslam'da uzaklaşmaya bağlamıştır. Risalelerinde siyasi, adli, idari, iktisadi, dini ve ahlaki boyuta dair Kur'ân ve hadis merkezli vurgular yapmış, İslami hükümler altında kanunların tekrar düzenlenmesini istemiş ve bu hükümleri hem topluma hem de yöneticilere hatırlatmıştır. Hayatın her alanında kurulacak olan İslami nizam için temelde ahlak ve maneviyatın güçlü olması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁶

Seyyid Kutub'un bazı İslami kavramları ideoloji halin getirmesi, sisteme muhalifliği ve İslam'ı salt bir nizam olarak okuması, Türkiye'de Müslüman kesimin siyasete kaymaya başlamasına neden olmuştur. Bu yüzden *Fi-Zilali'l-Kur'an* ile hapisane döneminin korkunç şartlarında ve hastalık döneminde yazdığı, yaşadığı sistemin, Nasır'ın temsil ettiği sosyalizme bir eleştirisi olan ve İngiliz Dinler Tarihçisi Karen Armstrong tarafından "Sünni Köktendinciliğin İncili"³⁰⁷ olarak tanımlanan *Yoldaki İşaretler* kitapları, Türkiye'de büyük etki bırakmıştır. *Yoldaki İşaretler* Türkiye'de farklı yayınevleri tarafından defalarca baskı yapmış, binlerce adet satmıştır. Bu şekilde Türkiye'deki genç neslin ilgisi çekilmiştir. Örneğin Dücane Cündioğlu Seyyid Kutub ile karşılaşmasını ve kendi üzerinde bıraktığı etkiyi şu şekilde izah etmektedir:

...Malum olduğu üzere Hüseyin Hilmi Işık kitaplarında Seyyid Kutub'un reformcu, hatta komünist olduğunu iddia ediyor ve gerekçe olarak da Kutub'un zekâti devletin alacağını söylediğini, bunun da komünistlik demek olduğunu savunuyordu. Ayrıca Arap milliyetçisi olduğu, dinin aslını, özünü değiştirmek istediği gibi iddiaları vardı. Bunları ilk kez duyuyordum ve Kutub'un kim olduğunu da bilmiyordum.

³⁰³ El-Beyumi Ganim, 198.

³⁰⁴ Yusuf Yalanız ve Beyhan Zabun, "Millî Görüş Partilerinin Eğitim ve Kültür Programlarının Değerlendirilmesi", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 17/33 (28 Ocak 2021), 758.

³⁰⁵ Oğuzhan Asiltürk, "Millî Görüş bu toplumun özüdür", *Millî Gazete* <https://www.milligazete.com.tr/makale/5875806/oguzhan-asilturk/milli-gorus-bu-toplumun-ozudur>, (12 Aralık 2020) (Erişim 30.11.2021)

³⁰⁶ Hasan el-Benna, "İlahi Nura Doğru", *Hasan el-Benna Hayatı ve Risaleleri*, çev. Ramazan Nazlı (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 192-96.

³⁰⁷ Usûl-i Kadîm, "Karen Armstrong: İslamcı Şiddet 'Batı Küçümsemesinin Dolaylı Bir Ürünüdür.'", 2015, <https://kadimilim.wordpress.com/2017/12/03/islamci-siddet-bati-kucumsemesinin-dolayli-bir-urunudur/> (Erişim 29.09.2021).

...Zararlı olabilecek kitapları araştırmaya başladım. Hiç unutmam, Ali Arslan hocanın tercüme ettiği Kutub'un "Cihan Sulhu ve İslam" adlı kitabının ilanı bulunuyordu. Kitabın üzerine "böyle sapık bir kişinin kitabını neşreden bir yayınevının yayınladığı başka kitapların da zararlı olabileceği" endişesiyle bir not düştüm.

...Kısaca hepsi de değişik çevrelerden arkadaşlardı ve hemen hepsi de Seyyid Kutub'un, Mevdudi'nin eserlerini okuyarak eski düşüncelerinden sıyrılmışlardı. Sürekli olarak benden S. Kutub'un, Mevdudi'nin kitaplarını okumamı istiyorlardı. Fakat ben H. Hilmi Işık'ın kitaplarının da etkisiyle okumaktan kaçındım. Bir gün sohbet sırasında "Yoldaki İşaretler"den bir-iki paragraf okudu ve bende çok etkilendim. Bunun üzerine söz konusu kitapları okumaya karar verdim. Kitapları okuduğumda eski düşüncelerimle alakam hemen kesiliverdi. Gerçekten de bu iki kitap (Yoldaki İşaretler ve Kur'ân'a Göre Dört Terim) üzerimde çok büyük etkiler bıraktı. Devlet, vatan, millet, din, İslam, Kur'ân gibi kavramları yeniden gözden geçirmeme, düşüncelerimi yeniden otokritiğe tabi tutmama neden oldular... Diyebilirim ki Kur'ân'a yönelmemde en büyük amil Seyyid Kutub'un eserleri olmuştur. Bu kitapları okuduktan sonra Kur'ân'ı Kerim'in ifadeleri bana daha anlamlı gelmeye başlamıştı. Seyyid Kutub'un kitapları bizim neslimiz için bir çıkış yolu, kimliğini yeniden bulmak imkânı oluvermişti.³⁰⁸

Türkiye'de tasavvufa, tarikatlara yönelik tutumun yumuşak olma sebebi, Hasan el-Benna'nın yaygınlık kazanan fikirlerinden, okunan eserlerinden de kaynaklanmaktadır. Benna her ne kadar tasavvufa bazı nedenlerden dolayı mesafeli durmuş olsa da zühd, takva, ahlak her zaman ilkelerinin başında gelmiş, Müslüman Kardeşlerin de programını belirlemiştir.³⁰⁹

1970'li yıllarda hız kazanan ve Mısır, Pakistan, Cezayir, Avrupa ve Amerika'daki Müslüman düşünürlerden yapılan tercüme faaliyetleri, Türkiye'nin bilgi ve kültür seviyesine yaptığı katkı nedeniyle çoğu yazar tarafından olumlu şekilde yorumlanmıştır. *Yeni Zemin* dergisinde, tercümelerin Türkiye'ye etkisi ufuk açıcı olarak ifade edilmiştir.³¹⁰ Türkiye'deki Müslümanlar için yeni bir kapı açıldığı, yeni dil, üslup, yorum ile karşılaşıldığı düşünülmektedir.³¹¹

Tercüme eserlerin, dergiciliğin diline yansıyan özellikleri konusunda yaşanan gelişmelerden en önemlisi olarak dergilerin, milliyetçi³¹²-muhafazakârcı çizgiden ümmetçi bir anlayışa evrilmesine ve bu yönde bir zihniyetin oluşmasına yaptığı etki görülmektedir. Dergilerin sağcılık/milliyetçi muhafazakâr bir çizgi dışında çıkması da bu hareketler sayesinde olmuştur.³¹³ Hamza Türkmen "illet" olarak tanımladığı muhafazakâr-milliyetçi yapıdan

³⁰⁸ Dücane Cündioğlu, "Seyyid Kutub Hakkında Bir Muhasebe", *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993), 20.

³⁰⁹ Ali Bulaç, "Müslüman Kardeşler'in Türkiye İslam'ı Üzerindeki Etkileri", *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Medeniyet İlmi Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012), 2/300.

³¹⁰ Abdullah Yıldız, "Tercüme, Yazarlar İçin Zenginliktir", *Yeni Zemin Dergisi* 14 (Şubat 1994), 72.

³¹¹ Maviş, "Türkiye'de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergiler", 118.

³¹² Bir Müslümanın, din ve milliyetçilik arasında nasıl konumlanacağını tartışıldığı makalesinde Bekir Berat Özipek de Milliyetçiliği bir hastalık olarak tanımlamakta ve geçen yüzyılda İslami duyarlılığa sahip fikir insanlarının milliyetçilerle yaptığı ancak yarım kalan tartışmanın devam etmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Yazının devamı için bk. Bekir Berat Özipek, "Milliyetçi Müslüman Olabilir Mi?", *Bilge Adamlar* 25 (Mart 2011), 163.

³¹³ Nazım Maviş, *Türkiye'de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergiler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 114.

çeviriler vasıtasıyla temizlendiğini düşünmektedir.³¹⁴ Türkiye’de Müslüman kesimin yeni bir düşünce kalıbı, ümmetçi ve evrensel bir bakış açısıyla tanışmasında, bu düşüncelerin belirginleşmesinde ve yerleşmesinde en büyük payın, Seyyid Kutub’a ve 1967 yılında tercüme edilen eseri *Yoldaki İşaretler* adlı kitabına verildiği gözlenmektedir.

Düşünce ve inancımızda var olan hurafe ve bid’at, cahiliye ve şirk unsurlarının, Milliyetçi-Muhafazakâr ve mistik anlayışların temizlenmesinde ve saf, temiz, duru ve diri bir İslami anlayışa gelmemizde merhum Seyyid Kutub ve onun şahadetine sebep olan eseri *Yoldaki İşaretler*’in etkisini unutmamız mümkün değildir.³¹⁵

Alev Erkilet *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler* adıyla yayınladığı doktora tezinde Türkiye ve Mısır karşılaştırması yapmıştır. Ona göre Mısır’da yönetim tarafından uygulanan modernleşmeye yönelik faaliyetlerin toplum tarafından dine yönelik bir tavır olarak algılanması, dinin toplumsal hayattan kopartılmaya çalışılması, Türkiye’nin tek parti döneminde uygulamaya konulan inkılapların toplumdaki tepkisini hatırlatmaktadır. Bu benzer süreç sonunda, çıkış noktası olarak Türkiye’ye Hasan el-Benna, Seyyid Kutub gibi isimlerin taşınmasıyla, Erkilet’in ifadesiyle Türkiye “yeni bir dinsel aydınlanma” ile tanışmıştır.³¹⁶ 1960’larda Türkiye’de bahsi geçen hareketler ve isimler tanınmaya başlandığında, bu hareketlerin temelleri, fikir ve kavramları oluşmuş durumdaydı. Türkiye’de ise bu yıllarda kurumsallaşmış bir İslami hareket olmadığı için³¹⁷ “İslam devleti, tekfir, dâr’ül harp, dâr’ül-İslam, cihad, hicret, tağut” gibi kavram ve fikirler, İhvan-ı Müslimin ve Cemaat-i İslami yazarlarının eserlerinin Türkçeye çevrilmesiyle birlikte Türkiye’de de ifade edilmeye ve geliştirilmeye başlanmıştır.³¹⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere tercüme kitapların etkisiyle İslamcı dergilerin milliyetçi ve mukaddesatçı kimliğinde kopmalar meydana gelmiştir.³¹⁹ Hasan el-Benna ve Mevdudi ile başlayan İslami hareket ve bu hareket içerisinde üretilen kavramlar, Seyyid Kutub ile birlikte zirve noktaya ulaşmıştır. Fakat Seyyid Kutub, Hasan el-Benna’da görülen uzlaşmacı ve mutedil söylemin yerini saldırgan ve sert bir üsluba bırakmıştır.³²⁰ Bu sebeple tercümelerin Türkiye’de radikal söylemi ve ideolojik İslam anlayışını tetiklemiş olmasına rağmen İslam’a yönelik entelektüel ilgiyi de arttırdığı düşünülmektedir. Tercüme eserler sürecinde problemler ve dışlayıcı bir dil gelişmiş ve bu dil modernizme de gelenekselliğe de uyumlu olmamıştır.³²¹

³¹⁴ Hamza Türkmen, *Türkiye’de İslamcılığın Kökleri* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014), 42-43.

³¹⁵ Ali Kaçar, “‘Yoldaki İşaretler’ in Türkiye İslami Hareket Düşüncesine Etkileri” *Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu* (İstanbul: İrfan İlmi Araştırmalar ve İhtisas Vakfı, 1996), 85.

³¹⁶ Erkilet, *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler*, 152.

³¹⁷ Maviş, “Türkiye’de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990’lı yıllarda İslamcı dergiler”, 114

³¹⁸ Birışık, “Mevdudi İslamcılığının Türkiye’ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi”, 391.

³¹⁹ Yücel Bulut, “Türkiye’de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri”, 362.

³²⁰ Maviş, “Türkiye’de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990’lı yıllarda İslamcı dergiler”, 117.

³²¹ Celalettin Çelik, “İslami Gruplarda Söylem ve Hafıza İnşa Aracı Olarak Dergiler”, *Bir Başka Hayata Karşı 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, ed. Lütfi Sunar, (İstanbul: İlem İlmi Etüdler Derneği, 2019), 4/32.

Bu dönemde artık İslam'ın ve İslam medeniyetinin Batı'dan üstün olduğuyla ilgili anlayış yerleşmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra tercüme medeniyet eleştirisi de getirmiştir. Fert, aile, toplum, ümmet üzerine kurulan aşamalı cemaat oluşturma sistemi içerisinde Batı'nın kültürü, adetleri ve taklitçiliğiyle mücadele yer alırken, tarihteki başarılar, geçmişte ilim alanında yapılan çalışmalar, İslam medeniyetinin büyüklüğüyle övünme üstün tutulmuştur. Batı'nın Doğu'ya borçlu olduğu tezleri ileri sürülmekle birlikte ihtiyaç durumunda İslami hükümlere aykırı olmamak şartıyla Batı'dan ilim alınmasında bir sakınca görülmemekte, tümüyle reddedilmemektedir. Bunların yanı sıra doğu toplumlarının Batı algısında büyük yanlışlar olduğu konusunda tespitleri vardır. İslam Dünyası içerisindeki Batı hayranlığı karşısında özgüven eksikliği eleştirilmektedir. Aynı zamanda Avrupa'da kalkınma için din alanında yapılan reformların İslam ülkelerinde yapılmasının ve dinin etkisinin azaltılmaya çalışılmasının yanlış olduğu ifade edilerek tenkit edilmektedir.

Yoldaki İşaretler kitabında da Seyyid Kutub aynı düşünce içerisinde. Söz konusu eserde, Batı'nın iflas ettiği ve artık bize bir şey sunmadığı görüşünden hareketle değerler alanında İslami bir diriliş olması gerektiğini savunmaktadır.³²² Batı hegemonyasının reddedilmesi, Batı'nın Doğu medeniyetine borçlu olduğu sık sık dile getirilmesi, İslamcı dergilerde sık sık karşılaştığımız bir husus olmuştur. Bu konuyla ilgili dergilerde karşılaşılan bazı görüşler şu şekildedir: "Batılılar da dinlerini Ortadoğu'ya, medeniyetlerini de eski Yunan'a borçlu olmanın ezikliğini kapatmak için, kendilerini üstün ırk görme saplantısına düşmüşlerdir."³²³; "Bugünkü Garb'ın bütün ilimleri o işte farkında bile olmadığı İslam kültürünün mahsulleridir. Eğer bugün Garp Medeniyetinden İslam ilimleri kaldırılacak olsa, atom sanayii durur, tayyareler yere düşer..."³²⁴; "Onların düşüncesinde referans kaynağı kutsala dayanmadığı için, oluşturdukları uygarlıklar ahlak ve maneviyattan uzak, maddi ve fiziksel alanlarda yoğunlaşan dünyevi bir yapıya sahiptir."³²⁵

Kazım Sağlam; 1960'lı yılların başlamasıyla birlikte Mısır ve Pakistan'da esen rüzgârların Türkiye'deki İslami yayıncılığı ve kitlesini etkilediğini belirtmiştir. Bu yıllarda tartışılan konulardan birisi de devlet yönetimi, İslami anlayış meselesidir. Özellikle İran devrimiyle birlikte İslam devleti isteği ve söylemi zirve noktaya ulaşmıştır. İslam'ın siyaset biçiminin olduğunun tercüme eserlerden öğrenilmesine dair bir anekdot "Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumunda" şu şekilde dile getirilmiştir.

O zaman Ürdünlü, Suriyeli ve Iraklı Müslüman Kardeşlerden olan genç tıbbiyeli arkadaşlarımız ki -aşağı yukarı yirmi seneyi, yirmi beş seneyi aşkın artık bu ülkelerden Tıbbiyeye öğrenci de gelmiyor- o arkadaşlardan öğrendiğimiz bilgiler dolayısıyla, İslamın bir düzen, bir yöntem biçimi ve bir devlet sistemi olduğunu, o

³²² Kutub, *Yoldaki İşaretler*, 7. Ayrıca bk. Hasan el-Benna, "Yeni Bir Strateji ile Davamız", *Hasan el Benna'nın Hayatı ve Risaleleri* (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980), 99-102.

³²³ *Diriliş* 7. /28 (1989).

³²⁴ *Sebilürreşad* 14/341 (1962).

³²⁵ Kalem ve Onur 3 (1994).

gün öğrenmiştik. İslam'ın bir devlet olduğunu, düzen olduğunu biz Seyyid Kutub'un eserlerinden öğrendik.³²⁶

Tercüme eserlere yönelik artan ilginin Türkiye içerisinden çıkan yayınlara yönelik olası etkileri de tartışılmıştır. Bu eserlerin zenginlik kaynağı olduğu, onların değerini düşürmeyeceği ifade edilmiştir. Çevirilerin var olan sorunları da tartışılmıştır. Çevirmenlere verilen ücretlerin ve yayınevlerinin kazandığı paranın yeterli olmaması çevirilerin aslına bağlı kalınmasının önem ve özen göstermekle birlikte anlaşılır, estetik düzeyi yüksek, akıcı bir Türkçe'ye çevirmede yaşanan problemler, yapılan tercümelerin sonunda bu tercümelerin değerlendirmelerden ve eleştirilerden yoksun olması, Mısır ve Pakistan ağırlıklı olan tercümelelerdeki İslami düzen, İslami devlet, cihat gibi terimlerin Türkiye'de karşılık bulmasının belli bir zaman ve anlaşılma seviyesi gerekmesi, kavramların doğru bir şekilde kullanılmaması tercümede yaşanan artış ile birlikte telif eserlerde yaşanan azalma gibi problemler ele alınmıştır.³²⁷

Tezimizin ikinci bölümünde, Türkiye'deki İslamcı dergilerde İhvan'ı Müslimin Hareketi'nin algılanış biçimleri incelenecektir.

---

³²⁶ Prof. Dr. Asaf Ataseven, "Selamlama Konuşmaları", *Şehadetinin 30. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu*, ed. Ahmet Ağırakça (İrfan İlmi Araştırmalar ve İhtisas Vakfı, 1996), 21-22.

³²⁷ "Tercümele Sol'a Cevap Olarak Gelişti", *Yeni Zemin* dergisi (1994), 76-77.

2. BÖLÜM

İSLAMCI DERGİLER VE İHVANI MÜSLİMİN

2.1. 1946 Öncesi Dergiler

2.1.1. *Büyük Doğu* (1943-1978)

Cumhuriyet döneminden itibaren İslamcılık düşüncesinin hâkim siyasi yapılarla hem etkileme, dönüştürme hem de onlardan etkilenme, dönüşme yönünden bir ilişkisi olmuştur.³²⁸ Bu ilişkinin şahsiyetler üzerinden gözlenebildiği isimlerden birisi de Necip Fazıl'dır.

Türk İslam sentezinin fikir babası³²⁹ olarak gösterilen Necip Fazıl, İslamcılık düşüncesini muhafazakâr ve milliyetçi unsurlarla birleştirerek bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin İslamlaşmasına da katkı yapan bir şahsiyet olarak nitelendirilmiştir.³³⁰ Onun kendi dönemindeki isimlerden farklı görülmesinin nedeni de olarak bu özelliği gösterilmiştir. Aynı zamanda tek parti döneminin uygulamalarının şiddetinin hissedildiği en zor günlerde bir ses yükseltme cesareti gösterebilmesi de Necip Fazıl'ın önemli bir farkı olarak görülmüştür.³³¹

Dergi yayıncılığı bakımından "kahraman" olarak görülen ve onun *Büyük Doğu* dergisi sayesinde Müslümanların bilgi eksikliğini tamamlayan biri olarak nitelendirilen Necip Fazıl, ismi geçen dergiyi 1943 yılından itibaren yayınlamaya başlamıştır.³³² Bu durum kendi ifadesiyle şöyle dile getirilmiştir:

Gözümde, o zamandan manevi alevler ve dumanlar içinde batan bir Türkiye vardı ve ona 4-5 asır önceki hayatı yanında o günkü veya bugünkü can çekişmesini anlatmak ve kurtulmak yolunu göstermek için dünya çapında büyük bir fikir hamlesine girişmekten daha aziz bir gaye düşünülemezdi. Kendimi bu gayeye adadım ve 43'te *Büyük Doğu*'yu çıkardım.³³³

"Güneşe karşı billurdan bir menşur tutup içindeki harikulade yolları gösterir gibi, artık bütün insanlığa biricik kurtuluş yolu olarak İslam İnkılabının bütün ideolojyasını, en ince noktalarına kadar arz etmenin zamanı geldi"³³⁴

---

³²⁸ Burhanettin Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004), 129.

³²⁹ Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı" 139.

³³⁰ Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı" 129.

³³¹ Rasim Özdenören, "Necip Fazıl Kısakürek", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004), 139.

³³² Ali Haydar Haksal, "Edebiyat Dergiciliğinin Macerası", *"Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, ed. Lütfi Sunar, c. Kültür, Medya, Yaşam (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 3/436.

³³³ Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları "Arınma Çağında İslam"*, (İstanbul: b.d. yayınları, 1997), 162.

³³⁴ "İslam İnkılabı Giriş", *Büyük Doğu* 5/1 (14 Ekim 1949).

Büyük Doğu dergisi, dönemin şartları gereği zaman zaman sansüre maruz kalmış ve bu şartlar altında 1978 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Dergideki kapak fotoğrafları, Necip Fazıl'ın yazılarına göre şekillenmiştir. Tasavvuf ıstılahları, İmam Rabbani'nin *Mektubat* adlı eserinden bölümler, Abdülhakim Arvâsî'den nakiller, dinimizin büyükleri, dininizi öğreniniz, İslamın meseleleri Nur risalelerinden kesitler, Türkiye'de mason teşkilatı, İç ve dış politika, dünyadan haberler, sanat ve edebiyat, Türklük ve İslamiyet, Dış ülkelerdeki Türklerin durumu, tarih, Tanzimat ve Meşrutiyet bölümleriyle dergi niteliğinin yanında gazete özelliği de göstermektedir. Dergiye Necip Fazıl başta olmak üzere, Rauf Ogan, Cevat Rifat Atilhan, Prof. Ali Genceli, Sabahattin Zaim, Tahir Büyükkörükçü, Sezai Karakoç, Üstün İnanç, Prof. Emin Bilgiç, Neslihan Kısakürek ve Prof. Osman Turan katkıda bulunmuştur.

İslami geleneğe sahip çıkmayı esas almış gözükken, bununla birlikte İslamı bir ideoloji olarak sunan Necip Fazıl, bu düşüncesini Batı'nın kaybettiği gelenek ile cumhuriyet döneminin göz ardı ettiği dini ve kültürel değerler söylemi üzerinden temellendirmiştir.³³⁵ Dergide "İslam İnkılabı Röformacılar" adlı bir bölüm yayınlanmıştır. Bu bölümde "Röforma" kimdir, nedir diye sorulup bunun tanımı yapılmaktadır: "Eski şeklin esasını koruyup, onu zannınca bazı ihtiyaçlara göre yenileştirmek isteyendir; davanın öz bünyesini dış şartlara göre ezip büzmektir; arabulucu, maslahatçı ve barıştıricıdır."³³⁶

İlgili yazıda Röformacılar olarak nitelenenlerin kimler olduğuna dair isim vermemekte sadece onları bazı özellikleriyle tanıtmaktadır. Ona göre söz konusu kişiler "Allah'a inanırlar; fakat Kur'ân, peygamber, namaz, kadın, abdest konusunda görüşleri farklıdır. Hadislerin uydurma olduğunu söyler, akli kabul ederler." Bu kişilerin/grupların etki gücünün şu an için az olduğunu, daha sonraki zamanlarda zuhurlarının muhtemel olduğunu ifade etmektedir.³³⁷

İhvan-ı Müslimin veya Müslüman Kardeşler meselesine gelince, *Büyük Doğu* dergisinde bu konunun ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığını görmekteyiz. 1950'li yıllarda yayınlanan sayılarında "İslam Alemi" bölümünde Kral Faruk ve Mısır; 1960'lı ve 70'li yıllarda yayınlanan sayılarda ise Mısır, Mısır-Rusya ilişkisi, Cemal Abdülnasır, C. Efgâni ve M. Abduh'la ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu sayılarda, Mısır Kralı Faruk, ahlaki ve Yahudilere karşı göstermiş olduğu gevşeklik nedeniyle eleştirilmektedir.³³⁸ Cemal Abdülnasır için, Müslüman olmayanlar ölülerle ilgili kullanılan 'müteveffa' sıfatı kullanılmıştır.³³⁹ Yine Nasır için "İslam âleminin kalbine bir çivi gibi girmiş olan Yahudileri söküp atmak için her şeyden evvel bu çivinin kalp nahiyesine saplanması baş amil Nasır'ı söküp atmak lazımdır" ifadeleri kullanılmıştır.³⁴⁰ Derginin bir başka sayısında Efgâni ve Abduh'la ilgili şu tarzda görüşler de bulunmaktadır: "Efgâni Mısır'da

³³⁵ Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı", 132.

³³⁶ *Büyük Doğu* 2 (21 Ekim 1949)

³³⁷ *Büyük Doğu* 2 (21 Ekim 1949)

³³⁸ *Büyük Doğu* 5/30 (1950).

³³⁹ "Mısır ve Rusya", *Büyük Doğu* 15/4 Cilt (27 Ocak 1971)

³⁴⁰ Salih Güler, "Nasır ve Rusya", *Büyük Doğu* 13/20 (29 Kasım 1967), 30.

fikirlerini serbest bir şekilde yaydı. Abduh gibi sözde inkılapçı münevverler yetiştirdi. Bu Arap (güya İslam) inkılabının ilk ışıkları belirmeye başladı.”³⁴¹

Umran dergisi, Seyyid Kutub’un şehadet yıldönümünde, 1966 yılında MTTB tarafından düzenlenen Seyyid Kutub’u anma gününde konuşma yaparak katkıda bulunan Necip Fazıl’ın konuşmasının bir bölümünü yayınlamıştır.³⁴² Bu metinden, 60’lı yıllarda N. Fazıl nezdinde Kutub hakkında düşüncesinin ne olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Kutub’un şehadetiyle ilgili sorumlu tutulan Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır hakkında alçaltıcı ifadeler kullanılırken Kutub, Necip Fazıl’ın oluşturduğu ideolocyanın bir neferi olarak görülmüş, hakkında olumlu ve övgü dolu sözler dile getirilmiştir. Kutub’un, Hasan el-Benna’dan sonra dernek olarak ifade edilen Müslüman Kardeşlerin “kafası” olduğu dile getirilmiştir. Bu ifadelerde Necip Fazıl, Kutub’un faaliyetlerini zamansal açıdan kendi faaliyetleriyle de karşılaştırmıştır.³⁴³

Seyyid Kutub da bizden sonra başlamış olsa da aynen bizim buradaki rolümüze eş, Doğu’nun teftişsiz ve murakabesiz Batı hayranlığı tesiriyle şahsiyetini kaybetmesi ve ruhunu alçaltması karşısında şahlanan ve biricik kurtuluş yolunu olanca asliyet ve hususiyetiyle İslam’da bulan, sahici, som ve tam ayar dava kahramanı...³⁴⁴

...*Büyük Doğu*, mücadele cephesinin Seyyid Kutub’dan önce başladığını kaydetmişim. Böyledir; bizden yedi yaş küçük olan Seyyid Kutub ilk sesimizin çıktığı 1939 yılında 25 ve 1943 senesinde 29 yaşında bir delikanlıydı. Böyledir! Fakat o, teşebbüs ve aksiyon sahasında hem bizi geçmiş hem de çok şükür Türkiye’de Nasır gibi bir zalime Allah yer vermemiştir...³⁴⁵

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi Necip Fazıl, İhvan’la ilgili ilk bilgi sahibi olduğu dönemlerde olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Fakat bu düşüncelerin 1970’li yıllara gelindiğinde değiştiği gözlenmektedir. Özellikle Efgâni, Abduh, Kutub, Mevdudi ve Hamidullah eleştirisi göze çarpmaktadır. *Büyük Doğu* dergisinin “Sizinle Başbaşa” bölümlerinde okuyucu sorularına/yorumlarına verilen cevaplarda bu durum bir hayli dikkat çekicidir.³⁴⁶ Bunlardan birinde şu ifadeler kullanılmaktadır:

Gerek Hamidullah gerek Mevdudi gerekse son zamanlarda Mısır’da boy gösteren ve İslam alimi geçinen bazı muharrirler, ekseriyetle Şeyh Muhammed Abduh ve Cemalettin Efgâni mektebine bağlı, pazarlıkçı ve derinliğine idrak ve irfandan mahrum kimselerdir. Bunların eserleri ya hiç ele alınmaz yahut tam şeriat ilmine malik ve İslami tenkit ölçüsüne sahip bir insan tarafından okunup hakikat

³⁴¹ “Mehmet Ali’den Bu Yana Mısır”, *Büyük Doğu* 13/13 (11 Ekim 1967).

³⁴² *Umran* dergisi bu metni *Tohum* dergisinin Ekim 1966 tarihli sayısından alıntılıdığını ifade etmiştir.

³⁴³ Necip Fazıl Kısakürek, “Seyyid Kutub’un Şehadeti Münasebeti ile”, *Umran dergisi* 144 (Ağustos 2006), 75.

³⁴⁴ Kısakürek, “Seyyid Kutub’un Şehadeti Münasebeti ile”, 75.

³⁴⁵ Kısakürek, “Seyyid Kutub’un Şehadeti Münasebeti ile”, 75.

³⁴⁶ Okuyucunun sorduğu sorular yer almamakta sadece cevaplar verilmektedir.

anlaşılabilir. Yoksa bu eserlerden feyz ummak, viraj dönmeyi bilmeyen bir şoförün arabasına binmekten farksızdır.³⁴⁷

Yine aynı bölüm isimli bulunan bir başka yazıda okuyucu Mahmut Toptaş'ın telgrafına şöyle cevap verilmiştir:

Manalı telgrafınız bizi sevindirdiği kadar da üzdü. Bizim, Seyyid Kutub, Mevdudi, Hamidullah gibi mütefekkirler üzerindeki hükmümüz, sonunda ne büyük delalet içinde bulunduğunu gördüğümüz ve bunların aleyhtarı olan şahsın tesiriyle değil, kendi zati müşahedemiz neticesinde ve din ölçülerinden asla fedakârlık kabul etmez iman karakterimiz dolayısıyla. Kimse hakkında, fikrini ve eserini açıkça tespit etmeden hüküm vermek de yine İslami şiarımıza uymaz. Bu bahsi pek yakında bütün tafsilat ve hüccetleriyle ele alacağımızı bildirir ve selam ve saygılarımızı takdim ederiz.³⁴⁸

Büyük Doğu dergisi, bu konuyu ele alacağını sadece yukarıdaki verdiği cevapta değil, okuyucu mektuplarına verdiği diğer cevaplarda da ifade etmektedir. Fakat bu konu daha sonra ele alınmamıştır. Ele alınmayışında, gündemin başka konularla yoğun olması da sebep olarak gösterilmektedir.³⁴⁹

Prof. Hamidullah ve Mevdudi haklarındaki görüşlerimizi yeriyor ve bizi, dalalette gösterdiğimiz bu insanlara ait isnadlarımızı ispata davet ediyorsunuz. Aynı şekilde bize başvuran ve ispat bekleyen okuyucularımız da vardır. Bu nazik bahsi pek yakında ele alacağımızı ve meseleyi bir laboratuvar vuzuhiyle aydınlığa kavuşturacağımızı bütün okuyucularımız müvacehesinde teahhüt ve hürmetlerimizin kabulünü rica ederiz.³⁵⁰

Suallerinizin en mühimi olarak Seyyid Kutub ve benzeri İslam mütefekkirleri üzerindeki dikkat çekişinize cevabımız, bu sütunda değil, ayrı bir yazı ve mesele olarak verilecektir. Biraz sabır tavsiye eder ve sizin için şu veya bu insan yerine İslam ölçülerinin gaye teşkil etmesini dileriz.³⁵¹

İlerleyen sayılarda Abdullah Yılmaz isimli okuyucuya verilen cevapta Seyyid Kutub hakkında olumsuz kanaat bildirilmesinin sebeplerini şöyle izah etmektedir:

Mektubunuzdaki hisli itiraza bir "ah!" çekmekten başka be karşılık verilebilir?.. Ah!.. İslami davada bazı anlayışsızlıklar, satıhta kalmalar ve incelikler ve manalara nüfuz edemeyenler ne hazin!.. Biz Seyyid Kutb'un küfürde olduğunu hiçbir zaman iddia etmedik. Sadece onun, son zamanların modası bazı reformcularla aynı yolu takip ettiğini, bu yolun da hüsrana ve dalalet olduğunu ve sırası gelince bütün vesikalarıyla gösterileceğini kaydettik. Küfürle dalalet ince bir farktır. Dalalet, küfrün eşiğidir, fakat içi değildir.

³⁴⁷ "Sizinle Başbaşa", *Büyük Doğu* 15/4 (27 Ocak 1971), 15.

³⁴⁸ "Sizinle Başbaşa", *Büyük Doğu* 15/9 (03 Mart 1971), 15.

³⁴⁹ Öz, "Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslami Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme", 116.

³⁵⁰ "Sizinle Başbaşa", *Büyük Doğu* 15/12 (24 Mart 1971), 15.

³⁵¹ "Sizinle Başbaşa", *Büyük Doğu* 15/13 (31 Mart 1971), 15.

...Seyyid Kutub da büyük sahabi Hazret-i Osman'ı en ağır şekilde tenkit etmiş, böylece dalaletlerin en ağırına düşmüş bir insandır. Bu noktaları pek yakında, dış küfre karşı mücadelemiz biraz sükûnet bulur gibi olunca, iç bünyemizdeki çatlakları göstermek ve tamamlığımızı sağlamak için, bahis mevzuu kimselerin eserlerinden fotokopiler neşrederek ispat edeceğiz. Seyyid Kutub'un şehit olarak öldüğüne ve bunu Necip Fazıl'ın müteaddit konferanslarında belirttiğine gelince, bildirelim ki, bu fikrimizde her an sabit bulunuyoruz. Zira onu astıran, doğrudan doğruya koyu küfürdür ve Seyyid Kutub son anlarında eski hatalarını görmüş ve istiğfar etmiş olabilir. Olmasa bile canını İslam yolunda vermiş olması mağfiret sebebidir ve kendisinden şehitlik rütbesi kaldırılamaz. Artık bütün incelikleri anlamak ve kahramanlarımızı bu gözle seçmek devri gelmiştir.³⁵²

Görüldüğü gibi 1966 yılında Kutub hakkında yukarıda ismi geçen konferansta ifade edilen görüşlere sahip olan Necip Fazıl'ın kanaatleri ilerleyen yıllarda değişmiştir. Görüşlerinin değişme nedeni olarak, bu kişilerin gençlik üzerindeki tesir gücünün onların üstadlardan uzaklaşmasına neden olması şeklinde yorumlanmıştır.³⁵³ Tercüme eserin Türkçe'ye aktarılmasında önemli bir aktör olan İsmail Kazdal ise Necip Fazıl'ın ithamlarının nedenini aşağıda ifade edilen şu sebeplere dayandırmaktadır:

Eski söylemler bir söylem olmayı başaramadı. Mesela N. Fazıl aşağı düştü. Bizden evvelki kuşakla dalaşmak zorunda kaldık. Hepsi itham etti bizi. Sebebi neydi? Bence kendilerinin boşlukta kalmalarıydı. Hatta Sezai Karakoç bile zaman zaman bizi eleştirdi. O ki İslam nizamının değişik veçheleriyle ilgili yazan birisi. Buna rağmen geleneksel üslup ve tavırların dışına çıkmakla itham edildik. Seyyid Kutublar zaten Vehhabi idi şeydu buydu. Biz de dolayısıyla Vehhabi olarak itham edildik. (İsmail Kazdal)³⁵⁴

N. Fazıl'ın durumunu fırsat bilen cahil, yobaz, kasıtlı ve kötü niyetli kimi çevreler onu İbni Teymiyye, Muhammed Abduh, Seyyid Kutub, Muhammed Hamidullah gibi İslam âlimleri aleyhine konuşurmuş ve çirkin emellerine alet etmişlerdir.³⁵⁵

Büyük Doğu ile özdeşleşen Necip Fazıl'ın görüşlerini ve fikirlerini sadece söz konusu dergiden öğrenmek onunla ilgili kanaatlerde eksikliğe neden olacaktır. Bu yüzden Seyyid Kutub hakkındaki görüşleri, 1978 yılında kaleme aldığı *Doğru Yolun Sapık Kolları* kitabından da öğrenilebilmektedir. Bu kitapta aynı zamanda C. Efgâni ve M. Abduh'un fikirleri de "çöplük" olarak nitelenmektedir.³⁵⁶ Efgâni tanıtılırken, felsefeyle ilgilenen, Ruslar adına casusluk yapan ve Mısır'a gittiğinde İslam'a yeni bir "şevk" vermek eğiliminde biri olarak gösterilmektedir. Necip Fazı, Efgâni'nin, "bu adam" dediği ve Mısır ıslahat fırkasının kurucusu olarak gördüğü³⁵⁷

³⁵² "Sizinle Başbaşa", *Büyük Doğu* 15/16 (21 Nisan 1971), 15.

³⁵³ Öz, "Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslami Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme", 15.

³⁵⁴ "1960'lardan Günümüze İslami Gelişim Süreci", *Değişim dergisi* 32 (Mayıs 1996), 33-34.

³⁵⁵ İbrahim Sarmış, "Seyyid Kutub'un Cahiliye Tanımı Mekke Dönemindeki Cahiliye Nitelemesiyle Örtüşür", *Haksöz dergisi* 223 (2009), 45.

³⁵⁶ Fazıl, *Doğru Yolun Sapık Kolları "Arınma Çağında İslam"*, 150.

³⁵⁷ Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları "Arınma Çağında İslam"*, 107.

M. Abduh'u büyülediğini ve peşine taktığını ifade etmekte ve İbn Teymiyye okulunun yenileyicisi olduklarını düşünerek, haklarında çok ağır ifadeler kullanmaktadır.³⁵⁸

Necip Fazıl'ın saldırı oklarından nasiplerini Mevdudi, M. Hamidullah ve S. Kutub da almaktadır. Mevdudi için reddedilmiş anlamına gelen "merdudi", M. Hamidullah için Allah'tan uzak anlamına gelen "baidullah" ve "mezhepsiz" sıfatlarını kullanmaktadır. Mevdudi'yi *İslam'da İhya Hareketleri* kitabına atıfla, "İslam'da imha hareketinin" temsilcisi ve öncüsü, Ehli Sünnet büyüklerine "çatan" biri olarak tanıtmaktadır. M. Abduh'un Efgâni'ye hayran, İbn Teymiyye'ye ise "kara sevdalı" olduğunu düşünmektedir. Düşüncelerinin fikriyatı kalmadığını bir ileri merhaleye taşınarak aksiyona dönüştüğünü ifade etmektedir. Mevdudi'nin *İslam'da Cihad* adlı eserinin ihtilalci fikirlere yol gösterdiğini ve bu fikirlerinin Mısır'da ifade ortamını bulmasından dolayı bazı kimselerin idamına neden olduğunu düşünmektedir.³⁵⁹

Aslında Necip Fazıl'da var olan Kutub, Mevdudi ve Hamidullah eleştirisi, geleneksel Sünni anlayışın en dar yorumları olarak değerlendirilmektedir.³⁶⁰ Necip Fazıl'ın *Doğru Yolun Sapık Kolları* isimli kitabında Seyyid Kutub hakkında ileri sürdüğü görüşler konumuz açısından daha önemli olmaktadır. Kutub için şu ifadeler kullanılmaktadır:

Kendisinden af dilemesini isteyen yakışıklı orangotan maymunu Nasır'a 'bir mümin bir münafıktan af dilemez' cevabını veren ve kahramanca ölmeyi bilen bu zatı sahte kahramanlar konferansında gerçek kahraman olarak göstermiştim. Fakat sonradan gördüm ki o İbn Teymiyye meddahıdır. Ve kellesini kaptırdığı sosyalizma yularının zoruyla Hz. Osman'a adaletsizlik isnat eden ve dil uzatan bir bedbahttır. İdam edilmeden önce tövbe ettiyse tam kahraman ve şehittir. Eğer değilse mücadelesi kâfire karşı bir sapığın davranışından ileri geçmeyen bir zavallıdır.³⁶¹

YİE Başkanı Ahmed Davudoğlu'nun kaleme aldığı ve Necip Fazıl'ın da kitaba önsöz yazarak katkıda bulunduğu *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* kitabı da N. Fazıl'ın yukarıda ismi geçen eseriyle benzer görüşler serdetmektedir. N. Fazıl buradaki önsözünde, İslamiyet için en büyük tehlikenin İslam'ın özünü içeriden ve dışarıdan "harap" etmeye davrananlar, onarma, düzeltme ve yenileme olarak görenler olduğunu ifade etmektedir. "Kuru ve akıl borazanı" olarak nitelendirdiği İbn Teymiyye, C. Efgâni, M. Abduh'u ve bu isimlerin "peşindekileri" reformcular olarak görmekte ve ruhlarındaki gizli şüpheyi ve İslam'a olan güvensizlik duygularını açığa vurduklarını düşünmektedir. M. Akif'in de, kendisini söz konusu reformculara kaptıran biri olduğunu ifade etmekte ve Akif'in "asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" görüşünü eleştirerek bu ifadeyi "İslam idrakine söyletmeliyiz asrımızı" şeklinde yeniden yorumlamaktadır.³⁶²

³⁵⁸ Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları "Arınma Çağında İslam"*, 149, 152.

³⁵⁹ Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları "Arınma Çağında İslam"*, 157.

³⁶⁰ Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı", 134.

³⁶¹ Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları "Arınma Çağında İslami"*, 155.

³⁶² Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1989), Önsöz.

Her iki kitapta da ortak temayı, mezhepsizlik fitnesinin neden olduğu zararlar oluşturmaktadır. N. Fazıl'ın kitabında geçen Efgâni hakkındaki ağır ifadeler, Ahmed Davutoğlu'nun kitabında da görülmektedir. Ona göre Mısır'da ilk mason locasının Abduh tarafından kurulması, Abduh'un kelim ilminde hatalar yapıp mucizeler konusunda tevillerde bulunması onun ciddi yanlışları olarak ifade edilmektedir.³⁶³ Abduh'un öğrencisi ve takipçisi olarak ifade edilen Reşid Rıza da Abduh gibi mucizeler konusunda tenkidi hak etmektedir.³⁶⁴ Cemil Meriç'in Efgâni hakkında hazırladığı dosya da bu kitapta yer almıştır. Meriç, Darülfünun'un Efgâni'nin yaptığı bir konuşma nedeniyle kapatıldığını ve onun hakkında net ifadeler bulunmadığını ifade etmektedir.³⁶⁵

Necip Fazıl, "bir zat" diye bahsettiği Mevdudi'nin dinde reformcu, yenilenmeci ve ihyacı bir topluluk meydana getirdiğini, fikirlerinin Pakistan ve Mısır'da taraftar kazandığını ifade etmektedir. Türkiye'de de Mevdudi'yi sevenler ve onun dinde söz sahibi olduğunu düşünenlerin kendisi hakkında yeterli bilgilere sahip olmadıklarını ileri sürmektedir.³⁶⁶

Necip Fazıl'ın yukarıda adı geçen eseri hakkında 1976 yılında kurulan *Mavera* dergisinde bir değerlendirme bulunmaktadır. N. Fazıl'ın bu eseriyle İslam'ın önündeki iç ve dış engelleri ortaya koyduğu ve gelecek nesillere yol gösterdiği düşünülmektedir.³⁶⁷ Ayrıca sapmanın ne olduğu ve ne olabileceği hakkında fikir edinilmesi için okunması gereken bir kitap olarak tavsiye edilmektedir.³⁶⁸

Türkiye de Abduh, Efgâni, Kutup, Mevdudi ve Hamidullah gibi kişiler ile onların görüşleri sadece *Büyük Doğu*/N. Fazıl ve Ahmed Davudoğlu'ndan eleştiri almamıştır. İsmailağa cemaati tarafından da tenkit edilmişlerdir. Cemaat' in önde gelen bazı kişileri tarafından da tenkit edilmiştir. Cübbeli Ahmet namıyla bilinen Ahmet Mahmut Ünlü 'nün konuşmalarında bunu görmek mümkündür. Ancak tüm İsmailağa Cemaati içerisinde bu görüşe hâkim olup olmadığıyla ilgili bir araştırma yapmadık.³⁶⁹

Yine İsmailağa cemaatine mensup bir vaizin ifadelerinde, Seyyid Kutub'un âlim olmadığı, sosyolog, gazeteci ve yaşadığı dönemin şartları gereği mücadeleci bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmekte, Hasan el-Benna'nın da Kutub gibi alim biri olmadığı vurgulanmaktadır. Akide konusunda endişeleri olan cemaatin, bu konularda alim kişilere danışılması gerektiği tavsiye

---

³⁶³ Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, 58, 59, 72, 85, 86.

³⁶⁴ Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* 116.

³⁶⁵ Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* 58.

³⁶⁶ Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* 172.

³⁶⁷ F.B Zarifoğlu, "Kitaplar 'Doğru Yolun Sapık Kolları-Arınma Çağında İslâm-' (1)", *Mavera*, 2/15 (Şubat 1978), 82-83.

³⁶⁸ "Kitaplar Doğru Yolun Sapık Kolları", *Mavera* 2/17 (Nisan 1978), 55-56.

³⁶⁹ Sosyal Doku Vakfı, "Mahmud Efendi Bana Seyyid Kutub'u Sordu- Mahmud Efendiyi Böyle Bildim-7 | Nureddin Yıldız", *YouTube* (12 Temmuz 2020), 00:00:10-00:06:15. Ayrıca bk. "Seyyid Kutub Kimdir? Yanlış Görüşleri ve Fetvaları. Tefsiri Hakkında- Cübbeli Ahmet Hoca", *YouTube* (29 Aralık 2019),00:00:13-00:04:30). Ayrıca bk. "Cübbeli Ahmet Hoca Seyyid Kutub Cahildi", *YouTube* (18 Kasım 2015), 00:01:15-00:06:31.

edilmektedir. Kur'ân ayetlerini yorumlarken teçsime düştüğü, Mücessime fırkasına yaklaştığı ve tasavvufu reddettiği iddialarına yönelik eleştiriler mevcuttur.³⁷⁰

Bu vaizin, tercüme faaliyetlerine yönelik de eleştiri mevcuttur. Tercüme faaliyetlerinin "İslam adına" yapılarak, ithal kitapların Türkiye'ye girdiği ve Türkiye'nin bu faaliyetler neticesinde kendi "cevherlerini" unuttuğu ifade edilmektedir. Bu yolla Türkiye'ye intikal eden Kutub'un fikirlerine dikkat edilmesi gerektiği uyarısında bulunmaktadır. Bid'at ehli olarak nitelendirilen Kutub'a karşı yaklaşımın nasıl olması gerektiğini Kur'ân'dan örnek gösterilen ayetlerle ifade edilmektedir.³⁷¹

Sonuç olarak, *Büyük Doğu* dergisinin ve dolayısıyla Necip Fazıl'ın İhvan algısına dair düşünceleri, Seyyid Kutub üzerinden oluşmuştur. Bu sebeple İhvan/Seyyid Kutub algısına dair dergileri olumlu, olumsuz ve müspet değerlendirmeler şeklinde kategorilere ayıracak olursak *Büyük Doğu*, incelenen tüm dergiler arasından net bir şekilde ayrılmakta ve olumsuz değerlendirmelerin yer aldığı kategoride en başta yerini almaktadır. Bu durumun oluşmasında dergiye yön veren Necip Fazıl'ın şahsi kanaatlerinin neden olduğu görülmektedir. Derginin özellikle 1971 yılında çıkan sayılarında eleştiri dozunun arttığı anlaşılmaktadır. Bu durumu Necip Fazıl'ın 1978 yılında kaleme aldığı *Doğru Yolun Sapık Kolları* kitabı takip etmektedir. Seyyid Kutub; M. Abduh ve C. Efgâni ile aynı çizgiyi takip etmesinden dolayı eleştirilmektedir. Kitaplarında Hz. Osman'ı değerlendirme şekline dolaylı da Kısakürek tarafından şiddetli tenkitlere maruz kalmaktadır.

2.2. 1946-1980 Arası Dergiler

Bu bölümde 1946-1980 yılları arasında yayın hayatına başlamış olan *Sebilürreşad*, *Hilal*, *Diriliş*, *İslam Düşüncesi*, *İslami Hareket*, *Şura*, *Tevhid* ve *Hicret* dergileri incelenmiştir. Bu dergiler, edebiyat ve İslamcı ideolojinin tartışıldığı fikir dergileri kategorilerinden seçilmiştir.

2.2.1. *Sebilürreşad* (1948-1966)

Sebilürreşad dergisi, Türkiye tarihine uzun yıllar şahitlik etmiş önemli bir yayın organıdır. "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulumdan bahis haftalık gazete" adıyla II. Meşrutiyet döneminde M. Akif ve Eşref Edip önderliğinde 1908-1925 yılları arasında yayın yapan dergilerimizden biridir. Takrir-i Sükûn dönemiyle kapatılan yayın organları arasında yer almıştır. Kısmi rahatlama

³⁷⁰ Ömer Faruk Korkmaz, "Seyyid Kutub Hakkında", *YouTube* (18 Mayıs 2020), 00:00:15-00:03:40.

³⁷¹ Ömer Faruk Korkmaz, "Seyyid Kutub, Ali Şeriatî ve Mevdudî Okunur Mu?", *Din Tahripçileri* (2 Şubat 2018), <https://dintahripçileri.com/seyyid-kutup-ali-seriati-ve-mevdudi-okunur-mu-omer-faruk-korkmaz-hoca/>, (Erişim 14.12.2021).

ortamıyla birlikte ve yoğun istek üzerine yeni harflerle 1948 yılından 1966 yılına kadar sürecek olan yayın hayatına tekrar kavuşmuştur.³⁷²

Sebilürreşad'ın yayın hayatı, "kuruluş yılları, Balkan savaşları dönemi, Birinci Dünya savaşı dönemi, Mütareke yılları, İstiklal savaşı yılları, İstiklal savaşının kazanıldığı dönem, neşriyatın durdurulması ve tekrar yayın hayatına katıldığı dönem" olarak ayrılmış ve sekiz evrede incelenmiştir.³⁷³

Derginin sahibi ve yayın politikasını hazırlayan kişi olarak bilinen Eşref Edip,³⁷⁴ Ebu'l-Ula Zeynel Abidin, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Manastırlı İsmail Hakkı, Mehmet Akif, Ahmet Naim, Mehmet Şemsettin Günaltay, Sadrazam Said Halim Paşa, Elmalılı Hamdi Yazır, Muhammed İkbâl, Peyami Safa, Ali Fuat Başgil, Mümtaz Turhan ve Yusuf Akçoraoğlu gibi isimler dergide köşe sahibi olmuş yazarlardır. Dergide ismi bulunan söz konusu yazarlar alanlarında uzman kişilerden seçilmiştir.

Dergide yer alan isimler *Sebilürreşad*'ın farklı görüşlere kapılarının açık olduğunu göstermektedir. Ki bu durumda dönemin yükselen milliyetçilik akımının etkisi büyüktür.³⁷⁵ Dergide, ırkçı ve kavmiyetçi bir anlayıştan uzak milli değerlere bağlı fakat geleneksel anlayışta da olmayan İslamcılık düşüncesi hakimdir.³⁷⁶ Müslüman-Türk vurgusu derginin felsefesini yansıtmaktadır. İslam dünyasından haberler bölümü neredeyse derginin her sayısında bulunmaktadır. Kıbrıs, Pakistan, Afrika, Endonezya Müslümanları; Amerika, Avrupa, Japonya, İspanya gibi ülkelerde Müslümanlık ve İslam'ın durumuna dair yazı dizileri mevcuttur.

Konumuz olan Müslüman Kardeşler hareketi ise dergide yoğun bir şekilde ele alınmamıştır. Basit bir tarih karşılaştırması yapıldığında, bu durumun nedeni ortaya çıkmaktadır. Müslüman Kardeşler hareketi içindeki isimler ile onların yazmış oldukları eserler, Türkiye'de ancak 1960'lı yılların ortalarından itibaren bilinmeye başlamış, dergi ise tam da bu dönemlerde, yani 1966 yılında yayın hayatını sonlandırmıştır.

Adın geçen dergide "İslam Dünyasından Uyanan Şuur" başlıklı yazı dizisi kaleme alınmıştır.³⁷⁷ Bu yazıda Arap dünyasında özellikle İsrail ve Siyonizm ile mücadele içine girildiği, geçmiş hatalardan ders alınarak yeni, kurtarıcı ve yükseltici bir canlılığın hissedilmeye başlandığı ifade edilmekteyse de başlayan hareketliliğe kimin, kimlerin katkıda bulunduğu dair kişi ve grup ismi belirtilmemektedir.³⁷⁸ "İhvan-ı Müslimin" ismi Müslüman Kardeşler olarak

---

³⁷² Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), VIII.

³⁷³ Nevzad Ayazoğlu, "*Sebilürreşad*'ın Ellinci Yıldönümü: Sırat-ı Müstakim-*Sebilürreşad*'ın Geçirdiği Safhalar", *Sebilürreşad* dergisi 12/278 (1958), 40.

³⁷⁴ Adnan Gül, "Batılılaşma Sürecinde *Sebilürreşad* Dergisi", *EKEV Akademi Dergisi* 31 (Bahar 2007), 40.

³⁷⁵ Gül, "Batılılaşma Sürecinde *Sebilürreşad* Dergisi" 42.

³⁷⁶ Gül, "Batılılaşma Sürecinde *Sebilürreşad* Dergisi" 44.

³⁷⁷ *Sebilürreşad*, (Sayı 54,55,56,58, Yıl 1949).

³⁷⁸ Cevat Rifat Atilhan, "İslam Dünyasında Uyanan Şuur -2-", *Sebilürreşad* dergisi, 3/55 (Ağustos 1949), 73.

geçmektedir. Derginin fihristi incelendiğinde Hasan el-Benna, Seyyid Kutub gibi isimlerin müstakil bir başlık olarak yer almadığı görülmektedir.

Sebilürreşad'ın 1952 yılında 132 numaralı sayısındaki "Müslüman Kardeşler Cemiyetinin Beyannamesi" adlı yazıda cemiyete dair bilgilere yer verilmiştir. Bir milyondan fazla üyesi olduğu belirtilmiş, o dönemki lideri Hasan el-Hudeybi'nin yayınladığı beyanname neşredilmiştir. Müslüman Kardeşlerin Mısır'da oluşturdukları güçle, onların isteklerinin tersine herhangi bir eylem yapılamayacağı ifade edilmiştir. Bu beyannameye göre Müslüman Kardeşler, ırk ve cins ayrımı gözetmeyerek sadece Kur'an'ın tatbikini zorunlu görmektedirler. Ahlakın İslami kurallara ve Kur'an'ın hükümlerine göre ıslah edilmesini savunmaktadırlar. Onlara göre ahlaki bozan filmler, neşriyat kaldırılmalı ve ibadetlere önem verilmelidir. Yerli sanayi, harp sanayi öncelik verilen alanlardan olmalıdır. Beyannameye göre Müslüman ve gayrimüslimlerin adalet ve güven ortamında yaşamaları için gerekli olan şey, din ve ahlakın yayılmasıdır. Din eğitimi önemlidir. Dine dayanmayan ıslahatlar herhangi bir sonuç vermeyecektir.

Dergide, kadın meselesi hakkında Müslüman kardeşler ve Hasan el-Benna hakkında birçok yorum yapılmıştır. Bu yorumlardan birisi Hasan el-Benna'nın, kadınların İslami çalışmalara, programlara katılmasını sağlayarak İslami hareketler alanında yeni bir dönem başlatmasıdır.³⁷⁹ Bir yazıda cemiyetin kadının konumuyla ilgili görüşleri de paylaşılmıştır. Buna göre, ahlaki ve dini vazifeler unutulmamak ve yerine getirilmek şartıyla sosyal faaliyetler içerisinde yer almasında ve meslek edinmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Hudeybi, kendi ailesinden de örnek vererek kızlarının hem evli hem dindar hem de meslek sahibi olduğunu açıklamıştır.³⁸⁰

Sebilürreşad, 146. sayısının kapak başlığını "Mısır İnkılapçıları" şeklinde vermiştir. Mısır Generali Necip, Müslüman Kardeşler Cemiyeti Reisi ve sekreteriyle bir arada olduğu fotoğrafı da kapak kısmına taşımıştır. Aynı sayıda bulunan "Mısır'da Yeni Rejim ve Müslüman Kardeşlerin Rolü" adlı yazıda; *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Faruk Fenif'in Mısır'dan aktardığı bilgilere yer verilmiştir. Müslüman Kardeşlerin Mısır'ın yapısı ve geleceğinde oynadığı role dikkat çekilerek bu yüzden onları ayrıntılı olarak tanımak gerektiği üzerinde durulmuştur. Onların, siyasi bir oluşum olarak görülmeseler de cemiyet ve din adı altında rahat bir çalışma ortamı elde eden siyasi bir topluluk olduğu düşünülmektedir. Müslüman Kardeşlerin hükümette de önemli görev üstlendikleri belirtilmekte, "Komünist bir oluşum" oldukları iddiaları ise reddedilmektedir. Aksine onların faşizme eğilimli oldukları düşünülmektedir.³⁸¹

Cumhuriyet gazetesi muhabiri Faruk Fenif'in Mısır'dan verdiği bilgilerin devamının aktarıldığı 149. sayıda dönemin İhvan lideri Hasan el-Hudeybi ile yapılan mülakatta, muhabirin kişisel

³⁷⁹ Ahmet Emin Dağ, "Hasan el-Benna", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, thk. Selim Eren- Ali Öztürk (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 852.

³⁸⁰ "Müslüman Kardeşler Cemiyetinin Beyannamesi", *Sebilürreşad* dergisi, Ağustos 6/132 (1952), 104-5.

³⁸¹ Faruk Fenif, "Mısır'da Yeni Rejim ve Müslüman Kardeşlerin Rolü", *Sebilürreşad* dergisi 6/146 (Mart 1953), 334.

görüşleri yer almaktadır. Öncelikle o dönem teşkilat başkanlığını yapan Hasan Hudeybi'nin eğitilmiş olması, yabancı dil bilmesi ve hukukçuluğu vurgulanmıştır. Müslüman kardeşlerin Mısır'da önemli görevler üstlendikleri, Mısır'da olan tek partinin kurucularının, Sudan anlaşmasının hazırlanmasında görev alanların ve Vakıflar Bakanının bu cemiyetin üyeleri arasında olduğu ifade edilmektedir. Kökünün nereye dayandığı konusunun o dönemde merak edilen bir unsur olduğu, Sovyet Rusya yanlısı bir yapı mı yoksa din içerikli yobaz bir oluşum mu olduğu, gerçekten Müslümanların iyiliği için mi çalıştığı sorularına cevap arandığından anlaşılabilir. Bu sorular bizzat Hasan Hudeybi'ye yöneltilmiş, kendisi komünist ve irticai bir faaliyetle ilgilerinin bulunmadığını açıklamıştır. Ayrıca parti ya da cemiyet olmadıklarını fikir ve hareket yapısına sahip olduklarını ifade etmiştir.

Yazının devamında Hudeybi'nin görüşleri aktarılmaya devam etmiştir: Erkek-kadın fark etmeksizin öncelikle bilgi sahibi olmalarını istediklerini, dünya Müslümanlarıyla iş birliği halinde olduklarını, programlarının Mısır sınırlarını aştığını ifade etmiştir. Kur'ân'ı kendilerine anayasa olarak kabul ettiklerini, İslam kuralları uygulandığı müddetçe iktidarın adının sosyalist veya demokrat olmasının bir anlam ifade etmediğini açıklamıştır. Irkçı, sosyalist, Bolşevik ya da geri fikirli olmadıklarını, sadece Kur'ân'ı Kerim'ci olduklarını dile getirmiştir. İlme, bilime ait yeniliklerden, Batı medeniyetinin insanlığın faydasına olan gelişmelerden yararlanmayı görev kabul etmişlerdir. İçki, kumar, ahlaksızlık karşısında olduklarını ifade etmiştir. Bütün Müslüman ülkeleri tek bir ülke olarak gördüklerini, fakat Müslüman ülkelerin uyguladıkları politikaları da doğru bulmadıklarını, İslami hükümlerin uygulanmasını istediklerini ifade etmektedir. Bu isteğini de savunmacı bir dil kullanarak kanıtlamaya çalışmaktadır. İslam'ın hükümlerinin ilerlemeye mâni olmadığını kadına verdiği değer üzerinden örneklendirmektedir. İslamiyet'te kadın ve Avrupa'da kadın karşılaştırması yaparak, İslamiyet'in kadına kendi isteğiyle evlenme, boşanma, hak sahibi olma, ticaret yapma gibi haklarının olduğunu, Avrupa da ise bu hakların çok sonra kazanıldığını söylemektedir. Türkiye ile ilgili düşünceleri sorulduğunda ise, din ve tarih yönüyle birbirlerine bağlı olduklarını ifade etmektedir³⁸²

Yukarıda İhvan'la ilgili görüşlerine yer vermeye çalıştığımız *Sebilürreşad*, Türkiye'de dergicilik alanında en köklü ve en eski dergilerden birisidir. Söz konusu dergi, ikinci dönemine 1948 yılında başlamış ve 1966 yılında yayın hayatını sonlandırmıştır. Bu sebeple, *Büyük Doğu*, *Hilal*, *Haksöz*, *Umran*, *Genç Birikim* dergilerinde olduğu gibi İhvan-ı Müslimin hareketinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmediği gibi, hareket içerisinde ismi geçen Benna, Kutub gibi şahıslara da yer vermemektedir. Bu duruma etki eden sebep olarak, hem derginin 1966 yılında dergicilik alanından çekilmesi hem de İhvan'ın Türkiye'de 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren bilinmeye başlaması ve derginin bu zamana yetişmemesi gösterilebilir. Yani söz konusu dergi İhvan hareketine dair çok az bilgi içermektedir. Bu bilgiler ise hareketin kuruluşu, o dönemki liderine ait kısa metinler şeklinde olmuştur. Herhangi olumlu ya da olumsuz bir algı söz konusu

³⁸² Faruk Fenif, "Müslüman Kardeşler", *Sebilürreşad* dergisi 6/149 (Nisan 1953), 382-83.

olduğu görülmemekte, sadece Mısır'da gelişen teşkilat hakkında okurlarını bilgilendirme amacı güdülmektedir.

2.2.2. *Hilal* (1958- 1993)

“İlmi, dini, edebi, siyasi aylık fikir mecmuasıdır” sloganıyla yola çıkan *Hilal* dergisi, 1958-1993 yılları arasında yayın yapmış olup, Türkiye'nin siyasi ve dini hayatına tanıklık etmiş ve *el-Urvetü'l-Vüskâ* ve *Sebilürreşad* çizgisini 1962-1968 yılları arasında devam ettirmiş uzun soluklu İslamcı dergilerden birisidir.³⁸³

Derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Salih Özcan, İslam Aleminde sempati ve sevgi kazandıran çalışmalar yapan, İslam büyüklerine ve ülkemizdeki fikir insanlarına kapılarını açan bir yazar olarak nitelendirilmiştir. Özcan, derginin içeriğinin ve hedefinin şekillenmesinde en büyük çabayı vermiş bir isim olarak görülmektedir. Dünya İslam Birliğinin değişmez kurucularından görülen Özcan, 1958'den itibaren çalışmalarını yurt dışına taşımış, oradaki Müslüman milletlerle yakından ilgilenmiştir. Dünya İslam Kongrelerine katılmış ve Türkiye'nin temsilciliğini yapmıştır. İslam ülkelerine yaptığı seyahatleri dergiye taşıyarak Türkiye'de İslamcı dergicilik alanında tercüme faaliyetlerinin başlamasına, İslam ülkelerindeki düşünürlerin eserlerinin Türkiye'de bilinirliğinin artmasına da kapı aralamıştır.³⁸⁴

Derginin yazı kadrosunda Salih Özcan, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Hasan Basri Çantay, Osman Yüksel Serdengeçti, Said Nursi, Erol Güngör, Hikmet Tanyu, Nurettin Topçu, Lütfi Doğan ve Muhammed Hamidullah gibi isimler yer almıştır. Bunların dışında Muhammed Hamidullah, Seyyid Kutup, Hasan el-Benna ve Ebu'l-A'lâ Mevdudi vb. düşünürlerin eserlerinden yapılan tercümelere de yer verilmiştir.

Hilal dergisi, İslam dünyasından önemli gördüğü kişileri, gündemde olan konuya da uygun bir şekilde kapak fotoğrafında kullanır. Buna göre kapağında yer alan bazı isimler ve açıklamaları şöyledir: Büyük Türk Dostu Filistin Mücahidi İslam Kongresi Başkanı H. Emin el Hüseyini, Büyük Allame Hasan Basri Çantay, İlim ve İrfanımızın Büyük Siması Hasan Fehmi Başoğlu, Nasır'ın Zindanında Seyyid Kutub, Mevlâna, Mehmet Akif, ...

Hilal dergisi, İslami dergiler arasında içerik bakımından yeni ufuklar açan bir dergi olmuştur.³⁸⁵ Takip ettiği İslami Hareketler ile bu hareketlerin temsilcileri, eserleri Türkiye'de İslamcılığın mukaddesatçı, milliyetçi çizgiden ayrılmasına katkı sağlamıştır.³⁸⁶ Derginin bu özelliği, Hamza

³⁸³ Türkmen, “İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni”, 394.

³⁸⁴ İDP, “Salih Özcan”, (erişim 26 Aralık 2021), <http://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>. ayrıca bk. Alperen Gençosmanoğlu, “Dar Kalıplara Sığmayan Bir Nur Talebesi: Salih Özcan Ağabey”, *Umran* dergisi 253 (Eylül 2015).

³⁸⁵ Işık, “Türkiye'deki Değişimi İslamcı Dergiler Üzerinden Okumak”, 422.

³⁸⁶ Maviş, “Türkiye'de İslamcılığın değişen siyasal dili: 1990'lı yıllarda İslamcı dergiler”, 139.

Türkmen'in ifadesiyle Türkiye'de aranan özgünlüğü sağlamış ve getirmiştir.³⁸⁷ Siyasi meselelerle yıpranmış maneviyatın düzeltilmesini, geride bırakılan büyük mirasın hatırlanmasını ve sahip çıkılmasını amaçlayan bir dergidir. Dini donanımlı, her şartta zulmün karşısında, ahlaklı ve faziletli, ilim ve irfan sahibi, beklenen nizamı gerçekleştirmek için çabalayan duyarlı, bilgili, bilinç sahibi bir gençlik yetiştirmek hedefindedir. Aynı zamanda milli kimliğin önemine vurgu yapmaktadır. "Müslüman Türkler" ifadesi birçok yazıda yer almaktadır. Salih Özcan'ın yaptığı seyahatlerde de Türk vurgusu önemlidir. Özellikle Türklerin Müslümanlara, İslam'a hizmetleri üzerinde durmuş, bir nevi Türkiye savunması yapmıştır.³⁸⁸

Dergiye hâkim olan genel hava; İslam'ı savunmak, İslam'ın kültürel, toplumsal, bilimsel bir medeniyet kurduğunu ispat etmek, İslam birliğinin gerçekleşmesine katkı yapmak ve İslam coğrafyasını yakından ilgilendiren olaylara yer vermek şeklindedir. Bu amaçla İslam alimlerinin yazılarına yer verir. Abbasi-Endülüs-Osmanlı medeniyetlerine atıflar yapar. İslam dünyasından haberlere özellikle dikkat çeker. Yeni bir gençlik inşasında dini eğitimin rolünü önemseydiğinden tefsir, hadis, peygamberler tarihi, İslam tarihi gibi alanlara önem verir. Kitap tanıtımları yapar. "Portreler" teması altında Gazali'den Muhammed İkbal'e, Mehmet Akif'e Selahattin Eyyubi'ye birçok düşünürün ve yazarın hayat hikâyesini aktarır.

Hilal dergisi, iç ve dış siyasete meydana gelen olayların yanında gündemdeki konularla da yakından ilgilenmektedir. Örneğin "Ayasofya" hiçbir zaman derginin gündeminden düşmez.³⁸⁹ İmam Hatip okullarının açılmasını, ilahiyat fakültelerinin açılmasını, ilk ve orta mekteplerde din derslerinin okutulmaya başlanmasını, radyoda ve yayıncılıkta dini konulara yer verilmesini büyük bir heyecanla karşılar. Söz konusu müesseseleri, tek parti dönemindeki uygulamaların aksine dinin toplum hayatındaki etkisi artmaya başlaması ve uzun süren din düşmanlığı devrinden sonra faaliyete geçen kurumlar olarak yorumlar. Devlet eliyle kurulmuş olmalarını ve yeterince donanımlı din adamı yetiştiremediklerini ifade etse de onların ıslahı için çalışmalar yapılması gerektiğini ifade eder. Kırkıncı sayıdan itibaren yavaş yavaş dünya siyaseti ile ilgilenmeye başlar. Kennedy, Kıbrıs, Sovyet Rusya, sosyalizm, komünizm yakından ilgilendiği konuların başında gelmektedir.

Derginin yayın serüveni incelendiğinde Türkiye'nin gündeminde hangi konuların olduğu da öğrenilebilmektedir. İslam ve komünizm, milliyetçilik, kapitalizm, sosyalizm, emperyalizm, laiklik, demokrasi, kavmiyetçilik, faiz, İslam'da mülkiyet, İslam birliği, İslam nizamı derginin her döneminde yer almış konular olmuştur. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan olaylara göre çeşitli alanlara da yönelmişlerdir. Altmışlı yılların sonunda Siyonizm, Filistin, Arap devletleri; seksenli yıllarda insan hakları, özgürlükler, kadın, feminizm, başörtüsü, İslami bankacılık, İran-

³⁸⁷ Türkmen, "İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni", 395.

³⁸⁸ Örnek için derginin şu sayılarına bakılabilir: *Hilal* dergisi, 3/28 (Haziran 1962); 4/32 (Nisan 1963); 6/71 (Haziran 1967).

³⁸⁹ Örnek için bk. *Hilal*, C.14, Sayı 162, Haziran 1976; *Hilal*, C.1, Sayı 1, Kasım 1958; *Hilal*, C.1 Sayı 6, Nisan 1959.

Irak savaşı gibi konular yer almıştır. Bununla birlikte seksenler İslami edebiyat alanında zirvenin yaşandığı yıllar olmuş, dergide şiir, şair, öykü, deneme bölümleri yer almıştır.

Hilal dergisi yayın hayatına başladığı ilk yıllarda, Nur camiası, Risale-i Nurlar, Bediüzzaman önemli bir yer tutar. Nur talebelerine yönelik haberleri, yazıları sık sık sayfalarına taşır. Özellikle 30. sayıdan itibaren Nurculuk hakkında yazılara yoğun olarak yer verilir. Bediüzzaman hakkında; “büyük bir şahsiyet”, “zekâsı yüksek”, “muhteşem bir kişiliğe sahip”, “büyük işler başardı”, “yıkıcı güçlere karşı yapıcı oldu”, “manevi bir inkılap başardı”, “bütün gayreti iman ve Kur’ân hakikatleri üzerine olmuştur” şeklinde nitelermeler kullanılır.

Derginin en önemli politikası, tercüme eserleri okuyucuyla buluşturmadır. “Her sayı bir tercüme kitap bir dergi şeklinde özetledikleri bu politika, derginin önsöz/başlarken/okuyucuya notlar/muhterem okuyucu gibi bölümlerinden anlaşılmalıdır.³⁹⁰ Bu bölümlerde amaçlarının sadece bir dergi çıkarmak olmadığı, aynı zamanda Türkiye’de bilinmeyen büyük ve kıymetli³⁹¹ İslam müelliflerinin paha biçilmez eserlerini neşrettiklerini,³⁹² böylece İslam’ı bir dinamizm içine sokmayı, tek nizam olan İslamı anlatmayı, tanıtmayı, İslam dünyasındaki gelişmeleri takip etmeyi,³⁹³ var olduğu düşünölen boşluğu Mevdudi, Benna, Kutub isimleri ifade edilmese de büyük kalemler³⁹⁴ olarak nitelendirilen bu isimlerle doldurmayı hedefledikleri belirtilmiştir.³⁹⁵ Bu durumu ve bu duruma iten o günün şartlarını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Ne yapabiliriz diye düşünmek oldu ilk işimiz. Yerli düşünürlerin ve yazarların çok büyük bir kısmı resmi güçlere hizmet verip idare ediyordu. Hizmet vermeyen vatan ve millet severler ise, hem dinin asıl kaynaklarından haberleri olmadığı gibi, hem de sistemin takibinden kurtulamadığı için, medeniyet kavgası bağlamında suya sabuna dokunmaz şeyler söylüyordu ve yazıyordu... ..Böyle çorak bir sosyal, siyasal, kültürel şartta ne yapılabilir, doğrudan beşerin ihtiyaçlarına hitap eden Marksizm nasıl önlenebilirdi sorusuyla kavru lan beyinlerimiz, bizi yurt dışında arayışlara itti nihayet. Bizde olmayan çağdaş İslami düşünce eserleri başka İslam ülkelerinde olabilir miydi? Bir de baktık ki, özellikle de Pakistan ve Mısır’da çok gelişmiş mümin beyinler vardı. Bu beyinler İslam dininin bir sosyal ve siyasal din hüviyeti taşıdığını, çağa hâkim güçlerin kurduğu dünyaya alternatif olacak tek dünya görüşü olduğunu vurguluyordu. Hem de doğrudan doğruya dinin temel kaynağı olan Kur’an ile irtibatlandırarak yapıyorlardı bu işleri. Tabii bunlara sarıldık büyük bir heyecanla ve böylece tercümeler devrini başlatmış olduk. Artık, Mevdudi’ler, Kutub’lar, Nedvi’ler gibi çağdaş Müslüman düşünür ve yazarların kitapları tercüme ediliyor ve insanlarımıza sunuluyordu. Özellikler Rahmetli

³⁹⁰ “*Hilal*’den Mektup”, *Hilal dergisi* 7/76 (Kasım 1967), 2.

³⁹¹ “*Hilal*’den Mektup”, *Hilal dergisi* 7/76 (Kasım 1967), 2.

³⁹² “*Hilal*’den Mektup”, *Hilal dergisi* 6/68 (Mart 1967), 2.

³⁹³ “*Hilal*’den Mektup”, *Hilal dergisi* 12/140-141 (Haziran 1973), 2.

³⁹⁴ “*Hilal*’den Mektup”, *Hilal dergisi* 7/73 (Ağustos 1967), 2.

³⁹⁵ “*Hilal*’den Mektup”, *Hilal dergisi* 6/72 (Temmuz 1967), 2.

Seyyid Kutub'un bir kitabının "İslam'da Sosyal Adalet" adıyla tercüme edilip yayınlanmasından sonra, bir çığ gibi büyüdü tercüme faaliyetlerimiz...³⁹⁶

Hilal dergisine açısından bu çabaların bir amacı vardır. Onlara göre dışarıda olan Müslümanların ne yaptığının bilinmesi ve gizli kalan konuların konuşulması elzemdir. Çünkü dergi, Anadolu Müslümanlığı ve fikirlerinin artık dar bir ortama sıkışmış, içinden çıkılmaz bir halde olduğunu düşünmektedir.³⁹⁷ Bu kısır ortamdan bir çıkış yolu ve İslam alemine açılan pencere olarak tercüme eserler görülmüş, hangi ülkede "hak/doğru" üzerine bir söz yazılmışsa onu neşretmek istedikleri ifade edilmiştir. Böylece İslam kültürünü canlandırmak, İslam dünyasını bir millet haline getirmek, tüm Müslümanları bir kabul etmek, yerli tefekkürün doğmasında yardım etmek gibi koydukları hedeflere ulaşmak için büyük bir adım atmışlardır. Bu faaliyetleri ile ülkenin ufkunun genişlediğini düşünmüşlerdir.³⁹⁸

Tercüme edilen kitapların isminde "İslam" kelimesinin geçmesinin dahi yabancı ideoloji fikirlerinin arttığı bir dönemde merak uyandırdığını gözlemlemişlerdir. Fakat tercüme eserlere karşı ülkenin yazarlarının desteklenmesine vurgu yapılmakta, Osmanlı'nın mirasının öne çıkartılmasını isteyenlere karşı bu çalışmaların yapılmasının gerekli olduğunu, bu eserlerin Müslümanlar için fikri ve dini alt yapı oluşturacağını, bu eserlerle gelecek olan alt yapının yerli yazarları yetiştireceğini düşünmektedirler. Öyle ki bu durumun kendi düşünceleri doğrultusunda gerçekleştiğini ve belirledikleri hedeflere ulaştıklarını, bu sayede dergi okuyuculuğunun ve dergiciliğe ilginin yoğunlaştığını, ilk kaynaklara dönüş anlayışının yerleştiğini, İslam dünyasının takip edilmeye başlandığını memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmişlerdir.³⁹⁹

Mevdudi'nin eserlerini Türkçe'ye çevirme hakkının sadece Salih Özcan'a, dolayısıyla da *Hilal* Yayınlarına ait olduğunu gösteren belgenin derginin yetmiş yedinci sayısında yayınlanmasından, derginin bu eserlere ne derece önem verdiğini göstermektedir.⁴⁰⁰

Hilal dergisi; partililik, hizipçilik anlayışından uzak olduğunu ifade ederek amaçlarının sadece kültür hizmeti sunmak ve Müslümanları tek vücut haline getirmek olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰¹ Bu kültür hizmeti içinde başrolü "anamlı bir faaliyet" olarak gördükleri tercüme eserlere vermişlerdir.⁴⁰² Kendileri ile özdeşleşen bu eserler yurt içinde ve yurt dışında okunan ve takip edilen bir dergi haline getirmesine yardımcı olan araçlardan olmuştur.⁴⁰³

---

³⁹⁶ İsmail Kazdal, *Serencam*, (İstanbul7: Pınar Yayınları, 2004), 275.

³⁹⁷ "*Hilal*'den Mektup", 7/73 (Ağustos 1967), 2.

³⁹⁸ "Muhterem Okuyucu", *Hilal* dergisi 8/92 (Nisan 1969), 2.

³⁹⁹ Nihat Armağan, "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış", *Haksöz* dergisi 14 (1992), 7.

⁴⁰⁰ Bu belgeye "Müslüman Naşir ve Mütercim Nazarı Dikkatine" başlığı altında derginin 7.Cildi 77. Sayısında yer verilmiştir.

⁴⁰¹ "*Hilal*'den Mektup", 2/140-141 (Haziran 1973), 2.

⁴⁰² "İslam Alemi ile El Ele Gönül Gönüledir", *Hilal* dergisi 15/178 (Kasım 1977), 42.

⁴⁰³ "*Hilal*'den Mektup", *Hilal* dergisi, 7/84 (Ağustos 1968), 2.

Hilal Yayınlarının kurulmasıyla birlikte, aralarında Muhammed İkbâl, Mevdudi, Gazali ve Seyyid Kutub gibilerin bulunduğu âlimlerin eserleri Türkçeye çevrilmiş, defalarca baskı yapmıştır. Dergi, özellikle 1960-1970 yılları arasında bu eserler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kitap olarak basılmasının yanı sıra dergide yukarıda ismi geçen müelliflerin eserlerinden bölümler de yayınlanmıştır. Seksenli yılların başlangıcı bu eserler açısından bir durgunluk gösterse de seksenlerin ikinci yarısından itibaren bu faaliyetleri tekrar hız kazanmış, dergi yayın hayatını sonlandırdığı 1991 yılına kadar yöneldiği hedefe ulaşmaya devam etmiştir. Türkçe'ye çevrilen eserlerin özellikle İmam Hatip, İlahiyat, Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri tarafından okunması tavsiye edilmiş, dilin Arapça olması durumunda daha zevkli bir okuma gerçekleştirileceğini ifade etmişlerdir.⁴⁰⁴

Mısır'la ilgili bir yazıya ilk defa yedinci sayıda, çevirisini Lütfi Doğan'ın yaptığı, Cemal Abdülnasır'ın "İslam" adındaki bir kitaba yazdığı mukaddimede rastlanmaktadır. Yazı "İslam Daveti" başlığını taşır. Müslümanların kardeş olduğuna, ayrılığın ve tefrikanın zaaf, cemaatin dışına çıkmanın ise hüsrân olduğuna vurgu yapar.⁴⁰⁵ Yine "Kardeş Türkiye" başlıklı Cemal Abdülnasır'dan yapılan bir çeviriye yer verilir ve bu yazıda özetle Türkiye ile Arap dünyasının tarihlerinin bir olduğu, birlikte bir bütün oluşturdukları ifade edilir.⁴⁰⁶ Pakistan Cemaati İslam Partisi Başkanı Seyyid Ebu'l-A'la el-Mevdudi hakkında Zübeyr Koç tarafından İngilizceden çevrilmiş biyografi yazısı yer alır.⁴⁰⁷ Bundan sonraki sayılarda da yoğun olarak Mısır ve Pakistan başta olmak üzere İslam ülkelerinde yaşanan gelişmeleri, Müslüman liderleri, Salih Özcan'ın katıldığı Dünya İslam Kongresinden notlar, Meryem Cemile'den, Hasan el-Benna'nın damadı Said Ramazan'dan yapılan çeviriler konu edilir. Kırk üçüncü sayıdan itibaren, amacını, İslamiyet'in gün geçtikçe dünyanın dört bir tarafına daha fazla nüfuz etmeye başladığını göstermek olarak ifade eden ve şimdiye kadar bilinmeyen İslam memleketleri hakkında tanıtıcı bir yazı dizisi başlar.

Müslüman dünyasına büyük bir etki yapan şahsiyet, Humeyni'den önce Müslüman kitleleri harekete geçiren olarak nitelendirilen ve İngiliz ajanları tarafından şehit edildiği düşünülen "Hasan el-Benna"ya dair ilk yazıya, Nisan 1965 tarihli elli üçüncü sayıda rastlanılmaktadır.⁴⁰⁸ "Şehit Hasan el-Benna Kimdir?" başlıklı "Muhibbizade" tarafından kaleme alınan bu yazıda, Benna için "Büyük müçtehit" sıfatı kullanılmıştır. Onun biyografisine yer verilmiştir. Benna'nın amacının; bozulmuş cemiyetini düzeltmek, iyiliği emretmek, kötülükten sakınmak olduğu belirtilerek, bu amaçla İhvan hareketini kurduğu belirtilmiştir. İslam'ı anlatmak için gitmediği yer kalmadığı, Ezher'in başaramadığını onun kısa süre içinde başardığı, maksadının İslam milleti meydana getirmek olduğu ifade edilen yazıda, Benna'nın isteklerini kral ve parlamentoya gönderdiği de vurgulanmıştır. Buna göre sözü edilen yazıda Benna; içki ve

404 "Muhterem Okuyucu", *Hilal* dergisi 8/90 (Şubat 1969), 2.

405 Cemal Abdülnasır, "İslam Daveti", çev. Lütfi Doğan, *Hilal* dergisi 1/7 (Mayıs 1959).

406 Cemal Abdülnasır, "Kardeş Türkiye", *Hilal* dergisi 1/11 (Aralık 1959).

407 Bu yazı derginin Ağustos 1961 2.cildinin 18.sayısında bulunmaktadır.

408 "Kaynaşan Kardeşler", Çev. Davut Dursun, *Hilal* dergisi 21/241 (Şubat 1983), 14

kumarın yasaklanması gerektiğini, siyasilerin yaşayışlarıyla halka örnek olmalarının önemli olduğunu, kadınlarla erkeklerin bir arada olmamalarını ve kadınların fotoğraflarının neşredilmemesi gerektiğini, evlerde yabancı dil değil Arapça konuşulması gerektiğini, çocuklara yabancı öğretici tutulmaması ve yabancı okullara gönderilmemelerini beyan eden isteklerde bulunmuştur. Bunlara ek olarak Benna'nın, yeni nesil üzerinde hassasiyetle durulmasını istediği ifade edilmiştir.⁴⁰⁹

Müslüman Kardeşler teşkilatının Filistin, Lübnan, Ürdün, Fas, Tunus gibi ülkelere yayıldığından bahsedilen başka bir yazıda Benna'nın İngilizlere karşı siyasi ve iktisadi cihat istemesi, İsrail ve Siyonizm'e karşı tavrı da yer almaktadır. İngilizlerin desteğiyle hareketin kanun dışı ilan edilmesi ve çalışmalarının düşmanları tarafından tehlikeli olarak görülmesi sonucunda binlerce Müslümanın hapse atılması ve Hasan el-Benna'nın vefatını "Hasan el Benna'nın gaddarca öldürülmesi", "hain suikast" nitelendirmeleri altında verilmiştir. Elli dördüncü sayıda⁴¹⁰ ise Hasan el-Benna'nın "Davalara Karşı Duruşumuz" başlıklı kardeşlik, vatanperverlik üzerine vurgu yapan yazısının tercümesi yer almıştır.⁴¹¹

Mısır'daki olaylar üzerinde hassasiyetle duran *Hilal* dergisi, Nasır'ı Mısır diktatörü olarak nitelendirmiş, onun İslamiyet'e çok şey kaybettirdiğini ifade etmiştir. Her ne kadar Nasır İhvan hareketinin desteğiyle başa gelse de bu durum Müslüman Kardeşler için bir taktik hatası olarak görülmüştür.⁴¹² Nasır'ın Müslüman Kardeşler çizgisinden çıktığı, onları aldattığı ve ihanet ettiği ve en sonunda da Müslüman Kardeşler liderlerinden altısını astığı, "çağımızın en önemli mütefekkeri"⁴¹³ olarak görülen Seyyid Kutub başta olmak üzere birçok liderini de tutuklattığı, teşkilatı dağıttığı belirtilmiştir. Hasan el-Benna'nın mücadelesinin ise en başından itibaren Nasır'dan ve ondan öncekilerin temsil ettiği idareden kurtulmak, İslam nizamı kurmak için ahlak ve kültürel faaliyetlerle işe başladığını, İhvan hareketini de bu amaçla kurduğunu anlatmaktadır.

Kırk dokuzuncu sayıda "Hakiki Müslüman: Profesör Seyyid Kutub" başlığı ile ilk defa Kutub hakkında bir yazı kaleme alınmıştır.⁴¹⁴ Elli altıncı sayının kapağında Seyyid Kutub'un zindandan bir fotoğrafıyla başlayan dergi, Nasır'ın zindanlarında işkence gören Müslümanlardan, Mısır'da Seyyid Kutub'la birlikte birçok mütefekkerin hapse atılmasından bahseden ve bu duruma Müslümanların sessiz kalmasına tepki gösteren bir yazıya yer vermiştir. Nasır burada "Küçük firavun" veya "modern firavun"⁴¹⁵ olarak nitelendirilmiş ve onun İslam birliği oluşumuna karşı olduğu belirtilmiştir. Nasır için her dönemde yerici

⁴⁰⁹ Muhibbizade, "Şeyh Hasan- El Benna Kimdir?", *Hilal* dergisi 5/53 (Temmuz 1965), 20-21.

⁴¹⁰ Bu sayıda aynı zamanda Seyyid Kutub'un da biyografisi bulunmaktadır. (C.5, Sayı 54, Ağustos 1965).

⁴¹¹ Hasan el-Benna, "Davalara Karşı Duruşumuz", *Hilal* dergisi 5/54 (Ağustos 1965), 15.

⁴¹² "Modern Firavun'un Son Cinayeti", *Hilal* dergisi 6/62 (Eylül 1966), 7.

⁴¹³ "Mısır'da Olup Bitenler", *Hilal* dergisi 5/56 (Mart 1966), 3. Ayrıca bk. "Hilal'den Mektup", *Hilal* dergisi 5/56 (Mart 1966), 2.

⁴¹⁴ Bu yazı derginin 5.cildi 49.Sayısında bulunmaktadır. (Şubat 1965).

⁴¹⁵ "Modern Firavun'un Son Cinayeti", *Hilal* dergisi 6/62 (Eylül 1966), 6.

unsurlar kullanılmıştır. Kutub'un hakiki Müslüman, Allah'ın fedaisi, hak aşığı, Asrı saadet adamı, hattı harekâtı tayin edecek bir alim, Mısır'ın hakiki sahipleri, Müslümanlara bir şey dediyse o yerine getirilirdi, çok sevilen bir kişiydi gibi nitelemeler yapılmıştır. Bunun karşısında mürted, zalim, firavun, sadist, Moskova'ya yaranmaya çalışan bir Nasır vardır.⁴¹⁶ Nasır öldüğünde de firavun gibi tören yapıldığı benzetmesi yapılmaktadır.⁴¹⁷ Derginin sahibi Salih Özcan'ın Medine'de Zeynep Gazali ile yaptığı görüşmede onun, Cemal Abdülnasır için ilk defa "modern firavun" ifadesini kullanan kişi olması sebebiyle Özcan ile tanışmaktan mutluluk duyduğunu aktarmıştır.⁴¹⁸

Altmış ikinci sayısının kapağında Seyyid Kutub'un zindandan fotoğrafını kullanan dergi, burada Mısır'da neler olduğuyla ilgili yazılara yer vermiştir. Kutub'un şehit edilmesi "Modern Firavunun Son Cinayeti" başlığıyla verilmiş, idam kararına ait fotoğraflar da eklenmiştir. "İnsanlık günahının kefaretinin kanlarıyla ödeyen asrın şehitleri" nitelendirilerek, Kral Faysal'ın Türkiye'ye gelmesi sevincinin Kutub'un idamıyla yarım kaldığı aktarılmış, Türkiye'deki yayın organlarının bu iki olayı detaylıca ele almadığı, yanlış ve eksik aktardığı eleştirisinde bulunulmuştur.⁴¹⁹ İdam edilse de onun Müslümanlara zafer abidesi kadar eser bıraktığı notu düşülmüştür. İdamı sonrasında, onu idama götüren eser olarak görülen, Mısır rejimi için bomba etkisi yaratan İhvan'ın terör kitabı olarak kabul edilen ve dünyanın dört bir tarafında okunmaya başlanan *Yoldaki İşaretler* kitabı basılmaya başlandığının haberi verilmiş, bir-iki ay gibi kısa bir sürede Türkçeye çevrilmiştir.⁴²⁰ İlk baskısının büyük ilgi gördüğünü ve bir ayda tükendiğini, ikincinin de baskıya gireceğini haber vermişlerdir.⁴²¹ 62. sayıdan sonra dergide ismi geçen eserden bir-iki sayfalık bölümler yayınlanmaya başlamıştır.

Derginin 1967 yılında yayınlanmış altmış altıncı sayısında, Müslüman Kardeşler'in Mısır sefaret basın bürosunda nasıl algılandığı hakkında yazı da nakledilmiştir. Büronun "İhvan'ın Müslüman oldukları için değil, kadınları zorla çarşafa sokacakları, Şarkıcı Ümmügülsüm ve Abdülvahab'a karşı suikast girişiminde bulunacaklarından dolayı tasfiye edildiği" yönündeki iddialar da eleştirilmiştir.⁴²²

Batı sömürsünün olduğu, halifeliğin kaldırıldığı, fikri-siyasi gerilimlerin yaşandığı bir dönemde İslami hareketi başlatan kişi olarak görülen Benna⁴²³ ile Kutub arasındaki ilişkiye de değinilmiştir. Bazı noktalarda yaşadıkları anlaşmazlıkların zamanla çözüldüğünü, Kutub'un İhvan'ın dergi ve gazetelerinde yazmaya başladığını, İslami konulardaki ilgisi onu Mısır'ın tek

---

⁴¹⁶ "Modern Firavun'un Son Cinayeti", *Hilal* dergisi 6/62 (Eylül 1966).

⁴¹⁷ "Okuyucuya Mektup", *Hilal* dergisi 10/109 (Ekim 1970),2,

⁴¹⁸ "Zeyneb Gazali ile Bir Konuşma", *Hilal* dergisi 11/126 (Mart 1972), 18.

⁴¹⁹ Modern Firavunun Son Cinayeti başlığıyla derginin 62. sayısında yer almıştır.

⁴²⁰ "Seyyid Kutub Ölümü Zafer Oldu", çev. Halil Zafir, *Hilal dergisi* 6/66 (Ocak 1967), 7

⁴²¹ "*Hilal*'den Mektup", *Hilal* dergisi 6/65 (Aralık 1966), 2.

⁴²² "Firavun'un Hakkı", *Hilal* dergisi 6/66 (Ocak 1967), 2.

⁴²³ Mustafa Arslan, "İslam Dünyasından Bir Yıldız Daha Kaydı", *Hilal* dergisi 17/202 (Kasım 1979), 9

dinamik hareketi olan İhvan'a yaklaştırdığını aktarmışlardır.⁴²⁴ Benna'nın şehit edilmesine ilişkin olarak da, onun binanın temelini yaptıktan sonra şehit edildiği, şehit edilmesinin binanın yükselmesi ve sağlamlaşmasına sebep olduğu notu da düşülmüştür.⁴²⁵

Hilal dergisi, Hasan el-Benna ile başlayan İslam inkılabının Bediüzzaman Said Nursi ve Mehmet Akif'le insanlara aşılandığı görüşündedir. Mısır'da Nasır döneminde sekteye uğramış, Enver Sedat döneminin başlangıcında İhvan'ın desteğine ihtiyacı olduğu için daha yumuşak bir siyaset izlenmiş olsa da, İsrail'le yapılan anlaşma sonucu aralarının bozulduğu ve cemiyetin tekrar engellendiği anlatılmaktadır.⁴²⁶

Dergide, bu cemiyetin kurulmasının üzerinden elli yıl geçmesine rağmen neden başarıya ulaşamadıkları üzerinde bir sorgulama ve eleştiri yapılmaktadır. Bu konu yazara göre iki yönüyle ele alınmalıdır. İlk olarak kurulurken hedefler tam olarak belirlenememiş, planlama yapılmamıştır. İkinci olarak da dava millete mal edilmemiş, böylece yenilikçi özelliğini de kaybetmiştir.⁴²⁷ Bir başka sayıda "İslami Hareket Tekâmül ve Verimlilik Arasında" başlığıyla özellikle Arap bölgesindeki İslami hareketlerin başarıya ulaşamadığı, elde edilen başarıların devam ettirilemediği ve dolayısıyla da "cahiliyenin" hâkim olduğu dile getirilmiştir.⁴²⁸

Okuyuculardan gelen mektuplara verilen cevaplar da dergide yer alan bölümlerden birisidir. Fakat sadece cevaplar yer almış, sorulan sorulara ise yer verilmemiştir. Verilen bir cevaptan okuyucunun "Kutub, Hamidullah ve Mevdudi'nin hangi mezhebe bağlı olduklarını" sorduğu anlaşılmaktadır. Dergi, Mevdudi'nin Hanefi, Hamidullah ile Kutub'un Şafi mezhebine bağlı olduklarını fakat mezhepsel ayrılık olarak yaklaşmanın yanlış olduğunu ifade etmiş ve mezhebi ayrılıklara girilmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur.⁴²⁹

Dergi yazarları, Müslüman Kardeşler, dolayısıyla da Seyyid Kutub ile Hasan el-Benna üzerinden yayın akışı oluşturduğu için, bahsedilen kişileri savunma ve onlara yönelik eleştirilere cevap verme amacı da gütmüşlerdir. "Kutub Etrafında Şüpheler" başlığıyla onun hakkındaki eleştirilere cevap verirken, Kutub'un hayatının bir bölümünde dalalet/cahiliye içinde olduğu eleştirilerine karşı, bu eleştirileri yapanlara cahiller, istikametini yitirenler, dar düşünceliler şeklinde tepki vererek edebiyat üzerine yoğunlaştığı dönem de dâhil olmak üzere onun her zaman İslam'a bağlı olduğunu, İslam'ın zaferi için her şeyini feda ettiğini, kapitalizm ve Siyonizm ile mücadele ettiğini ifade etmişlerdir. Yaptığı hatalar olmuş olsa bile tek meselesinin İslam olduğunu, onun hayatının hiçbir döneminde dalalete düşmeyen İslam davetçisi yönünü anlatmaya çalışmışlardır. Onun kullandığı cahiliye kavramının, İslam dışı idare ve yaşayışı temsil ettiğini, Asr-ı saadet öncesi dönem özelliklerine ithafen kullanıldığını,

⁴²⁴ Halil Zafir, çev., "Seyyid Kutub Ölümü Zafer Oldu", *Hilal* dergisi, 6/66 (Ocak 1967), 6.

⁴²⁵ Seyyid Kutub, "Bir Şehit Bir Şehidi Anlatıyor", çev. Sadreddin Yüksel, *Hilal* dergisi 6/69 (Nisan 1967),7.

⁴²⁶ Ramazan Nazlı, "Ortadoğu'da Oynanan Son Oyunlar", *Hilal* dergisi 18/208 (Mayıs 1980), 6.

⁴²⁷ "Müslüman Kardeşler Teşkilatı ve Suriye", *Hilal* dergisi 18/208 (Mayıs 1980), 21.

⁴²⁸ Fethi Yeken, "İslami Hareket Tekâmül ve Verimlilik Arasında", *Hilal* dergisi 21/247 (Ağustos 1983),2.

⁴²⁹ "Sizden *Hilal*'e Okuyucuya Cevaplar", *Hilal* dergisi 8/94 (Haziran 1969), 32.

dolayısıyla bu kavramın iman eden biri ve özellikle de Kutub için kullanılmasının doğru olmadığını belirtmişlerdir.⁴³⁰

Hilal dergisi, *The Middle East*'in, İslami gençlik arasında İhvan'a karşı ilginin azalacağını fakat Filistin meselesi nedeniyle sayısında meydana gelen artış haberine de yer vermiştir.⁴³¹ Fransız Üniversitesinden Gilles Kepel, İhvan üzerine tez yazan biri olarak tanıtılmıştır.⁴³² Enver Sedat yönetimi de, Nasır gibi "zalim", "gaddar yönetim", "baskı", "işkence", "firavun" terimleri ile tanımlanmıştır. İslam'ın hâkimiyetine izin verilmeyen, İslam öğretilerinden korkulan, Camp David ile Arap Blokundan uzaklaşılacak ve başarısızlıklarını baskı ile kapatmaya çalışan dönem olarak yorumlanmıştır.⁴³³

Dergide, Hüsnü Mübarek döneminin onuncu yılında yayın hayatını noktaladığı için onun yönetimiyle ilgili kısıtlı bilgiler mevcuttur. Şu an için İhvan'a karşı ılımlı bir siyaset izlediğini, İhvan lideri Ömer Tilmisani ve diğer tutuklu bulunanları serbest bıraktığını gözlemlemişlerdir.⁴³⁴ Bu çerçevede *Time* gazetesinin Mübarek'le yaptığı röportaja da yer verilmiştir. Ona, Mısır'daki aşırı İslamcı grupların büyümesiyle ilgili görüşü sorulmuş, Mübarek de bunun nedenini ekonomiye bağlayarak İslam ile aşırılık arasında gerçek İslam'ı anlatmaya çalıştıklarını, İslam dininin güzel bir şey olduğunu dile getirmiştir.⁴³⁵

Sonuç olarak *Hilal* dergisinin İhvan hareketi ve İslamcı fikirlerin Türkçeye tercüme edilmesiyle öne çıkan en önemli dergi olduğunu görüyoruz. 1958 yılında yayın hayatına girmesi de böyle bir ihtiyaç dolayısıyla olsa gerektir. Yani tercüme eserler ve *Hilal* dergisi ayrılmaz bir bütünü oluşturmuş, *Hilal* yayınları da adeta bu eserlerin giriş kapısı olmuştur.⁴³⁶ Dönemin atmosferine

---

⁴³⁰ İbrahim Sarmış, "Seyyid Kutub Etrafındaki Şüpheler", *Hilal* dergisi 215-216 (1980-1981).

⁴³¹ "Geleneksel ve Modern Düşünceler Arasındaki Gerginlik", *Hilal* dergisi 20/232 (Mayıs 1982), 6.

⁴³² "Kaynaşan Kardeşler", 13.

⁴³³ Reha Erdem, "Mısır'da Firavun Çemberi", *Hilal* dergisi 20/232 (Mayıs 1982), 18.

⁴³⁴ "Kaynaşan Kardeşler", 14.

⁴³⁵ "Hüsnü Mübarek'le Bir Konuşma", *Hilal* dergisi 21/242 (Mart 1983),6.

⁴³⁶ 1965-70 yılları arasında derginin içerik düzeninde yoğun bir şekilde tercüme eserlerin tanıtımına, Mısır ve Pakistan kökenli yazarlardan çevirilere rastlanılmaktadır. Bu yazılardan bazıları için bakınız:

Din Dediğin Budur / Seyyid Kutub / çev. Hasan Beşer / 1965

İslam'ın etrafındaki şüpheler / Muhammed Kutub/ 1965

İslam Kumandanlığını Yapacaktır / Seyyid Kutub / çev. Sadrettin Yüksel / 1965

Kur'ân yolunun Esasları / Seyyid Kutub / çev. Ali Esed (dby)

İslam'da Hayat Nizamı / Mevdudi / 1965 (kt)

İslam'da Devlet İdaresi / Muhammed Hamidullah / 1965 (kt)

Garp Materyalizmi Karşısında İslam / Meryem Cemile / çev. Kemal Kuşçu / 1965 / (kt)

İslam Nizamı / Mevdudi / çev. Sadrettin Yüksel / 1966 (kt)

Ekonomiye Dair / Mevdudi / çev. Tüzün Demirer / 1966 (dby)

Evet işte Yol Budur / Seyyid Kutub / çev. Ali Arslan / 1966 (dby)

Gençlere Hitap / Hasan el-Benna / çev. Ali Arslan / 1966 (dby)

İslam'da Ahlak Nizamı / Mevdudi / 1966 / s.60 / (kt)

aykırı ve riskli görülen bu çaba, 1980'lere kadar ayrışmanın da başlangıcı olarak sayılmış, derginin tevhid, bidat, hurafe konularında benimsediği metot özellikle gelenekçi çizgiyle arasının açılmasına sebep olmuştur. 1960'lı yıllarda derginin ana hedefi ve tüm gayreti Mısır ve Pakistan bölgesinde ün yapmış, önemli görülen, özellikle İslami devlet ve nizam tezlerinin Türkiye'ye girişini sağlayacak kişilerin eserlerini Türkçe'ye kazandırmak, sağlıklı dini şuurlanması yaşanmasına katkı sağlamak olmuştur. Bu durum özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren başlamış ve büyük bir ivme göstererek 1965-1969 yılları arasında zirve yapmıştır. İhvan hareketi içindeki kişilerin biyografilerine, yazılarına yer verilmiş, istisnasız her sayıda bu kişilerin eserlerinin tanıtımı yapılmıştır. Bu durumun oluşmasında derginin sahibi Salih Özcan'ın İslam ülkelerine yaptığı seyahatler etkili olduğu gibi, Özcan'ın ümmetçi bir bakış açısının oluşmasını istemesi de etkili olmuştur.

İhvan her zaman *Hilal* dergisinin dayanak noktalarından birisidir. İhvan hareketiyle ismi alınan müelliflerin eserlerinde kullandıkları "cahiliyet, hakimiyet, dalalet, Müslümanca bakış, İslami Hareket, İslam nizam, kültürel iş birliği" gibi ifadeler yerli yazarlar tarafından da kullanılmaya başlanmış, bu kavramlar üzerinden yazılar yazılmıştır. Yukarıda yer alan listede de görüldüğü gibi *Hilal dergisi* İhvan kaynaklı eserlerin olduğu kadar Mevdudi'nin eserlerine yönelik yapılan tercümelemlerle özdeşleşmiştir.

-
- İslam Milliyetçiliği / Mevdudi / çev. Ali Arslan / 1966 / s.61 (kt)
İslam Alemi ve Türkiye / Mevdudi / çev. Sadrettin Yüksel / 1966 (dby)
Yoldaki İşaretler / Seyyid Kutub / çev. Abdülkadir Şener / s.63 / 1966 (kt)
İslam'da İktisat Nizamı / Mevdudi / 1966 / s.62 / (kt)
İslam Devlet Nizamında Kadının Durumu / Mevdudi / çev. Sabri Aslan / 1966 / s.59 / (dby)
20. Asırda İslam'ın Durumu / Abdülkadir Udeh / çev. Ali Arslan / 1966 / s.61 / (kt)
İslam'ın İstikbal Müslümanların Mesuliyetidir / Seyyid Kutub / çev. Halil Zafer / s.64 / 1966 (dby)
İslam Devletinde Gayri Müslimlerin Durumu / Mevdudi / çev. Rasim Özdenören / s.64 / 1966 (dby)
Faiz / Mevdudi / müt. M.Hasan Beşer / s.64 / 1966 / (kt)
İslam'da Devlet Nizamı / Mevdudi / çev. Rasim Özdenören / s.66 / 1967 (dby)
Bir Şehit Bir Şehidi Anlatıyor / Seyyid Kutub / çev. Sadrettin Yüksel / s.69 / 1967 / (dby)
Nura Doğru / Hasan el-Benna / çev. Akif Nuri Erdem / s. 69 / 1967 / (dby)
İslam ve Medeniyetin Problemleri / Seyyid Kutub / müt. Mustafa Varlı / s.69 / 1967 / (kt)
İstikbal İslamındır / Seyyid Kutub / çev. Abdülkadir Şener / s.70 / 1967 / (kt)
Doğu ve Batı Bloku Arasında İslam / Seyyid Kutub / çev. Ali Aslan / s. 78 / 1968 / (kt)
Biz Müslüman Mıyız? / Muhammed Kutub / s.78 / 1968 / (kt)
İslam'ın Anlaşılmasına Doğru / Mevdudi / s.78 / 1968 (kt)
Tefhümü'l Kur'an / Mevdudi / s.81 / 1968 (dby)
Fi Zilal'il Ku'an / Seyyid Kutub / (dby)
Kur'ân'da Edebi Tasvir / Seyyid Kutub / çev. Süleyman Ateş / s.90 / 1969 / (dby)
İslam'da Ahlak İnancı / Said Havva / s.109 / 1970 / (kt)
50. Yılında Müslüman Kardeşler Hareketi / s.207 / 1980 (kt)

2.2.3. *Diriliş* (1960-1992)

Diriliş dergisi, Sezai Karakoç'un İslami varoluş ve uyanış mücadelesine yüklediği "diriliş" ismiyle, 1960-1992 yılları arasında yayın yapmış uzun soluklu siyaset, düşünce ve edebiyat dergisidir. Ana gövdesi Sezai Karakoç'un edebi ve sanatsal üslupla kaleme aldığı ve onun düşüncesiyle şekillenen yazılardan oluşan dergide Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Bahri Zengin, Zülküf Canyüce, Mehmet C. Güneş, Muzaffer Budak, Nahit Dinçer, İsmail Kılıoğlu, Erol Güngör, Eşref Edip ve Nuri Pakdil gibi isimler de yazı yazmışlardır. Düşüncelerini, kaleme aldıkları nesir, şiir ve çeşitli alanlardaki çevirileriyle ifade etmeye çalışmışlardır. Dergi, doğu-batı kaynaklı tercüme, şiir, hikâye, kültür, iç-dış politika, din, siyaset, kitap ve dergi tanıtımları konuları etrafında şekillenmiştir.

Sekiz dönemden oluşan dergi, okuyucuya her döneminde farklı bir yapıda sunulmuştur. Bazı dönemlerde gazete niteliğinde, bazı dönemlerinde ise haftalık dergi niteliğinde yayın yapmıştır. Doğu kaynaklı çeviriler, Batı edebiyatı eserleri ve çevirileri ile tasavvufi nitelikteki yazılar, yayımlandığı döneme de bağlı olarak dergi içerisinde yer almıştır.⁴³⁷

Sezai Karakoç dergi faaliyetlerine başlama girişimlerini ve bakış açısını şu sözlerle anlatmıştır:

1953-1954 kışı, ilk kez, beni dergi çıkarma düşüncesi meşgul etti. Bütün İslâm amaçlı dergiler kapalıydı. Sanat ve edebiyat dergileri de taşıdıkları ruh bakımından ruhuma yabancı... O sırada Tunus İstiklâl Savaşı sürüyordu. Bu dönemde şiirlerim iki çizgide geliyordu. Biri ideolojik tavrın ağır bastığı şiirler, biri de kişisel yaşantı ve duyuşun tema olduğu şiirler...⁴³⁸

...Kısa vadeli çalışmaların bir fayda vermeyeceğini düşünerek bir düşünce ve edebiyat dergisiyle yeni bir hareketin başlatılması gerektiği fikrine vardım. Yeni bir nesil gelmişti. Ortam otuz yıl öncesine göre çok değişmişti. Düşünüşte bir tazelenme ve yenilenmeye ihtiyaç vardı. Yeni bir dil ve üslup gerekiyordu. Bir süredir daldığım metafizik düşünceler de kendini ifade için beni zorluyordu. Bu fevkalade şartlar içinde doğdu *Diriliş*. İlk anda ismi yadırgandı. Mecazi anlamda, tarihi anlamda "dirilişi" düşünemiyorlardı...⁴³⁹

Sezai Karakoç, kendi düşüncesine uygun bir dergi çıkarma hedefi ve hayallerine, 1960 yılında Ankara'da faaliyete başlayan ve kurucusu olduğu *Diriliş* dergisiyle kavuşmuştur.⁴⁴⁰ Dergi, Sezai Karakoç'un fikri yapısını inşa ettiği, gerçekleşecek bir ideal ve uygarlık tezi⁴⁴¹ olarak tasavvur ettiği "Diriliş" yazılarıyla başlamaktadır. O, *Büyük Doğu* dergisinden farklı olarak, geçen zamanın telafisi amacıyla var olan din anlayışının muhafazasından vaz geçilmesi gerektiğini

⁴³⁷ Sıddık Akbayır, "Yoktur Gölgesi Türkiye'de" Sezai Karakoç, (İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık Yayıncılık, 2013), 115-23.

⁴³⁸ Sezai Karakoç, "Hatıralar", *Diriliş* dergisi 7/56 (1989), 10.

⁴³⁹ Sezai Karakoç, "Hatıralar", *Diriliş* dergisi 7/84 (Şubat 1990), 11.

⁴⁴⁰ Sümeyye Sevim Ahi, "1980 Sonrası Türkiye İslamcılığını Diriliş'ten Okumak", *Bir Başka Hayata Karşı 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, ed. Lütfi Sunar, c. Yayıncılık ve Dergiler (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 3/177.

⁴⁴¹ Münire Kevser Baş, *Diriliş Taşları Sezai Karakoç'un Düşünce ve Sanatında Temel Kavramlar* (Ankara, Lotus Yayınevi, 2008), 242.

düşünmekteydi. Bundan dolayı Diriliş yazılarında düşünce, aksiyon, inanış, edebiyat ve sanatta yenilenmenin, canlanmanın, şuurulanmanın, özgürleşmenin ve yeniden ihyanın güç kazanması vurgulanmakta; medeniyetlere, İslam'a ait gördüğü problemlerin çözümlerini bu kavramla aramaktadır.⁴⁴² “Dergimizde biz bir görüşü savunduk. Dergiyi onun için çıkardık. Dergide edebi terimler de vardı. Fikri yazılar vardı, çeviriler vardı. Fakat bütün bunlar, Diriliş fikrini, görüşünü yaymak ve geliştirmek içindi. Asıl gayemiz buydu.”⁴⁴³

Karakoç'a göre Orta Doğu'da yaşanan buhranlar Türkiye'de de görülmektedir. Öncelikle bu buhranların farkına varıp daha sonra “İslam'ın kendi varlığından, tecrübesinden” hareketle yaşanacak Dirilişle yeniden ihya edilmesi gereklidir. O, Müslüman toplulukların siyasi alanda birleşmeleri ve kültürel anlamda iş birliği yapmalarının imkânı üzerinde durmaktadır. Bu anlamda Karakoç'un bu dergisi, İslam dünyasında yaşanan gelişmelerden ve İslam coğrafyasında yaşayan halkların durumundan bahsetmeyi ihmal etmemiştir.⁴⁴⁴

Altmışlı yıllarda var olan İslami uyanış ve canlanmada katkısı olan isimlerden biri olarak görülen⁴⁴⁵ Sezai Karakoç'un *Yeni Ay* dergisi için kaleme aldığı “Bedir” adlı şiirinin bir özelliğinden bahsetmektedir. Bu şiirinin hikâyesini Karakoç şu cümleler ile açıklamaktadır.

Mısırda ihtilal olmuş, Nasır iktidara gelmişti. Başlangıçta birlikte oldukları Müslüman Kardeşler Teşkilatını sonradan tasfiyesi için kendisine suikast yaptıkları iddiasıyla tutuklatmış, o sıralarda da onların ileri gelenlerinden altı kişiyi astırmıştı. Ben de Türkiye'de büyük baskı altında olan Müslümanlarla Mısır'daki durum arasında paralellik bulup o duyguyla şiiri yazmışım. Şiir, “asılan altı kişiye asılması gereken bir kişidir” mısrayla Nasır'ı kınayan bir şiirdir.⁴⁴⁶

İslam tezinin doğmasını bir kıvılcım olarak gören dergi, bu kıvılcımın gelişmesinin ve nesillerce takip edilmesinin engellenemeyeceği görüşündedir. “İslam'ın Dirilişi” yazılarında İslam düşünürlerine atıflar yaparak onların bozulmakta ve yıkılmakta olan yapıyı korumak ve yeniden inşa etmek için çaba gösterdiklerini ifade etmekte ve bu isimlerin canlanış, diriliş başlattıklarını düşünmektedir.⁴⁴⁷ Dirilişin ilk aksiyonları olarak Pakistan, Mısır, Türkiye gibi ülkelerde faaliyet gösteren Mevdudi, Kutub, Nurculuk, *Büyük Doğu* gibi kişi, hareket ve yayınlar görülmektedir. Mısır ve Pakistan örneklerinin oluşturduğu devletlerarası etki gücü, Diriliş

---

⁴⁴² Ayşe Çelebioğlu, *Sezai Karakoç'ta Diriliş Düşüncesi ve Din* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 15.

⁴⁴³ Erdoğan Erbay, “Yirminci Asrın Müslüman Manifestosu: Karakoç ve Diriliş”, *Medeniyetin Burçları Sezai Karakoç*, ed. Ali Dursun (Kayseri: Medeniyet Burçları Derneği, 2015), 101.

⁴⁴⁴ Ahi, “1980 Sonrası Türkiye İslamcılığını Diriliş'ten Okumak”, 179.

⁴⁴⁵ Ali Bulaç, “Sezai Karakoç”, *Sezai Karakoç'u Anlamak*, (İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 31.

⁴⁴⁶ Karakoç, “Hatıralar”, 11. Sezai Karakoç bu şiirinin kendisinde kayıtlı bir başka nüshasının bulunmaması sebebiyle kaybolduğunu ifade etmektedir.

⁴⁴⁷ Mahmut Kanık, “Diriliş Akımının Öncüleri”, *Sezai Karakoç'u Anlamak*, (İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 267.

düşüncesinin bir ütopya olmadığını da göstermekte olduğu düşünülmemekte ve Türkiye'nin İslam coğrafyasıyla bağlarının tekrar kurulması memnuniyetle karşılanmaktadır.⁴⁴⁸

Diriliş dergisinin özellikle Mart 1966- Mart 1967 yılları arasında on iki sayı olarak çıkan ikinci döneminde çeviri yazılarının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Aynı zamanda derginin bu dönemi diğer dönemlere oranla daha çok İslam coğrafyasına dair konu başlıkları içermektedir ki bu durum milli sınırlar dışına Karakoç ile çıktığı yorumunun yapılmasına neden olmuştur.⁴⁴⁹ Bu tarih aralıkları Mısır, Pakistan gibi ülkelerde İslami hareketlerin faaliyet gösterdiği, Seyyid Kutub'un ölüm tarihine denk geldiği, Mevdudi ve M. Hamidullah gibi isimlerin ününün Türkiye'de artmaya başladığı yıllara denk gelmektedir.⁴⁵⁰ Bu sebeple derginin bu döneminde M. Hamidullah, Kutub ve Mevdudi'nin eserlerinin bazı bölümlerinin çevirilerine yer verilmektedir.⁴⁵¹

İslam'ın var olma mücadelesinde kahraman olarak görülen Seyyid Kutub'un idamı, Sezai Karakoç'un kaleme aldığı "Şehidin Mirası Zaferdir" yazısıyla yorumlanmaktadır. Şehadetinin "İslam tam anlamıyla çağın içinde, bağımsızlık mücadelesi içinde" olduğunu gösterdiğini düşünmektedir. Sloganik bir yönüyle de dikkat çeken bu yazıda; başlayan bu direniş hareketin engellenemeyeceği, İslam'ın sesinin kısılamayacağı "her şehide karşılık İslam saflarına bir melek ordusu katılacak" olduğu görüşündedir. Kutub'un idamının sorumlusu olarak görülen Nasır'ın ise İslam dünyasında lider olma şansını bu idamla bitirdiğini, ırkçılık politikasının da İslam coğrafyasının dört bir tarafında başlayan ihya hareketleriyle geçerliliğini yitirmeye başladığını düşünmektedir.⁴⁵²

Görüldüğü gibi Necip Fazıl'ın, Afgani ve Abduh ile onların düşüncelerine yönelik yaklaşım biçimi, *Diriliş*'te tam tersi bir istikamette kendini göstermektedir. Dergide, "Diriliş" tezinden hareketle M. Abduh, C. Afgani, R. Rıza, M. İkbâl ve M. Akif'in, inanışta Diriliş'i sağlayan, İslami ilimlerde donanımlı, idealist, aksiyoncu düşünürler oldukları, bu dönemde İslam düşüncesinin akademik boyutunun da yükseldiği kanaati hasıl olmuştur. Necip Fazıl, Kutub, Mevdudi, Nedevi, Malik b. Nebi'nin ise kendi çağlarının İslam düşüncesini yürütüp, inanışta Diriliş'i başlatarak, İslam düşüncesini olgunlaştırmaya, zihinleri aşağılık duygusu ve topluma yerleşen Batı hegemonyasından kurtarmaya çalışan bir ses oldukları kanaati beyan edilmiştir.⁴⁵³

---

⁴⁴⁸ Sezai Karakoç, "Ortadoğu İnsanı", *Diriliş* dergisi 2/1 (01 Mart 1966), 8. Ayrıca bk. "Gelişme, Devrim ve Diriliş", *Diriliş* dergisi 2/1 (01 Mart 1966).

⁴⁴⁹ Duran, "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı", 143.

⁴⁵⁰ Akbayır, "Yoktur Gölgesi Türkiye'de" Sezai Karakoç, 114.

⁴⁵¹ Bahsedilen çeviriler için bk. "Kur'an'dan Görünüş Verme ve Duygu Canlandırmaları-Seyyid Kutub" (C.2 Sayı 6, 1966), "Kur'an Tefsiri-Muhammed Abduh" (C.2 Sayı 6, 1966), "Ekonomik Problemin İslam'da Çözümü-Mevdudi" (C.2 Sayı 2, 1966), "İnanç ve Yaşayış- Seyyid Kutub" (C.2 Sayı 1, 1966), "İslam'da Hâkimiyet Kavramı-Mevdudi", "İslam Düşmanları-Meryem Cemile", "Putlar Kırıcısı Peygamber-Seyyid Kutub" (C.2 Sayı 9, 1966), "Kanuna Güven-Seyyid Kutub" (C.2 Sayı 10-11-12, 1967) çevirilerinin yanında Seyyid Kutub'un 'İslam'da Sosyal Adalet', Muhammed Kutub'un 'İslam'ın Etrafında Şüpheler' kitaplarının reklamı da yapılmıştır.

⁴⁵² Sezai Karakoç, "Şehidin Mirası Zaferdir", *Diriliş* dergisi 2/6 (01 Eylül 1966), 7-10.

⁴⁵³ "İslamın Dirilişi", *Diriliş* dergisi 2/6 (01 Eylül 1966), 3.

2.2.4. İslam Düşüncesi (1967-1969)

1967-1969 yılları arasına üç aylık yayın periyodlarıyla yayın yaparak sekiz sayı çıkaran derginin sahibi İhsan Babalı, yazı işleri müdürü İshak Erdebil'dir. Amaçlarının, İslam'la ilgili meselelerde yetkili ve uzman kişilerin doğru bilgilerini insanlara ulaştırmak olduğu ifade edilmiştir.

İslam Düşüncesi'nin yazarları Doç. Dr. Nihat Keklik, Ahmet Davudoğlu, Cenap Şahabettin, Sezai Karakoç, Mahir İz, Necla Pekolcay, Salih Tuğ, Esad Coşan, Tayyip Okıç ve Sabahattin Zaim gibi isimlerden oluşmuştur. Dergide, İbnü'l Cevzî, Muhammed Hamidullah, Cahız ve Seyyid Kutub gibi farklı çağlarda yaşayan isimlerden de tercüme yapılmıştır. Tavsiyede bulunulan kitaplardan bazı eserler şöyledir: *Mekke'ye Giden Yol* (Muhammed Esed), *20. Asrın Cehaleti* (Muhammed Kutub), *Cihan Sulhu ve İslam* (Seyyid Kutub), *İslam Peygamberi* (Muhammed Hamidullah), *İslam'ın Etrafındaki Şüpheler* (Muhammed Kutub), *Kur'ân'da Edebi Tasvir* (Seyyid Kutub).

İslam Düşüncesi'nde; İslam düşünce tarihi, iman, Batı ve Batılılaşmak, tasavvuf, fıkıh, İslam tarihinden şahsiyetler, bilgi nazariyesi, din dersleri, mantık, felsefe, ahlak nazariyesi, iktisat ve İslam ilişkileri konularıyla İslam dünyasından haberlere, kişi ve kitap tanıtım bölümlerine yer verilmiştir. Dergi, düşündürücü, öğretici ve yetiştirici bir amaç üstlenmiştir.⁴⁵⁴ Müslüman Kardeşler ile ilgili ilk yazı, birinci sayıda karşımıza çıkmaktadır. Burada Hasan el-Benna'nın gençlere yönelik tavsiyeleri⁴⁵⁵ yer almaktadır.⁴⁵⁶

Aynı sayıda, 1960'lı yıllarda başlayan tercümelere de değinilmiştir. Türkiye'de ilmi çalışmaların "kurutulmaya" çalışıldığı dönemde başka İslam ülkelerde yetişmiş Seyyid Kutub, Mevdudi, Nedevi, Muhammed Hamidullah gibi ilim sahibi kişilerin İslam ruhunu yeniden canlandırdığı ve bu kişilerin eserlerinin birçok dile çevrildiği ifade edilmiştir. Dergi, asıllarının Arapça olduğu bu eserlerin Türkiye'de bir an önce tercüme edilip okuyucuya sunulması için İslam neslinin yetişmesi arzulandığından dolayı tercüme yarışması düzenlemiştir.⁴⁵⁷

İslam Düşüncesi'nin ikinci sayısında, Tunus müftüsünden yapılan bir tercüme yer almaktadır. Bu tercümede, Cemalettin Afgani'nin son asırda İslami ihya hareketlerinin öncülerinden birisi olarak İslam'ın değerini ve esaslarını ortaya koyduğu, bu doğrultuda Kur'ân ve sünnet merkeze alınarak yeni bir İslam sisteminin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Afgani'nin bu çabasının da Seyyid Kutub, Mevdudi gibi kişiler tarafından takip edildiği ifade edilmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ İDP, "İslam Düşüncesi", (Erişim 09 Aralık 2021), <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/80/islam-dusuncesi>.

⁴⁵⁵ Yazıda bahsedilen tavsiyeler şu şekildedir: Doğru sözlü olmak, nefse hâkim olmak, iyilik yapmak, kötülükten alıkoymak, cömert, affedici bir huya sahip olmak, kötü alışkanlıklardan sakınmak gibi ahlaki nitelikli olan yazıda, aynı zamanda İslami kurumlar kurmak için çalışmayı, yerli malı kullanmayı, İslam davasına hizmet etmeyi tavsiye ederek ibadetlerin önemi üzerinde de hassasiyetle durulmuştur

⁴⁵⁶ Hasan el-Benna Benna, "Tavsiyeler", *İslam Düşüncesi* 1 (Mart 1967), 37-40.

⁴⁵⁷ "Tercüme Müsabakası", *İslam Düşüncesi* 1 (Mart 1967), 64.

⁴⁵⁸ Muhammed Fâdil İbn Aşûr, "Gelişme ve Tekâmül Amili: İslâm", *İslam Düşüncesi* 2 (Haziran 1967), 80.

Derginin üçüncü sayısı Eylül 1967 yılında yayınlanmıştır. Bahsedilen dönem, Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın iktidarda olduğu ve Müslüman Kardeşlere yönelik tedbirlerin uygulandığı yıllardır. Bu sayıda, Nasır ve Müslüman Kardeşler arasındaki bu ilişkiye yer verilerek, yaşanan hadiselerle ilgili okuyucunun tek taraflı ve yanlış haberlerden kaynaklanan bilgilerin doğru bir şekilde düzeltilmesi hedeflenmektedir. Öncelikle İhvan'ın kuruluş amacına, tarihçesine ve Nasır ile yaşadıkları sorunlara kısaca da olsa değinilmektedir.

1952 yılında Nasır'ın, Kral Faruk'un yönetimine son vermek amacıyla o dönemde büyük bir ilgi gören İhvan mensupları arasına girdiği, İhvan'ın da bu birlikteliği İslami bir nizam kurulacağı düşüncesinden hareketle desteklediği ifade edilen yazıda, ülkede ilan edilen demokrasinin de ihvan tarafından desteklendiği belirtilmiştir. Burada, Abdülnasır'a karşı yapılmış suikastın neden İhvan tarafından yapılmış olamayacağı da açıklanmıştır. Bu olaylar neticesinde İhvan ile aralarının tamamen açıldığı, İhvan üyelerinin tutuklandığı, idam edildiği, bununla birlikte bir kısmının Arap sosyalizmini benimsemek şartıyla serbest bırakıldığı aktarılmıştır. "İnanıldığı yoldan dönmeyen kişi" olarak gösterilen Seyyid Kutub'un idam edilmesinin, hapisnede yazdığı eseri *Yoldaki İşaretler*'in yayınlanmasından kaynaklandığı, İhvan-ı baskı altına almasının da Nasır'ın ülkesini tamamen sosyalist bir devlete dönüştürebilmek için muhaliflerini yok etme amacı taşıdığı ifade edilmiştir. Arap gazetelerinde yayınlanan rapora göre, Abdülnasır'ın eski Nazi SS subaylarından bir komite oluşturduğu ve bu komitenin düzenlediği raporlarla Mısır'dan İhvan'ı ve Müslümanlığı atacak yol bulduğu aktarılmaktadır.⁴⁵⁹

İslam Düşüncesi dergisinin "Ramazan Özel Sayısı" olarak çıkan sayısında içerik olarak, Kur'an'ı Kerim'in nüzülü ile oruç ve ramazan bahsi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'an* adlı tefsir çalışmasından Kadir Suresi'ne yer verilmiştir. Söz konusu tercümeyi de İ. Hakkı Şengüler yapmıştır.⁴⁶⁰

Sonuç olarak *İslam Düşüncesi* dergisinde İhvan-ı Müslimin hareketi ile onlardan yapılan tercümelere gayet olumlu bir şekilde yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır ile İhvan arasında yaşanan sorunlardan kaynaklı olarak İhvan'ın doğru bir şekilde anlaşılması gerektiği düşünülmektedir. İhvan'ın Nasır'a karşı şiddet eylemlerine karışmadığı da özellikle vurgulanmaktadır. Dergide, güncel tartışmaların odağında olduğundan dolayı olsa gerek Seyyid Kutub, Benna'ya göre daha fazla yer tutmaktadır.

⁴⁵⁹ Erdem Öztekin, çev., "El-Manar İsimli İngilizce Mecmuadan: Abdülnasır, Mısır Halkı ve İhtilaflar", *İslam Düşüncesi* 3 (Eylül 1967), 160.

⁴⁶⁰ Seyyid Kutub, "Kadr Süresi", çev. İ. Hakkı Şengüler, *İslam Düşüncesi* 4 (Aralık 1967), 212.

2.2.5. İslami Hareket (1978-1980)

Türkiye'nin gasp edilmiş bir ülke olarak görülmesinden hareketle Türkiye'nin İslamlaşmasını⁴⁶¹ isteyen bir dergi olan *İslami Hareket*, "Din, yalnız Allah'ın oluncaya ve fitne yeryüzünden kalkıncaya kadar" sloganıyla yola çıkmıştır. Hamza Türkmen'in ifadesiyle, dergi, "İslami mücadeleyi üstlenecek bir kadro hareketine imkân sağlamak niyetiyle" çıkarılmıştır.⁴⁶² İsminden de anlaşılacağı üzere, İslam'ı pratiğe uygulayacak bir amaçla yayın hayatına sokulmuştur. Gazete niteliği de gösteren bir dergidir.⁴⁶³

İslami Hareket dergisinde, İslami hareketin sistem ve iktidarlarla yoğun mücadele verdiği Afganistan, Libya, Suriye, Filistin, Mısır, Irak gibi coğrafyalar ile İran devriminden haber ve yorumlar yer almıştır. Bunlara ilaveten dergide, İslami hareketin ne olduğu üzerinde de değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle "Türkiyeli Müslümanlar" ifadesinin kullanılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Yine bu çerçevede Türkiye dışındaki İslam coğrafyasında meydana gelen olaylar üzerinde de hassasiyetle durulması ümmet algısını oluşturmak ve bu algıyı sağlamlaştırmak içindir.⁴⁶⁴ Dergiye Cemil Meriç, Beşir Eryarsoy, Selahattin Eş, Hekimoğlu İsmail, Necip Fazıl ve S. Adil Şener gibi isimlerin katkı yaptığı görülmektedir.

1978-80'li yıllarda İran'da meydana gelen devrim öncesi gelişmelerle birlikte artık dergilerde Mısır ve Müslüman Kardeşlerden ziyade İran gündemi yoğun olarak göze çarpmaktadır. "İran Notları"⁴⁶⁵ Ali Şeriatî, "İran İnkılabının Muhasebesi", "Kisraların Sarayındaki Tufan", "İran'da İslam Hakimiyetine Doğru", "İran Üzerine", "İran İslam Cumhuriyeti Desteklenmeli", "Humeyni'nin Kitabının Getirdiği Yeni Yorumlar ve İran Meselesine Bakış Tarzımız", "İran Dışişleri Bakanı Kutbizade ile bir Konuşma" gibi İran bölgesi üzerine çok sayıda haber, makale ve röportaj yazısı bulunmaktadır.

İslami Hareket dergisinde, kuruluş misyonuna uygun olarak öncelikle İslami hareket ve bu hareketin metodu üzerinde durulmuştur.⁴⁶⁶ İslami hareketin; şuurlu bir yöneliş ile inanışta dirilişin bir adı olarak yeni bir bakış açısı kazandırmakta olduğu ve bu duruma sahip olabilmek için de düşüncelere ve yaşayışlara sirayet etmiş Batı'nın hegemonyasından kurtulmanın gerekliliği vurgulanmıştır. İslami hareket metodunun anlatıldığı yazı, Seyyid Kutub fikirleriyle

⁴⁶¹ Doğan Duman, "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/4 (01 Haziran 1994), 82.

⁴⁶² Hamza Türkmen, "Diriliş-Cemaatleşme-Devrimcilik İslami Hareket Dergisi, *Haksöz* 111 (Haziran 2000), 33.

⁴⁶³ İDP, "İslami Hareket", (Erişim 09 Aralık 2021), <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/48/islami-hareket>.

⁴⁶⁴ İDP, "İslami Hareket".

⁴⁶⁵ İran ile bahsedilen yazı başlıklarına ulaşmak için dergilerin şu sayılı yayınlarına ulaşabilirsiniz: İran Notları⁴⁶⁵(*İslami Hareket*, 3/26), "Ali Şeriatî" (*İslami Hareket*, 3/26), "İran İnkılabının Muhasebesi" (*İslami Hareket*, 3/30), "Kisraların Sarayındaki Tufan" (*İslami Hareket* 1/19), "İran'da İslam Hakimiyetine Doğru" (*İslami Hareket* 1/12), "İran Üzerine" (*İslami Hareket* 2/13), "İran İslam Cumhuriyeti Desteklenmeli" (*İslami Hareket* 2/14), "Humeyni'nin Kitabının Getirdiği Yeni Yorumlar ve İran Meselesine Bakış Tarzımız" (*İslami Hareket* 2/16), "İran Dışişleri Bakanı Kutbizade İle bir Konuşma" (*İslami Hareket* 2/22)

⁴⁶⁶ Hekimoğlu İsmail, "İslami Hareket", *İslami Hareket* 1 (Şubat 1978), 4., Ayrıca bk. "İslami Hareket Engellenemez", *İslami Hareket* 2 (01 Mart 1978), 1.

ifade edilmektedir. İslam'ın pratik yönüne de vurgu yapan ve bu şekilde bir bütün olarak okunması gereken bir sistem olduğu, cahili sistemlerin kaldırılıp, yerine sadece Allah'a kulluk edilecek bir düzen oluşturulması lüzumu, ulaşılmaması gereken en önemli hedef olarak görülmüştür. Bu yolda cihad ve kuvvet yöntemi kullanılsa da cihad kavramının analizinin iyi yapılması, onun salt savunma amacının olduğu yönündeki yanlış anlaşılmaların ortadan kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁶⁷ Fakat bu ifadelerine rağmen dergide, secde eden ve yanında da silah bulunan fotoğrafın üzerinde cihad ile ilgili olan Hac 39-40. ayetlerine yer verilmiştir. Burada cihad ile ilgili görüşlerinin ne olduğu ise yer almamaktadır.⁴⁶⁸

İslami Hareket dergisinde, diğer bir kısım dergilerde olduğu gibi Mısır yöneticilerine karşı büyük bir öfkenin varlığı dikkat çekmektedir. Seyyid Kutub'un şehadetinin anıldığı bir yazıda Müslüman Kardeşlere de yer verilmiş ve burada Cemal Abdülnasır'ın, Rusya'yla birliktelik adına Müslüman Kardeşler üyelerini tutuklattığı ifade edilmiştir. Müslüman Kardeşlerin kurumsallaşmaya başlamasının ardından Türkiye hariç birçok İslam ülkesine de yayıldığı vurgulanır. Onların hedeflerinin ilkinin Mısır'ı İngiliz esaretinden kurtarmak olduğu, bu amaçla faaliyetlerini yürüttüğü ve en sonunda da hükümet tarafından engellendikleri belirtilir.

Söz konusu yazının üslubu serttir ve Mısır yöneticilerini eleştirirken hiçbir çekincesi yoktur. En olumsuz sıfatları kullanmaktan kaçınmamaktadır. Onlar hakkında, özellikle de Nasır yönetimiyle ilgili olarak "kukla hükümet, Firavun, diktatör, mürtet" gibi ifadeler kullanmıştır. Müslüman Kardeşleri de Abdülnasır'a iktidar yolunu açmalarında dolayı taktik hatasına düşmeleri nedeniyle eleştirmektedir. Çünkü bu hata, dergiye göre Müslüman Kardeşlerin tarihindeki en büyük ihanet olmuştur. Nasır'ın "iki yüzlü bir politika izlediği", Rusya söz konusu olduğunda teşkilat üyelerine karşı çok sert önlemler aldığı, demokrasi söz konusu olduğunda ise daha müsamahakâr davrandığı ifade edilmiştir. Muarızlarına kullandığı dil sert iken, savunduğu kişilere kullandığı dil ise bir o kadar mülayim ve müspettir. Seyyid Kutub'un, İslami ilimler bakımından donanımlı bir şahsiyet olduğu kadar, aynı zamanda sosyolog ve ideolog bir kişi olduğu, devrinin tüm felsefi ekollerine hâkim olduğu belirtilmektedir. Kullandığı tezlerin de tüm dünyada karşılık bulduğu ifade edilmektedir.⁴⁶⁹

İslami Hareket'te, İhvan-ı Müslimin'le ilgili olarak, büyük mücadele adamı olarak tanıtılan Hasan el-Benna'nın Hikmet Yayınevi'nde yayınlanan *Risaleler* kitabından derlenen yazılarına da yer verilmiştir. Kitaptan seçilen "Davamızın hususiyetleri", "Davamız ve Davetimiz", "Vazifeler" başlıklı kısımlar sıradan seçilen bölümler olmamış, bu yolla Benna düşüncesi üzerinden İslami hareketi tanıtmak, benimseyenlere yol göstermek, metodunu ortaya koymak, çıkan engeller karşısında sabırlı olarak mücadeleyi sürdürmek hedeflenmiştir.⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁷ "İslami Hareket Metodu", *İslami Hareket* 3/30 (01 Eylül 1980), 3.

⁴⁶⁸ Bu fotoğraf derginin 2/21. Sayısında bulunmaktadır.

⁴⁶⁹ "Şehadetlerinin Yılında Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler Teşkilatı" *İslami Hareket* 2/19 (20 Eylül 1979), 8-9.

⁴⁷⁰ "Hasan el-Benna: Davamızın Hususiyetleri, Davamız ve Davetimiz", *İslami Hareket* 3/24 (15 Mart 1980), 10-11.

Dergide, Müslüman Kardeşler hareketinin başlangıcı ve gelişimi de yer almıştır. İfade edilenlere göre Müslüman Kardeşlerin çağın en büyük İslami hareketi olmasına imkân veren faktörlerin, İslam aleminin ortak problemlerini dile getirmesi ve bu problemler için ortaya koyduğu çözüm yollarını pratiğe geçirmesidir. Bu derece etki yapmış bir hareketin yeterince bilinmemesi büyük bir talihsizlik olarak görülmektedir. İhvan'ın kendilerine özel metotla tebliğ faaliyetlerinde buldukları ifade edilmiştir.⁴⁷¹

Müslüman Kardeşler üzerine yazılan her yazı, kurucu Hasan el-Benna ile başladığı için bu yazıda da Benna ile ilgili bilgilere özellikle de Benna ve tasavvuf ilişkisi üzerinden yer verilmiştir. Fakat Hasan el-Benna ve İhvan'ın kuruluşuna dair verilen bilgilerde birtakım eksik ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Öncelikle Benna'nın, gençlik yıllarından itibaren içinde bulunduğu tarikat sebebiyle tasavvufla ilgilendiği bilinmektedir. Onlar da buradan yola çıkarak kendini tasavvuf dışı konumlandıran ve tasavvufu inkâr eden İhvan mensuplarının iddialarını çürütmeye çalışmışlardır. Onlara göre şayet el-Benna'nın bu yönünü bilselerdi tasavvufa karşı durmazlardı. Yazının devamında da, Müslüman Kardeşlerin her ne kadar tasavvufi bir hareket olarak görülmediği belirtilse de Benna'nın faaliyetlerine başlamasına etki eden nedenlerden birinin onun Gazalî'nin ilimleri sınıflandırması çalışması olduğu ifade edilmiştir. Fakat yazıda Benna'nın tasavvufa karşı endişelerine ise yer verilmemiştir.⁴⁷²

Derginin İhvan bildirisinde, kendini Selefi bir hareket olarak tanıtmalarının ve tarihçilerin Efgâni, Abduh ve R. Rıza ile Benna arasında kurduğu irtibatın yanlış anlaşılmalara sebebiyet verdiği, bu sebeple bu yanlışların düzeltilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Benna'nın, "mason" Afgani, "İngiliz işbirlikçisi" olduğu, Abduh ve Reşit Rıza ile aralarında hoca talebe ilişkilerinin bulunmadığı düşünülmektedir. Selefiye ile olan irtibatının ise o dönemlerde İslam'ı tek çözüm yolu olarak ifade eden cemaatin selefiler olmasına bağlamaktadır. İhvan hareketinin, Benna ve arkadaşları tarafından "Ezher ve Dâr'ül-ulum" da teşkilatlanma sürecine girdiği, İhvan ile Benna'nın abisi Abdurrahman el-Benna'nın kurduğu "İslami Kültür Teşkilatının" birleştirildiği ifade edilmektedir.⁴⁷³

İslami Hareket dergisinde Seyyid Kutub ve beraberinde idam edilen iki kişinin şehadetlerinin on dördüncü yılı münasebetiyle tercümesini M. Beşir Eryarsoy'un yaptığı bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazıda Müslüman gençlerin şehit edilen üç kişi hakkında bilgi sahibi olmaları, şehit olma hikayelerinin iyi anlaşılması gerektiği ve onlar hakkında alınması gereken dersler olduğu ifade edilmiştir. Bu kişilerin Müslümanlar için "eşsiz birer örnek" olduğu görüşü hakimdir. Kutub'un sıkıntı içerisinde geçirdiği zamanlarda *İşte İslam, Yoldaki İşaretler, Fî Zılâli'l Kur'ân* adlı en değerli eserlerine imza attığı da ifade edilmektedir.⁴⁷⁴

---

⁴⁷¹ "İslam Dünya Gündeminde", *İslami Hareket* 2/Özel Sayı (1 Nisan 1979), 1.

⁴⁷² "Hasan el-Benna ve Hareketin Başlangıcı", *İslami Hareket* 2/13 (Şubat 1979), 6.

⁴⁷³ "Hasan el-Benna ve Hareketin Başlangıcı", 6.

⁴⁷⁴ Câbir Rızk, "Şehadetlerinin 14. yılında Şehid Seyyid Kutub ve İki Arkadaşı", çev. M. Beşir Eryarsoy, *İslami Hareket* 3/30 (01 Eylül 1980), 13.

İslami Hareket dergisiyle ilgili buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıktığımızda, bu derginin İhvan'a müspet yaklaşan süreli bir yayın olması bir yana, onun bu hareketi benimseyen ve içselleştiren bir dergi olduğunu anlıyoruz. Fakat müspet değerlendirmelere farklı açılardan yaklaşmışlardır. Örneğin *İslam Düşüncesi* dergisinde Efgâni ihya hareketlerinin öncüsü olarak görülürken, bu dergide mason olarak görülmüştür. Bu yaklaşım sebebiyle Benna ve Efgâni-Abduh ilişkisi reddedilmektedir. İhvan'ın selefi bir karakterden uzak olduğu düşünülmektedir. İhvan'ın ve Benna'nın tasavvufla barışık olduğu da gösterilmeye çalışılmaktadır. İhvan algısına dair tüm bu yanlış anlaşılmasının, onun tam olarak bilinmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.2.6. *Şura* (1978)-*Tevhid* (1978-1979)-*Hicret* (1979-1980)

Şura-Tevhid-Hicret üçlüsü 1978 yılına gelindiğinde öne çıkan, İran etkisinin ve İran gündeminin yoğun hissedildiği üç dergi olmuştur. Bu üç derginin seçilmesindeki amaç, İran'a doğru kayan ilginin İhvan'a karşı ne derece değişiklik yaptığının tespit edilmesinin belirlenmek istenmesidir.

Şura dergisi, "Şeriatçı Bir Gazete Olabilir Mi?" kapak sayısı ile yayın hayatına başlamıştır. Kendini haftalık siyasi bir gazete olarak tanıtip toplamda kırk bir sayıya ulaşmıştır. Derginin sahipleri İhsan Aslan, Yılmaz Yalçın ve Ali Galip Vural'dır.⁴⁷⁵ Ali Bulaç, Selahattin Eş Çakırgil ve Hüsnü Aktaş gibi isimler de yazılarıyla dergiye katkı sağlamışlardır.

Şeriat temasını işleyen derginin⁴⁷⁶ muhalif ve aynı zamanda sistemi sorgulayan⁴⁷⁷ bir yapısı vardır. Tanıtım yazısında kendi ifadeleriyle şu cümlelere yer vermiştir: "Bu dergi İslam'ı her alanda aklın idrakinden uzak tutan, şeriata sahip, değişmez nizamı kabul eden kadronun elindedir."⁴⁷⁸ Kapak manşetinde kullandığı "Şeriatçılar Geliyor"⁴⁷⁹, "Siyonist Katillerden Hesap Soracağız", "Zincirler Kırılacak Müşrik Düzen Yıkılacak", "İran Şeriat İstiyor", "Şeriat Gelecek, Vahşet Bitecek", "Müşrik Düzendeki Huzur Olmaz", "Ülkeyi Kana Bulayan Rejimin Ta Kendisidir", "Halifesiz İslam Devleti Olmaz" şeklindeki başlıklar da, *Şura* dergisinin kışkırtıcı, saldırgan bir üslup tercih ettiğini göstermektedir.

"Efendiler, Hakimiyet Allah'ındır" başlıklı yazıda ele alından hakimiyet, vatan, millet, hürriyet kavramlarına bakış açıları Hasan el-Benna'yı hatırlatmaktadır. Örneğin "millet" kavramına,

⁴⁷⁵ İDP, "Şura", (erişim 27 Kasım 2021), <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/63/sura>.

⁴⁷⁶ Duman, "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık", 82.

⁴⁷⁷ Köroğlu, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak", 35.

⁴⁷⁸ "Şeriatçı Gazete Olabilir Mi, *Şura* dergisi, 1 (5 Ocak 1978), 2.

⁴⁷⁹ Kapak sayılarında yer alan bu ifadeler derginin ifade edilen tarihli sayılarında bulunmaktadır: "Şeriatçılar Geliyor" (*Şura* 7 (1978)), "Siyonist Katillerden Hesap Soracağız" (*Şura* 10 (1978)), "Zincirler Kırılacak Müşrik Düzen Yıkılacak" (*Şura* 16 (1978)), "İran Şeriat İstiyor" (*Şura* 18 (1978)), "Şeriat Gelecek, Vahşet Bitecek" (*Şura* 30 (1978)), "Müşrik Düzendeki Huzur Olmaz" (*Şura* 31 (1978)), "Ülkeyi Kana Bulayan Rejimin Ta Kendisidir" (*Şura* 34 (1978)), "Halifesiz İslam Devleti Olmaz" (*Şura* 41, (1978))

hangi özelliklerde olursa olsun Müslümanların oluşturduğu “tek millet İslam milletidir” penceresinden bakmaktadır. Yine “vatan”ı ise Allah’ın hakimiyetinin ve aynı zamanda bir Müslümanın yaşadığı yer olarak tanımlamaktadır.⁴⁸⁰

Mısır ile ilgili yazılar ise Enver Sedat ve Sedat’ın İsrail-Amerika siyaseti üzerinden ele alınmaktadır.⁴⁸¹ Mısır firavunu olarak görülen Sedat’ın, şeriatçı isimleri katletmesi Nasır’dan kalan bir eylem olarak görülmekte, Nasır döneminde Abdulkadir Udeh’in öldürüldüğü örnek verilerek, onun öldürülmesine sebep olarak gördükleri şeriat içerikli yazı neşredilmektedir.⁴⁸² Nasır döneminde Abdulkadir Udeh’in, adaletin rabhani kaynak üzerinden oluştuğunu savunmasından, Seyyid Kutub gibi rejimle mücadele içerisinde olmasından ve müşrik olarak ifade edilen rejime hizmet etmemesinden dolayı idam edildiği ifade edilmektedir.⁴⁸³

Şura dergisi kısa bir süre sonra kapanmış, yerine *Tevhit* ismiyle yeni bir dergi gelmiştir. İlk sayısının “Önsöz/Biz Bize” kısmında, “İran’da Zafere Duacıyız” kapak yazısıyla 17 Aralık 1978’te yayın hayatına başlayan dergi, burada *Şura*’nın kapanmasından kaynaklı oluşan boşluğu doldurmak için nasıl harekete geçtiklerini anlatmaktadır.

Tevhit de *Şura* dergisi gibi muhalif olup, sistemi sorgulamaktadır.⁴⁸⁴ Tirajı yüksektir. İkinci sayının “Biz Bize” kategorisinde, ilk sayının hızlı bir şekilde tükendiği, ilave basımlar yapıldığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁵ Bu da, dergiye yönelik yoğun ilgiyi göstermektedir. *Şura* dergisine oranla daha ölçülü bir dergidir. Kapak fotoğrafları ve kapak yazılarıyla, vermek istediği mesajları baştan vurgulamaktadır. Yine kapak sayfasında yer verdiği ayet ve hadislerle, içeriğindeki yazıların bir nevi özetini sunmaktadır. Dergide daha ziyade İslami hareketlerle ilgili gelişmeler aktarılmıştır. Yoğun bir İran, Afganistan, Humeyni, Mevdudi ve Seyyid Kutub etkisi olduğu görülmektedir.

İslam dünyasında ve Türkiye’de meydana gelen gelişmelerden hareketle “haftanın konusu” belirlenmiş, derginin ilk sayfalarında da bu konular hakkında yayın kurulunun değerlendirmelerine yer verilmiştir. *Tevhit*’in yayın hayatına başlama tarihi ile İran’daki gelişmeler paralellik göstermektedir. Bu sebeple konularını, özellikle İran devriminden önce ve sonra bölgenin durumu, Şah, Humeyni, Şii-Sünni ilişkisinin seyri üzerinden işlemişlerdir. Devrim öncesinde İran’daki gelişmeler aktarılmış, oradaki Müslümanların başarıya ulaşmaları ümit edilmiştir. Şah, “şirkin ve zulmün heykeli”⁴⁸⁶ olarak nitelendirilmiştir. Geçmişte yaşanan Şii-Sünni ihtilafının canlandırılmasına izin verilmeyeceğine dair bölgeden gelen gelişmeler

---

⁴⁸⁰ Bu yazı derginin 1. Sayısında bulunmaktadır. (Sayı 1, 1979)

⁴⁸¹ “Mısır”, *Şura* dergisi 1 (05 Ocak 1978), 6., Ayrıca bk. “Mısır”, *Şura* dergisi 2 (12 Ocak 1978), 7.

⁴⁸² “Bunları Yazıyor Diye Katlettiler”, *Şura* dergisi 18 (18 Mayıs 1978), 16.

⁴⁸³ “Susmak Paçanızı Kurtarmaz”, *Şura* dergisi 23 (19 Mayıs 1978), 16.

⁴⁸⁴ Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, 35.

⁴⁸⁵ “Bu Alaka Bu Teveccüh Devam Ederse”, *Tevhid* dergisi 2 (25 Aralık 1978), 1.

⁴⁸⁶ Ali Bulaç, “İran Hadiseleri ve Türkiye Müslümanları”, *Tevhid* dergisi 2 (25 Aralık 1978), 7-8.

aktarılmış ve bu haberler olumlu karşılanmıştır.⁴⁸⁷ Ayetullah Humeyni ile yapılan röportajlar da Türkçeye tercüme edilerek dergide yayınlanmıştır.⁴⁸⁸ İran Devriminin bu kadar çok önemsenmesinin bir diğer sebebi de, dergide yoğun olarak işlenen bir başka konu olan Amerika ve Rusya karşıtlığından ileri gelmektedir. Bu iki gücün ideolojisine karşı İran'ın Müslüman birliğinde önemli bir basamak olacağı düşünülmüş ve tüm Müslüman ülkelerde bu "uyanışın" örnek olunması temenni edilmiştir.⁴⁸⁹

İslami istilahlara başlığı altında şirk⁴⁹⁰, irtidat⁴⁹¹, darü'l-harp ve darü'l-küfr⁴⁹², tağut düzen ile mücadele, İslam devletinin özellikleri,⁴⁹³ demokrasi, şeriat ve cihad gibi kavramlar açıklanmıştır. Derginin çıktığı dönemde gündemi büyük ölçüde İran oluşturduğu için "Müslüman Kardeşler" öğelerine yoğun bir şekilde rastlanılmamaktadır. Derginin yedinci sayısında Arap liderler ve yönetim şekilleri üzerine bir değerlendirme yapılırken İslami hareketlerin halk ve gençler arasında giderek taraftar kazandığı, özellikle eğitim kurumlarında Müslüman Kardeşlerin ağırlığı olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹⁴

Tevhid dergisinde Müslüman Kardeşler hareketinin tarihi ve bugünüyle ilgili ifadeler ilk defa dokuzuncu sayıda rastlanılmaktadır. Yazıda Teşkilat, "Müslüman Kardeşliği Grubu" şeklinde adlandırılmıştır. Yasa dışı olarak nitelendirilen Müslüman Kardeşlerin artık Mısır sokaklarında düzenlediği dinsel etkinliklerle; kitapçıların vitrinlerinde yer alan eserleriyle, üniversitelerde, halk arasında tekrar etkisinin hissedilmeye başlandığı ve ümmetçi, şeriatçı bir toplum istedikleri ifade edilmiştir. Mısır halkının, ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere toplumdaki huzursuzlukların çözümünü İslamcılıkta bulduğu aktarılmıştır. Dergi, bu grubun Mısır'ın en güçlü akımlarından biri olmasının yanı sıra katı İslami kurallara dönüşü de savunan bir teşkilat olduğu görüşündedir. 1979 yılı Mısır'ında kadın ve erkek öğrencilerin ayrı düzen etrafında yerleşme isteği, yani İslam'ın sadece dini hayat değil ekonomik, siyasi tüm hayatı kuşattığı ve bu yönde bir Müslüman kimlik inşa edilmesi gerektiğiyle ilgili görüşleri Hasan el-Benna'nın 1926 yılındaki yayınladığı manifestosuyla da uygunluk göstermektedir. Bu gibi düşüncelerinden dolayı katı/Radikal bir grup olarak görülmüşlerdir. Diğer bir yayın organları olan *Çağrı* dergisi ve bu derginin editörü Ömer Tilmisani'yle kendilerini ifade etme imkânı bulduklarını ifade etmişlerdir. İlgili yazıda, Tilmisani'nin şahsına ve onun "bizler dindarız, fakat bağnaz değiliz"⁴⁹⁵ şeklindeki açıklamalarına da yer verilmiştir.

---

⁴⁸⁷ Bulaç, "İran Hadiseleri ve Türkiye Müslümanları", 7-8.

⁴⁸⁸ "Programınız Yok Diyenlere Humeyni Cevap Verdi", *Tevhid* dergisi 6 (23 Ocak 1979), 10-11.

⁴⁸⁹ "Şeriatin Düşmanları ile Kaddafi İyi Anlaşıyor", *Tevhid* dergisi 7 (Şubat 1979), 12. Ayrıca bk. "İran'da Acem, Kürt, Türk Yok, İslam Ümmeti Var", *Tevhid Dergisi* 8 (Şubat 1979), 12.

⁴⁹⁰ "Şirk", *Tevhid* dergisi 4 (08 Ocak 1979), 16.

⁴⁹¹ "İrtidat", *Tevhid* dergisi 7 (Şubat 1979), 14.

⁴⁹² "Dar'ül Harp ve Dar'ül Küfr", *Tevhid* dergisi 6 (23 Ocak 1979), 14.

⁴⁹³ "İslam Devletinin Özellikleri", *Tevhid* dergisi 10 (Şubat 1979), 16.

⁴⁹⁴ "Şeriatin Düşmanları ile Kaddafi İyi Anlaşıyor", *Tevhid* dergisi 7 (Şubat 1979), 12.

⁴⁹⁵ "Mısır'da Şeriatçılık Hortluyor", *Tevhid* dergisi 9 (19 Şubat 1979), 16.

Tevhid, döneminde İhvan'ın yayın organlarından biri olan *Çağrı* dergisinde Camp David anlaşmasına yönelttiği eleştiriler ile Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat hakkında yaptığı tenkitlere de yer vermiştir. Enver Sedat bu dönemde İran Şahı'nın en önemli destekçilerinden biri olarak görülmüştür. Sedat döneminde Mısır'da din temelli bir parti kurulmasının yasak olduğu ifade edilmişse de Ömer Tilmisani, tarafından Müslüman Kardeşliği grubunun Sedat hükümetine karşı olmadığını bildiren cümleler dergide yer almıştır.⁴⁹⁶

Tevhid dergisi, Hasan el-Benna'nın vefat tarihi olan 12 Şubat'ta Müslüman Kardeşler lideri için düzenlenen anma programlarından okuyucularını haberdar etmektedir. "Şehit Hasan el-Benna" olarak nitelendirilen yazıda, anma programında Benna'nın biyografisi ve teşkilatın kuruluşu, faaliyetleri hakkında konuşmalar yapıldığı aktarılmıştır. Benna'nın küçük yaşlarından itibaren İngiliz sömürüsüne karşı geldiği ve bu yönde mücadele verdiği, yine daha on üç yaşında haramlardan sakındırma teşkilatının kurucuları arasında yer aldığı belirtilmektedir. Verdiği mücadelelerden, etkili faaliyetlerinden dolayı "tehlike olarak"⁴⁹⁷ görülen Benna'nın, Müslüman Kardeşler teşkilatının düzenlediği bir etkinlikte İngilizlerin ve Kral Faruk'un emriyle şehit edildiği fakat ölümünün Müslümanları durdurmayaacağı ifade edilmiştir.⁴⁹⁸

Dergini on üçüncü sayısında "Kitaplar" bölümünde Hasan el-Benna'nın "Risalelerine" yer verilmiştir. Bu yazıda Benna; "İslam Kahramanı", "Mücahit" olarak nitelendirilmiştir. Küçük yaşta büyük işler başardığı şeklinde hakkındaki oldukça olumlu ifadeler kullanılmış, hareketin kurulmasının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen kurduğu teşkilatın dünya Müslümanları üzerindeki etkisinin hala hissedildiği belirtilmiştir. Fakat Anadolu'daki Müslümanların, diğer bölgelerdeki Müslümanların durumlarından haberdar olmadıkları gibi Mısır'daki Müslüman gruplardan, en etkili grup olan Müslüman Kardeşler teşkilatından haberdar olmamasından ve onlarla yakından ilgilenmemesinden şikâyet edilmektedir. Dergi bu durumu, Nasır'ın iktidara gelmeden önce Müslüman Kardeşler teşkilatı bünyesinde bulunmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu bilinmezliği engellemek adına dergide Hasan el-Benna'nın yaptığı konuşmalara yer verdiklerini belirtmişlerdir.⁴⁹⁹

Tevhid dergisindeki söz konusu yazıda, İran gündemi dolayısıyla Hasan el-Benna ve Humeyni karşılaştırılması da yapılmıştır. Derginin hitap ettiği kesime; Humeyni sevgisinin nedenlerinin Benna'da da bulunduğunu göstermek istemektedir. Tavizsiz Müslümanca bir tavır sergilenmesi, demokrasiye karşı olunması, İslam dışı olanlara şiddetli karşı çıkılması durumlarının her birinin, Humeyni'de olduğu gibi Benna'da olduğu ifade edilmektedir. Yazının devamında Hasan el-Benna'nın eserlerinden yola çıkılarak, konuşmalarından bağımsızlığa

---

⁴⁹⁶ "Mısır'da Şeriatçılık Hortluyor", 16.

⁴⁹⁷ "Hasan el-Benna'nın Risaleleri Üzerine: Bizim Kuran'dan Başka Anayasamız Yoktur", *Tevhid* dergisi 13 (19 Mart 1979), 18.

⁴⁹⁸ Halil Kuzucuk, "Merhum Şehit Hasan el-Benna Anıldı", *Tevhid* dergisi 11 (05 Mart 1979), 20.

⁴⁹⁹ "Hasan el-Benna'nın Risaleleri Üzerine: Bizim Kuran'dan Başka Anayasamız Yoktur", 18.

vurgu yapmasına, İslam nizamının kurulmasına, ibadetlerinin önemine dair çeşitli pasajlara yer verilmiştir.⁵⁰⁰

“Her Firavuna bir Musa, her Nemrut’a bir İbrahim, Her Şah’a bir Ayetullah.” Bu cümle derginin kapak fotoğrafında yer almıştır. Yer alma sebebi; Enver Sedat döneminde Mısır’da yaşanan karışıklıklardan kaynaklanmaktadır. Camp David anlaşmasıyla ortaya çıkan gerginliklerde, Enver Sedat “Mısır Firavunu” olarak nitelendirilerek, iktidarının yıkılmasının yakın olacağı belirtilmiş, Müslüman Kardeşler teşkilatının da iktidarın yıkılmasından sonra İslam şeriatına geçiş için yoğun bir şekilde çalıştığı ifade edilmiştir.⁵⁰¹ Enver Sedat’ın Mısır’daki Müslüman gençliği “çağdışı özlemler taşımakla” nitelendirmesi, konuşmalarından verilen pasajlardan okunmaktadır. Bu yıllarda da Müslüman Kardeşler teşkilatının ve söylemlerinin halk tarafında karşılık bulma gücünün arttığı ileri sürülmüştür.⁵⁰²

Mısır ve İran üzerine yapılan benzetme ve değerlendirmeler ilerleyen sayılarda da devam etmektedir. İsrail’le anlaşmaya yapmasından dolayı Enver Sedat’a karşı bir duruş ve çağrı da Humeyni tarafından gelmiştir. Bu durumu “haftanın konusu” bölümüne taşıyan yazarlar, Müslüman Kardeşler teşkilatının rolünün Mısır’ın geleceği açısından çok iyi bir şekilde belirlenmesi gerektiği yorumunda bulunmuşlardır.⁵⁰³

Mısır ve Müslüman Kardeşler ile ilgili yazılara *Tevhid* dergisinin ilerleyen sayılarında daha sık rastlanılmaktadır. Bunlardan birisi olan 28. sayıda Müslüman Kardeşler ile ilgili “Çinci Marksist” şeklinde nitelendirilen *Aydınlık* gazetesinden alınan şu bilgilere ve yorumlara yer verilmiştir: “Nasır’ın yönetimini beğenmeyen ve istemeyen teşkilat, din ve devlet birlikteliğini savunmasından hareketle Nasır iktidarına karşı şiddet eylemlerine başvurmuşlardır.” Gazete, söz konusu teşkilatı fanatik grup olarak yorumlayarak, 1952 yılına kadar Mısır sarayında hoşgörülle karşılandığını ifade etmiştir.

Aydınlık gazetesinde belirtildiğine göre İhvan-ı Müslimin, Nasır iktidarının kendilerine karşı muhalefete geçmesine sebep olmuş ve en sonunda iktidara yönelik başvurdukları şiddet eylemlerinin ordu tarafından bastırılması ve Mısır’daki gücünün azalmasıyla birlikte yeni merkez olarak Kaddafi’nin yönetime geldiği Libya/Trablus’u seçmiştir. Libya’da faaliyet gösterdikleri sırada bastırdıkları broşürlerde Libya hariç diğer Müslüman ülkelerin İslam’ı tahrif ettiklerini, buna İran’ın da dahil olduğunu, hilafetin kurulması gerektiğini ifade ettiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda gazete Müslüman Kardeşler teşkilatının genel olarak Sünni mezhebine bağlı kişileri bünyesinde topladığını ifade etmiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ “Hasan el-Benna’nın Risaleleri Üzerine: Bizim Kur’ân’dan Başka Anayasamız Yoktur”,18.

⁵⁰¹ “Mısır’da Müslümanlar Ayağa Kalktı”, *Tevhid* dergisi 18 (23 Nisan 1979), 3.

⁵⁰² “Mısır’da Müslümanlar Ayağa Kalktı”, 3.

⁵⁰³ “Humeyni Mısır Halkına Davette Bulundu: ‘Müslüman Sedat’ı Alaşağı Etmeli’”, *Tevhid* dergisi 21 (14 Mayıs 1979), 13.

⁵⁰⁴ “Müslüman Kardeşler Kimin Kardeşidir?”, *Tevhid* dergisi 28 (03 Temmuz 1979), 10-11.

Aydınlık gazetesinin verdiği bu bilgileri *Tevhid* dergisi okuyuculara özet halinde sunmuştur. Derginin yazarları *Aydınlık* gazetesini Müslüman Kardeşler hakkında ispat ve delil kullanmadan yanlış bilgiler vermesinden dolayı eleştirmiştir. İlk olarak *Aydınlık* gazetesi tarafından, “Müslüman Kardeşler’in 1952 yılına kadar Mısır iktidarı tarafından hoşgörüyü karşılandıkları” ifadeleri eleştiriye tabi tutulmuştur. Yazarlardan Ali Bulaç, bu durumun Müslüman Kardeşlerinin kuruluş amaçlarına ters olduğunu ifade etmektedir. Buna göre en başından itibaren sömürüye karşı çıktıkları ve İslami düzen talep etmeleriyle bilinen Müslüman Kardeşler’in, Nasır’dan önce Kral Faruk yönetimine de karşı oldukları açıklanmaya çalışılmıştır.

Ali Bulaç’ın ikinci olarak eleştirdiği nokta, Müslüman Kardeşlerin Libya gibi bazı devletler tarafından desteklendiği iddiasıdır. Bulaç, bu iddianın düzeltilmesini şu şekilde yapmaktadır: “Müslüman Kardeşler her zaman bölgede İslami bir devlet olmadığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda Libya’da Kaddafi iktidarı Müslüman kardeşler mensubu kişileri tutukladığı, Seyyid Kutub’un eserlerinin yasaklandığı bilindiğinden dolayı *Aydınlık* gazetesinin bu ifadeleri gerçek dışıdır.” Bulaç, onların İran’a karşı olumsuz tutum içerisinde olmalarını da reddetmektedir. Ona göre Müslüman Kardeşlerinin yayın organları olan *ed-Da’va* ve *el-Eman* adı dergilerde yer alan ifadelerde İran İslam Devleti’nin İhvan tarafından desteklendiği ve İran İslam Devleti’ni dünyada ilk tanıtan kitabın da yine Müslüman Kardeşler teşkilatı tarafından çıkartıldığını ifade etmektedir. Müslüman Kardeşlerin Rusya’ya karşı herhangi bir tepkisinin olmadığı iddiasını da eleştirerek, bunun doğru olmadığını belirtmiş ve *Aydınlık* gazetesine gerçeği öğrenmeleri için Müslüman kardeşlerin liderlerinin eserlerinin okunması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Onların Amerika’ya olduğu kadar Rusya’ya da tepki gösterdiklerini ifade etmiştir. Yazıda, *Aydınlık* gazetesinde doğru olan tek tespit ise Müslüman Kardeşler’in Körfez ülkelerine, petrol zenginlerine, komünizme ve kapitalizme karşı olan duruşudur.⁵⁰⁵

Tıpkı bir önceki *Şura* dergisi gibi *Tevhid* dergisi de kısa süreli bir yayın hayatının ardından kapanmıştır. Fakat hemen ardından “Cemaatten Devlete” sloganını benimseyen *Hicret* dergisi yayın hayatına katılmıştır. *Şura* ve *Tevhid* dergileriyle birlikte aynı çizgide bulunan *Hicret* dergisi de muhalif⁵⁰⁶ çizgidedir. Hep birlikte bu üç derginin Türkiye’de İslamcılığın şekillenmesinde oldukça etkili olduğu düşünülmektedir.

Selahattin Eş tarafından çıkarılan *Hicret* dergisi; İslam birliğine, birlik ve beraberlik içerisinde cemaat oluşumuna önem vermektedir. Bu hedefi doğrultusunda kendi prensiplerine uygun Müslüman liderle röportajlar yapmıştır. Özellikle Afganistan, İran, Filistin, Mısır’da yaşanan gelişmelere büyük önem vermiştir. Müslüman devletlerden gelen İslami hareketleri ve bu hareketlerin etkisini olumlu bir dille karşılamıştır. Türkiye’den de, Müslüman devletlerin bu

---

⁵⁰⁵ “Müslüman Kardeşler Kimin Kardeşidir?”, 10-11.

⁵⁰⁶ Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, 35.

tecrübelerinden faydalanmasını istemiş ve yakın zamanda İslami uyanış anlamında umutlandırıcı haberlerin geldiğini ifade etmiştir.

“Humeyni: İslami Olmayan İktidarları Devirmeliyiz”⁵⁰⁷, “Tağuti Düzenlerin Devamı İçin Oy Yok”, “Müslüman Senin Rejimin Hani”, “Hiçbir Beşerî Sistemde Değil, Umudumuz İslam’da”, “Dönersek Namerd’iz İslam Yolunda Cihad’dan”, “Bizi Kurtaracak İnkılab, İslam İnkılabıdır”, “Müslümanlar Kafir Düzenlerin Bekçisi Değildir”, “Tağut’a Teslim Olmak Yok” gibi çeşitli kapak yazılarından anlaşıldığı üzere dergide hilafet, fitne, zulüm, daru’l-harp, daru’l-İslam, hicret, İslami devlet, tevhid, tağut, sosyal adalet vb. meseleler gündeme gelmiş ve yoğun bir şekilde tartışılmıştır.⁵⁰⁸ Özellikle İran İslam Devrimi dergide fazlasıyla işlenmiş, buna ilaveten önemli bir konu olarak Afganistan⁵⁰⁹ meselesi de ele alınmıştır. Dünyadaki İslami hareketlerle ilgili gelişmelerin haber olarak verilmiş tarzı yüksek tondadır ve heyecandırıcı başlıklarla ele alınmıştır.

Başta Seyyid Kutub olmak üzere Müslüman Kardeşler teşkilatı üyelerinin, “kafir” olarak nitelendirdikleri Nasır iktidarı ile “Yahudi işbirlikçisi” olarak gördükleri Enver Sedat iktidarına karşı büyük kin beslemektedir. Özellikle Seyyid Kutub’un idamını çok sert bir üslupla eleştirmektedir.⁵¹⁰ Onun “cahiliye”, “modern putlar”, “cemaat” düşünceleri dergide yazarların diline de yansımıştır. Buna göre “Müslümanlar, cahiliye içerisinde ayrı bir cemaat olmayı kabul etmeyip, fertler olarak kalırlarsa İslami Harekete güç kazandıramazlar.”⁵¹¹

Hicret dergisinde, Meryem Cemile’nin *Mevdudi Kimdir* kitabının tanıtımı yapılırken, Türkiye’de Mevdudi hakkında dile getirilen “onun dinde reformcu olduğu”, “kaderi reddettiği”, “mezhepsiz olduğu” şeklindeki iddialar şiddetle reddedilmiştir. Özellikle Necip Fazıl’ın Mevdudi’nin irtidat ettiği şeklindeki iftiraları suçlama ve zulüm olarak görülmüş, söz konusu kitaba dayanarak bu iddiaların asılsız olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.⁵¹²

“Mısır Firavunu Sedat Humeyni’ye Deli Diyor” başlıklı yazıda Sedat’ın, Müslümanlara zulmetmesinden, komünist, Yahudi ve kapitalistlerle iş birliği içinde olmasından dolayı Müslüman olarak adlandırılmayacağı ifade edilmektedir. İhvan’ın hedefinde olan Enver Sedat’a yönelik başarısız suikastın İhvan’ın kolu olan *Hicret* teşkilatı tarafından yapıldığı söylenmektedir.⁵¹³ Türkiye’de İhvana yönelik en büyük tepkinin ve düşmanlığın *Aydınlık*

⁵⁰⁷ Bahsedilen Kapak fotoğraf yazılarına ulaşmak için derginin şu sayılı yayınlarına bk. “Humeyni: İslami Olmayan İktidarları Devirmeliyiz”⁵⁰⁷ (*Hicret*, 1 (17 Eylül 1979)), “Tağuti Düzenlerin Devamı İçin Oy Yok” (*Hicret*, 2 (24 Eylül 1979)), “Müslüman Senin Rejimin Hani” (*Hicret*, 4 (8 Ekim 1979)), “Hiçbir Beşerî Sistemde Değil, Umudumuz İslam’da” (*Hicret*, 5 (15 Ekim 1979)), “Dönersek Namerd’iz İslam Yolunda, Cihad’dan” (*Hicret*, 13 (17 Aralık 1979)), “Bizi Kurtaracak İnkılab, İslam İnkılabıdır” (*Hicret*, 16 (25 Şubat 1980)), “Müslümanlar Kafir Düzenlerin Bekçisi Değildir” (*Hicret*, 17 (3 Mart 1980)), “Tağut’a Teslim Olmak Yok” (*Hicret*, 21 (21 Nisan 1980))

⁵⁰⁸ Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, 36.

⁵⁰⁹ Köroğlu, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”, 37.

⁵¹⁰ Hüsnü Aktaş, “Topraklarımızda Hasretimizi Haykıranlar”, *Hicret* dergisi 4 (08 Ekim 1979), 5.

⁵¹¹ Raci Durcan, “Cemaat Olmanın Gerekliliği”, *Hicret* dergisi 13 (1979), 17.

⁵¹² “Meryem Cemile Mevdudi’yi Anlatıyor”, *Hicret* dergisi 3 (01 Ekim 1979), 3.

⁵¹³ “Mısır Firavunu Sedat”, *Hicret* dergisi 9 (19 Kasım 1979), 15.

gazetesinden geldiği, buna ilaveten ABD politikaları benimseyen laik, sağcı grupların da İhvan'a karşı oldukları ifade edilmektedir.⁵¹⁴

Dergide, Müslümanların artık dinamizm kazandığı, bu durumun İhvan'ın Suriye'deki "şanlı kıyam" hareketinden de anlaşılacağı ifade edilmektedir. Suriye İhvan'ı için artan bu başarıyla birlikte Suriye'de Nusayri tağutunun yıkılmasından, İhvan'ın Suriye'de İslami devlet kurma ihtimalinden endişe duyulduğu ifade edilmiştir. Hem Suriye'de hem de İran'da İslami bir devletle muhatap kalmasında Türkiye adına endişe duyan Batılı güçlerin kurtarıcı rolüne büründükleri de aktarılmaktadır.⁵¹⁵

Sonuç olarak söz konusu üç dergiyle ilgili şu şekilde bir ortak değerlendirme yapabiliriz: *Şura*, *Tevhid* ve *Hicret* dergileri, 1978-1980 yılları arasında yayın yapmış üç dergidir. Ayrıca bu tarihler İran İslam Devrimi ile onun Türkiye'de rüzgarlarının en sert hissedildiği yılları ifade etmektedir. İran'dan etkinin bu kadar yoğun olduğu yıllarda, İran karşısında, uzun bir geçmişe sahip ve köklü bir hareket olan İhvan hareketinin nasıl konumlandığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede İran karşısında İhvan'ın *Hilal* dergisinde olduğu gibi yoğun bir şekilde ele alınmadığı gözlenmiştir. Bu sürecin, Mısır'da Enver Sedat'ın iktidarda olduğu döneme denk düşen bu yıllarda İhvan'ın Mısır siyaseti ve toplumu içerisinde durumu aktarılmaya çalışılmıştır. Sedat dönemi öncesinde uzun yıllardır yasaklı konumda olan İhvan'ın 1980'li yıllarda toplumsal alanda tekrar ağırlığının hissedilmeye başlanması ifade edilmiştir. Bu sebeple söz konusu dergiler, İhvan'ı Sedat ve icraatları noktasında ele almışlar ve bu harekete destek vermişlerdir.

2.3. 1980-1997 Arası Dergiler

Bu bölümde 1980-1997 yılları arasında yayın hayatına başlamış olan ve tasavvufi-tarikat, İslami ideoloji ve düşüncenin tartışıldığı, yorumlandığı fikir dergileri alanında *Genç Birikim*, *Haksöz*, *Umran*, *Altınoluk*, *Yeni Zemin*, *Sebat* dergileri incelenmiştir.

2.3.1. *Genç Birikim* (1988-2016)

1988-2016 yılları arasında 210 sayı yayınlamış "Aylık Eğitim Kültür ve Düşünce Dergisidir." Çıktığı ilk dönemde sahibi ve yazı işleri müdürlüğünü Kasım Buluş üstlense de ilerleyen zamanlarda bu görevi İbrahim Hakkı Toprak, Ahmet Pusa gibi isimler yerine getirmiştir. Çıkış yazısında, çok az derginin kaliteli yayın yaptığını ifade ederek bunların dışında kalan dergilerin ise değerlerden taviz verdiği, misyonlarının bulunmadığından şikâyet etmektedir. Dergi olarak en önemli hedeflerinin insanlara Allah'ı tebliğ etmek olduğunu, bu çerçevede Kur'ân ve sünnet

⁵¹⁴ "Esad da Sedat da Sona Yaklaşıyor", *Hicret* dergisi 10 (26 Kasım 1979), 14.

⁵¹⁵ "Firavun Çarkı Parçalanmak Üzere", *Hicret* dergisi 19 (24 Mart 1980), 3.

çizgisinde bir misyon üstlendiklerini açıklamaktadır. Gençlerin yetiştirilmesi hedeflendiği için ilk dönemlerinde yazar kadrosu imam hatip liseleri öğrencilerinden oluşmakta, okuyucu kitlesi olarak liseli öğrenciler hedef alınmaktadır. Bu nedenle ilk dönem yazı kalitesi, konu çeşitliliği ve ilgi düzeyi sınırlı kalmıştır. Peygamberler tarihi, sahabe hayatları, kitap tanıtımları, kavram analizleri, ayet, hadis çizgisinde yayın hayatı sürdürmüştür. Daha sonra yaşanan 28 Şubat 1997 döneminde yaşanan baskı ortamından dolayı hedeflenen genç kesimden yazı gelmemesi nedeniyle, dergi yapısında değişikliğe gidilmiştir. Bir yazının dergide yer almasının tek şartı “İslami kriterler, kurullara uygun olması” olarak koyulmuştur.⁵¹⁶

Genç Birikim dergisi, her dönemde muhalif, tepkisel ve cesur bir yayın çizgisi izlemiştir. Gündemi yakından takip etmiş, dergi sayfalarında güncel siyasete de yer vermiştir. Ali Kaçar bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “Sistem yanlısı tavrı benimsemeyen dergi, ümmetçiliği esas alarak; laik, demokratik, batıcı, totaliter hiçbir sistemle ilişki içinde olmayarak, zalim diktatör ve tağuti yönetimlerle mücadele etmeyi hedefleyen peygamber metodunu uygulamaktadır”. Çıktığı dönem olan 28 Şubat 1997 şartları gereğince başörtüsü problemi başta olmak üzere Afganistan ve Irak işgalleri, Filistin meselesi, sekülerleşme, küreselleşme, marksizm, İslamcılık, din eğitimi, Ortadoğu’da siyasi ilişkiler, İslam ve iktisat, tasavvuf gibi konuları işlemektedir.⁵¹⁷

Genç Birikim, güncel meselelerin yanında akademik anlamda da yoğun gayretler içerisinde olmuş, aynı isimle kurulan dernek aracılığıyla panel, konferanslar düzenlemiş ve yurtiçi-yurtdışından birçok yazar, düşünür, akademisyenin dinleyici ve okuyucularla buluşmasına imkân sağlamıştır. “Günümüzde Müslüman Kadının Sorunları ve Sorumlulukları”, “Panel: Kur'an ve Sünnet İlişkisi ve Hz. Peygamberin Örnekliliği”, “Ashabın Gözüyle Hz. Muhammed”, “Davet ve Tebliğ Çalışmalarında Sünnetin Önemi”, “Aile İçi İletişim”, “Hz. Peygamber’in İnsan Yetiştirme Metodu”, “Uluslararası Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu”, Şehadetinin 46. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu” adlarıyla düzenlenen panel, konferans ve sempozyumlar bunlardan bazılarıdır.⁵¹⁸

Dergi, İhvan-ı Müslimin hareketine ve Seyyid Kutub, Hasan el-Benna, Said Havva, Zeynep Gazali gibi isimlere çok önem vermiştir. “Şehitler Kervanı” bölümünde Seyyid Kutub, Hasan el-Benna, Ali Şeriatî ve Enver Sedat’ı öldüren kişi olarak görülen Halid İslambuli gibi isimler tanıtılmıştır.

---

⁵¹⁶ Ali Kaçar, “İslami Dergicilik ve *Genç Birikim*”, *Genç Birikim* 94 (Mart 2007), 25.

⁵¹⁷ Kaçar, “İslami Dergicilik ve *Genç Birikim*”, 26.

⁵¹⁸ Bu sempozyumlarla ilgili dergi sayıları şu şekildedir: “Günümüzde Müslüman Kadının Sorunları ve Sorumlulukları” Konulu Konferansımız Yapıldı, Şeyda Betül, *Genç Birikim*, Şubat 2008, Sayı 105.; Panel: Kur'an ve Sünnet İlişkisi ve Hz. Peygamberin Örnekliliği, Yasemin Dilsiz, *Genç Birikim*, Temmuz 2008, Sayı 110.; “Ashabın Gözüyle Hz. Muhammed (s.a.v.)” Konulu Konferansımız Ankara’da Yapıldı, *Genç Birikim*, Mart 2010, Sayı 130.; Dergimizin Düzenlediği 2006-2007 Konferans-Panel Programlarından Sonuncusu Ankara DÖSİMM Salonunda Yapıldı “Davet ve Tebliğ Çalışmalarında Sünnetin Önemi”, Yasemin Demirel, *Genç Birikim*, Temmuz 2007, Sayı 98.; Konferans: Hz. Peygamber (sav)’in İnsan Yetiştirme Metodu 1, *Genç Birikim*, Nisan 2011, Sayı 143.; “Uluslararası Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu” Ankara’da Başarıyla Düzenlendi, *Genç Birikim*, Haziran 2012, Sayı 157.; Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı: Şehid Seyyid Kutub 1, Ubeydullah Toprak, *Genç Birikim*, Ağustos 2012, Sayı 159.

Ortadoğu'da siyasi olaylar şiddetini artırmışken düzenlenen "Uluslararası Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu" çok önemli görülmüş ve yoğun ilgi görmüştür. Bu ilgi; İhvan'ın birçok ülkede varlığını sürdürmesi, Benna'nın önemli ve etkili bir lider olması, İhvan hareketinin çeşitli yönleriyle ele alınması, bu alanda Türkiye'de yeterince çalışmalar yapılmaması ve Türkiye'de hareketle ilgili doğru olmayan bilgilere sahip olunması gibi nedenlerden kaynaklanmaktaydı. *Genç Birikim* dergisi, bu sempozyumun Türkiyeli Müslümanlar için bir kazanç olduğu yorumunu yapmıştır. Sempozyumda sunulan bildiriler kitap haline getirilmiş ve Artus Basım tarafından yayınlanmıştır.

Konferansta M. Beşir Eryarsoy, Süleyman Arslantaş gibi İhvan'ın Türkiye'de tanınmasında etkili olan kişilerin yanında Yasin Aktay, Hacı Duran, Ali Kaçar, Ahmet Emin Dağ, Hayrettin Karaman ve Vahdettin Işık gibi isimler söz almıştır. Yasin Aktay, el-Benna ve en örgütlü hareket olan İhvan hakkında ilk defa bu büyüklükte bir program düzenlendiğini ifade ederek, Türkiye'de bu konuda var olan akademik ilgisizlikten şikâyet etmiştir. Ali Kaçar ise söz konusu hareketin Türkiye'de laik çevreler tarafından terör örgütü olarak bilindiğini eklemiştir.⁵¹⁹ Konuşmacılar, daha önce düzenlenen Seyyid Kutub, Mevdudi konferanslarının yanında Hasan el-Benna ile ilgili bir program yapılmamasını bir eksiklik olarak görmüş, bu nedenle önemli bir boşluğun doldurulduğunu ifade etmişlerdir. Sempozyumda sunulan bildiriler dergide yayınlanmıştır. Program ve içeriğinin yorumlandığı kısımda ise az da olsa bazı görüşlere katılmadığı, bahsi geçen parlamenter sistem ve demokrasi ile ilgili alanlarda görüşlerinin uyuşmadığı eklenmiştir. Burada Hasan el-Benna, bilgili ve çalışkan biri olarak nitelendirilmekle birlikte, onun İslam ideolojisi dışında çok yönlü kitaplar okuduğuna da vurgu yapılarak onun İslam davasının bedelini kanıyla ödediği ve düşüncelerini bu şekilde geleceğe taşıdığı ifade edilmektedir. Benna'nın, özellikle kadınlarında sahada yer alması için çalışmalar yaptığı, bu doğrultuda "Müslüman Anneler Enstitüsü" kurduğu belirtilmiştir.⁵²⁰

Genç Birikim'de İhvan ve Benna ile ilgili yazılar genellikle İhvan'ın kuruluş tarihi, nedenleri ve Benna'nın hayatı üzerinden başlamaktadır. İhvan'ın ahlaki ve öğretici öğelere sahip olduğu, zamanla siyasi mücadele içine girdiği ve ümmetçi bir yapısının bulunduğu şeklinde bir özetleme yapılmaktadır. En büyük başarılarının da, yasaklanıp geriye düştüğü dönemlerde hızlı bir toparlanma sürecine girmesi olduğu düşünülmektedir.⁵²¹ Müslüman Kardeşlerin kuruluş nedenleri olarak; Mısır halkının İslami eğitimden uzaklaşması, Filistin meselesi, Emperyalist devletlerin faaliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kaldırdığı hilafetin Benna'nın düşüncesinde itici güç olması ve Müslümanların siyasi birliğinin kurulmak istenmesi dergideki genel kanıyı oluşturmaktadır.⁵²²

⁵¹⁹ Ali Kaçar, "Sempozyumun Ardından", *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 5.

⁵²⁰ İshak Düğmeci, "Şehitler Kervanı Hasan el-Benna", *Genç Birikim* 8 (Şubat 1999), 35.

⁵²¹ Abdurrahman Bursevi, "Yoldaki İşaretler' Kitabının Türkiye'deki İslami Hareketler Üzerindeki Etkileri", *Genç Birikim* 130 (Mart 2010), 23.

⁵²² Murat Güllüoğlu, "Mısır'da İslami Hareket", *Genç Birikim* 4 (1998). Ayrıca bk. *Genç Birikim* 157 (2012).

İlgili konferansta, Türkiye’den Mısır’a gitmek zorunda bırakılan Mehmet Akif, Said Halim Paşa, Kuşçubaşı Eşref, Şeyhülislam Mustafa Sabri gibi kişilerden, Benna’nın hilafet ve İslam birliği hakkındaki düşüncelerin oluşmasında destek veya teşvik görüp görmediği hakkında yeterli bilgi sunulmaması, bu alanın eksikliği olarak görülmüştür. Konuşmacılardan Vahdettin Işık, İhvan’ın yabancı güçlerden arınmak ve özgür bir İslam devleti kurmak gibi düşüncelerine ilham olabilecek kişinin Said Halim Paşa olabileceği ihtimalini dile getirmiştir.⁵²³

Yine söz konusu konferansta, Kur’ân ve sünnet dikkate alınarak inşa edilen İhvan hareketinin ve kurucusu Benna’nın İslam coğrafyasındaki birçok ülke ve kişiyi etkilediği, değişim ve dönüşüm sağladığı, içinde bulunduğumuz zamana kadar böyle bir lider yetişmediği, ender şahsiyete sahip yiğit, davetçi ve mücahit olduğu şeklinde yorum yapılmıştır.⁵²⁴ Bunlara ek olarak, sempozyumda yer alan konuşmacılardan biri, onun müceddid, alim olarak görülmesinin abartı olduğunu, kendisinin bir şeyh gibi insan yetiştirmediğini, yanındakileri dini ilimlerde yetiştirmek için program uygulamadığını, devlette memurluk yapan ve Mısır şartlarında yetişmiş bir aydın olarak görülmesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Toplumda yaygın olarak görülen kişilerin abartılarak övgü alması ve bu nedenle düşüncelerinin ikinci plana atılması yanlışlığının Hasan el-Benna’ya da uygulandığından şikâyet edilmektedir. İhvan’ın yaygınlaşmasına sebep olarak, tebliğ faaliyeti ve Mısır’a eğitim almaya gelenlerin geri döndüklerinde bu düşünceyi kendi ülkelerine taşıması görülmektedir. Tunus’ta Raşid Gannuşi öncülüğünde “İslami Yönelişler Hareketi/Nahda” Müslüman Kardeşlerden beslenerek faaliyet göstermesi bu duruma örnek olarak gösterilmektedir.⁵²⁵

Yine derginin ilgili yazısında onların örgütlenme faaliyetleri, dini anlayış ve kurumların yenilenmesi gerektiği düşünceleri, siyasi hayata getirdiği yenilikler, dini düşünce ve akli düşünceyi birleştirmesi, anayasaya dayalı sistemi savunması, İslam’ın her şartta uygulanabilirliği tezini benimsemesi, Batı’ya karşı sesini yükseltmesi ve emperyalizm karşıtlığı, İhvan’ın İslami Hareketler ve İslam dünyası için getirdiği yeni düşünceler olarak görülmektedir. Aynı zamanda Benna’nın yeni bir sistem önermediği, sadece sistemin ıslahı için çalıştığı da düşünülmektedir.⁵²⁶ İhvan kurulduktan sonra Benna’nın hedeflerinde herhangi bir sapma meydana gelmediği, onun Kutub’un inkılapçı çizgisinden ve Mısır halkına mücadele için rejimi düşman olarak göstermesinden farklı olarak önemli devlet adamlarıyla yakınlık kurarak ıslahatçı bir çizgide olduğu belirtilmiş, Suudi Arabistan’dan gelen Prof. Dr. M. Münir Gadban adındaki konuşmacı da İhvan’ın barışçıl bir yöntem kullandığını ifade etmiştir.⁵²⁷

---

⁵²³ Süleyman Arslantaş, “Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu’nun Ardından”, *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 12.

⁵²⁴ Ömer Faruk Çakıcı, “Sempozyum Değerlendirmesi”, *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 16.

⁵²⁵ Arslantaş, “Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu’nun Ardından”, 12.

⁵²⁶ Güllüoğlu, “Mısır’da İslami Hareket”.

⁵²⁷ “Uluslararası Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu’ Ankara’da Başarıyla Düzenlendi”, *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 20-21.

İhvan'ın Mübarek ve bugünkü durumuna ilişkin değerlendirmelerde bulunan *Genç Birikim* dergisi, yabancı gazetelerden konuyla ilgili haberlere de yer vermiştir. *Time* gazetesinden yapılan çeviriye göre İhvan; Mısır'da yasaklı olmasına rağmen hala sevildiği, Mübarek hükümetinin ise onları aşırı dinci olarak nitelendirdiği, demokrasi için tehdit olarak gördüğü, aşırı grupların oluşmasına katkı sağladığı görüşünde oldukları aktarılmıştır. Devamında da, Mısır istihbaratının İhvan'ı komünist örgütlere benzettiğini, iktidarda olmaları durumunda İsrail ile sağlanan barışın bozulacağı, ve kadınların sosyal hayatının kısıtlanacağı görüşünde oldukları belirtilmiştir.⁵²⁸

Genç Birikim dergisinde Müslüman Kardeşler hakkındaki en büyük pay Seyyid Kutub'a, onun fikirlerine, kitaplarına ve Türkiye'deki algılanışına ayrılmıştır. Vefatının her yıldönümünün istisnasız bir şekilde dergide yer almasının yanında hakkında programlar da düzenlenmiştir. Bununla birlikte Kutub ve Benna ilişkisine dair yazarlar hakkında ortak bir görüş yoktur. İkisinin karşılaşmadığı, Kutub'un tam anlamıyla İhvan'ın tabisi olmadığı, ortaya koyduğu fikirlerin İhvan'ın düşüncesiyle çatıştığı düşüncelerine karşılık Benna'nın manevi eğitiminden geçen Seyyid Kutub bir algısı da vardır.⁵²⁹

Seyyid Kutub hakkında düzenlenen programlara⁵³⁰ Prof. Mahmut Kaya, Prof. M. Said Şimşek, Prof. İhsan Süreyya Sırma, Prof. İbrahim Sarmış, Prof. Ahmet Ağırakça, Ali Bulaç, Abdurrahman Arslan, M. Bekir Eryarsoy, Rıdvan Kaya, Kazım Sağlam, Hamza Türkmen, Atasoy Müftüoğlu ve Mustafa İslamoğlu gibi akademisyen ve düşünürler de konuşmacı olarak katılmıştır.

Konuşmacılardan Ali Bulaç, Seyyid Kutub'un İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinde de etkisi olduğunu düşünerek fikirlerinin asla durağan olmadığını altını çizmektedir. Süleyman Arslantaş ise Mevdudi, Kutub, Benna gibi şahsiyetlerden etkilenen ve 68 kuşağı olarak görülen kişilerin politize olup, Kur'ân ile irtibatını devam ettirmemelerini eleştirerek böyle bir durumu yaşanmasaydı daha farklı bir Türkiye olacağını düşünmektedir. Bu kişilerin kitaplarını okuyan MTTB gençliğinin MSP'nin iktidara gelmesinde destek olduğu, ancak zamanla siyasetin ağır baskısıyla birlikte politik bir örgüt olan Hizbu't-Tahrir ile karşılaşılmasının bu kişilere olan ilgiyi azalttığı en sonunda da İran İslam Devrimi nedeniyle unutulduğu görüşündedir.

Bir başka yazar da Ak Parti ile İslamcılarının çevresinin Kutub, Mevdudi, Said Havva gibi kişilerden Yahya Kemal, Peyami Safa, Ziya Gökalp'e doğru kaydığı ve bu durumun genç kesimin sağ muhafazakar dünya görüşüne sahip olmasından kaynaklandığı düşüncesindedir.⁵³¹ Ali Kaçar, Kutub'un idamına sebep olarak gösterilen "*Yoldaki İşaretler* adlı eserinin İslami Hareketler Üzerine Etkisi" adlı bildirisinde, cahiliye ve cihad anlayışından yola çıkarak silahlı mücadele olarak etkilenenler; onu reformist, mezhepsiz olarak görenler; hakkında orta yolcu

⁵²⁸ "Müslüman Kardeşler Mısır İçin Bir Tehdit mi?", *Genç Birikim* 139 (2010).

⁵²⁹ Güllüoğlu, "Mısır'da İslami Hareket". Ayrıca bakınız: *Genç Birikim*, 8 (1999).

⁵³⁰ Örnek olarak bakınız: *Genç Birikim* 36 (2001). *Genç Birikim* 84 (2006).

⁵³¹ Ubeydullah Toprak, "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 1", *Genç Birikim* 159 (2012),39.

görüş ifade edenler olmak üzere Seyyid Kutub'a dair algılanan görüşleri üçe ayırmayı tercih etmiştir.⁵³²

Şehadetinin 46. yıldönümü dolayısıyla bir yazı kaleme alan Ubeydullah Toprak da Seyyid Kutub'un hayatına ve eserlerine değinmiş, hakkındaki eleştirilere cevap vermiştir.⁵³³ Buna göre *Fî Zılâli'l-Kur'ân* Seyyid Kutub'un en hacimli çalışması, Kur'ân'ın tam tefsiri olduğu ve Müslüman dünyasına İslam'ın bir hayat nizamı ve İslam'la tanışmalarına vesile olduğu görüşünün hâkim olmasını sağlayan eseri olduğu düşünülmektedir. Küfrü temelinden sarstığı⁵³⁴ düşünülen bu eserin Türkçeye tercüme edilmesinin tarihine de yer verilen makalede, 1958-77 yılları arasında Hikmet Yayınlarından çıkan bu eserin Bekir Karlığa, İsmail Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç tarafından tercüme edildiği, 1989 yılında Salih Uçan ve Vahdettin İnce tarafından yapılan tercümenin Dünya Yayıncılık'tan okuyucuyla buluştuğu ifade edilmektedir.⁵³⁵

İlgili yazıda, Türkçeye *Yoldaki İşaretler* ismiyle çevrilen *Mealimu fi't Tarik* adlı eser ise Kutub'un en parlak ve hayatının eseri olarak görülmüş, tüm dünyada tanınmasına neden olmuştur. Bu eseri ilk olarak Ankara İlahiyat hocalarından Abdülkadir Şener 1966 yılında Türkçeye tercüme etmiştir. Müslümanların düşüncelerinin oluşmasında, İslami hareketlerin çalışma ve yöntemlerinin belirlenmesinde "kilometre taşı" olarak görülen bu eserin, aynı zamanda eylemci İslam düşüncesinin oluşmasına neden olduğu da düşünülmektedir. Söz konusu kitap, yönetimde kim olursa olsun zalimlere boyun eğmemeyi, tevhid inancını, toplumların sınıflandırılmasını, batıya bakışı ve cihadı, nasıl yaşanılması, düşünülmesi, ölünmesi gerektiğini anlatan eseri olarak yorumlanmıştır.⁵³⁶

Türkiye de dahil olmak üzere çeşitli İslam ülkelerinde ve Batı'da Kutub hakkında birtakım eleştirilerin dile getirildiği bilinmektedir. Yazar Süleyman Arslantaş, onun İslami terörizmin babası ve intihar eylemlerinin dayanak noktasının olduğu, Selefi-Vehhabi düşüncesinin üretilmesine katkısının bulunduğu ve tekfirli söylemi benimsediği yönündeki ithamlara cevap mahiyetinde bir yazı kaleme almıştır. Burada öncelikle tekfir eleştirisine cevap vermiştir. Bu duruma Kutub'un toplumu cahili-İslam olarak ayırmasının neden olduğunu fakat meselenin yanlış anlaşıldığını ifade etmiştir. Buna örnek olarak Kutub'un "biz insanları tekfir etmiyoruz; insanların inanç sisteminin hakikatini bilmemeleri ve onun gerçekten ne demek olduğunu kavrayamamış olmaları, İslami yaşantıdan uzak bulunmaları bakımından cahiliye toplumunu andırır hale gelmiş olduğunu söylüyoruz" şeklinde dile getirdiği mahkeme konuşmaları ve "cahiliye toplumu dediğimizde bununla onların Müslüman olmadığını ve onlarda küfür

---

⁵³² Ali Kaçar, "Seyyid Kutub'un 'Yoldaki İşaretler' Adlı Eserinin İslami Hareketler Üzerindeki Etkisi!", *Genç Birikim* 89 (Ekim 2006), 18.

⁵³³ *Genç Birikim* 159,160,161,163 (2012). *Genç Birikim* 165 (2013).

⁵³⁴ Mehmet Akçay, "Şehid Seyyid Kutub", *Genç Birikim* 36 (Ağustos 2001), 22.

⁵³⁵ Ubeydullah Toprak, "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 2", *Genç Birikim* 160 (2012), 18.

⁵³⁶ Toprak, "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 2" 18-23.

olduğunu söylediğimizi zannedenlere, bu durumu topluma verilen hükmün şahıslarla ilgili olmadığı” şeklinde açıklayan kardeşi Muhammed Kutub’un sözleri ile cevap vermeye çalışmıştır.

Süleyman Arslantaş, “Kutub’un sert söylemlerine, dönemin zorlu hapisane koşullarının, fiziksel ve psikolojik baskının neden olduğu, böyle bir ortamın olmadığı zamanda yazılması durumunda tekfir gibi sert ifadeleri kullanmayacağı” yönündeki açıklamaları “Freudyen” bakış açısı olarak yorumlamakta ve Kutub’un en başından itibaren aynı sağduyu, itidal, kararlılıkla İslam’ı savunduğunu ifade etmektedir. Kutub’un, Müslüman olduğunu söyleyen birini asla tekfir etmediğini, onun söylemlerinin bir çerçeve oluşturarak kimin kafir olduğunu değil, Allah’ın hakimiyetine karşı gelme başta olmak üzere neyin kafir yaptığını söylediğini başka düşünürlerin görüşlerine de yer vererek açıklamaktadır.⁵³⁷ Bunlara ek olarak el-Kaide ve Tekfir gibi örgütlerin ilham kaynağı olarak Kutub’u göstermelerine karşı, Kutub’un düşünsel anlamda Müslümanlara yol gösterdiğine, kavram tespitlerinde bulunduğu, Kur’ân neslinin inşasında çalıştığına dikkat çekerek, Müslüman kanı dökmeyi doğru bulanların Kutub ile bir ilgisinin bulunmadığını ifade etmiştir.⁵³⁸

Yazıda Kutub’un eleştiri aldığı konulardan birisi de onun mezhepsiz, sapık, kafir, zındık olmasıyla alakalı görüşlerdir. Yazar bu eleştirilerin *Türkiye* gazetesi ve bazı tarikatlar eliyle yapıldığına işaret ederek, Kutub’un kitaplarında, Ehli Sünnet alimlerine saldırdığı, kendi sosyalist düşüncelerini İslam olarak tanıttığı, tefsir olarak kaleme aldığı eserinde ayetlere yanlış mana verdiği, reformist düşüncelere sahip olduğu, görüşlerinin Şafi, Hanefi, Vehhabi, Rafizi, sosyalist ve dinsizlik gibi her görüşe uygun olduğu, belli bir mezhebe göre yazmadığı, Hz. Osman ve Muaviye hakkında olumsuz görüşlerinin olduğu ithamlarında bulduklarını söylemiştir.

Genç Birikim yazarı bu eleştirilere cevap verirken, Kutub’un hayatını İslam’dan önce ve İslam’dan sonra şeklinde iki bölümde ele alarak Kutub’un sonradan Müslüman olduğu yanlısına düşmekte ve bu dayanak noktasından yola çıkarak eleştirilere cevap vermektedir. Kutub’un mezhepler konusunda mezheplilik-mezhepsizlik gibi bir probleminin olmadığını, onun kendi döneminde problem olarak gördüğü iman ve İslam konularına yöneldiğini, Batı’nın İslam’a saldırdığı bir dönemde İslam’ın gerçeklerini ortaya çıkarmaya çalıştığını söyleyerek onu savunmaya çalışmıştır. *İslam’da Sosyal Adalet* kitabında yer alan Hz. Osman ve Muaviye hakkındaki ifade ve ithamlarına yönelik eleştirilere, kitapta yer alan ithamların sonraki baskılarda çıkartıldığı ve ifadelerin düzeltilmiş haliyle yeni bir baskıyla yeniden yayınladığı şeklinde cevap vermektedir. Fakat Türkiye’de bu kitap halen daha ilk baskısıyla dikkate alındığı için böyle yanlış anlaşılmanın meydana geldiğini de ifade etmektedir.⁵³⁹

---

⁵³⁷ Ubeydullah Toprak, “Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 4”, *Genç Birikim* 163 (2012), 55.

⁵³⁸ Süleyman Arslantaş, “Seyyid Kutub Sempozyumu’nun Ardından”, *Genç Birikim* 89 (2006), 12-14.

⁵³⁹ Toprak, “Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 4”, 59.

Kutub'un, Muhammed Abduh'tan üstat olarak bahsetmesi de, onun Müslüman olmadan önceki döneminden kaynaklandığı yorumu yapılmıştır. Akidesi netleşmeden önce yazmış ve söylemiş olduğu düşüncelerini Müslüman olduktan sonra da aynı şekilde düşünüyormuş gibi ifade etmenin yanlış bir eleştiri şekli olduğu görüşündedir. Yazar, Kutub'un sosyalist bir düşüncede olmadığını, Muhammed Kutub'un "o, sorunlara İslam'ın bakış açısıyla yaklaşıyordu; onun böyle anılması, çıkardığı *el-fikr'ül-cedid* dergisi ile o sıralarda komünistlerin çıkardığı *el-fecr'ul-cedid* dergisiyle isim benzerliğinden kaynaklandığını, aksine sosyal adalet kitabında Müslümanların sorunlarının İslam ideolojisi ile çözüleceğini söylemiştir" şeklindeki ifadelerini örnek göstererek savunmuştur.⁵⁴⁰

Dergiye göre Kutub, yukarıda ifade edilen eleştirilerden başka "tasavvuf" konusunda da okların hedefi olmuştur. Yazar, bilgisiz ve İslami hareketlerden habersiz olarak gördüğü Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Kutub hakkında "Kutub okuyup, Mevdudi okuyup rabıtayı inkâr ediyorlar. Ben bu hainlere kızıyorum. Niye milleti gerçek yoldan engelliyorsun, tarikat aleyhine konuşuyorsun. Onlar dini yıkmak için geldi. Okuyanlardan razı değilim." açıklamalarına ve eleştirilerine yine kardeşi Muhammed Kutub'un dile getirdiği cümlelerle cevap vermiştir. Muhammed Kutub, makalesinde, tasavvufun Seyyid Kutub'un alanına girmediyini fakat yeri geldikçe de değindiğini ifade ederek, "vahdeti vücut konusunda Yaratan'ın benzeri yoktur demek mi suç? Şirk kokan sözlerin tasavvuf olarak ifade edilmesine Kutub'un hiç tahammülü olamaz." açıklamasını kullanmıştır. Kutub'un, sahabenin zühd anlayışını savunduğunu, onun karşı olduğu düşüncesinin felsefi tasavvuf olduğunu iddia etmektedir.⁵⁴¹

Sonuç olarak *Genç Birikim* dergisi genelde İhvan'ın, özelde de Seyyid Kutub ve Hasan el-Benna'nın doğru bir şekilde anlaşılması için büyük emek veren dergilerden birisi olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren incelenen dergiler baz alınarak bu dönemin, dergilerin belirli ve tüm yazarlarıyla aynı politikayı izleme yöntemlerinden sıyrılmaya başladığı yıllar olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple *Genç Birikim* dergisinde de çizgisi farklı olan birçok yazar yer almıştır. Dergi genel manada Müslüman Kardeşler ve bu hareket içerisinde ismi geçen kişilere olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmış, özellikle Kutub'un mücadelesi ve fikirleri üzerinde durularak onun düşüncelerinin büyük yankılar uyandırdığı anlatılmaya çalışılmıştır. Kutub'a yöneltilen mezhepsizlik iddiaları, Hz. Osman hakkındaki olumsuz düşünceleri, M. Abduh ile ilgili kendisine yöneltilen eleştiriler cevaplanmaya çalışılmıştır. Kutub'a yapılan eziyet "Ebu Cehil" eziyeti olarak yorumlanmış, onun da "Bilal direnişi" gösterdiği, çileli ama çelişkili olmayan bir hayat yaşadığı ifade edilmiş ve kitaplarının her ülkeden Müslümanların başucu kitapları olduğu yorumunda bulunulmuştur.⁵⁴²

⁵⁴⁰ Toprak, "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 4", 59,61.

⁵⁴¹ Ubeydullah Toprak, "şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyit Kutub 5", *Genç Birikim*, 165 (Şubat 2013), 14-19.

⁵⁴² "Seyyid Kutub: Tam Teslimiyet", *Genç Birikim* 7 (Ocak 1999), 37. Ayrıca bk. Ubeydullah Toprak, "Şehadetinin 39. Yıldönümünde Seyyid Kutub'u Rahmetle Anıyoruz", *Genç Birikim* 74-75 (Ağustos 2005), 49.

2.3.2. *Haksöz* (1991-2016)

İlk olarak Nisan 1991 yılında Söz ismiyle yayınlanan dergi, ikinci sayıdan itibaren *Haksöz* ismiyle yayın hayatına devam etmiştir. İlk sayısının kapağında “Allah’a çağırın, salih amelde bulunan ve gerçekten ben Müslümanlarımdan diyenlerden daha güzel sözlü kim olabilir” ayetini kullanmıştır.

Haksöz, cahili sistemin sorunlarına çözüm üretmek ve tevhidi bilinçle birliktelik oluşturmak için ilahiyat öğrencilerinin birikimlerini paylaşabileceği bir araç olma amacıyla yola çıkmıştır. Yayınlarını, vahyin doğru bir şekilde insanlara ulaştıracak, hurafe ve teslimiyetçilikten arındıracak, ulusçuluğu-kavmiyetçiliği fitne olarak görüp reddedecek ümmetçi bir çizgide yapacağını belirtmiştir.⁵⁴³ Kur’ân ölçüsünde geleneksel ve modern döneme ait eleştiriler de getirmiştir. Emperyalizmin, modernizmin ve bozulmuş geleneğin düzeltilmesi için inkılapçı ve ıslahatçı bir metotla çalışacaklarını ifade etmiştir. Hayrettin Karaman, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin bu çabasını “denizde bizzat yüzerek öğrenecekler” ifadeleriyle tanımlayarak hedeflerine tevhidi koymalarının çok değerli olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁴⁴

Haksöz dergisi, İslam’ın ve Kur’an’ın bütüncül bir şekilde okunması gerektiğini savunan bir bakışa sahiptir. Yazarları, İslam’ın bir hayat görüşü olduğu ve İslam’ın insanın var olduğu hiçbir alandan soyutlanamayacağı düşüncelerini dergicilik alanına taşımıştır. Onlara göre çıkardıkları bu dergi, İslam’ın edebiyattan, siyasetten, kültür ve sanattan ayrı tutulamayacağını gösteren, muhtevasıyla geniş bir alanı kapsayan eleştirel, sorgulayıcı bir dergi örneğini oluşturmuştur. Sosyal konular ve İslam arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından bu özelliği, İslam dergicilik sahasının ilk örneklerinden kabul edilmektedir. *Haksöz* dergisi, köklerini *el-Urvetü’l Vüskâ*, *Menar*, *Sebilürreşad*, *Hilal*, *Düşünce*, *Aylık Dergi*, *Tevhid* ve *Hicret* dergilerindeki ıslah hareketlerine ve İslami mücadeleye dayandırmaktadır.⁵⁴⁵

Birinci sayısında “Çıkarken!..”, ve “Nasıl Bir Seçim!..”, ikinci sayısında “Tevhidi Mücadele Sürecimiz!..” başlıklı yazılarda kullandıkları ifadeler, tevhid kelimesine verdikleri mana, cahili sistem atfı Seyyid Kutub’u hatırlamaktadır. Yayın hayatına başladıktan sonra kendilerine yönelik ilk tepkinin, “bozulmuş din anlayışını savunan” olarak gördükleri *Türkiye* gazetesinden geldiğini yazmışlardır. Onların, Türkiye Cumhuriyeti devletini “dâr’ül-İslam” kabul edip, hükümetin her türlü savunuculuğu yaptıklarını, Mevdudi, Kutub gibi düşünürleri tekfir ettiklerini, Diyanet kurumunu yücelttiklerini ifade ederek doğru olarak düşündükleri yoldan ayrılmayacaklarını ifade etmişlerdir.⁵⁴⁶

Haksöz dergisi, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin bir çalışması olarak yayın hayatına girdikleri için akademik alana hitap eden bazı kitapların tanıtımlarını da yapmışlardır. Bunlar arasında

⁵⁴³ “Çıkarken!”, *Haksöz* dergisi 1 (1991), 2.

⁵⁴⁴ Hayrettin Karaman, “‘Söz’ Hakkında”, *Haksöz* dergisi 2 (1991), 2.

⁵⁴⁵ Türkmen, “İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni”, 396.

⁵⁴⁶ “Kısa Bir Değerlendirme”, *Haksöz* dergisi 6-7 (1991).

öne çıkanlar şunlardır: “Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan⁵⁴⁷”, “Batı’ya Karşı İslam”, “Kur’ân’da Edebi Tasvir”, “Çağdaş İslami Siyasi Düşünce”, “İslam’da Yönetim Biçimi”, “Tarih ve Toplum/ Murtaza Mutahhari”, “İslam Davası/ Malik b. Nebi”, “Mısır’da İslami Akımlar/ Salih el-Verdani”, “İslam Tarihinin Kaynakları / Şemsettin Günaltay”, “İslam’da Yönetim Biçimi/ Muhammed Esed”.

Yukarıda adı geçen eserlerin dışında Seyyid Kutub’un *Kur’ân’da Edebi Tasvir* kitabının tanıtımı da yapılarak, 1967 yılında ilk kez Süleyman Ateş’in yaptığı tercümeyle dilimize çevrilen ve 1991 yılında üçüncü baskısını yapan kitabın, Kur’ân’ı anlamak için çaba gösteren kişilere yardımcı olacağı ifade edilmiştir.⁵⁴⁸

Türkiye’de “İslami” yaşayışın önünün açılması toplumsal ve siyasi olaylara bağımlı olarak gerçekleşmiştir. *Haksöz* dergisi, bu süreci ele alırken tek parti iktidarının din konusunda benimsediği olumsuz tutum ve bakış açısını eleştirerek, söz konusu dönemin sonraki dönemlerde gelişecek olaylara zemin hazırladığını ifade etmektedir. 1960-70 arası dönemde “milliyetçi, mukaddesatçı ve Osmanlıcı” gibi sıfatlarla tanımlanan Müslüman kesimin bilgi eksikliği ve sistem karşıtlığı, özellikle genç kesimler arasında yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu yeni arayışlar, zamanla Süleymancı, Nurcu, Hizbu’t-Tahrir gibi yeni kümelenmeleri, *Büyük Doğu* nezdinde Necip Fazıl gibi şahsiyetlerin öne çıkmalarını, Mısır-Pakistan kaynaklı hareketlerin tanınmasını sağlamıştır. “Selefiyeci” hareket olarak görülen İhvan-ı Müslimin ve Cemaat-i İslami gibi oluşumların ülkemizde İslami uyanışa, bilinçlenmeye katkı yaptığı, İslami öz ve kaynaklara dönüşün temelini oluşturdukları düşünülmektedir.⁵⁴⁹ Burada kullanılan Selefi kavramından ne anlaşıldığı ise ifade edilmemektedir.

1960’lı yıllarda Türkiye’ye tercüme eserlerin ulaşmasını sağlayan Hilal Yayınevi’nde editörlük yapan ve Fikir Yayınları’nı kuran Nihat Armağan, İslami yayıncılıkta ve tercüme eserlerde baş aktör olarak görülen isimlerden birisidir.⁵⁵⁰ İhvan, Cemaat-i İslami, Kutup, Mevdudi, Şeriatî, Hamidullah ve Malik b. Nebi gibi grup ve şahıslar, “meşrebine” bakılmaksızın Türkiye’de İslami hassasiyeti, bilgiyi artıracak hareket ve şahsiyetler olarak görülmüştür.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Kitap tanıtımlarının yer aldığı dergi sayıları için lütfen bk. “Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan⁵⁴⁷ (*Haksöz* 1 (Nisan 1991))”, “Batı’ya Karşı İslam (*Haksöz* 1 (Nisan 1991))”, “Kur’ân’da Edebi Tasvir (*Haksöz* 2 (Mayıs 1991))”, “Çağdaş İslami Siyasi Düşünce (*Haksöz* 4-5 (Temmuz-Ağustos 1991))”, “İslam’da Yönetim Biçimi (*Haksöz* 4-5 (Temmuz-Ağustos 1991))”, “Tarih ve Toplum/ Murtaza Mutahhari (*Haksöz* 4-5 (Temmuz-Ağustos 1991))”, “İslam Davası/ Malik b. Nebi (*Haksöz* 4-5 (Temmuz-Ağustos 1991))”, “Mısır’da İslami Akımlar/ Salih el-Verdani (*Haksöz* 8 (Kasım 1991))”, “İslam Tarihinin Kaynakları / Şemsettin Günaltay (*Haksöz* 8 (Kasım 1991))”, “İslam’da Yönetim Biçimi/ Muhammed Esed (*Haksöz* 53 (Ağustos 1995))”

⁵⁴⁸ “Kur’ân’da Edebi Tasvir”, *Haksöz* dergisi 2 (Mayıs 1991), 12.

⁵⁴⁹ H. Hüseyin Özkazancıgil, “1960’lı Yıllarda Türkiye’de İslami Uyanış”, *Haksöz* dergisi 14 (1992), 4-6.

⁵⁵⁰ Mehmet Erken, “İslami Yayıncılık ve Tercüme Faaliyetlerinde Bir Merkez Şahsiyet: Nihat Armağan”, <https://www.dunyabizim.com/portre/islami-yayincilik-ve-tercume-faaliyetlerinde-bir-merkez-sahsiyet-nihat-armagan-h27737.html>, 16 Ocak 2018. (Son erişim: 2021-11-24)

⁵⁵¹ Hamza Türkmen, “Nihat Armağan *Tevhidi* Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi”, <https://www.haksözhaber.net/okul/nihat-armagan-Tevhidi-bilinçlenme-surecinin-tasiyicisi-ve-ogrencisiydi-4275yy.htm>, 2005 (son erişim: 2021-11-24).

Dönemin siyasi, fikri, ideolojik durumu, çevirilerin yönünü de etkilemiştir. Örneğin Kutub'un *Sosyal Adalet*'i, oldukça yaygın bir ideoloji olan kapitalizm karşısında büyük ilgi görmüş, bu ideolojilerin etkisinin azaltılmasında etkili olan bir kitap olarak düşünülmüştür. Bu kitapta Hz. Osman ile ilgili "ilk fitne dönemi" şeklinde yer alan ifadelerin ise bilerek tercüme edilmediği, tercüme edilirken kitaptan o bölümün çıkartıldığı ifade edilerek, bu duruma gerekçe olarak da o dönemde bu yorumların anlaşılmasına uygun bir ortam bulunmadığı gösterilmiştir.⁵⁵² *İslam'da Sosyal Adalet* kitabını, kapitalizm karşıtı sosyalizm ideolojisine alternatif olacak İslam düşüncesinin bir prototipi görmüş ve onun, İslam'a ilginin artmasına katkı sağlayan bir eser olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵³

Türkiye'de Hizbu't Tahrir'in temsilcisi olarak görülen Ercüment Özkan, dergide Kutub, Mevdudi, Muhammed Esed gibi kişilerin ülkede gençlerin şuurlanmasına katkılar sağladığını düşünmektedir. Fakat Özkan, İhvan'ın Türkiye'de bilinmesine rağmen onun İslami uyanış açısından katkı sağlamadığı görüşüne sahiptir.⁵⁵⁴

Haksöz dergisinde belirtildiğine göre, dönemin yayınevlerinde ve dergilerinde görev alan kişiler, İslamcı düşüncenin oluşmasındaki en büyük etkenin 1960 darbesi olduğunu düşünmektedirler. Onlar, kapitalizm ve komünizmin arttığı bir dönemde milliyetçilik ve mistisizmin artık sorunlara çare olamayacağını, yapılması gereken tek şeyin Türkiye'den önce bu ideolojilerle mücadele eden Ortadoğu'nun eserlerini Türkiye'ye taşımak olduğunu düşünmüşler ve bu düşüncelerini eyleme dökmüşlerdir. Bu anlayış çerçevesinde tercüme edilen ilk eser, *İslam'da Sosyal Adalet*'tir. Adı geçen kitap, bu fikirlere sahip kişiler için dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu yüzden tercüme faaliyetleri, tesadüfen gelişen bir hadise olarak görülmemektedir. Çevirilerin, Türkiye'de İslamcı kesim ile milliyetçiliğin ve mistisizmin bağlarını bir daha oluşmamak üzere koparttığı görüşüne sahiptirler. Bu faaliyetlerle radikal İslamcılığın temelini atıldığını düşünen İsmail Kazdal, itikadı düşünceyi düzelter, İslam'ın hayat nizamı olduğunu benimseten ve siyasi bir teşkilat kurulması düşüncesini yerleştiren bir anlayışın bu eserlerle başladığını ifade etmektedir.⁵⁵⁵

Haksöz dergisinin 35-36. sayıda Hasan el-Benna biyografisine yer verilerek 20. yy. da İslam dünyasının sömürge, emperyalizm, fen-teknik, inanç gibi alanlarda yaşadıkları problemlere çözüm olacak modernist ve ıslahatçı olmak üzere iki akımın oluştuğu ifade edilmektedir. Benna'nın da İran Devrimi ve İbn Abdulvehhab'tan sonra ıslahatçı çizgiyi Mısır'da başlatmış ve düşüncelerini pratiğe döktüğü için başarıya ulaşmış bir kişi olduğu düşünülmektedir. Hükümet ajanları tarafından şehit edildiği görüşünde olan dergi yazarı, Benna'nın ılımlı bir yol izlediğini, şiddetten uzak bir tutum benimsediğini Müslüman Kardeşlerin Mısır siyasi tecrübesinden

---

⁵⁵² Hamza Türkmen, "Nihat Armağan *Tevhidi* Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi", <https://www.haksozhaber.net/okul/nihat-armagan-Tevhidi-bilinlenme-surecinin-tasiyicisi-ve-ogrencisiydi-4275yy.htm>, 2005 (son erişim: 2021-11-24).

⁵⁵³ Armağan, "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış".

⁵⁵⁴ Ercümet Özkan, "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış", *Haksöz* dergisi 14 (1992), 8.

⁵⁵⁵ İsmail Kazdal, "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış", *Haksöz* dergisi 14 (1992), 8-10.

örnek vererek açıklamaktadır. Ayrıca Benna'nın hadis ilmine dair düşüncelerine de değinerek, onun hadislerin sahihliği derecesi için sened tenkidi yapılmasının gerekli olduğu düşüncesini aktarmaktadır. Yazara göre Benna'nın bu görüşü, insanın yanlıgı ve hatalardan uzak tutulamayacağı faktörünü göz önüne almadığından dolayı hatalı bulunmaktadır. Benna'nın, parlamenter sistemi, İslam'ın belirlediğı değerlerle bir zıtlık oluşturmadığı için reddetmemesi yine yazar tarafından zayıf bir karşılaştırma olarak görülmektedir. İlk planlı ve programlı, kendisinden sonraki hareketlere örnek teşkil eden İhvan'ın ve kurucusu olan el-Benna'nın mücadelesinin, cahili toplumu İslami topluma dönüştürmekte yetersiz kaldığı yorumu yapılmıştır.⁵⁵⁶

Adı geçen *Haksöz* dergisi yazarına göre Müslüman Kardeşler hareketi, İran İslam Devrimi'yle birlikte herhangi bir etki kaybı yaşamamıştır. Ancak İran devrimine giden süreçte İran'da okunan Kutub ve Benna'nın eserleri ile İhvan hareketinin, söz konusu devrimi ne derecede etkilendiğinin araştırılması gerekmektedir. İhvan'ın kısa sürede ilgi görmesinin nedeni olarak da, Benna'nın teşkilatı siyasi, sportif, sūfi, ilmi-kültürel yönleriyle tanımlamasına bağlamaktadır. Ayrıca diğer İslam ülkelerine de olan ilgisi, sadece Mısır'ın değil diğer İslam devletlerindeki problemleri, eksiklikleri ve yanlışları ele alması, onu zamanın siyasetçilerinden farklı kılan unsurlar olarak görülmektedir.⁵⁵⁷

Dergi, Seyyid Kutub için özel bir sayı düzenlemiştir.⁵⁵⁸ Önsözde "İlklerin Sevdası ve Seyyid Kutub" başlığıyla neden Kutub'u gündemlerine aldıkları açıklanmıştır. Dergiye göre o, insanların Kur'ân ile yeniden tanışmasına yardımcı olan, kimlik kazanmasına yardım eden birisidir. Cahili veya İslami bir toplum analizi yapılmasını Kutub sayesinde öğrendiklerini düşünmektedirler.⁵⁵⁹ Aslında Kutub'un toplum anlayışı İsmail Kara, Ahmet Ağırakça, M. Beşir Eryarsoy ve birçok isim tarafından yorumlanmıştır. Fakat bu çalışmalar Seyyid Kutub'un düşüncesini anlama noktasında yeni olmakla birlikte yetersiz görülmüş, konunun geliştirilmesi, bu çalışmaların devam ettirilmesi tavsiye edilmiştir.⁵⁶⁰

Haksöz dergisi tarafından Seyyid Kutub anısına özel sayısı çıkartılmış, bu vesileyle de burada, 1966 yılında MTTB tarafından düzenlenen Seyyid Kutub'u anma programında söz alan Necip Fazıl'ın konuşmalarına da yer verilmiştir. Buradaki görüşlerinin, daha sonraları 1978 yılında yazdığı ve Kutub'u eleştirdiğı *Doğru Yolun Sapık Kolları* kitabındaki görüşleriyle çelişkili olduğu görülmektedir. İsmi geçen kitaba dair bilgileri *Büyük Doğu* dergisi başlığı altında ele aldığımız için, burada sadece Necip Fazıl'ın 1966 yılında yaptığı konuşma aktarılacaktır.

Necip Fazıl, bu organizasyonu düzenleyen "mukaddesatçı Türk gençliğine" teşekkür ederek konuşmasına başlamıştır. Seyyid Kutub'un ele alınmasından daha çok, Nasır'ın şahsında İslam

⁵⁵⁶ Nihat Bulut, "Hasan el-Benna (İnanç ve Eylem)", *Haksöz* dergisi 35-36 (1994), 69.

⁵⁵⁷ A.Z El-Abdin, "Hasan el-Benna'nın Siyasi Düşüncesi 1", *Haksöz* dergisi 39 (1994), 49.

⁵⁵⁸ Bu özel sayı derginin Ağustos 1993 tarihli 53.sayıdır.

⁵⁵⁹ "İlkelerin Sevdası ve Seyyid Kutub", *Haksöz* dergisi 53 (Ağustos 1995), 2.

⁵⁶⁰ Hamza Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi*, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014), 230.

ülkelerindeki iktidarların durumunun ortaya konulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Kutub'u İslam ideolojisinin savunucularından ve dava adamlarından biri olarak gördüğünü, bununla birlikte kendi mücadelesinin onun verdiği mücadeleden önce başladığını fakat aynı hedefler doğrultusunda ilerlediklerini ifade etmiştir.⁵⁶¹

Dergide, Seyyid Kutub'un fikirleri çerçevesinde sömürge haline gelme ve tevhidi bilinç arasında neden sonuç ilişkisi kurulmaktadır. Toplumun tevhid ve Kur'an ve vahiyle bağlarının çözülmesi, İslam dünyasının sömürge olmaya müsait hale gelmesine neden olan etkenlerden biri olarak görülmüştür. Modernizmin ulusu ve bireyi merkeze alıp, ümmet fikrini ve varlığını tehdit eden yapısı ve toplumda mezhepsel ayrılıkların yaşanması, İslam dünyasının en başta gelen problemleri olarak algılanmıştır. Bu problemlerin konuşulmaya başlanmasında en önemli katkının da Kutub tarafından yapıldığı düşünülmektedir.⁵⁶²

Haksöz dergisinin sahibi Hamza Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir*i kitabında, Kutub'un Türkiye'de ilk defa *Hilal* dergisi aracılığıyla duyulduğunu ifade etmiş fakat onun hakkındaki bu ilk bilgilerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Evrensel İslami birikim olarak görülen ve Türkiye'ye taşınan bu eserlerin ve düşüncelerin o günkü Müslümanların bilgi düzeyi ve birikimiyle tam olarak analiz edilemediği, anlayamadığı, farklı İslami gruplarda farklı şeklide algılandığı da üzerinde durulan konulardan birisidir. Bu çerçevede özellikle "kirlilik" olarak görülen mezhepçilik, devletçilik, milliyetçilik ve sağcılığın olduğu bir toplumda onun yeterince anlaşılması ifade edilmiştir.⁵⁶³ Sadece toplum düzeyinde değil dönemin önemli görülen İslamcı aydınları, edebiyatçıları tarafından da anlaşılması düşünülmektedir.⁵⁶⁴ Bu yüzden ilk etapta eserlerin müelliflerinin düşünce, söylem ve mücadelelerinden çok, eylemleri, harekete geçmeleri, zulmün karşısında durmaları, geleneksel ulemaya boyun eğmemeleri yönüyle dikkat çektikleri ve hayranlık uyandırdıkları anlaşılmaktadır. Kutub hakkında bugün üretilen yanlış fikirlerin hem bu durumdan, yani Kutub'un fikirlerinin anlaşılmasından hem de Kutub'un kendisinin fikirlerine son şeklini vermeden şehit edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Farklı İslami grupların tekfir söylemlerinin, onun yarım kalan fikirlerin doldurulmaya çalışılmasından; cahiliye, Kur'an'ın önderliği, Allah'ın hakimiyeti, toplumsal sınıf analizi ve cihad görüşlerinin farklı biçimlerde yorumlanmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁵⁶⁵

"Kutub'un İslami Hareketler ve İslami bilinçlenme süreci üzerine etkisi, düşüncelerinin gücü yanında, ölüm pahasına da olsa inandıklarını tebliğ etmekten vazgeçmemesindeki imrendirici örneklikle de beslenmektedir."⁵⁶⁶ "Eylemi ve

⁵⁶¹ Necip Fazıl Kısakürek, "Seyyid Kutub Münasebeti ile...", *Haksöz* dergisi 53 (Ağustos 1995), 30.

⁵⁶² Hamza Türkmen, "Seyyid Kutub Anlaşılabilir mi?", *Haksöz* dergisi 53 (1995).

⁵⁶³ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir*i, 238. Ayrıca bakınız: "Seyyid Kutub'un Türkiye'deki *Tevhidi* Bilinçlenmeye Katkısı", *Haksöz* dergisi 78 (1997).

⁵⁶⁴ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir*i, 221.

⁵⁶⁵ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir*i, 222-25.

⁵⁶⁶ Türkmen, "Seyyid Kutub Anlaşılabilir mi?"

duyarlılığı idealleştirildi. Ama onun bu tutumu, Kur'an neslini yeniden inşa etmeye ve cahili yapılardan ayrışmaya yönelen bir davanın tezahürü olduğu yeterince kavranamadı."⁵⁶⁷

Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Hamza Türkmen, doğru bir Kutub analizinin yapılması için onun hayatının düşüncel aşamalara bölünmesi gerektiğinden geçtiğini düşünmektedir. Ona göre Kutub hakkında konuşulması, düşüncelerinin tartışılması ve geliştirilmesi gereken dönem; Kutub'un düşüncelerinin netlik kazandığı, İslami kimliğe yönelikten ve görüşlerini billurlaştıktan sonraki aşamayı oluşturan "olgunluk aşaması"dır."⁵⁶⁸

Kur'ân neslinin oluşması için bir yöntem belirlemesi, Kur'ân'ı özne haline getirmesi ve ıslah çalışmaları için altyapı oluşturması, Kutub'u diğer düşünürlerden ayıran noktalar olarak düşünülmektedir. Bunların yanı sıra Kutub, diğer bazı düşünceleri nedeniyle de eleştirilmiştir. Türkmen'e göre Kutub'un, aslında kendisinin de karşı olduğu mezhepçiliğin (sahife fıkhı) içinden bir kavram olan ve Kur'ân'da ve Peygamberin uygulamalarında bir karşılığı olmayan dâr'ül harb'ın kullanımını onun için bir çelişki olarak görmekte ve geleneksel fıkıh içinde yanlış yorumlandığını düşünmektedir. Yani Türkmen'e göre bu kavram onun yanlış anlaşılma sebeplerinden biri olmuştur. Yine çelişkili bir kullanım olarak görülen "halifetullah" meselesi de, tasavvufun onayladığı fakat Kur'an'da bulunmayan bir ifade olarak yorumlanmaktadır.⁵⁶⁹

Bu ifadelerin tekfir aşamasına dönüşmesi ve Kutub ile bütünleşmesi, vefatından sonra İslami Hareketlerde çeşitli bölünmelere yol açan Tekfir Cemaati, Abdulkadir Udeh ve Yusuf el-Kardavi gibilerin görüşleri üzerinden açıklanmaktadır. Kutub'un Cahiliye anlayışının ise egemen güçleri ve cemaatleri endişelendirdiği yorumu yapılmıştır. Onun tevhid anlayışına bağlı olarak oluşturduğu cahiliye sistemi ve tekfir, özellikle Türkiye'de bağlamından kopartılarak anlaşıldığı kanaati hakimdir. Bunun nedeninin de Kutub'un boş bıraktığı alanlardan, takipçilerinin ise aceleciliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Kutub'un itikadi alanda ahad haberleri referans almaması da eleştiri aldığı konulardan birisidir. Yazar, buna rağmen bazı isimlerin onu, sünen sahibi hadisçilerin yolu olan sefiliğin bir takipçisi gibi gördüklerini belirtir.⁵⁷⁰

Seyyid Kutub'un hadis usulüne dair getirdiği eleştiriler, hakkında düzenlenen sempozyumlarda bildiri olarak sunulmuştur. Bu konuda söz alan Beşir Eryarsoy'un Kutub'un Ehli sünnet içerisinde yeni bir hadis anlayışı oluşturduğu yönündeki açıklamaları savunmacı bir yaklaşım olarak değerlendirilerek, Kutub'u ayıran faktörlerin başında geleneksel yöntemle karşı getirdiği eleştiriler olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷¹

⁵⁶⁷ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi*, 227.

⁵⁶⁸ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi*, 231.

⁵⁶⁹ Türkmen, *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi*, 237.

⁵⁷⁰ Türkmen, "Seyyid Kutub Anlaşılabilir mi?", 6-11.

⁵⁷¹ Esra Çifçi Dindar, "Şehadetin 40. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu", *Haksöz* dergisi 187 (Ekim 2006), 75.

İhvan'ın Hüsnü Mübarek döneminde yasaklı olmasına ve baskı görmesine rağmen yükselişe geçtiği yönündeki haberleri, siyaset ile ilgili düşüncelerini,⁵⁷² yeni başkanlarına,⁵⁷³ Mısırın güncel siyaseti içerisinde İhvan'ın durumuna dair çeşitli gazetelerden haberler derlenmiştir.⁵⁷⁴ Adı geçen dergi, 2000 yılına gelindiğinde, Müslüman kardeşlerin kuruluş amaçlarında bir değişim meydana gelmediğini, İslami toplum kurma amaçları ile bağımsız Filistin isteklerinin devam ettiğini, şiddet eylemlerine karşı da mesafeli olduklarını özellikle belirtmiştir. Artık benimsedikleri kelimenin "reform" olduğu ve bu sayede yasaklı bir dönemde bile az da olsa nefes alabildikleri ifade edilmektedir.⁵⁷⁵ "Mısır'da İslamcıların Zamanı", "Arap Devrimleri ve İslamcı Meydan Okuma", "Mısır Devrimi ve İnsanın Olağanüstü Gücü", "Mısır'da İslami Akımlar Güçleniyor", "Seçim Sonrası Mısır'da Siyasal İslam Tartışmaları", "Mısır'da Müslüman Kardeşleri Bekleyen Süreç" makaleleri, İhvan'ın Mübarek'in son dönemlerinde ve Arap Baharı sürecinde yükselişine dair bilgileri içermektedir.⁵⁷⁶

Haksöz dergisinde Arap Baharı sürecinde diktatör rejimlerin silinmesiyle birlikte İslami Hareketler için daha uygun şartların ve ortamın oluştuğu yorumu yapılmaktadır. İhvan; ekonomik, siyasi, kültürel buhranlar yaşayan Mısır'ın özgürlüğü, bağımsızlığı, toplumsal sorunlara karşı kurulduğu günden itibaren mücadele içerisinde olduğu *el-Urvetü'l Vuskâ'ya* dayanan direniş ve organizasyon hareketi olarak yorumlanmıştır. İhvan liderlerinin yaptığı "hilafetin yeniden tesisinin gerçekçi bulunmadığı" açıklamaları da, dergide geç kalınmış bir tartışma olarak görülmektedir. İhvan'ın daha ılımlı bir yol izlediği, liderlerinin açıklamalarından ve halkın yaklaşımından anlaşılmaktadır.⁵⁷⁷

Haksöz dergisinde Kutub'un biyografisiyle ilgili birden fazla yazıya rastlamaktayız. Bu yazılardan birisinde Kutub'un etkilendiği isimlere, İslam'a yönelişine, ABD seyahatinin onun fikirlerinin oluşumundaki etkisine, İhvan'a katılma sürecine yer verilmiştir. Bu yazıda Kutub'un hayatı İslami yöneliş öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılarak ele alınmaktadır. Onun İhvan saflarına katılmasında en büyük etkenlerden birinin İhvan'ın Batı karşısında duran tek hareket olduğu ifade edilen ABD istihbarat raporunun bir İngiliz tarafından kendisine gösterilmesi olduğu ifade edilmiştir. Kutub'un, tutukluluk sürecinde Kur'ân merkezli çalışmalarının yanı sıra, İslami hareketin askeri güce sahip olması gerektiğini düşündüğü için hapisanede gizli bir örgüt kurduğunu, İslami hareketin askeri güce sahip olması gerektiğini

---

⁵⁷² "Mısır'da Baskı Politikası ve İhvan-ı Müslimin'in Durumu", *Haksöz* 56 (Kasım 1995), 26.

⁵⁷³ "İhvan'a Yeni Lider", *Haksöz* 59 (Şubat 1996), 22.

⁵⁷⁴ Örnek için bk. "Mısır İslami Hareketi'nin Dayanışması", *Haksöz* 48 (Mart 1995), 24.

⁵⁷⁵ "Müslüman Kardeşlerde Değişim Rüzgarları", *Haksöz* 111 (Haziran 2000), 62.

⁵⁷⁶ Bu bilgiler için bk. "Mısır'da İslamcıların Zamanı (*Haksöz* 244 (2011)", "Arap Devrimleri ve İslamcı Meydan Okuma (*Haksöz* 242, (2011)", "Mısır Devrimi ve İnsanın Olağanüstü Gücü (*Haksöz* 240 (2011)", "Mısır'da İslami Akımlar Güçleniyor (*Haksöz* 247 (2011)", "Seçim Sonrası Mısır'da Siyasal İslam Tartışmaları (*Haksöz* 252 (2012)", "Mısır'da Müslüman Kardeşleri Bekleyen Süreç (*Haksöz* 251 (2012)

⁵⁷⁷ Hamza Türkmen, "Ortadoğu İntifadası ve Toplumsal Dönüşümün Yeni Dili", *Haksöz* dergisi 240 (Mart 2011). Bu sayıdaki diğer yazılar için bk. Ortadoğu'da Korku Duvarları Aşılıyor; Mısır İntifadası ve Çıkarılacak İbretlik Dersler, Türkiye'de Müslümanlar Mısır İntifadasını Selamladı!

düşündüğü aktarılmıştır. Onun bu dönemde en fazla etkilendiği kişilerin de Mevdudi ve Muhammed Esed olduğu, verilen bilgiler arasındadır.⁵⁷⁸

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Seyyid Kutub, özellikle 1990'lı yıllardaki Türkiye'de birçok yönüyle ele alınmış, hakkında program ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu sempozyum bildirileri dergilerde yayınlanmış ve yorumlanmıştır. Buralarda söz alan konuşmacılar Kutub'un Türkiye'de Müslümanların Kur'an'la irtibatını sağladığı konusunda hemfikirdirler.⁵⁷⁹ Türkiye'de görüşlerini destekleyenler, görüşlerinin İslami düşünceye zarar verici olduğunu söyleyenler ve önce desteklerken sonra eleştirenler olmak üzere üç grubun bulunduğunu şeklinde kategorilere ayıranlar olmuştur. Kutub hakkında tüm bu konuşmalardan, onun sayesinde tağuti kavramının benimsendiği ve tek kaynak olarak Kur'ânî bakış açısının geliştiğini de rahatlıkla anlamaktayız.⁵⁸⁰ Dergide Seyyid Kutub'un demokrasiye bakışı da ele alınmıştır. Haksöz dergisi yazarı, Kutub'un hakimiyet fikrinden hareketle İbn Teymiyye'nin köktenci anlayışını canlandırmaya çalıştığını ifade ederek, demokrasi fikrini de tevhid temelinden baktığını anlatmaktadır.⁵⁸¹

Haksöz dergisinin yüzüncü sayısı münasebetiyle düzenlenen programda gündem maddelerini oluşturan konulardan biri de İslami dergicilik meselesidir. İslami yayıncılığın alanının genelde tercümelerle, özelde ise İhvan ve Cemaat-i İslami hareketlerinin katkısıyla dönüştüğü ifade edilmektedir. Onlar sayesinde geleneksel kelami tartışmalar ile temel dini bilgilerin öğretiminden sıyrılıp, İslam'ın sosyal, siyasi gibi bütüncül yapısının fark edildiği yeni bir yapıya geçildiği düşünülmektedir. Aynı programda *Haksöz* dergisi adına "Kur'ân Perspektifinde Kadın" konusunda açıklamalarda bulunan bir konuşmacı, İhvan ve Cemaati Müslim'inin kadın hakkında geleneksel görüşlere sahip olduğunu, yani teşkilatın bazı olumlu düşünceleri olsa da İslami harekette kadın örgütlenmesine ve kadının aktif bir unsur olarak hayatta yer almasına karşı olduğuna işaret etmiştir. Aynı yazar, *Haksöz* dergisinin, geleneksel anlayışının dışına çıkarak kadın erkek eşitliğine değinen yazılar kaleme almasını da takdir etmektedir.⁵⁸²

Haksöz dergisinde Kutub'un hayatı, eserleri, Kur'an üslubu, sünnet anlayışı, mücadele yöntemi, kelim-felsefe-tasavvuf, cihad,⁵⁸³ edebiyat⁵⁸⁴ vb. birçok hususta değerlendirme yapılmıştır. Özellikle Kur'ân nesli konusu üzerine Türkiye'de düzenlenen panelde ifade edilen "Kur'ân nesli platform oluşturma imkânı" düşüncesi bu konuya verilen önemi de göstermektedir. Dergide, Kutub ile özdeşleşmiş olarak görülen "Kur'ân Neslinin İnşası" süreci, İhvan ile Cemaati İslami'nin, Kutub'un takipçileri tarafından tam olarak anlaşılmadığı düşünülmektedir. Diriliş

⁵⁷⁸ Sefer Turan, "Şehid Seyyid Kutub'u Rahmetle Anıyoruz", *Haksöz* dergisi 65 (Ağustos 1996), 28-31.

⁵⁷⁹ "Seyyid Kutub'un Türkiye'deki Tevhidi Bilinçlenmeye Katkısı", *Haksöz* dergisi 78 (Eylül 1997), 55.

⁵⁸⁰ "Seyyid Kutub'un Türkiye'deki Tevhidi Bilinçlenmeye Katkısı", 1997, 57.

⁵⁸¹ Süleyman Arslantaş, "Seyyid Kutub'un Demokrasiye Bakış Açısı", *Haksöz* dergisi 70 (Ocak 1997), 40.

⁵⁸² "*Haksöz* ve İslami Dergicilik Değerlendirildi", *Haksöz* dergisi, 101 (Ağustos 1999), 50, 54.

⁵⁸³ Cihad ile ilgili değerlendirmeler derginin Mart 2007 tarihli 192.sayısında yer almaktadır.

⁵⁸⁴ Edebiyat ve Seyyid Kutub ilişkisine dair yazı Asım Öz tarafından "Kur'ani Bir Estetik Tasavvuru ve Seyyid Kutub" başlığıyla kaleme alınmıştır. Derginin Ağustos 2006 tarihli 185.sayısında yer almaktadır.

nesli, Asım'ın nesli gibi düşüncelerle ne derecede uyum içerisinde olduğu, ihya hareketlerinden bağımsız olup olmadığı hakkında bir çalışma yapılması önerilmektedir. Kutub'un, Kur'ân Nesli konusunda bazı tespitler yapmışsa da idamından dolayı bu konuda proje geliştirmediği düşünülmektedir.⁵⁸⁵

Batıya nazaran Türkiye'de Kutub'la ilgili yeterince çalışma yapılmamasına sebep olarak akademik camianın yapısı, siyaset ve Kutub'un görüşleri gösterilmektedir. Kutub'un hem edebiyatla ilgilendiği dönemlerinde hem de ideolojik dönemlerinde radikalizme kaydığı düşünülmektedir. İbrahim Sarmış'la, Kutub'un içtihat, felsefe/İslam felsefesi, tasavvuf, ekonomi, cahiliye görüşlerinin değerlendirildiği bir röportaj yayınlanmıştır. Buna göre Kutub'un, Kur'ân ve sünnet konusunda muhafazakâr bir çizgide bulunsa da, kültür alanında ihtiyaç olması halinde içtihat/reform yapılması düşüncesinde olduğu düşünülmektedir. Onun *İslam Düşüncesi* kitabında, İslam'ı anlatmada felsefe, tasavvuf ve kelamdan yararlanılamayacağını ifade etmesinin nedeninin, İslam kültürü alanında derinleşemeyip siyasal İslam'a yönelmesinden kaynaklanabileceği görüşündedir. Kutub'un, etkisinden kurtulmayı gerekli gördüğü "vahdet-i vücud" anlayışına dair kısa bilgiler de verilmektedir. Röportajda, "cahiliye fikri" hususunda, o dönemin düşünürlerinin bu ifadenin Kur'ân'da geçen cahiliye olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır. Sarmış buna şiddetle karşı çıkarak, iki dönem arasında bir farkın bulunmadığını, her iki dönemde de yönetim, toplumda bozulmuşluk ve hakimiyet anlayışında sapmalar meydana geldiğini örnekler vererek açıklamakta, böyle düşünenleri de Kur'an'ı özümseyemeyen kişiler olarak nitelendirmektedir. Kutub'un, vefat etmemesi halinde *Yoldaki İşaretler* ve *Fi Zilal'il-Kur'ân* tefsirindeki düşüncelerinin değişeceği, görüşlerini bizzat kendisinin abartılı bulacağı yönündeki değerlendirmeler ise yanlış olarak yorumlanmaktadır.⁵⁸⁶

Haksöz dergisinde, Kutub'a karşı yapılan diğer bazı eleştiriler de değerlendirilmiştir. Öncelikle bu eleştirilerin, kendi çıkarlarına ters düşen açıklamaları bulunduğu ya da sunduğu tevhidî yaşantıyı benimseyemeyenler tarafından dile getirildiği, bilgiden yoksun haksız eleştiriler olduğu yorumu yapılmıştır. Öncelikle Necip Fazıl'ın eleştirileri değerlendirilmiştir. Necip Fazıl'ın samimi bir Müslüman olduğu ifade edilse de İslami bilgi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını ve bu özelliklerinden dolayı cahil kişilerin onu Mevdudi, Kutub, Hamidullah ve Abduh hakkında olumsuz ifadelerle konuşturduğunu düşünmektedir.⁵⁸⁷

Tüm buraya kadar ifade ettiklerimizden de anlaşılacağı üzere *Haksöz* dergisinde özellikle İhvan meselesi söz konusu olduğunda, çizgisi farklı olan birçok yazarın yer almış olduğunu görmüş olduk. Bu durum, İslamcı yayıncılığın da önemli bir seviye kat ettiğinin bir göstergesidir. Objektiflik gittikçe artmıştır. Bunların önemli bir kısmının, İhvan çizgisinin Türkiye'de İslami

---

⁵⁸⁵ "Kur'an Neslinin İnşası", *Haksöz* dergisi 209 (Ağustos 2008), 24.

⁵⁸⁶ İbrahim Sarmış, "Seyyid Kutub'un Cahiliye Tanımı Mekke Dönemindeki Cahiliye Nitelemesiyle Örtüşür", *Haksöz* dergisi 223 (2009), 44-45.

⁵⁸⁷ Sarmış "Seyyid Kutub'un Cahiliye Tanımı Mekke Dönemindeki Cahiliye Nitelemesiyle Örtüşür",45.

uyanışa katkı sağladığını düşündüğünü görüyoruz. Fakat bazıları aynı görüşte değildir. Örneğin, Hizbu't-Tahrir çizgisinde olan Ercüment Özkan, böyle bir katkının olmadığı görüşündedir. İhvan'dan yapılan tercümelemler sayesinde Türkiye'de muhafazakâr-milliyetçi kimlikten kopmalar olduğunun, en fazla, *Haksöz* dergisiyle özdeşleşen Hamza Türkmen tarafından dile getirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tüm yazarlarda İhvan'ın ıslahatçı bir çizgide olduğu görüşü hakimdir. Bununla birlikte Benna'nın parlamenter sistem yorumları eleştiri almıştır. Yayın sürecine ve şartlarına uygun olarak dergide İhvan'a nazaran Seyyid Kutub'a daha çok yer verilmiş olması da ayrıca önemlidir.

2.3.3. *Umran* (1993-2016)

Araştırma-Kültür vakfının bir yayın organı olarak 1991 yılında *AKV Bülten*, 1993 yılından itibaren *Umran* ismiyle yayın yapan uzun soluklu İslamcı dergilerden birisidir. "İhya'dan İnşa'ya uzun soluklu yürüyüş!"⁵⁸⁸ olarak kendisini tanıtmıştır. İslami düşüncede orta yolu takip etmeyi tercih etmiş gözükmektedir.⁵⁸⁹

"Cemal el-Benna İhvan hareketini Değerlendiriyor"⁵⁹⁰ "Şiddet, Modernlik ve İslâm"⁵⁹¹, "İslam Düşüncesinin Serüveninde Seyyid Kutub"⁵⁹², "Şehid Seyyid Kutub ve Örnek Bir Kur'an Nesli"⁵⁹³, "Seyyid Kutub: Bir Şehidin Biyografisi"⁵⁹⁴, "Seyyid Kutub'un Şehadeti Münasebeti ile..."⁵⁹⁵, "Müslüman Kardeşler İçin Örnek Demokrasi Türkiye'dir"⁵⁹⁶, "İhvan ve Selefilğe Kayış Süreçleri"⁵⁹⁷, "Seyyid Kutub: Alim ve Şehid"⁵⁹⁸, "Seyyid Kutub'un Mesajı"⁵⁹⁹, "Hasan El-Benna İlk 'İslami Hareket'in Kurucusu"⁶⁰⁰, "Seyyid Kutub'un Mücadelesini Anlamak"⁶⁰¹, "Kimlikleri Ele Veren Turnusol: Mısır/İhvan"⁶⁰², "İhvan Artık Siyasal Bir Hayatın Realitesidir"⁶⁰³, "Değişen

---

⁵⁸⁸ İDP, "Umran", (Erişim 22 Aralık 2021), <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/399/Umran>.

⁵⁸⁹ Fethi Çiftçi, *İslamcı dergilerin AK Parti'ye bakışları: İktibas, Haksöz, Umran, Bilgi ve Düşünce dergileri (2001-2007)*, (Yüksek Lisans Tezi, Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2020), 72.

⁵⁹⁰ *Umran*, 73 (2000).

⁵⁹¹ *Umran*, 86 (2011).

⁵⁹² *Umran*, 132 (2005).

⁵⁹³ *Umran*, 132 (2005).

⁵⁹⁴ *Umran*, 132 (2005).

⁵⁹⁵ *Umran*, 144 (2006).

⁵⁹⁶ *Umran*, 203 (2011).

⁵⁹⁷ *Umran*, 197 (2011).

⁵⁹⁸ *Umran*, 204 (2011).

⁵⁹⁹ *Umran*, 204 (2011).

⁶⁰⁰ *Umran*, 226 (2013).

⁶⁰¹ *Umran*, 228 (2013).

⁶⁰² *Umran*, 229 (2013).

⁶⁰³ *Umran*, 224 (2013).

Mısır'da Müslüman Kardeşler: Tehditler ve İmkanlar"⁶⁰⁴, "Muhammed Kutub'u Kaybettik"⁶⁰⁵, "Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Yükselişi ve Çöküşü"⁶⁰⁶, "Seyyid Kutub'u Nasıl Anlamalı?"⁶⁰⁷, "Seyyid Kutub'u Anlamak"⁶⁰⁸, "Seyyid Kutub'un Fikirleri, Türkiye'ye İntikali ve Tartışmalar"⁶⁰⁹, "Yoldaki İşaretler 'den DAESH Menziline Varılır mı?"⁶¹⁰, "Aydın, Alim, Şeyh"⁶¹¹, "Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'un Siyasal Düşüncesinde Din ve Milliyetçilik"⁶¹², "Seyyid Kutub'un Kapitalizm Eleştirisi Üzerine "⁶¹³, "Şehadetinin 50. yılında Seyyid Kutub."⁶¹⁴ Görüldüğü üzere *Umran*; İhvan, Kutub ve Benna üzerine çok yoğun yazıların bulunduğu bir dergi olmuştur.

Umran dergisinde İhvan üzerine yapılan bir röportajda; İhvan'ın politikaları, Türkiye'ye etkisi, Seyyid Kutub ve Hasan el-Benna gibi konu ve şahıslarla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu röportaj, Asım Öz tarafından dönemin İslamcı yayıncılığın merkezinde bulunan Kazım Sağlam ile yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'de İhvan kaynaklı bir yapının neden oluşmadığı, Türkiye'ye intikal süreci, II. Meşrutiyet Dönemi'nde tartışılan İslamcılık ile karşılaştırılması, Reşid Rıza- el-Benna ilişkisi, İhvan ve Said Nursi bağlantısı gibi birçok konuya değinilmiştir.⁶¹⁵

Tercümelerin fazlalığına rağmen Türkiye'de, İhvan'a bağlı bir hareket oluşmaması birkaç nedene bağlanmaktadır. İfade edilen nedenlerden birisi, Türkiye ile Mısır'ın dinamiklerinin farklılığı ve Türkiye'nin çok sesli bir yapıya sahip olmasıdır. Türkiye'de tek bir İslami düşüncenin esas alınmayacağı, İhvan'dan ancak kendisi açısından faydalı görülen düşüncelerin alınacağı fakat tam anlamıyla bir benzerliğin söz konusu olamayacağı belirtilmektedir. Bu durum dergide şu şekilde ifade edilmektedir:

İhvan'ı sever, okur, belki de dünyada en çok sevdiği benimsediği İhvan düşüncesidir. Ama tam anlamıyla onun düşüncesi altına girmez. Faydalanır. Türkiye'de Seyyid Kutub da dahil olmak üzere İhvan düşünürlerinin ve düşüncesinin hepsini toptan kabul etme gibi bir anlayış oluşmamıştır.⁶¹⁶

İhvan düşüncesi Mısır'a dair örf, adet gibi yerel unsurlar da barındırmaktadır. Türkiye'nin ise bu noktada İhvan'ı bir açıdan yanlış yorumladığı ve algıladığı ifade edilmektedir.

---

⁶⁰⁴ *Umran*, 222 (2013).

⁶⁰⁵ *Umran*, 237 (2014).

⁶⁰⁶ *Umran*, 259 (2016).

⁶⁰⁷ *Umran*, 264 (2016).

⁶⁰⁸ *Umran*, 268 (2016).

⁶⁰⁹ *Umran*, 268 (2016).

⁶¹⁰ *Umran*, 268 (2016).

⁶¹¹ *Umran*, 257 (2016).

⁶¹² *Umran*, 268 (2016).

⁶¹³ *Umran*, 268 (2016).

⁶¹⁴ *Umran*, 268 (2016).

⁶¹⁵ Bu röportaj derginin 2012 tarihli 214.sayısında yer almaktadır.

⁶¹⁶ Asım Öz, "Kazım Sağlam ile Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine", *Umran* dergisi 214 (2012), 64.

...İhvan Mısır'ın kendi özel şartları dolayısıyla oluşmuş bir tarzı vardır. Bir de nasslardan gelen bir duruşa sahiptir. Nassları sahiplenmekle Mısır'ın şartlarından dolayı takınılan tavrı sahiplenmek aynı şey değildir. Türkiye'de böyle bir karıştırma yoluna girilme olduysa da artık Türkiye insanı bunun farkında vardı. İhvan'ın ümmet için faydalı olan, hayırlı olan tarafını rahatlıkla Türkiye insanı alıyor ama Mısır'a, Araplara ait örf, ırksal özellikleri ayıklıyor. Bu da hayırlı bir şeydir...⁶¹⁷

Dergide Mısır ve Suudi Arabistan'la yaşanan siyasi anlaşmazlıklar, Seyyid Kutub'un kitaplarının dünya çapında ün kazanmasına neden olan bir başka etmen olarak ifade edilmektedir. Hilal Yayınları, Fikir Yayınları ve *Diriliş* dergisinde İhvan'a ve Kutub'a ait kitapların reklamlarının yapılmasının da bu üne katkı sağladığı düşünülmektedir. Aynı zamanda yaşadığı dönüşüm sonucu MTTB'nin ve Erbakan'ın öncülüğünde "Millî Görüş" felsefesiyle kurulan siyasi partilerin kendilerine örnek olarak İhvan'ı seçmiş olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun Türkiye'de insanlara yeni seçenekler sunduğu düşünülmektedir:

Pek çok şeyi yeni baştan düşünmemize, tekrar gözden geçirmemize, naslara dönmemize, dini asli şekilde öğrenmemize ve yaşamamıza vesile oldu. En azından Millî görüş çizgisi için bu böyledir. Türkiye'nin ana İslami gövdesi olan Millî Görüş çizgisine bu tercümelerin böyle bir katkısı oldu. Özellikle *Fî Zılâli'l Kur'ân*'ın etkisi büyük ve kalıcı olmuştur.⁶¹⁸

İlgili yazıda, İhvan'ın görüşleri olarak kabul edilen düşüncelerin aslında II. Meşrutiyet'te daha derinlikli olarak tartışıldığı, buna rağmen Seyyid Kutub'un ve İhvan'ın neden bu kadar etkili olduğu meselesi de tartışılmaktadır. Bu soruya verilen cevapta, "İhvan'ı farklı kılan özelliklerinin, kendi çağındaki insanların dilinden konuşuyor olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. İhvan'ı hem diğer İslami hareketlerden hem de II. Meşrutiyet ortamından ayıran faktörün ise, İslam sayesinde insanlara bağımsızlık, özgürlük, kişilik kazandırmayı amaçlaması, meydan okumayı ve başkaldırmayı öğretmesi olduğu ifade edilmiştir. Dönemin insanlarına alışlagelmişin dışında "İslam ile kurtuluş mümkündür" tezini sunması sayesinde ilgi çekici bir harekete dönüştüğü düşünülmekte ve Osmanlı'dan kalan İslamcılık boşluğunun İhvan ile kapatıldığı ifade edilmektedir. Onu farklı kılan bir başka unsur ise Mısır'ın yerel bir hareketi olarak kalmaması, uluslararası sistemle hesaplaşma içine girmesi ve İslamlaştırma politikası izlemesi olduğu ifade edilmektedir.⁶¹⁹

Hasan el-Benna'nın, Efgâni, Abduh ve Reşid Rıza'dan farklı olarak halk tabanını harekete geçirip ıslahat, İslam birliği, eğitim, kadrolaşma fikirlerini pratize ederek uygulanabilir hale getirdiği düşünülmektedir. Seyyid Kutub'a karşı yöneltilen vahdet-i vücud ithamlarına ve neden sert bir tavra büründüğüne de farklı şekillerde açıklık getirilmektedir. Yazar, Batı'nın da

⁶¹⁷ Öz, "Kazım Sağlam ile Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine", 64.

⁶¹⁸ Öz, "Kazım Sağlam ile Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine", 65.

⁶¹⁹ Öz, "Kazım Sağlam ile Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine", 65-70.

Hitler benzetmesinden yola çıkarak onun hakkında yaratmış olduğu algının da etkisiyle Kutub'un yanlış yorumlandığını bizzat onun eserlerindeki ifadelerle açıklamaya çalışmıştır.⁶²⁰

Umran dergisinin uzun bir yayın döneminde sahip olması, konumuz özelinde Mısır'da yaşanan gelişmelerin de dergiye geniş bir şekilde yansımaya sebep olmuştur. Bu özelliğinden dolayı Mısır'da yaşanan Arap Baharı süreci, Arap Baharı'ndan sonra yaşananlar ve İhvan'ın bu süreçteki etkisi, dergide yer alan konulardandır. Arap Baharı sürecinde İhvan'ın olaylara doğrudan müdahil olmayarak, tepkisinin bireysel düzeyde kalması, dışarıdan lojistik destekle yetinmesi her ne kadar büyük çapta eleştirilere yol açmışsa da bu durum ilgili dergi tarafından makul karşılanmıştır. İslami hareketler ve Mısır siyasi tarihi içinde önemli bir paya sahip olan, aynı zamanda uzun yıllardan beri yasaklı dönem geçirmiş olarak tanıtılan İhvan'ın, olaylara karşı siyasi tavrını açıklamadan organize gücünü kullanması, onun sahip olduğu birikime ve elde ettiği tecrübeye bağlanmıştır.⁶²¹

Dergide özellikle son dönemlerde ıslah projeleriyle gündeme gelen ve kendi içinde genç kuşak-yaşlı kuşak çatışması yaşayan İhvan'ın siyasi temsilcisi konumunda olan Adalet ve Hürriyet Partisi'nin siyasi tecrübesi, demokrasi görüşleri, Batı ve İslam dünyasına yönelik atılacak adımları merak konusu olmuştur. Anayasa referandumu seçimleri, Mursi'nin meşruiyeti, onun yönetimine karşı tutumlar, İhvan içerisinde yaşanan parti bölünmeleri, ülkedeki liberal ve sol kanadın muhalefetleri, eski rejimin etkisi ve ordunun müdahaleleri, İhvan'ın geleceği açısından sorunlu bulunmuştur.⁶²²

İhvan'ın, yönetimde Adalet ve Hürriyet Partisi'yle söz sahibi olmaya başlaması, ülkede İslamcılarının oynayacağı etkin rol ve iktidar tecrübesi olarak ifade edilmiştir. Yönetimi elinde bulundurarak hem Mısır sorunlarına yönelik icraatları hem de muhalefeti yönlendirebilme gücü, sadece İhvan'ın değil İslami grupların geleceği ve iktidarla ilişkisinin ne olacağı hususu önemli bir soru olarak görülmektedir. Siyasette ve toplumda yaşanan dönüşüm neticesinde atılacak adımların sağlamlığı ve iyi düşünülmüş olması hem İhvan'ın geleceği açısından hem de sağlıklı ve gerilime yer vermeyen toplumsal inşa sürecinde önemli görülmüştür.⁶²³

İslami Hareketlerin Mısır İslamcılığında doğduğu düşünülen başka bir yazıda, İhvan olsun Selefi olsun İslamcılığın, bütün özellikleriyle yönetimde yeni bir dönem başlatacağı görüşü hakimdir. Burada Türkiye'ye dair de bir eleştiri getirilmiştir. Geçmişte farklı coğrafyalarda üretilen fikirlere, kitaplara, hareketlere karşı bir yapı geliştiren ve bunu aşan Türkiye'nin bugün bu özelliğini kaybetmiş olması, eleştiri konusu olarak ifade edilmektedir. Türkiye'nin Mısır Müslümanlarının geçirmiş oldukları süreçlerden yararlanması tavsiye edilerek buna,

---

⁶²⁰ Öz, "Kazım Sağlam ile Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine", 72.

⁶²¹ M. Hüseyin Mercan, "Değişen Mısır'da Müslüman Kardeşler: Tehditler ve İmkanlar", *Umran* dergisi 222 (2003),17.

⁶²² Mercan "Değişen Mısır'da Müslüman Kardeşler: Tehditler ve İmkanlar", 17, 19.

⁶²³ Mercan, "Değişen Mısır'da Müslüman Kardeşler: Tehditler ve İmkanlar"19.

Mısır'da selefi grupların siyasette ve fikriyatta geçirdikleri dönüşümün değerlendirilmesiyle başlanması gerektiği vurgulanmaktadır.⁶²⁴

Umran dergisi yazarı, Suriye ve Mısır İhvan'ına da değinerek, iki ülkenin dinamiklerinin farklı olmasına rağmen özünde aynı olduklarını düşündüğünü ifade etmiştir. Mısır'da ve Suriye'de İhvan'ın bir üyesi olmanın getirdiği sonuçlar ve ikisi arasındaki farklara da değinilmiştir. Batı'nın, İhvan'ın Mısır'da aldığı başarıyı Suriye'de almaması için büyük bir mücadele verdiği anlatılmaktadır.⁶²⁵

Türkiye'de Müslüman Kardeşlere yönelik algının değişip değişmediği hususunda da değerlendirmelerde bulunan yazar, konuya İhvan'ın pasifliği ve temkinli duruşu üzerinden yaklaşmaktadır. Fakat İhvan'ın, zamanı geldiğinde de yönetimi devirdiğinin de altını çizmektedir. Eleştiri yapılmadan önce İhvan'ın bu zamana gelene kadar yaşadığı ortamın özelliklerinin iyi değerlendirilerek hakkaniyetli bir eleştiri yapılması tavsiye edilmektedir.⁶²⁶

Derginin *Orta Doğu'da İslamcı Siyaset: Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda* adlı rapor çalışmasını yapan ekibiyle gerçekleştirilen röportajda, Müslüman Kardeşlerin Arap Baharı sürecinde geri planda kalması, onun yaşadığı tereddüt ve gerilim sürecine bağlanmıştır. Fakat bu durumun, korkaklıktan değil geçmişte yaşadığı baskı ortamının getirdiği endişe durumundan kaynaklandığı ifade edilmiştir. İhvan'ın da, Türkiye tecrübesinden, özellikle de Türkiye'nin bürokrasi-asker/ordu ile nasıl mücadele ettiği konusunda faydalanmak istedikleri, fakat Türkiye'yi rol model almadıkları belirtilmiştir. Bazı İslam ülkelerinin Türkiye'yi rol model aldığına yönelik algı da yanlış ve zarar verici bir tavır olarak yorumlanmıştır. Türkiye İslamcılığı içinde bazı grupların Müslüman Kardeşlere karşı mesafeli duruşunun da, onların bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Müslüman Kardeşleri sadece el-Benna ve Kutub düzlemi üzerinden değerlendirmemek gerektiği, aynı zamanda bu isimlerden sonra geçirdiği sürecin de göz önüne alınması tavsiye edilmektedir. Bu süre içerisinde kendilerinin Benna'nın kurmuş olduğu felsefeden ayrılmadıklarını düşünseler de, araştırmalar, iktidara sahip olmaları ve kucaklayıcı bir dil üretmeleri nedeniyle belli bir düzeyde değişim geçirdiklerini ifade etmektedir.⁶²⁷

Röportajda, Müslüman Kardeşlerin Kutub'u bugün nasıl algıladığı da sorulmuştur. İhvan içerisinde yaşanan genç ve ihtiyar kutuplaşmasının Kutub'a karşı bakışa da yansıdığı ifade edilmiştir. Onun gençler tarafından reddedilemeyecek bir kişi olduğu düşünülse de,

---

⁶²⁴ "Musa Üzer: 'Devrim Süreçlerinin İslamcılık Açısından Ufuk Açıcı Tartışmalara İmkân Vereceğine İnanıyorum'", *Umran* dergisi 222 (2013), 43.

⁶²⁵ "Musa Üzer: 'Devrim Süreçlerinin İslamcılık Açısından Ufuk Açıcı Tartışmalara İmkân Vereceğine İnanıyorum'", 44.

⁶²⁶ "Musa Üzer: 'Devrim Süreçlerinin İslamcılık Açısından Ufuk Açıcı Tartışmalara İmkân Vereceğine İnanıyorum'", 45.

⁶²⁷ "İhvan ve Nahda Ülkelerindeki Siyasal Hayatının Yakın Geleceğinde Belirleyici Olma Potansiyeline Sahiptirler", *Umran* dergisi 222 (2013), 54,55,57.

benimsenme noktasında aynı şeyin ifade edilemeyeceğini, geleneksel düşünceyi Kutub'dan ziyade el-Benna çizgisinde devam ettirdikleri ileri sürülmüştür.⁶²⁸

Umran dergisinde ayrıca İhvan ve Seyyid Kutub'a dair ciddi sayıda makale mevcuttur. Bölgeye ve harekete dair yazılar özellikle Arap Baharı süreciyle birlikte artmış, yabancı düşünürlerden çeviriler yapılmıştır. Burada Kutub, yirminci yüzyılda yetişmiş orijinal fikir adamlarından biri olarak ifade edilmiş⁶²⁹ ve onun, yaşadığı ortam ile dış etkilerden Mevdudi'ye nazaran daha az etkilendiği şeklinde bir yorum yapılmıştır. Kitaplarında "amel" ve dolayısıyla "cahili sistem" konusuna dair yaptığı vurguların, yaşadığı dönemin şartlarıyla uyumlu olduğu düşünülmekte ve bu konular hakkında detaylı bilgiler vermemesinin bir sonucu olarak farklı grupların oluştuğu ifade edilmektedir.⁶³⁰

Söz konusu makale, Kutub'un bilimsel olayları Kur'an ayetlerine yansıtma yöntemini yanlış bulmasını doğru bir düşünce olarak yorumlanmaktadır. Kutub'un hadislerle karşı seçici bir yöntemle yaklaştığı, sahih olarak görülen hadisleri kabul ettiği ifade edilmektedir.⁶³¹ Onun İslam Düşüncesine üç yönden katkı yaptığı düşünülmektedir. İlk olarak İslam'a bütünsel olarak bakılmasını sağlamıştır. İslam'ın modern zamanda inşasına dair öneriler getirmiştir. Son olarak da özgürlük, insan hakları, yoksulluk gibi dünyanın tamamının yaşadığı sorunlar karşısında İslam'ın bir değer / vicdan olabileceğini göstermiştir.⁶³² Seyyid Kutub'un isminin 11 Eylül saldırılarıyla tekrar hedeflerin odak noktası haline getirilmesi, eserlerinin terörün kaynakları olarak görülmesi eleştirilmektedir.⁶³³

Kutub'un eksik ve yanlış düşüncelerinin olduğu söz konusu yazarlar tarafından da ifade edilmiştir. Bunlardan birisi şudur: Kutub'un siyaset bilimine ve kavramlarına yeterince hâkim olmamasından dolayı geliştirmeye çalıştığı İslam merkezli bir özgürlük anlayışı eksik bulunmuştur. Bir başka eksik görülen alan düşüncelerinin pratik boyutunun, uygulanabilir bir alana ve programa sahip olmaması durumudur.⁶³⁴

Dergide, Hasan el-Benna'nın kardeşi Cemal el-Benna ile İhvan üzerine yapılan bir röportaj yayınlanmıştır. Burada onun İhvan'a neden katılmadığı anlatılmış ve hareketin durağanlaşma dönemine girdiğiyle ilgili düşünceleri paylaşılmıştır. Röportaj da, Hasan el-Benna'nın çağın ihtiyaçlarına uygun bir sistem geliştirmeye çalıştığı, kucaklayıcı bir program izleyerek hareketi genişlettiği, hayatının son dönemlerinde de Selefi çizgiden ayrılmaya başladığı, fakat şehit edilmesinden sonra ise İhvan'ın durağanlaşmaya başladığını ifade etmektedir. İhvan'ın

⁶²⁸ "İhvan ve Nahda Ülkelerindeki Siyasal Hayatının Yakın Geleceğinde Belirleyici Olma Potansiyeline Sahiptirler",56.

⁶²⁹ M. Kürşad Atalar, "Seyyid Kutub: 'Alim' ve 'Şehid'", *Umran* dergisi 204 (2011),34.

⁶³⁰ Atalar, "Seyyid Kutub: 'Alim' ve 'Şehid'",35.

⁶³¹ Atalar, "Seyyid Kutub: 'Alim' ve 'Şehid'", 37. Burada Muhammed Abduh'un Fil suresi tefsirinde "pişirilmiş taşlar" ifadesini (Diyabet meal) hastalık, mikrop anlamında kullanılması örnek olarak verilmiştir.

⁶³² İsmail Sağlam, "İslam Düşüncesinin Serüveninde Seyyid Kutub", *Umran* dergisi 132 (Ağustos 2005), 59.

⁶³³ Abdurrahman Emiroğlu, "Şehid Seyyid Kutub ve Örnek Bir Kur'an Nesli", *Umran* dergisi 132 (Ağustos 2005), 60.

⁶³⁴ Atalar, "Seyyid Kutub: 'Alim' ve 'Şehid'", 39.

demokratik ilkelerden yoksun, lidere tam itaat anlayışının hareket açısından büyük bir hata olduğu ve bugüne kadar yaşadıkları problemlerin de de bundan kaynaklandığı düşünülmektedir.⁶³⁵

Derginin son sayısı⁶³⁶ şehadetinin ellinci yılı nedeniyle Seyyid Kutub'a ayrılmış olup, eserleri, Türkiye'ye etkileri, Hasan el-Benna'nın fikirleri ve kullandığı kavramlar üzerine analizler yapılmıştır. Derginin giriş bölümünde "Umran" imzalı yazıda, Kutub'un eserlerinin, iddia edilenin aksine Müslümanlar arasında teröre bulaşmadan bir uyanış ve diriliş başlattığı ifade edilmiştir.

Kutub üzerinden en çok tartışılan kavramlardan birisi olan cihad kavramı da, dergi makalesinde ele alınan konulardan birisidir. Kutub'un cihad anlayışına yer verilmeden önce bir kavramsal analiz yapılmış, sonra da Kutub'un biyografisine yer verilmiştir. Seyyid Kutub'un cihad yorumunun asla DAES türü grupların oluşumuna dayanak oluşturmadığı, terör ve şiddeti de çağrıştırmadığı düşünülmektedir. Aksine onun cihad anlayışının, içerisinde İslam'ı tebliğ ve insan özgürlüğü başta olmak üzere fikri mücadelenin adı olarak yer aldığı görüşü hakimdir.⁶³⁷

Dergiye göre, Türkiye'de Seyyid Kutub okuması ve hayranlığı onun çok yönlü bir karaktere sahip olmasından, sömürgecilğe karşı tavizsiz duruşundan, İslam'ın evrensel anlayışının bugün yaşanan çağın diliyle anlatılmasından, din ve sosyal hayata birlikteliğine dair yeni yorumlar ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Fakat bu düşüncelere sahip çevrelerin yanı sıra Türkiye'de onun hayatına ve fikirlerine tam olarak vakıf olmadan Kutub hakkında açıklamalar yapılan çevreler olduğu da ifade edilmektedir. Kendisi hakkında "tekfir" benzeri yanlış kanaatler oluşması bu durumun bir sonucu olarak görülmektedir.⁶³⁸

Umran dergisinde Seyyid Kutub hakkında yapılan eleştirilerin oldukça makul bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Kutub'un "Rabbanilik" üzerine geliştirdiği tezlerin Hizbu't-Tahrir'den etkilenerek oluşturulduğu, Hizbu't-Tahrir'in de bu konuda Müslümanlara çok büyük zarar vererek, şekilsellik, dar bir zihinsel algılama ve en sonunda da tekfirciliğe vardığı ifade edilmektedir.⁶³⁹ Kutub'un kavramlarından biri olan "cahiliye" sistemi ise, insanı etkileyen bir biçimde kullanılması yönüyle övülürken, içeriğinin tam olarak belli olmaması ve kastedildiği amacın belirsizliği yönüyle de tenkit edilmiştir.⁶⁴⁰

Dergide, Türkiye'de tercümelerle başlayan ve ilgi odağına gelen Seyyid Kutub başta olmak üzere diğer İslami hareketler içerisindeki isimler hakkında zamanla reformist, komünist gibi olumsuz nitelermelerin oluşmasında muhafazakâr çevrelerin ve tasavvufi grupların önemli rolü

---

⁶³⁵ "Cemal El-Benna İhvan Hareketini Değerlendiriyor", *Umran* dergisi 73 (Eylül 2000), 88-90.

⁶³⁶ Bu sayı 268. Sayıdır.

⁶³⁷ Metin Önal Mengüşoğlu, "Yoldaki İşaretler'den DAES Menziline Varılır Mı?", *Umran* dergisi 268 (2016), 36.

⁶³⁸ Kazım Sağlam, "Seyyid Kutub'u Anlamak", *Umran* dergisi 268 (2016), 38.

⁶³⁹ Musa Üzer, "Seyyid Kutub'un Fikirleri, Türkiye'ye İntikali ve Tartışmalar", *Umran* dergisi 268 (2016), 44.

⁶⁴⁰ Üzer, "Seyyid Kutub'un Fikirleri, Türkiye'ye İntikali ve Tartışmalar" 47.

olduğu da düşünülmektedir. 1960'lı yıllarda sol içerikli kitapların ciddi bir boyuta ulaşması karşısında İslami hareket içerisindeki isimlerin kitaplarının tercüme edilmesinde MİT'in rolü olduğu düşüncesi ise yanlış bir bakış olarak görülmüştür.⁶⁴¹ Yine aynı yıllarda İslamiyet ve sosyal adalet tartışmaları içerisinde Roger Garaudy'nin Kutub'tan daha bilinir bir isim olması ve bu konularda Kutub'tan daha fazla referans olarak görülmesi o dönemde Kutub'un göz ardı edilen ve 'dışarıdan' görülen bir kişi olması nedenine bağlanmaktadır.⁶⁴²

Tüm buraya kadar ifade etmeye çalıştıklarımızdan da anlaşılacağı üzere *Umran* dergisinin daha önce yer alan dergilerin niteliklerinden daha farklı bir yapı arz etmiş olduğu aşikardır. Genelde İhvan'a, özelde de Seyyid Kutub'a karşı diğerlerine nazaran daha geniş bir bakış açısına sahip olduğu gözlenmektedir. *Büyük Doğu*'da olduğu gibi bir dışlama ya da *Hilal* dergisinde olduğu gibi bir savunma hali yoktur. Böyle bir durumdan ziyade İhvan'ın yapıcı eleştirilere tabi tutulduğu görülmektedir. Bu durumu, zaman içerisinde Türk düşünce hayatının kazanmış olduğu seviyeye alakalı olarak izah edebiliriz.

Son olarak, *Umran* dergisinin Seyyid Kutub'un tefsirinin Türkiye'de nasıl algılandığıyla ilgili aşağıdaki görüşlerine yer vererek bu kısmı bitiriyoruz.

Camilerde biliyorsunuz küçük bir kitaplık olur. Fatih Camii içerisinde sınırlı kitapların olduğu bölümde *Fî Zılâli'l- Kur'ân* tefsirinin on altı cildini görünce tarifi imkânsız bir sevince ve duyguya kapıldım şahsen. Bu sembol aynı zamanda Türkiye'nin değişim-dönüşüm sürecinde kaynak üssünün ne olduğunu göstermesi açısından manidardır.⁶⁴³

2.3.4. *Altınoluk* (1986-2016)

Erenköy cemaatinin tasavvuf ağırlıklı dergisidir. İlk sayısını 1986 yılında çıkaran dergi, geleneksel İslam çizgisinde bir yayın hayatı sürdürmüştür. Dergâh, yayın alanındaki faaliyetlerine Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun eserlerinin yayınlanması amacıyla kurulan *Erkam Yayınları* ile başlamıştır.⁶⁴⁴

Mahmut Sami Ramazanoğlu, İsmail Lütfi Çakan, Mehmet Ertuğrul Düздаğ, Mahmut Topbaş, Dr. Kâmil Yılmaz, Abdülaziz Bayındır, Doç. Dr. Suat Yıldırım, Ali Rıza Demircan, Hayrettin Karaman, Ahmet Taşgetiren (Ahmet Maraşlı)⁶⁴⁵, Ahmet Varol ve Sabahattin Zaim, dergide yer almış yazarlardır.

"İslam Dünyası", "Kur'an'dan Mefhumlar", "Tefsir", "Hadislerle Gerçekler", "Muhasebe (Ramazanoğlu)", "Gönül Erleri", "Fıkıh", "Bir Fatiha (önemli kişiler)", "Kültür-Sanat", "Sizin

⁶⁴¹ Üzer, "Seyyid Kutub'un Fikirleri, Türkiye'ye İntikali ve Tartışmalar"42.

⁶⁴² Üzer, "Seyyid Kutub'un Fikirleri, Türkiye'ye İntikali ve Tartışmalar"42.

⁶⁴³ Üzer, "Seyyid Kutub'un Fikirleri, Türkiye'ye İntikali ve Tartışmalar" 45.

⁶⁴⁴ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1990), 58.

⁶⁴⁵ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan-Türkiye'de İslami Oluşumlar*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1994), 58.

Fikriniz”, “Röportaj”, “Aydın Sohbeti”, “Yeni Çıkan kitaplar”, “İslam Dünyasını Aydınlatanlar”, “Dini Terimler”, “Aile”, “İslam’da Hayata Yansımalar”, “Osmanlıdan Şahsiyetler” ve “Sünnetten Ölçüler” başlıkları altında yazılar kaleme alınmıştır. Derginin kapak fotoğrafları, içerik hakkında bilgi vermekte ve dergi içerisinde yer alan yazıların ana fikrini oluşturmaktadır.⁶⁴⁶ Tasavvufi bir nitelik arz etse de gündemden de bağımsız kalmamaya çalışmaktadır.

Fatih Uğurlu’nun kaleme aldığı “İslami Mücadelede Dergiler” yazı dizisinin yedinci bölümünde, İslami yayıncılık üzerindeki Mısır-Pakistan etkisi ele alınmıştır. Bu etkinin mimarının *Hilal* dergisi ve Salih Özcan olduğu kanaatine varılmış ve ayrıca neden bu faaliyete girişildiği sorusuna da cevap verilmiştir. Salih Özcan’ın İmam Hatip okullarında okuyan öğrencilerin yeni ufuklara ihtiyacı olduğunu düşünmesi, onların yetişmeleri için malzeme sağladığını ifade etmesi, bu soruların cevaplarını oluşturmaktadır. Bu faaliyetlere başlamasında Dünya İslam Kongresi üyeliğinin etkisinin olması, bu üyelik vasıtasıyla önemli İslam düşünürleriyle tanışması, söz konusu yazara göre tercüme hareketlerinin başlangıcı olmuştur.⁶⁴⁷

Mısır, adı geçen *Altınoluk* dergisi makalesinde tebliğin can damarı olarak nitelendirilmekte ve büyük medeniyete ev sahipliği yapmış İslami ilimlerin merkezi bir ülke olarak tanıtılmaktadır.⁶⁴⁸ 1987 yılında 17. sayısını okuyucuyla buluşturan dergi “İslam Dünyası” bölümünde Mısır Müslümanlarına yer vermiştir. Hüsnü Mübarek’in, İslami hareketlerle mücadelesiyle ün yapmış General Hasan Ebu Başa’ya düzenlenen suikast hadisesi sonrası İslami hareketler üzerinde baskısını artırdığı, Cihad örgütü ağırlıklı olmak üzere tutuklamalar gerçekleştirdiği haber verilmiştir.⁶⁴⁹

Altınoluk dergisi, 1989 yılında 42. sayısında ise İslam ülkelerindeki yönetimleri incelemiş ve bu çerçevede Mısır’a da yer vermiştir. Nüfusunun çoğunluğunun Müslümanlardan oluşmasına rağmen yönetimin Batı yanlısı politikalar benimsediği ifade edilmiştir. Ülkede İslami hareketler içerisinde İhvan-ı Müslimin’in en ilgi gösterilen ve en faal cemaat olarak parlamento da bulunsa da, onlara yönelik uygulanan baskıların devam etmekte olduğu belirtilmiştir.⁶⁵⁰

Yine bu çerçevede İhvan’ın genel mürsitliği görevini yürüten Mustafa Meşhur ile bir röportaj yapılmıştır. İhvan’ın İslami düzen kurmak amacıyla çıktığı yolda, zamanla yöntem değiştirip siyaset yollarını kullanmaya başladığı kanısından hareketle bu yöntem değişikliklerinin sebepleri üzerinde durulmuştur. Mustafa Meşhur, İhvan’ın, başlarda İslam devleti ve hilafetinin kurulmasının gerekli olduğu görüşünde olduğunu ifade etmektedir. Bu sürece giden

---

⁶⁴⁶ Ahmet Taşgetiren, “Bir Tasavvuf Dergisinin Serencamı”, içinde “Bir Başka Hayata Karşı” 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler, c. Kültür, Medya, Yaşam (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 1/ 430.

⁶⁴⁷ Fatih Uğurlu, “İslami Mücadelede Dergiler 7”, *Altınoluk* 8 (01 Ekim 1986), 40.

⁶⁴⁸ Beytullah Demircioğlu, “Mısır’da Devlet Terörü”, *Altınoluk* 88 (Haziran 1993), 6.

⁶⁴⁹ “İslam Dünyası”, *Altınoluk* 17 (01 Temmuz 1987), 44.

⁶⁵⁰ M. Ahmet Varol, “İslam ülkelerinde İslam ve yönetimler”, *Altınoluk* 42 (Ağustos 1989), 21.

yolda da fert, aile, toplum ve hükümet şeklinde bir sıralamaya uygun İslamlaşmadan söz edilmektedir.⁶⁵¹

1991 yılına gelindiğinde, söz konusu dergide, Mısır'da İslami Hareketler üzerinde çok büyük bir baskı olduğu, İhvan'ın bu süreçte fiili eylemlerde bulunmadığı, tebliğ, eğitim çalışmalarına ağırlık verdiği ifade edilir.⁶⁵² Bu çerçevede İhvan'ın genel müşitliğinde bulunan Muhammed Hamid Ebu'n-Nasr ile de bir röportaj yapılmıştır. İhvan'ın yeni lideri Muhammed Hamid Ebu Nasr (1986) hakkında bilgiler verildikten sonra, yeni başkanın önceki ilkelerden sapmayacağı, aynı metodun takip edileceği açıklamalarına değinilmiştir.⁶⁵³ Ona sorulan soruların birinde, uzun yıllar faaliyette olan İhvan'ın niçin toplumda etkili bir sonuç elde edemediğiydi. Bu eleştiriyi, baskıya rağmen İhvan'ın sağlık, eğitim, ekonomi alanlarda faaliyetlerinin devam ettiği, 1987 seçimlerinde başarı kazandığı şeklinde cevaplandırmıştır.⁶⁵⁴

Altınoluk dergisinin 11. sayısında Seyyid Kutub'la ilgili bir sayfayı kaplayan ve merak uyandırıcı bir ifade yer almıştır:⁶⁵⁵ "Seyyid Kutub Geliyor!.." Bu ifadenin anlamı 12. sayıda kendisini göstermektedir. "Seyyid Kutub Düşüncesiyle Geldi" şeklinde ifade edilerek Kutub'un eserlerinden derlenen ve değişik alanlarda on konudan oluşan düşüncelerinin "Seyyid Kutub Külliyyatı" adıyla Hikmet Neşriyat tarafından basıldığı haber verilmekte, "on konu on kitap zor olanı başaran, aday olanlara" sloganıyla okuyucuya sunulmaktadır.

Derginin 39. sayısında Said Havva'nın vefatı münasebetiyle bir yazı kaleme alınmıştır. O, biyografisine yer verilen yazıda, hayatını ilme ve İslami mücadeleye adanmış bir şahsiyet olarak tanıtılırken, gençlik yıllarında sosyalizm, Suriyeli olmasından dolayı baasçılık, kavmiyetçilik ve İslam gibi fikir akımlarını incelediği, ümmetin kurtuluşunu İslam'da görerek elli iki yılında Müslüman Kardeşler cemaatine dahil olduğu anlatılmaktadır. Havva'nın, Suriye'deki Müslüman Kardeşler içinde önemli görevler üstlenerek, Müslümanların kurtuluşu için kendi şehrinde İslami hareketin güçlenmesi yolunda çalışmalar yürüttüğü ifade edilmektedir. Eserlerine de değinilen yazıda, bazı eserlerinin Türkçeye tercüme edildiği eklenmiştir.⁶⁵⁶ "Üstat" olarak görülen Said Havva'nın "muhteşem" olarak nitelenen *El-Esas Fi't-Tefsir* eserinin ilk cildinin abonelere ücretsiz olarak verileceği ilan edilmiştir.⁶⁵⁷

Filistin'de mücadele içinde olan İslami Direniş Hareketi'nin kurulmasının, İhvan'ı Müslim'inin askeri kamplarda Filistinli gençlere eğitim vermesi sonucu başladığı düşünülmektedir.⁶⁵⁸ Seyyid Kutub'un *Fi Zilal-il Kur'ân* tefsirinden "İbadet Üzerine", "İslam Nizamı-Faiz Nizamı",

---

⁶⁵¹ "Mustafa Meşhur ile Müslümanların Meseleleri Üzerine", *Altınoluk* 65 (Temmuz 1991), 38.

⁶⁵² "Mısır'da İslami Hareket", *Altınoluk* 67 (Eylül 1991), 34.

⁶⁵³ "İhvan'ın Yeni Başkanı", 7 (01 Eylül 1986), 36.

⁶⁵⁴ "İhvan-ı Müslimin Cemaati'nin Genel Müřidi Muhammed Hamid Ebu'n Nasr ile...", *Altınoluk* 67 (Eylül 1991), 35.

⁶⁵⁵ Derginin 1987 tarihli 11. Sayısında bulunmaktadır.

⁶⁵⁶ "İslam Dünyasını Aydınlatanlar", *Altınoluk* 39 (Mayıs 1989), 39.

⁶⁵⁷ Bahsedilen ilan derginin 1989 tarihli 41. Sayısında yer almaktadır.

⁶⁵⁸ Ahmet Varol, "Filistin'de İslami Direniş Grupları" *Altınoluk* 28 (1 Haziran 1988), 32.

“Cahiliyeden Korunma Titizliği” başlıklı yazıları alıntılanarak dergide yer verilmiştir. Muhammed Kutub’un *İslam’ın Etrafındaki Şüpheler* kitabı “her okuyanın takdirini kazanan ve yıllardır okunan eser” olarak tanıtılmaktadır.⁶⁵⁹

Altınoluk dergisinde, genelde İhvan’dan olsun ya da olmasın İslami bir düzen için radikal çözüm önerilerine ve radikal çizgi benimseyen isimlere yer verilmemektedir.⁶⁶⁰ Örneğin Mevdudi, Hasan el-Benna, Seyyid Kutub gibi kişilerin biyografisi dergide yer almamaktadır. İhvan’dan cemaat olarak bahseden dergi, İhvan’ın değerlendirmesini genellikle Mısır siyaseti üzerinden yapmaktadır. İhvan mensuplarından sadece Kutub’un basılan kitaplarının satış tanıtımları yapılmakta, bu kitapların içerikleri hakkında ise kanaat belirtilmemektedir. Kutub’un *Fi Zilal-i Kur’ân* tefsirine ait yazılar aynen aktarılmaktadır. Duygusal ve didaktik yönü ağır basan dergide İhvan özelinde derin analizler, ayrıntılı değerlendirmeler bulunmamaktadır. “Sizin Fikriniz” bölümünde, derginin dilinin ağır, herkese hitap etmeyen dini terimler içerdiği eleştirisi yapılarak, yabancı Müslüman yazarlara daha ağırlık verilmesi önerilmektedir. Daha önce ifade edilen İsmailağa cemaatinin İhvan içindeki şahsiyetlere karşı sahip olduğu bakışa, Erenköy Cemaatinin yayın organı olan *Altınoluk* dergisi sahip değildir. Dergi bu anlamda tarikat/cemaat alanında olumlu bakış açısı ile yaklaşmaktadır.

2.3.5. Yeni Zemin (1993-1994)

Yeni Zemin dergisi SSCB’nin dağılmasıyla birlikte dünya siyasetinde dengelerin değiştiği bir dönem sonrası yayın hayatına başlayan aylık kültür ve politika dergisidir. 1993-94 yılları arasında yayın hayatında kaldığı süre boyunca on sekiz sayısını okuyucuyla buluşturmuştur.

Osman Tunç’un yazı işleri müdürlüğü; Mehmet Metiner’in genel yayın yönetmenliğinde yayına başlayan dergide Ali Bulaç, Yalçın Akdoğan, Atasoy Müftüoğlu, İhsan Süreyya Sırma, Ümit Aktaş, Abdurrahman Dilipak, Sadık Albayrak, Rasim Özdenören, İhsan Işık, Kadir Canatan, Ergün Yıldırım ve Hayrettin Karaman gibi çeşitli alanlardan isimler yer almıştır.

Yeni Zemin dergisi cemaat desteğiyle yayın hayatına başlasa da önceki İslamcı dergilerden farklı bir konumda olmuştur. Sol ve liberal düşüncedeki isimlerin dergide yer alması ve ülke gündeminde dair sorunların farklı düşünürlerle tartışılması, derginin farklılığına işaret eden özelliklerindedir.⁶⁶¹ Derginin, bahsedilen kesimlerle diyalog halinde olması, amaçlarında belirtildiği gibi hem çoğulculuk hem de laik-sol kesimin din algısında meydana gelebilecek

⁶⁵⁹ Seyyid Kutub’tan alıntılan yazılar için lütfen bk. “İbadet Üzerine (*Altınoluk*, 12 (1987)”, “İslam Nizamı-Faiz Nizamı (*Altınoluk* 47 (1990)”, “Cahiliyeden Korunma Titizliği (*Altınoluk* 52 (1990)” başlıklı yazıları alıntılanarak dergide yer verilmiştir. Muhammed Kutub’un kitabının tanıtımı için lütfen bk. (*Altınoluk* 1 (1986)

⁶⁶⁰ Çakır, *Ayet ve Slogan-Türkiye’de İslami Oluşumlar*, 58.

⁶⁶¹ İbrahim Halil Ozan, “90’lı Yıllarda İslamcılarının Demokratik Zemin Arayışı ve *Yeni Zemin* Dergisi”, içinde *Bir Başka Hayata Karşı 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, ed. Lütfi Sunar, (İstanbul: İlem İlimi Etüdler Derneği, 2019), 91.

değişiklikle birlikte ortak bazı yargılarda birleşme arzusu olarak ifade edilmiştir.⁶⁶² Dergi, bir gruba bağlılıklarını reddetmeyen, bununla birlikte grup bağlarının asabiyete meydan vermediği bir yayın politikası takip edeceğini açıklamış, 'biz' ve 'öteki' ayrımı yapmadan çoğulcu bir anlayışla herkesle konuşarak ve tartışarak anlaşmanın mümkün olacağına inanmıştır. Derginin farklı bir tarz benimsemesi "Yeni Zemin Niçin Çıkıyor" başlıklı yazıdan da anlaşılmaktadır:

...*Yeni Zemin* yeniden düşünmenin kapısını aralamak için çıkıyor. Şimdiye değin konuştuğumuz tartıştığımız meselelere yeniden yaklaşmayı deneyecektir. Bu bağlamda özgürlükçü, çoğulcu ve hoşgörülü İslami bir bakış açısını esas alacaktır. Çünkü *Yeni Zemin* düşüncede tektipçiliğin, tekelliliğin ve fanatizmin çözümsüzlüğü çoğaltmaktan başka bir işe yaramadığına inanmaktadır. Bu yüzden *Yeni Zemin*, farklı ve yeni yaklaşımları, düşünce hayatımız için gerekli zenginlik olarak görmektedir. *Yeni Zemin*'in üslubu alicenap olacaktır; kırıcı ve hakaretimiz hiç olmayacaktır...⁶⁶³

Yeni Zemin dergisi her sayısında ayrı bir dosya konusu belirleyerek derginin ana gündem maddelerini bu konular etrafında şekillendirmiştir: "Dinin özgürleşme talebi", "Anayasa", "İslam Devleti", "Ekonomi", "Kadının Kimlik Arayışı", "Tarikatlar", "Laiklik", "Said Nursi", "Kemalizm". Bu özelliklerinin yanı sıra her sayıda "Ayın Konuğu/Söyleşisi" başlığıyla Recep Yazıcıoğlu, Mete Tuncay, Rasim Özdenören, Cengiz Çandar, Nilüfer Göle ve Nur Vergin gibi isimler davet edilerek belirlenen konu etrafında röportajlar yapılmıştır.⁶⁶⁴ Kapak dosyası, İç Politika, Dış Politika, Ayın Söyleşisi, Tartışma-Düşünce, Kültür-Sanat bölümleri mevcuttur.

İslami hareketler, dergide yazı başlığı ve kapak dosya konusu olarak yer almıştır. İslami hareketin ne olduğu, tanımı, hangi akımların bu ifade içerisinde yer alabileceği, Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki İslami hareketlerin karşılaştırılması ve İslami hareketlerin kendi içindeki farklılaşmalar, çeşitli düşünürler tarafından ele alınarak değerlendirilmiştir.⁶⁶⁵ İslami hareket genel bir tanım olarak ele alınmıştır. Bu tanımın içine hangi grupların girdiği ifade edilmeksizin İslami hareketlerin hayattan kopuk ve hayata dair çözüm üretemedikleri, idealist tutumlarının bir sonucu olarak gerçeklikten koptukları ve bir yaşam felsefesi haline gelemedikleri ifade edilmiştir. Peygamber dönemi vurgusunun biçimsel ve kategorik kalarak o dönemin ruhunun anlaşılmasından taviz verildiği düşünülmektedir.⁶⁶⁶

Tercüme yayınlar ve bu yayınların değerlendirilmesi, "Kültür-Magazin" bölümünde ele alınmıştır. Tercümelerin düşünce ufkunu genişlettiği, yazarlar için bir zenginlik kaynağı olduğu

---

⁶⁶² Ozan, "90'lı Yıllarda İslamcıların Demokratik Zemin Arayışı ve *Yeni Zemin* dergisi" 93.

⁶⁶³ "Yeni Zemin Niçin Çıkıyor", *Yeni Zemin* dergisi 1 (Ocak 1993), 2.

⁶⁶⁴ Bahsedilen kapak dosya yazılarına ulaşmak için lütfen bk. "Dinin özgürleşme talebi" (*Yeni Zemin* 2 (1993)), "Anayasa" (*Yeni Zemin* 4 (1993)), "İslam Devleti" (*Yeni Zemin* 5 (1993)), "Ekonomi" (*Yeni Zemin* 8 (1993)), "Kadının Kimlik Arayışı" (*Yeni Zemin* 7 (1993)), "Tarikatlar" (*Yeni Zemin* 12 (1993)), "Laiklik" (*Yeni Zemin* 13 (1994)) "Said Nursi" (*Yeni Zemin* 15 (1994)), "Kemalizm" (*Yeni Zemin* 16 (1994)).

⁶⁶⁵ Bu konu Derginin Kasım 1993 Tarihli 11.Sayısında bulunmaktadır.

⁶⁶⁶ Mehmet Metiner, "İslami Hareket ve Değişim", *Yeni Zemin* dergisi 1 (1993), 4.

ve 'sola' cevap için geliştirildiği düşünülmektedir. Tercüme eserlerin Türkiye'ye hızlı bir şekilde girmesinin nedeni olarak sadece İslami düşüncenin kendini tanıma endişesi değil, sol düşünceye karşı muhalefet oluşturulması ihtiyacının da etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, sol kesim gibi Müslümanlar da, sınıflaşan toplum, eşitlik, ve sömürü gibi mevcut problemleri kendi düşünce dünyaları üzerinden cevaplandırmak istemişlerdir. Bu durumun ilgi çektiği, taraftar topladığı ifade edilse de tercümelemlerde yapılan hataların ve yanlış tanımlamaların, bu eserlerin müelliflerinin yanlış anlaşılmasına sebep olduğu düşünülmektedir.⁶⁶⁷

Yeni Zemin dergisinde, ilk tercüme eserlerin yazarları olan Mevdudi, Seyyid Kutup, Hasan el-Benna gibi isimlerin halktan ziyade bilgi düzeyi yüksek kişilere hitap ettiği şeklinde bir değerlendirme de dikkat çekmektedir. Aynı zamanda cemaatlerin kapalı devre işlemesi de bu kişilerin bilinirliklerinin halk düzeyine inmesine engel olduğu ifade edilmektedir. Bu kişilerin ve eserlerinin halk tarafından bilinir hale gelmesi, Türkiye'de de kitleleri harekete geçirmede rol oynayan İran devrimi, Afgan Cihadı gibi belli başlı İslami hareketlerle oluştuğu düşünülmektedir.⁶⁶⁸

On dördüncü sayıda ifade edildiğine göre, Türkiye'de yaşanan dini kopukluk ve harf inkılabının yol açtığı kültürel kesinti, ilk dönemlerde tercüme eserlerdeki kavram ve söylemlerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda ise dini alanda yaşanan gelişmeler, özellikle de Müslüman ülkelerle kurulmaya başlanan irtibatlar, siyasi alanda Müslüman kamuoyunu ilgilendiren olaylara karşı artan bir duyarlılık meydana getirmiştir. Bu sayede dini yayıncılık faaliyetlerinin artması, okuma-yazma seviyesindeki yükseliş neticesinde tercüme eserler her kesim ve her yaşta insanın okuyabileceği kitaplar haline gelmiştir.⁶⁶⁹

Derginin ilk sayısında yer alan bir yazıda, 19 ve 20. yy'larda Müslümanların gündemini oluşturan kavramların başında "reformizm" in geldiği, bu kavramın Müslüman dünyası içerisinde, İslam'ın ilk dönemdeki yaşantısını atıfla "selefiyye" olarak okunduğu ifade edilmiştir. Bu kavramın, İslamcılığın ilk dönemdeki temsilcilerinden olan Efgâni ve Abduh tarafından kullanıldığını fakat birer beşer olmaları hasebiyle hata yapabileceklerini, bu yüzden de bunların kullanılması hususunda dikkatli olunması gerektiği belirtilmektedir. Bu ve takip edilen dönemlerde İslam aydınlarının sömürgeciliğe karşı yeni yöntemler ürettikleri ve bu durumun örneklerinin Mısır'da Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'da görüldüğü ifade edilmektedir. Bu kişilerin emperyalizme karşı canlarıyla mücadele verdikleri düşünülmektedir. Temsil ettikleri anlayışının çeşitli çevrelerce radikalizm olarak anlaşıldığı

---

⁶⁶⁷ Arslan, "Tercümelemler 'Sol'a' Cevap Olarak Gelişti", 76-77.

⁶⁶⁸ Seyyid Battal, "Tercümelemler, Düşünce Ufkunu Genişletti", 75.

⁶⁶⁹ Derginin bu sayısı (Sayı 14) tezimizin "İhvan-ı Müslimin Hareketinin Türkiye'de Tanınması" bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

ifade edilmiştir. İhvan'ın Mısır'a İslamı getirememesi sonucu "İhvan yanlıştır" algısının büyük bir hata olduğu düşünülmektedir.⁶⁷⁰

Söz konusu dergideki başka bir yazıda, İran devrimi ve Afgan cihadından hareketle Türkiye İslamcılığında en önemli dönüm noktası olarak 1980'li yıllar görülmekte, onlar sayesinde Müslümanların ilgisinin Türkiye dışına kaydığı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu dönemin radikal fikirler açısından zirve yaptığı bir dönem olarak görüldüğü de ifade edilmektedir. Bu anlamda Türkiye'deki gençleri etkileyen eserin Kutub'un *Yoldaki İşaretler* kitabı olduğu özellikle belirtilmektedir.⁶⁷¹

Genel olarak değerlendirildiğinde, *Yeni Zemin* dergisi, kısa süreli bir yayın hayatına sahip olsa da tercüme hareketlerine önem vermiş ve onlarla ilgili ayrı bir bölüm oluşturmuştur. Derginin İhvan algısını ayrıntılı olarak ancak bu bölümde görebilmekteyiz. İhvan'ın Türkiye'de bilinmeye başlanmasındaki temel faktörün, Mısır ile kurulan irtibatlar olduğu ifade edilmektedir. İhvan hakkında oldukça müspet değerlendirmeler yapılmıştır. Bu ilk dönemde İhvan'ın tüm toplum kesimleri tarafından algılanmadığı açıklanmaktadır. Derginin genel yapısı güncel olaylara yönelmek olmuşsa da İslam düşüncesine dair geniş yazı dizileri bulunmaktadır. Türkiye'de İslamcılığın olgunlaşmaya başladığı bir dönemde yayın hayatını devam ettirmesi, kendisine İhvan ve diğer bazı meselelere daha bilimsel bakma fırsatı vermiştir.

2.4. 1997'dan Günümüze Kadar Olan Dergiler

2.4.1. Özgün İrade (2004-2016)

Özgün İrade dergisi 2004-2006 yılları arasında 152 sayı çıkartarak yayın hayatındaki yerini almıştır. Kendisini yorum ve düşünce; ilmi, fikri, edebi dergisi olarak tanıtan İslamcı dergilerden birisidir. Derginin sahibi Davut Güler, editörlüğünü yapan isim ise Ramazan Kayan'dır.⁶⁷² M. Turan Kışlakçı, Abdulaziz Tantik, Mehmet Turgut, Kazım Sağlam, Rıdvan Kaya, Atasoy Müftüoğlu, Abdurrahman Arslan, Ahmet Emin Dağ, Vahdettin Işık, İhsan Eliaçık, M. Beşir Eryarsoy da yazılarıyla dergide bulunan isimlerdendir.

Bu yıllarda ılımlı İslam, yeni İslamcılık, İslamcılıkta ve din anlayışlarında reform konuları gündemdedir. İkinci dönem İslamcılığın özelliği olan ve yine bu dönemde İhvan'da görülen İslam devleti kurma ideolojisinin ve anlayışının artık yeni İslamcılıkta görülmemesi gerektiği

⁶⁷⁰ İhsan Süreyya Sırma, "Yeni Dünya Düzeni ve Fundamantalizm", *Yeni Zemin* 1 (Ocak 1993), 72-74

⁶⁷¹ Ümit Aktaş, "Türk Siyasetinde İslam", *Yeni Zemin* 1 (Ocak 1993), 86-88

⁶⁷² İDP, "Özgün İrade", (Erişim 22 Aralık 2021), <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/608/ozgun-irade>.

ortaya koyulmaktadır. Bu dönemde yeni İslamcılık tanımı olarak İslam devleti kurma ideolojileri yerine adalet devleti, eşitlik, ehliyet anlayışlarına dönüştüğü anlaşılmaktadır.⁶⁷³

Özgün İrade dergisinde İhvan meselesi söz konusu olduğunda, Türkiye'deki İslamcılıkta ve Millî Görüş içerisinde İhvan etkisi bulunduğu rahatlıkla ifade edilmektedir. Dergideki bir yazıya göre hem toplum hem de İslami hareketler bazında bu böyledir. Özellikle Seyyid Kutub bu etkileşim içerisinde baş aktör olmuştur. Bunun yanı sıra Müslüman kadınlar arasında da İhvan ekolü içinde Zeyneb Gazali'nin ayrı bir yeri olduğu düşünülmektedir.⁶⁷⁴

Dergide, Seyyid Kutub'un ölüm yıldönümünün çok az kişi tarafından hatırlanacağı serzenişi dikkat çekmektedir. Bu sebeple dergi, Kutub'u anmak için Mısırlı bir yazar konuk ederek bu amacını gerçekleştirmek istemektedir. Derginin içinde bulunan bu yazıda modern İslam tarihi içinde hakkında en fazla tartışma olan kişinin Kutub olduğu düşünülmektedir. Hasan el-Benna'nın öldürülmesine Batı'da duyulan sevinç üzerine Kutub'un Müslüman Kardeşler grubuna katıldığı düşünülmektedir. Daha öncesinde Müslüman Kardeşlerin üst kademelerinde bir alim, edip ve mütefekkir olarak görev aldığı ifade edilmiştir. Seyyid Kutub önderliğinde Mısır'da gizli bir örgüt kurulduğu ve bu durumun Müslüman Kardeşler lideri Hasan Hudeybi'nin bilgisi dahilinde olduğu düşünülmektedir. Fakat kurulan bu gizli örgütün, şarkıcı Ümmü Gülsüm'ü öldüreceği, rejimi devireceği şeklindeki iddiaları da reddedilmektedir.⁶⁷⁵

Teşkilat olarak nitelendirilen ve el-Benna'nın altı arkadaşıyla birlikte kurduğu İhvan'ın itici gücünün Osmanlı Devleti'nin yıkılışı olduğu, İhvan'ın ümmetin siyasi gücüne yeniden kavuşması amacıyla yola çıktığı ve etkisinin de, İslami hareketlerin dayandığı köken olması açısından oldukça büyük olduğu düşünülmektedir. Kutub ve Mevdudi gibi isimler, İslami hareket içerisinde siyasal yöntemi ve siyasal bakış açısını öne çıkarmışlardır. Müslümanın zihin dünyasına getirdiği bu yeni durumun tartışılması gerektiği de ifade edilmektedir.⁶⁷⁶

Özgün İrade dergisinde ifade edildiğine göre İhvan teşkilatı 1928 yılında kurulduğunda yayınladığı bildiriye, Osmanlı'ya göndermede bulunarak, ümmetin başsız kaldığını, bu yüzden tekrar bir isim etrafında birleşmesi gerektiğini vurgulaması, İslamcılığın artık yeni bir döneme geçtiğini işaret etmektedir. Bu durum yazıda, 19. yy. İslamcılığının "devleti kurtarma" fikrinden 20. yy. gelindiğinde "İslam devleti kurmak" fikrine dönüşmesi olarak ifade edilmiştir. İhvan, bu noktadan hareket ettiği ve temel tezlerini devlet kurma fikri üzerine inşa ettiği için kısa sayılabilecek bir süre içerisinde siyasal İslam alanında ana damarı oluşturduğu şeklinde tanımlanmaktadır. Kendinden sonra gelen Sünni kökenli İslamcı hareketler de bu damardan beslenerek İslam devleti hedefine ulaşma arzusu taşımaya başladıkları ifade edilmektedir. Bu

⁶⁷³ İhsan Eliaçık, İslamcılık Öldü Mü İssiz Acun Kaldı Mı, *Özgün İrade* 3 (Temmuz 2004), 70-71

⁶⁷⁴ Ferhat Özbadem, "Bugünün ve Yarının Türkiye'sinin Şekillenmesinde Etkili Olan Öncü Şahsiyetler" *Özgün İrade* 105 (Ocak 2013), 47.

⁶⁷⁵ Muhammed Abdulkudus, çev. Halil Çelik, "Şehid Seyyid Kutub Mısır'ın Trajedisi", *Özgün İrade* 5 (Temmuz 2004), 9-10. Ayrıca bk. Firavun'un Hakkı", Hilal dergisi 6/66 (Ocak 1967), 2.

⁶⁷⁶ Abduaziz Tantik, "Müslümanların Kimlik Oluşumunda Siyasal İslam'ın Etkisi", *Özgün İrade* 30 (Ekim 2006), 44-45.

hareket, bir an önce kaybedilmiş olan kazanımları tekrar elde etme açısından “acilci” bir hareket olarak tanımlanmakta ve bu sebeple de sağlam bir felsefi alt yapılarının ve teorilerinin olmadığı düşünülmektedir.⁶⁷⁷

Derginin 2007 yılındaki 41. Sayısında, “Zeynep Gazali Misyonu/Mücadelesi” başlığı altında onun biyografisine yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Zeynep Gazali’nin 1938 yılında Hasan el-Benna ile tanışıp Müslüman Kardeşler teşkilatına katılmasıyla kadınlar arasında İslami bilinçlenmenin artmasına katkı sağladığı, Müslüman kadının problemlerini ele aldığı ve çağın sorunlarını incelediği *Müslüman Hanımlar* adlı bir dergi çıkardığı ifade edilmekte, bu sebeple de çağın Rabiâtü’l-Adeviye’si olarak görülmektedir. Şayet çağın Gandhi ve Mandela’sıyla karşılaştırılması gereken biri varsa onun da Zeynep Gazali olduğu iddia edilmiştir. Yazarı olduğu *Zindan Hatıraları* isimli kitabı da tanıtılmış ve onun Müslüman kadının duruşunu yansıttığı ifade edilmiştir. Mısır’da ve Mısır dışında birçok ülkede tebliğ ve irşat faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmiştir. Türkiye’deki Müslümanların ise uygulanan siyasi baskılar nedeniyle İhvan’ı yakından takip edemediklerinden yakınılmaktadır. 1970’li yılların “aklı başında” olarak nitelendirilen birtakım Müslümanları sayesinde diğer Müslümanlardan da haberdar olduğu, 1980’lerden itibaren ise bilgilenmenin yoğunlaştığı ve birçok aydın-düşünür-entelektüel kişinin fark edilmeye başlandığı ifade edilmektedir.⁶⁷⁸

Özgün İrade dergisinde yer alan bu bilgilerin dışında İhvan’la bağlantılı diğer bazı başlıkları da görüyoruz. Bunlar arasında “Mısır’da Yaşanılan Gelişmeler”, “Arap Baharı Sürecinde Mısır Siyaseti” ve “İhvan’ın Konumu” gibi dosya konuları da vardır. Burada İhvan’ın en örgütlü yapı olarak katıldığı eylemin, Arap Baharı sürecinde Hüsnü Mübarek’in devrilmesinde öncülük etmesini göstermektedir. İhvan’ın bu süreçte artık uluslararası alanda yetki gücünün oluştuğu fakat Mısır’da darbeye birlikte Bahar’ın kısa süre sonra kışa döndüğü ifade edilmektedir. Arap Baharı sürecinin Arap toplumunun kendini ifade etmesine olanak sağladığı da yazıda yer alan görüşlerden birisidir. Mısır’da ordudan sonra en örgütlü ve siyasal gücü elinde bulunduran İhvan, kendi kuruluşu açısından bazı yenilikler ve dönüşümler de yaşamıştır. Kişisel liderlik yerine, kurumsal bir liderlikte hareket etmeyi tercih etmiştir. İhvan, darbeye iktidardan uzaklaşmış olsa da hareket boyutunda faaliyet göstermeye devam etmektedir. İhvan’ın iktidara yürüyüş süreci boyunca neden hazırlık aşamasını tamamlamadığı, neden geniş bir uzlaşmacı taban oluşturamadığı sorulması gereken sorular olarak düşünülmektedir.⁶⁷⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi, Arap Baharı süreci ve Mısır, Muhammed Mursi’nin Cumhurbaşkanlığı, devrim ve ardından yaşanan darbeye Mısır siyasetinde yaşanan süreç, dergilerde tartışılan ve yer alan konuların başında yer almaktadır. Zaten bu meseleler dönemin İslam dünyasının en dikkat çekici olaylarından. Mısır’da yaşanan darbenin ve

---

⁶⁷⁷ İhsan Eliaçık, “M. Akif’ten Günümüze Türkiye’de İslamcılık”, *Özgün İrade* 30 (Ağustos 2006), 50.

⁶⁷⁸ Mehmet Yolcu, “Zeynep Gazali Misyonu/Mücadelesi (1917-2005)”, *Özgün İrade*, 41 (Eylül 2007), 16-19.

⁶⁷⁹ Cüneyt Toraman, “Mısır: Müslüman Kardeşler Oyunun Kurallarını Biliyor mu?”, *Özgün İrade*, 112 (Ağustos 2013), 19-23.

Cumhurbaşkanı Mursi'nin görevden uzaklaştırılmasına verilen tepkinin sadece dostluklar ve siyasi yakınlıklardan kaynaklanmadığı da ifade edilmektedir. Mursi'ye sahip çıkılmasının bir başka nedeninin de, onun "Firavunlardan" itibaren Mısır'da seçilmiş ilk lider olmasından kaynaklandığı görüşü vardır.⁶⁸⁰ Cemal Abdülnasır ve Sisi benzetmesi yapılarak, Müslüman Kardeşler üyelerinin bu kişilerin emellerine ortak olmadıkları için öldürüldükleri ifade edilmektedir. Müslüman Kardeşlere zulmeden Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek'in firavun benzetmesi bu dergide de yer almaktadır.⁶⁸¹

Özgün İrade dergisi 2000'li yıllara şahitlik etmiş bir dergidir. Bu dönemin dergi özellikleri, önceki dergilerden farklılık göstermektedir. Dergi yazarları arasında ortak temaların ve bir görüş birliğinin olmadığı göze çarpmaktadır. Bu sebeple her yazar kendi görüşü doğrultusunda daha özgür yazılar kaleme almıştır. Dergide İhvan ve İhvan içerisindeki kişiler için de şahsi görüşler ifade edilmiştir. Arap Baharı sürecine tanıklık ettiğinden dolayı bu süreçte Mısır ve İhvan ön plana çıkarılmıştır. Genel olarak olumlu değerlendirmeler yapılmıştır. Dikkat çeken en önemi yön ise, Mısır halkının asıl temsilcisi olan İhvan'ın gayri meşru bir yolla engellendiği hususudur.

2.4.2. Bilgi ve Düşünce (2002-2003)

Yalçın Akdoğan, Davud Dursun, Ali Bulaç, İhsan Eliaçık, Adnan Arslan, Necdet Subaşı, Mustafa Öztürk, Ramazan Kayan, Ahmet Harputlu, Cihan Aktaş gibi akademisyen, siyasetçi, düşünür, yazar birçok ismi bünyesinde toplamış bir dergidir. Dergide yer alan makaleler entelektüel seviyesi yüksek, bilimsel, öğretici bir yapıda okuyucuya sunulurken, okuyucunun da yazılar hakkında belli bir anlayışa ve uzmanlık seviyesine sahip olması beklenmektedir.

1990'ların sonu ve 2000'lerin başlangıcı olan yıllar, soğuk savaşın sona erdiği, 11 Eylül olaylarının yaşandığı, Afganistan'ın işgal edilmeye başlandığı dönemlerdir. Bu sebeple dergi iki binli yılların getirdiği iç ve dış siyasi rüzgârlardan etkilenmiştir. Bundan dolayı AK Parti, liberalizm, insan hakları, kadın modernleşmesi, küreselleşme, siyasal İslam, İslamcılık, demokrat Müslüman, postmodernizm, medeniyet, Türkiye ve AB süreci gibi konulara dair pek çok yazıya yer verilmiştir. Bu konuların yanı sıra kitap tanıtım raporları, sosyal bilime dair makaleler, sivil toplum, felsefe terminolojileri ve din sosyoloji alanına yönelik yazılar da dergide yer almaktadır.

İhvan-ı Müslimin, Kutub ve Benna, dergide ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmamakta ve bu çerçevede siyasal İslam, çağdaş İslam Düşüncesi, İslam siyaset düşüncesi gibi konular dikkat çekmektedir.

⁶⁸⁰ "Anadolu Buluşmaları", *Özgün İrade* 113 (Eylül 2013), 11.

⁶⁸¹ Fatma Yazıcı Turan, "Hz.Musa, İsrailoğulları ve Firavun(lar) Şehri: Mısır", *Özgün İrade* 113 (Eylül 2013), 49.

Bilgi ve Düşünce dergisinde İslam siyaset düşüncesine dair üç evrilmeden bahsedilmektedir. Buna göre birinci evre C. Afgani, M. Abduh, A. Cevdet Paşa, S. Halim Paşa, M. A. Ersoy, M. İkbâl, E. H. Yazır, İ. İ. Hakkı gibi isimlerin Osmanlı'nın çöküş yıllarına denk gelen 19. ve 20. yy'larda "devletin kurtarılması, taklit, içtihat, ıslahat, yenilik, direniş, akıl" etrafında şekillenen fikirlerinden oluşmuştur. "Devlet katında" oluşmuş bu fikirler H. Benna, S. Kutub, Mevdudi, Humeyni ve Şeriati etrafında şekillenen ikinci evrede ise amatör bir ruhla muhalefet katına inmiştir. Yaşanan yenilginin hazmedilememesinin verdiği gurur ve eski özlem dolu günlere dönülmek istenmesinden dolayı "acil devrim" isteği bu evrenin temel özelliğini oluşturmuştur. Üçüncü evrenin isimleri olan Fazlurrahman, Turabi, Gannuşi, Hasan Hanefi ve Cabiri; artık devlet kurmak isteğini değil, devletin ne olduğu gerçeği üzerinden insanlığın birliği, adalet ve hukuk, özgürlük, diyalog, insan hakları fikir tartışmalarını ve sorgulamalarını yapmışlardır.⁶⁸²

Siyasal İslam üzerine kaleme alınan makalede ise, Siyasal İslam kavramının oluşma sebeplerine ve versiyonlarına değinilmiştir. İran devrimci, Suriye İhvan'ı ve Ürdün Hizbu't-Tahrir darbeci; Cezayir Selamet cephesi ve Türkiye'de RP demokratik; Mısır ve Ürdün İhvan'ı ise uzlaşmacı yönleriyle Siyasal İslam versiyonlarını oluşturmuş, 20. yy. içerisinde de bu hareketler ekonomi, kültürel, siyasi hayatta örgütlenmiştir.⁶⁸³

Siyasal İslam Düşüncesinin seyri hakkında yer alan başka bir makalede, Türkiye'de kesintiye uğrayan İslamcılık fikrinin Arap dünyasında kesintiye uğramadığı, bunun sonucunda 1929 yılında Hasan el-Benna'nın Müslüman Kardeşleri kurarak bölgede bu görevi üstlendiği ifade edilmektedir. İlerleyen yıllarda yaşanan İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş'ın başlaması ve Arap İsrail savaşları, kutuplaştırıcı bir ortam hazırlayarak İslami hareketleri radikalize etmiştir. Bu noktada yazar, Seyyid Kutub ve Mevdudi'nin, hakimiyet ve tevhid gibi fikirleriyle büyük kitleleri etkisi altına alarak onları ödünç kavramlarla düşünmekten vazgeçirdiğini, aynı zamanda İslami hareketlerin uzlaşmaz özelliğini de oluşturduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin insanı sağ veya sol fikir tercihinde bırakmadığı, hem din hem devlet şeklinde bir düşünceyi zihinlerde inşa ederek özgüven duygusunu oluşturduğu düşünülmektedir.⁶⁸⁴

Sonuç olarak *Özgün İrade* dergisinin, 1950'li yıllardan itibaren görülen klasik İslamcı dergi kalıplarının dışına çıkmış olduğu görülmektedir. İbadet, ilmihal, öncü şahsiyetler, biyografi gibi konulardan, eleştiri dozu yüksek, akademik düzeyde, analiz ve değerlendirmeye tabi tutulan yazılara evrilme söz konusudur. Yine 1950'li ve 60'lı yıllarda Müslümanların gündemini oluşturan ve ayrıntılı olarak ele alınan konular, bu dergide sadece neden sonuç bağlamında, yazıların giriş bölümünde yer alarak ancak ufak bir alanı kapsamıştır. İhvan-ı Müslimin hareketi de İslam dünyasında meydana gelen diğer oluşumlarla birlikte Müslümanların yaşadığı değişimin bir parçası olarak görülmüştür.

⁶⁸² "Yirminci Yüzyıl İslam Siyaset Düşüncesinde Üç Evrilme", *Bilgi ve Düşünce*, 1 (Ekim 2002), 39.

⁶⁸³ Yalçın Akdoğan, "Siyasal İslam'dan, Muhafazakâr Demokratiğe...", *Bilgi ve Düşünce* 3 (2002), 20.

⁶⁸⁴ Kadir Canatan, "Çağdaş Siyasal İslam Düşüncesinin Gelişim Seyri", *Bilgi ve Düşünce*, 3 (2002), 34.

SONUÇ

Türkiye’de İslamcı dergiler literatürü İkinci Meşrutiyet dönemine dayanmaktadır. İslamcılık düşüncesi *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad* dergisiyle fikri boyutta ifade edilme imkânı bulmuştur. İsmi geçen dergilerin, İslamcılık hareketinin kurucusu olarak görülen Cemalettin Efgâni ve öğrencisi Muhammed Abduh’un yayın hayatına kazandırdıkları *Urvetü’l Vüskâ* dergisinden etkilendiği düşünülmektedir. *Sırat-ı Müstakim* dergisi, aynı zamanda Türkiye’de İslamcı dergicilik faaliyetlerinin miladı olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti’nin fiili ve hukuki resmîyetinin sona ermesi ve yeni kurulan devlet nezdinde Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte hayata geçirilen birtakım reformlar sebebiyle İslamcılık fikri, İslami literatür, İslami yayıncılık ve din eğitimi alanlarında kesintiler meydana gelmesine sebep olmuştur. CHP’nin meşhur 7. Kurultay tarihi olan ve dinin sosyal ve kamusal alanlarda kısmi de olsa temsil edilmesine yönelik kararların alındığı 1947 yılına kadar bu alanlarda dinin ifade imkânı sekteye uğramıştır. Takvimler 1940’lı yılların ikinci yarısını gösterdiğinde İslami dergi alanında yeni gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Nurettin Topçu’nun *Hareket* dergisi, Necip Fazıl’ın *Büyük Doğu*’su ve Eşref Edip’in çıkarttığı *Sebilürreşad*, bu alanda yeni bir ses ve eşik olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1920’li, 30’lu ve 40’lı yıllarda din sahasında bu tür olumsuz gelişmeler yaşanırken bir başka bölgede de İslami Hareket tomurcukları yeşermeye başlamıştır. Mısır’da 1928 yılında Hasan el-Benna önderliğinde sömürgeciliğe karşı gösterilen tavır başta olmak üzere ahlaki endişe ve hassasiyetlerle kurulan ve sonrasında İslamı okuma ve anlama görüşüyle paralellik göstererek siyasi söylemlere yönelen İhvan-ı Müslimin hareketi kurulmuştur. Bu hareket içerisinde İslam merkezli devlet, yönetim, iktisat, sosyal hayat ve ahlaki yaşam tezleriyle kitleleri etkileyen kurucu Hasan el-Benna başta olmak üzere Seyyid Kutub, Abdulkadir Udeh, Mustafa Meşhur, Said Havva ve Zeynep Gazali gibi isimler ön plana çıkmışlardır. 40 ‘lı yıllarda Mısır’da büyük bir İslami Hareket noktasına gelen İhvan bünyesinde birçok şehir ve ülkede şubeleri açılmıştır. Fakat İhvan’ın Mısır siyaseti içinde tutunma gücü aynı başarıyı sağlayamamıştır. Başbakan Nukrasi Paşa’ya yönelik suikasttan ve Mısır devlet Başkanı Cemal Abdülnasır’a yönelik başarısız suikast girişiminden sorumlu tutulan İhvan, yasaklı bir döneme girmiştir. Kurucu Hasan el-Benna bir suikast sonucu, Seyyid Kutub ise idam edilerek öldürülmüştür. İhvan’ın durumu Mısır devlet başkanları Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerinde de inişli çıkışlı bir süreç geçirmiş, parlak bir duruma kavuşamamıştır. 2011 Arap Baharı rüzgârları Mısır’da da esmiş, Hüsnü Mübarek yönetimi devrilerek İhvan’ın siyasi kolu olarak görülen Özgürlük ve Adalet Partisi, Muhammed Mursi önderliğinde seçimleri kazanarak siyasi bir başarı ele etmiştir. Fakat bu durum 2013 darbesiyle kısa sürerek yeniden İhvan mensuplarına baskı ve hapis yolunun açılmasına neden olmuştur.

Türkiye’de 1950’li yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ve ardından 1961 anayasasının verdiği özgürlük ortamı İslami dergi faaliyetlerine yeni bir soluk getirmiş ve eskiye dönüş kapılarını kapatmıştır. Zaman zaman kesintiler yaşansa da, dergilerin kalite, nitelik

özelliklerini dışarıda tutacak olursak, bu durum hiçbir zaman yaşanan yirmi dört yıllık suskunluk boyutuna ulaşmamıştır. Dergilerin yayın hayatı süresi değişiklik göstermiş, Türkiye'nin ve İslamcılık düşüncesinin gelişimine şahitlik eden uzun soluklu yayın yapan dergiler olduğu kadar yayın süreci kısa sürmüş dergiler de olmuştur. *İslam Dünyası, Selamet, Hakikat Yolu, Serdengeçti, Hilal, Diriliş, Oku, Tohum, İslam Düşüncesi, Selamet, Tevhid, Hicret, Şura, İktibas, Öğüt, Altınoluk, Dergâh, Umran, Girişim, Değişim, Haksöz, Yeni Zemin, Nida, Genç Doku, Yeni Furkan, Bilgi ve Düşünce* farklı zaman aralıklarında yayın yapmış bazı İslamcı dergiler kategorisine girmektedir.

1950'li yıllarda başlayan ve devamında 61 anayasasının getirdiği özgürlük ortamı sayesinde Türkiye'de nereyse her ideoloji bir temsilci bulma imkânına sahip olmuştur. Dergicilik faaliyetleri alanında da yeniden inşa, çeşitlenme ve derinleşme yaşanmıştır. Bu şekilde 1960'lı yıllar, Türkiye ile İslam Dünyası arasındaki irtibatı kuran, İslamcılık düşüncesine hız kazandıran yeni bir dönem olmuştur. Bu dönemde başlayan tercüme hareketleri tedirginlik ve ilgi çekicilik arasında bir hareketlilik oluşturmuştur. Bununla birlikte 1960'lı yıllarda Mısır ve Pakistan bölgelerinden, 80'li yıllarda İran'dan başlayan bu tercüme hareketleri, Türkiye'de dinin yorumlanmasına ve anlaşılmasına hem katkı yapmış, hem de bu alanda bir dönüşüm yaşatarak, onların yeni kavramlarla tanışmasına vesile olmuştur.

1950'li yıllarda başlayan ve devamında 61 anayasasının getirdiği özgürlük ortamında her ideoloji gibi sol da oldukça etkin bir şekilde temsil edilmeye başlanmıştır. İslami çevreler içerisinde tehlike olarak görülen sol fikirlere karşı İslami bilgi ve sosyal hayatta yaşanan eksiklik, yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu noktada dikkatler, İslamcılığın kesintiye uğramadığı, İslami Hareketlerin çıkış noktası olan Mısır ve Pakistan bölgelerine çekilmiş, burada üretilen fikirler, tezler, kavramlar tercüme faaliyetleriyle Türkiye'ye getirilerek yeni bir söylem ve dil oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda irtibat, tercüme hareketleriyle sağlanmıştır. İslami bilgilendirme tercüme faaliyetlerinin başladığı 1960'tan en yoğun yaşandığı zaman aralığı olan 1965-69 yıllarında artmaya başlamıştır.

Yukarıdaki ismi geçen dergilerden *Hilal* dergisi tercüme faaliyetlerinin öncülüğünü üstlenmiştir. Bu konuda öncü *Hilal* dergisi olarak görülürken, şahıs nezdinde ise Salih Özcan büyük bir pay sahibi olmuştur. Kendisinin İslam dünyasının çeşitli ülkeleriyle kurduğu irtibat ilgiyle takip edilmiştir. Derginin ve Salih Özcan'ın açtığı bu yeni yol kendi çizgisindeki dergilerce de takip edilmiştir. *Hilal* dergisinin bu özelliği de dergilerde olumlu değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. En başta *Hilal* dergisinin, Türkiye'nin muhafazakârcı, milliyetçi bir çizgiden çıkıp ümmetçi bir söyleme yönelmesine de büyük katkısı olduğu düşünülmektedir. Bu konuda yaptığı yorumlarla Hamza Türkmen ön plana çıkmakta ve hatırlanmaktadır.

İhvan'ın Türkiye'de algılanışının yanı sıra Türkiye'ye ne zaman intikal ettiğini de tespit etmeyi amaçladığımız bu çalışmamızda, tercüme faaliyetlerine tarih olarak 1965'li yıllarda yoğun olarak başladığı görülmektedir. Bu dönemlerde Müslüman Kardeşler içerisinde Seyyid Kutub,

Abdulkadir Udeh, Said Havva gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır. İslamcı dergilerde ise bu kişilerden en büyük pay, kurucu Hasan el-Benna'nın aksine Seyyid Kutub'a ayrılması dikkat çekmektedir. Onun 1966 yılında şehit edilmesi özellikle *Hilal* dergisinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Devamındaki yıllarda istisnasız her ölüm yıldönümünde fikirleriyle, yaşayışıyla ve örneğiyle anılmış, hakkında sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu şekilde Seyyid Kutub, eserleri ve fikirleriyle İslamcı dergilerin vazgeçilmez konularından biri olmuş, adeta bu konuda ödün verilmemiştir. Özellikle tefsir çalışması olan *Fi Zilali'l-Kurân* ve diğer önemli kitabı *Yoldaki İşaretler*, pek çok açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur. *Yoldaki İşaretler* eseri tanıtılırken eserin kendisinin idamına sebep olarak gösterilmesi dikkat çekmektedir.

Dergilerde Seyyid Kutub'un hayatı, aşamalara bölünerek değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Fakat burada, Kutub'un hayat safhaları arasında ortak bir görüş yoktur. Kutub'un İslam'a yönelik fikirlerinin, onun İslam'a yöneldikten sonra oluştuğu görüşlerinin yanında hayatı İslam kabul öncesi ve sonrası olarak da ikiye ayrılarak yapılan değerlendirmeler de vardır.

İlk tercüme hareketlerinin Mısır ve Pakistan kanalıyla Türkiye'ye ulaştırılmasının etkileri pek çok düşünür tarafından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu sayede dinin sahipsiz bir anlayış çerçevesinde yeniden yorumlandığı, yeni kavramlarla tanışıldığı, bütüncül bir İslam anlayışının hâkim olmaya başladığı, İslami hayat tezlerinin öğrenildiği, Kur'an ile irtibatın kurulmasına ve Kur'an neslinin oluşmasına katkı sağlandığı düşünülerek onunla ilgili müspet değerlendirmeler yapılmıştır. Kutub özelinde yapılan değerlendirmelerde ise onun cahiliye ve sosyal adalet kavramlarının ilgi uyandırdığı yorumları yapılmakla birlikte cahiliye ve cihad kavramlarının yeteri kadar ayrıntılı açıklanmamasından dolayı yanlış anlaşıldığı şeklinde eleştiriler de yapılmıştır. Kendisine en büyük eleştiri, onun Efgâni-Abduh çizgisinde olması ve herhangi bir mezhebe bağlı olmaması iddialarından ve eserlerinde Hz. Osman'a yönelik ithamlarından gelmektedir.

Türkiye'deki İslamcı dergilerde Hasan el-Benna ile ilgili Seyyid Kutub kadar net eleştiriler olmamıştır. Yapılan tenkitler, onun teorik yönünün zayıflığına yöneliktir. Bu çerçevede tarikatlar konusundaki yaklaşımına da yer verilmiştir. Dergilere genellikle onun biyografisi, teşkilatı kurma süreci, ahlaki uyarıları ve kitaplarından verilen pasajlarla yansımıştır. Ankara'da düzenlenen "Hasan el-Benna Sempozyumu" hakkında yapılan değerlendirmeler de *Genç Birikim* dergisinde ciddi bir yer bulmuştur.

İhvan-ı Müslimin hareketinin algılanış biçimleri birbirinden farklılık göstermektedir. Genellikle İhvan'ın, fikir dergilerinde yoğun olarak ele alındığı gözlenmektedir. Türkiye'de İhvan algısı mutedil bir seviye izlemiştir. Örneğin 1979 İran devrimi Türkiye'de Müslümanlara büyük bir umut ışığı olmuş, heyecanla karşılanmıştır. Mezhepsel farklılık herhangi bir endişe teşkil etmemiş ve engel olarak görülmemiştir. Bu durum dergilere de yansımıştır. Bizim de özellikle 1946-1980 yılları arasında dergiler arasından *İslami Hareket*, *Tevhid*, *Şura* ve *Hicret*'i seçme nedenimiz budur. Devrime giden süreçte, devrim sürecinde ve devrimden sonra gözler ağırlıklı olarak İran gündemine kaymış ve ikinci tercüme dönemi olarak adlandırılan İran

kaynaklı eserler tercüme edilmeye başlanmıştır. Fakat bu seyir, mezhepsel kaygıların artması, İran'ın dünya siyasetindeki tercihleri nedenlerinden dolayı değişmiştir. İhvan'ın algılanması ve etkisinde ise bu kadar keskin bir dönüşüm yaşanmamıştır. Çeşitli dini gruplar tarafından ağır eleştirilere maruz kalınsa da bu durumun azınlık olarak kaldığı gözlenmiştir.

2000'li yıllara doğru giden süreçte ise daha akademik, araştırma yazıları ve dosya konularının olduğu dergiler dikkat çekmiş ve bu yıllarda bu tür nitelikli dergilerde nasıl algılandığı merak edilmiştir. Bu tarz dergilerde İhvan, özellikle son yıllarda Mısır'da yaşanan gelişmeler dikkate alınarak, geleceği hakkında durum tespitleri yapılmıştır. Bunun yanı sıra *Hilal*, *Genç Birikim*, *Haksöz* ve *Umran* gibi dergilerde olduğu gibi İhvan'ın kuruluşu, gelişimi, isimleri ve eserleri ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. -*Özgün İrade*, *Bilgi ve Düşünce* dergileri bağlamında daha ziyade İhvan'ın İslamcılık düşüncesi içerisindeki yerine değinilmiştir.

Tüm buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, İhvan'a yönelik yayın organlarında farklı anlayışlar söz konusu olabilmektedir. Bazı dergiler, İhvan-ı Müslimin hareketini ve bu hareket içerisinde ismi geçen kişilere bilinçli bir şekilde dergilerinde kullanmış ve eserlerini Türkçe'ye kazandırmıştır: *Hilâl* dergisi bunların başında gelmektedir. Bazı dergiler ise bu hareket içerisinde ismi geçen kişilere yayınlarında yer vermemeyi tercih etmiş ve dergi dışında yayınladığı eserleriyle onlar hakkında olumsuz bir dil kullanmışlardır. Necip Fazıl ve onun *Büyük Doğu* dergisi gibi. Diğer bazıları da, onların İslam'ın Dirilişine katkısı bulunduğunu düşünmüştür. *Diriliş* dergisi bu konuda başı çekmektedir. İhvan'ın ve bünyesindeki isimler hakkında çeşitli sempozyumlar düzenleyen, etkilerini değerlendiren *Genç Birikim* de bu kapsama dahildir.

Dergilerin İhvan hakkındaki değerlendirmelerinden, Türkiye'de onlar hakkında olumsuz bakış açısına kimlerin sahip olduğu da öğrenilmektedir. Buna göre Türkiye'de *Aydınlık* ve *Türkiye* gazeteleri İhvan hakkında genel kaniya ters bir yapı arz ettiği ifade edilmektedir.

Dergilerdeki görüş farklılıkları ve isimler, net olarak birbirinden ayrılamamaktadır. Dergilerin yazar kadrosu da aynı çizgiyi takip eden kişilerden oluşmamaktadır. Aynı yazar bir başka dergide de bulunmaktadır. Bu yüzden dergilerin İhvan ve isimler algısı hakkında net ve belli bir politikası yoktur. Bu konuda istisnayı *Hilal* dergisi oluşturmaktadır. Dergiler arasında İhvan algılanışında en keskin ayrılığın ve farklılığın yaşandığı dergiler, *Hilal* ile *Büyük Doğu* dergisi olarak gözükmektedir.

İhvan'ın ve İhvan'a mensup şahısların eserlerinin Türkçe'ye kazandırılmasında ağırlıklı olarak Mısır'da eğitim almış kişiler etkili olmuştur. Abdülkadir Şener, İsmail Hakkı Şengüler, Ali Arslan bu kişiler arasında dikkat çekmektedir. Bekir Karlığa, Ahmet Ağırakça, Süleyman Arslantaş, İbrahim Sarmış, Hamza Türkmen, Süleyman Ateş ve Bekir Eryarsoy, hem dergicilik alanında hem tercüme eserlere verdiği katkılar bakımından hem de Seyyid Kutub, Hasan el-Benna sempozyumlarının düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmiş kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslamcı dergilerde ileriki çalışmalar için yoğun konu ve malzeme bulunan Muhammed Hamidullah, Mevdudi, Cemalettin Efgâni hakkında çalışmalar, Hizbü't Tahrir ve Ercüment Özkan ile ilgili çalışmalar, İslamcılık başlığı altında büyük bir literatür bulunduğundan İslamcılık çalışmaları, bölge çalışmaları tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- "1960'lardan Günümüze İslami Gelişim Süreci". *Değişim* dergisi 32 (Mayıs 1996), 32-41.
- Abdulkudus, Muhammed. Çev. Halil Çelik. "Şehid Seyyid Kutub Mısır'ın Trajedisi", *Özgün İrade* 5 (Temmuz 2004), 9-10.
- Abdülnasır, Cemal. "İslam Daveti". Çeviren Lütfi Doğan. *Hilal* dergisi 1/7 (Mayıs 1959), 9-10.
- . "Kardeş Türkiye". *Hilal* dergisi 1/11 (Aralık 1959), 4.
- Ahi, Sümeyye Sevim. "1980 Sonrası Türkiye İslamcılığını Diriliş 'ten Okumak". İçinde *"Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, editör Lütfi Sunar, Yayıncılık ve Dergiler:173-97. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. bs., 2019.
- Akbayır, Sıddık. *Yoktur Gölgesi Türkiye'de Sezai Karakoç*. İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık Yayıncılık, 1. bs., 2013.
- Akçay, Mehmet. "Şehit Seyyid Kutub", *Genç Birikim* 36 (Ağustos 2001), 22-23.
- Akdoğan, Yalçın. "Siyasal İslam'dan, Muhafazakâr Demokratiğe...". *Bilgi ve Düşünce* 3 (2002), 17-22.
- Akseki, Ahmed Hamdi. "Dini Müesseselerimiz Hakkında Bir Rapor". *İslam Dergisi* 3/34 (Temmuz 1960),295-299.
- Akşam Gazetesi, "Din Dersleri İşi Halledildi: İlkokullarda Din Dersi Verilecek" (20 Şubat 1948), 2, Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi
- Akşam Gazetesi, "Tevfik İleri'nin Din Mevzuunda Konuşması". t.y. Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.
- Aktaş, Hüsnü. "Topraklarımızda Hasretimizi Haykıranlar". *Hicret* dergisi 4 (08 Ekim 1979), 5.
- Aktaş, Ümit. "Türk Siyasetinde İslam". *Yeni Zemin* 1 (Ocak 1993), 86-88
- "Ali Arslan Hoca ile 'Seyyid Kutub ve Eserleri' Üzerine". *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993), 22-23.
- "Ali Bulaç' la Kur'an Üzerine", *Özgün İrade* 63 (Temmuz 2009),22-27.
- "Anadolu Buluşmaları". *Özgün İrade* 113 (Eylül 2013), 6-11.
- Arı, Mehmet Salih ve İbrahim Halil Ozan. "Sırat-ı Müstakim ve Volkan'a Göre 31 Mart Vakası". *İslam'ı Uyandırmak Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, editör Lütfi Sunar, 227-47. İlem İlmî Etüdler Derneği, 2018.
- Armağan, Nihat. "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış". *Haksöz* dergisi 14 (1992),7.
- Arslan, Abdurrahman. "Tercümeleler 'Sol'a' Cevap Olarak Gelişti". *Yeni Zemin* dergisi 14 (1994), 76-77.
- Arslan, Mustafa. "İslam Dünyasından Bir Yıldız Daha Kaydı", *Hilal* dergisi 17/202 (Kasım 1979),9-17.
- Arslantaş, Süleyman. "Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu'nun Ardından". *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 10-13.
- . "'Seyyid Kutub Sempozyumu'nun Ardından". *Genç Birikim* 89 (2006), 12-14.
- . "Seyyid Kutub'un Demokrasiye Bakış Açısı". *Haksöz* Dergisi 70 (Ocak 1997), 36-41.
- Asiltürk, Oğuzhan. "Millî Görüş bu toplumun özüdür". <https://www.milligazete.com.tr/makale/5875806/oguzhan-asilturk/milli-gorus-bu-toplumun-ozudur>, 12 Aralık 2020. (Erişim 30.11.2021).
- Atalar, M. Kürşad. "Seyyid Kutub: 'Alim' ve 'Şehid'". *Umran* dergisi 204 (2011), 34-39.

Ataseven, Prof. Dr. Asaf. "Selamlama Konuşmaları". Editör Ahmet Ağırakça. 21-22. İrfan İلمي Araştırmalar ve İhtisas Vakfı, 1996.

Ateş, Sinan. *Türkiye'de Din Politikaları ve Din-Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

Atilhan, Cevat Rifat. "İslam Dünyasında Uyanan Şuur -2-". *Sebilürreşad* dergisi 3/55 (Ağustos 1949), 73.

Ayazoğlu, Nevzad. "*Sebilürreşad*"ın Ellinci Yıldönümü: Sıratı Müstakim-*Sebilürreşad*"ın Geçirdiği Safhalar". *Sebilürreşad* dergisi 12/278 (1958), 40-41.

Aydın, Yusuf. "Pendik Belediyesi'nde İslami Hareket Paneli", *Haksöz* dergisi 60 (Mart 1996), 68.

Baş, Münire Kevser. *Diriliş Taşları Sezai Karakoç'un Düşünce ve Sanatında Temel Kavramlar*. Ankara: Lotus Yayınevi, 2008.

Başkan, Birol. "Vahhabilik ve İhvancılık", 24 Ekim 2018. <https://birikimdergisi.com/guncel/9163/vahhabilik-ve-ihvancilik>. (Erişim 29.09.2021).

Battal, Seyyid. "Tercümelere, Düşünce Ufkunu Genişletti". *Yeni Zemin* dergisi 14 (Şubat 1994), 70-75.

Benna, Hasan el-. *Çağımız ve Meselelerimiz*, çev. Beşir Güneş. İstanbul: Buruc Yayınları, 2020.

———. "Davalara Karşı Duruşumuz". *Hilal* dergisi 5/54 (Ağustos 1965), 15.

———. "Davamız". *Hasan el-Benna Hayatı ve Risaleleri*, çeviren Ramazan Nazlı, 109-27. İstanbul: Arslan Yayınları, 1980.

———. *Hatıralarım (Müslüman Kardeşler)*. Editör Faik Akcaoğlu. Çeviren M. Beşir Eryarsoy. Beka Yayıncılık, 2014.

———. "İlahi Nura Doğru". *Hasan el-Benna Hayatı ve Risaleleri*, çeviren Ramazan Nazlı, 169-92. İstanbul: Arslan Yayınları, 1980.

———. "Yeni Bir Strateji ile Davamız". *Hasan el Benna'nın Hayatı ve Risaleleri*, 79-102. İstanbul: Arslan Yayınları, 1980.

Benna, Hasan el-Benna. *Hatıralarım*. Çeviren M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.

———. "Tavsiyeler". *İslam Düşüncesi* 1 (Mart 1967), 37-40.

Bilgenoğlu, Ali. "Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler'in Vatan ve Milliyetçilik Kavramlarına Bakışı". *YeniFikir* 19 (19 Temmuz 2017), 309-22.

Birişik, Abdülhamit. "Mevdudi İslamcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* 379-403. ed. İsmail Kara ve Asım Öz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013).

Bozan, Mahmut. "Dini Cemaatlerin Demokrasi Algısı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma; Nur Hareketi ve Müslüman Kardeşler". *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 66-86.

Bozkurt, Abdurrahman. *Tevfik İleri'nin Yaşamı ve Fikirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

"Bu Alaka Bu Teveccüh Devam Ederse". *Tevhid* dergisi 2 (25 Aralık 1978), 1.

Budak, Hatice. "İslamcı Dergicilik: Vahdetin İçinde Bir Ses 'İslam'ın İlk Emri Oku' Dergisi". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 11/1 (2020-03-02), 117-35.

Bulaç, Ali. "Ali Bulaç, Mümtazer Türküne ve Yasin Aktay'ın İslamcılık Üzerine Tartışması", 21 Temmuz 2012, 2-4

———. "1960 Sonrası İslami Hareket". *Hicret* dergisi 4 (08 Ekim 1979), 2.

- . “Çıkarken Birkaç Söz...” *Bilgi ve Hikmet* dergisi 1 (Kış 1993), 1.
- . “İran Hadiseleri ve Türkiye Müslümanları”. *Tevhid* dergisi 2 (25 Aralık 1978), 7-8.
- . “İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu”. *Umran* dergisi 215 (2012), 36-47.
- . “İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-6: İslamcılık*, editör Yasin Aktay, Murat Gültekingil ve Tanıl Bora, 48-67. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004.
- . “Müslüman Kardeşler’in Türkiye İslam’ı Üzerindeki Etkileri”. *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu. 2/291-300*. Ankara: Medeniyet İlmi Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012.
- . “Sezai Karakoç”. *Sezai Karakoç’u Anlamak. 31*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, 1. bs., 2013.
- Bulut, Nihat. “Hasan el-Benna (İnanç ve Eylem)”. *Haksöz* dergisi 35-36 (1994), 61-70.
- Bulut, Yücel. “Türkiye’de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri”. Editör İsmail Kara ve Asım Öz, 339-68. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- “Bunları Yazıyor Diye Katlettiler”. *Şura* dergisi 18 (18 Mayıs 1978), 16.
- Bursevi, Abdurrahman. “Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye’ye Etkileri”. *Genç Birikim* 132 (Mayıs 2010), 32-33.
- . “Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye’ye Etkileri 2”. *Genç Birikim* 133 (Haziran 2010), 32-33.
- . “Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye’ye Etkileri 3”. *Genç Birikim* 134 (Temmuz 2010), 39-40.
- . “Müslüman Kardeşler Hareketinin Türkiye’ye Etkileri 4”. *Genç Birikim* 135 (Ağustos 2010), 53-55.
- . “‘Yoldaki İşaretler’ Kitabının Türkiye’deki İslami Hareketler Üzerindeki Etkileri”. *Genç Birikim* 130 (Mart 2010), 20-23.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmî Akımlar*. İstanbul: Klasik, 5. Bs. 2016.
- Canatan, Kadir. “Çağdaş Siyasal İslam Düşüncesinin Gelişim Seyri”. *Bilgi ve Düşünce* 3 (2002), 31-37.
- Cankara, Yavuz ve Pınar Özden Cankara. “Ortadoğu’nun En Köklü İslamcı Yapılanması Olan Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Uluslararası Sistemde Algılanması”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (30 Aralık 2019), 121-42.
- “Cemal El-Benna İhvan Hareketini Değerlendiriyor”. *Umran* dergisi 73 (Eylül 2000), 88-90.
- “Cemalettin Afgani Soruşturması”. *Haksöz* dergisi 35-36 (Şubat-Mart 1994), 22-39.
- Cesur, Muhammed Garip. “Bir Direniş ve Islahat Hareketi El Urvetul Vuska’dan Menar’a Afgani, Abduh ve Reşit Rıza”. *Bilge Adamlar*, Nisan 2014.
- Cetinkaya, Bayram Ali. “Cumhuriyet Halk Partisinin İslamcı Başbakanı Şemsettin Günaltay”. *Eskiyeşi* 7 (09 Ocak 2008), 73-89.
- Ceyhan, Abdullah. *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- “Cübbeli Ahmet Hoca Seyyid Kutup Cahildi”, *YouTube*. Yayın Tarihi 18 Kasım 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=wbuy7t3-z00>
- Cündioğlu, Düccane. “Seyyid Kutub Hakkında Bir Muhasebe”. *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993), 20-21.

- Çakıcı, Ömer Faruk. "Sempozyum Değerlendirmesi". *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 16.
- Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan*. İstanbul: Metis Yayınları, 1. bs 1990.
- . *Ayet ve Slogan-Türkiye'de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 7. bs. 1994.
- Çakmak, Ali Osman. "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığının Kurucu Tavrı Olarak *Sebilürreşad* Dergisi (1948-1950)", "*İslam'ı Uyandırmak*" *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler* 1/311-338. ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İlem İlmî Etüdler Derneği, 2018),
- Çakmaktaş, Nurullah. Dini Radikalizmin Ana Akım İslamcılara Yönelttiği Tenkitler", *Akademik İncelemeler Dergisi* 16 (01 Nisan 2021), 26-46.
- Çelebioğlu, Ayşe. *Sezai Karakoç'ta Diriliş Düşüncesi ve Din*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çelik, Celalettin. "İslami Gruplarda Söylem ve Hafıza İnşa Aracı Olarak Dergiler". İçinde *Bir Başka Hayata Karşı 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, editör Lütfi Sunar. 4/27-40. İstanbul: İlem İlmî Etüdler Derneği, 1. bs., 2019.
- "Çıkarken! ..." *Haksöz* dergisi 1 (1991), 2.
- Çiftçi, Fethi. *İslamcı dergilerin AK Parti'ye bakışları: İktibas, Haksöz, Umran, Bilgi ve Düşünce dergileri (2001-2007)*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Dağ, Ahmet Emin. "Hasan el-Benna". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni* 9. editör Bayram Ali Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- "Dâr'ül Harp ve Dâr'ül Küfr". *Tevhid* dergisi 6 (23 Ocak 1979), 14.
- Davudoğlu, Ahmed. *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*. İstanbul: Huzur Yayınevi, 5. bs 1989.
- Demircioğlu, Beytullah. "Mısır'da Devlet Terörü". *Altınoluk* 88 (Haziran 1993), 6-7.
- "Dil Farklı Ama Bizim Kitaplarımız". *Gerçek Hayat* 794 (11 Ocak 2016), 24.
- Dindar, Esra Çifçi. "Şehadetin 40. Yılında Seyyid Kutub Sempozyumu". *Haksöz* dergisi 187 (Ekim 2006), 75-78.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri, Resmî Gazete 12038 (2/7/1965), Erişim 2021-11-29.
- Dökmeciyan, R. Hrair. *Arap Dünyasında Köktencilik*. Çeviren Muhammed Karahanoğlu. İstanbul: İlke Yayınları, 1985.
- Duman, Doğan. "Türkiye'de İslamcı Yayıncılık". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/4 (01 Haziran 1994), 77-94.
- Duran, Burhanettin. "Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı". İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 129-57. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1. bs., 2004.
- Duran, Hacı. "Müslüman Kardeşler Cemaati Üzerine Sosyolojik Bir Okuma" *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* 2/473-485 Ankara: Medeniyet İlmî Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012),
- Durcan, Raci. "Cemaat Olmanın Gerekliliği". *Hicret* dergisi 13 (1979), 17.
- Düğmeci, İshak. "Şehitler Kervanı Hasan el-Benna". *Genç Birikim* 8 (Şubat 1999), 35.
- E. Fuller, Graham. *Türkiye ve Arap Baharı*. Çeviren Mustafa Acar. Ankara: Eksi Kitaplar, 2017.
- E dip, Eşref. "*Sebilürreşad* İstiklal Mahkemelerinde". *Sebilürreşad* dergisi 12/282 (1956), 111.
- . "Yeni Gelen Milletvekilleriyle Mülakat", *Sebilürreşad* dergisi 4/79 (Mayıs 1950), 50-51.

Ekinci, Ekrem Buğra. "Hasan El-Bennâ: Mürşit Mi, Aktivist Mi?" Türkiye Gazetesi, 13 Ocak 2020. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/611709.aspx>. Erişim 03.11.2021

El-Abdin, A.Z. "Hasan el-Benna'nın Siyasi Düşüncesi 1". *Haksöz* dergisi 39 (1994), 49-55.

Elhan, Nail. "İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: 'İrancılık' Ve 'İrancı' İslamcılık". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 3/ 2 (2016), 28-57.

Eliaçık, İhsan. *İslamın Yenilikçileri 3*. İstanbul: Söylem Yayınları, 2002.

———. "M. Akif'ten Günümüze Türkiye'de İslamcılık". *Özgün İrade* 30 (Ağustos 2006), 49-53.

———. "Yirminci Yüzyıl İslam Siyaset Düşüncesinde Üç Evrilme". *Bilgi ve Düşünce* 1 (Ekim 2002), 38-51.

———. "İslamcılık Öldü Mü İssız Acun Kaldı Mı?". *Özgün İrade* 3 (Temmuz 2004), 67-73

Emiroğlu, Abdurrahman. "Şehid Seyyid Kutub ve Örnek Bir Kur'ân Nesli". *Umran* dergisi, 132 (Ağustos 2005), 60-62.

Erbashi, Emel. *Yeni İletişim Araçlarının Kullanım Sıklığı ile Dönüşen Kişiler Arası İletişim Biçimi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Erbay, Erdoğan. "Yirminci Asrın Müslüman Manifestosu: Karakoç ve Diriliş". İçinde *Medeniyetin Burçları Sezai Karakoç*, editör Ali Dursun, 97-108. Kayseri: Medeniyet Burçları Derneği, 2015.

Erdeğer, Bülent Şahin. "İslamcılığın tecrübeleri: Mısır ve Tunus (1)", 12 Ekim 2021. <https://www.indyturk.com/node/256916/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87slamc%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-tecr%C3%BCbeleri-m%C4%B1s%C4%B1r-ve-tunus-1>. (Erişim 28.11.2021).

Erdem, Reha. "Mısır'da Firavun Çemberi". *Hilal* dergisi 20/232 (Mayıs 1982), 15-18.

Erken, Ali. "Türkiye'de İslami Diriliş Hareketleri". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, editör Bayram Ali Çetinkaya, 9/73-95. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Erken, Mehmet. "1923-1960 Yılları Arası Türkiye'de İslami Yayıncılık". *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, editör Lütfi Sunar, 29-50. İlem İlmî Etüdler Derneği, 2018.

———. "İslami Yayıncılık ve Tercüme Faaliyetlerinde Bir Merkez Şahsiyet: Nihat Armağan". <https://www.dunyabizim.com/portre/islami-yayincilik-ve-tercume-faaliyetlerinde-bir-merkez-sahsiyet-nihat-armagan-h27737.html>, 16 Ocak 2018.

Erkilet, Alev. *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*. Ankara: Hece Yayınları, 4. bs., 2004.

Ersin, İrfan, ve Cengizhan Yıldırım. "Necmettin Erbakan'ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi". *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2016), 141-58.

"Esad da, Sedat da Sona Yaklaşıyor". *Hicret* dergisi 10 (26 Kasım 1979), 14.

Faruk, Muhammed Ömer. "Evrensel İslami Hareket, Dinamikleri ve Çağrısı". *Şehadet* 2/3 (03 Kasım 1987), 2-6.

Fenif, Faruk. "Mısır'da Yeni Rejim ve Müslüman Kardeşlerin Rolü". *Sebilürreşad* dergisi, 6/146 (Mart 1953), 334.

———. "Müslüman Kardeşler". *Sebilürreşad* dergisi 6/149 (Nisan 1953), 382-383.

Fırıncı, Mehmet. "İhvan-ı Müslimin İleri Gelenleri ile Görüşme", 05 Temmuz 2010, <http://www.mehmedkirkinci.com/index.php?s=article&aid=166> (Erişim 07.09.2021)

- "Firavun Çarkı Parçalanmak Üzere". *Hicret* dergisi 19 (24 Mart 1980), 3.
- "Firavun'un Hakkı". *Hilal* dergisi 6/66 (Ocak 1967), 2.
- Ganim, İbrahim el-Beyumi. "Hasan el-Bennâ". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16/307-10. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- . *Hasan el-Benna'nın Siyasi Düşüncesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2012.
- "Geleneksel ve Modern Düşünceler Arasındaki Gerginlik". *Hilal* dergisi 20/232 (Mayıs 1982),6.
- "Gelişme, Devrim ve Diriliş". *Diriliş* dergisi 2/1 (01 Mart 1966), 3-5.
- Gençosmanoğlu, Alperen. "Dar Kalıplara Sığmayan Bir Nur Talebesi: Salih Özcan Ağabey". *Umran* dergisi 253 (Eylül 2015), 56-63.
- Göç, Macide. "Çok Partili Sisteme Geçerken İslamcı Dergiler", *Haksöz* dergisi 26 (Mayıs 1993),38-40
- Görgülü, Faruk. "Dinî Dergicilik ve Süreli Yayınlarımız". *Diyanet* 300 (2015),24.
- Görgün, Hilal. "El-Urvetü'l-Vüskâ". TDV İslam Ansiklopedisi, 42/186-88. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- . "Seyyid Kutub". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37/64-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Gül, Adnan. "Batılılaşma Sürecinde *Sebilürreşad* Dergisi". *EKEV Akademi Dergisi* 31 (Bahar 2007), 39-54.
- Güler, Halit. "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", *Diyanet İlmi Dergi* 29/2 (Haziran 1993), 31-40
- Güler, Salih. "Nasır ve Rusya", *Büyük Doğu* 13/20 (29 Kasım 1967),
- Güllüoğlu, Murat. "Mısır'da İslami Hareket". *Genç Birikim* 4 (1994), 13-14.
- Güneş, Aylin. *Seyyid Kutub'un Fikirlerinin Türkiye'ye Yansımaları (1970-1980 arası İslamcı dergiler bağlamında)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Güney, Zehra. "Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'ta Siyasi İslam Düşüncesi". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6 (2018), 290-315.
- . "Seyyid Kutub ve İhvan İlişkisi". *Akademik İncelemeler Dergisi* 15 (2020), 425-48.
- Haksal, Ali Haydar. "Edebiyat Dergiciliğinin Macerası". "*Bir Başka Hayata Karşı*" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler, editör Lütfi Sunar. Kültür, Medya, Yaşam/435-39. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. bs., 2019.
- "*Haksöz* ve İslami Dergicilik Değerlendirildi". *Haksöz* dergisi 101 (Ağustos 1999), 49-63.
- Hakyemez, Cemil. *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Basım, 2014.
- Hasan el-Benna. *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*. Çeviren H. Hüseyin Yılmaz. İstanbul: Özgü Yayınevi, 2017.
- "Hasan el-Benna: Davamızın Hususiyetleri, Davamız ve Davetimiz". *İslami Hareket*, 3/24 (15 Mart 1980), 10-11.
- "Hasan el-Benna ve Hareketin Başlangıcı". *İslami Hareket* 2/13 (Şubat 1979), 6.
- "Hasan el-Benna'nın Risaleleri Üzerine: Bizim Kuran'dan Başka Anayasamız Yoktur". *Tevhid* dergisi 13 (19 Mart 1979), 18.
- "*Hilal*'den Mektup". *Hilal* dergisi 5/56 (Mart 1966), 2.
- "*Hilal*'den Mektup". *Hilal* dergisi 6/65 (Aralık 1966), 2.
- "*Hilal*'den Mektup". *Hilal* dergisi 6/68 (Mart 1967), 2.

- "Hilal'den Mektup". *Hilal* dergisi 6/72 (Temmuz 1967), 2.
- "Hilal'den Mektup". *Hilal* dergisi 7/73 (Ağustos 1967), 2.
- "Hilal'den Mektup". *Hilal* dergisi 7/76 (Kasım 1967), 2.
- "Hilal'den Mektup". *Hilal* dergisi 7/84 (Ağustos 1968), 2.
- "Hilal'den Mektup". *Hilal* dergisi 12/140-141 (Haziran 1973), 2.
- "Humeyni Mısır Halkına Davette Bulundu: 'Müslüman Sedat'ı Alaşağı Etmeli". *Tevhid* dergisi 21 (14 Mayıs 1979), 13.
- "Hüsni Mübarek'le Bir Konuşma". *Hilal* dergisi 21/242 (Mart 1983),5-6.
- Işık, Vahdettin. "İhvan'ı Doğuran Siyasi ve Fikri Zemin", 1/357-68. Ankara: Medeniyet İlmi Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012.
- İba, Şaban. "Laikliği Savunan Kaldı Mı?" Yeni Yaşam Gazetesi, 18 Haziran 2020. <http://yeniyasamgazetesi2.com/laikligi-savunan-kaldi-mi/>. (Erişim 2021-11-29).
- İbn Aşûr, Muhammed Fâdıl. "Gelişme ve Tekâmül Amili: İslâm". *İslam Düşüncesi* 2 (Haziran 1967), 79-80.
- İbrahim el-Beyyûmî Gânim. "İhvân-ı Müslimîn", 21/580-83. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İDP. "Hakkında". Erişim 13 Aralık 2021. <https://idp.org.tr/hakkında>.
- . "İslam Düşüncesi". Erişim 09 Aralık 2021. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/80/islam-dusuncesi>.
- . "İslami Hareket". Erişim 09 Aralık 2021. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/48/islami-hareket>.
- . "Özgün İrade". Erişim 22 Aralık 2021. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/608/ozgun-irade>.
- . "Salih Özcan". Erişim 26 Aralık 2021. <http://katalog.idp.org.tr/yazarlar/3180/salih-ozcan>.
- . "Şura". Erişim 27 Kasım 2021. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/63/sura>.
- . "Umran". Erişim 22 Aralık 2021. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/399/Umran>.
- "İhvan ve Nahda Ülkelerindeki Siyasal Hayatının Yakın Geleceğinde Belirleyici Olma Potansiyeline Sahiptirler". *Umran* dergisi 222 (2013), 53-61.
- "İhvan'a Yeni Lider". *Haksöz* 59 (Şubat 1996), 22.
- "İhvan-ı Müslimin Cemaati'nin Genel Mürşidi Muhammed Hamid Ebu'n Nasr ile..." *Altınoluk* 67 (Eylül 1991), 35.
- "İhvan'ın Yeni Başkanı". *Altınoluk* 7 (01 Eylül 1986), 36.
- "İletişim". TDK, t.y. Erişim 25 Aralık 2021.
- "İlkelerin Sevdası ve Seyyid Kutub". *Haksöz* dergisi 53 (Ağustos 1995), 2.
- "İngiliz Maskarası Cemalettin Efgâni". *Yeni Furkan* 32 (Nisan 2009), 3.
- "İran'da Acem, Kürt, Türk Yok, İslam Ümmeti Var". *Tevhid* dergisi 8 (Şubat 1979), 12.
- "İrtidat". *Tevhid* dergisi 7 (Şubat 1979), 14.
- İskit, Server R. *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış. Araştırma-İnceleme Dizisi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- "İslam Alemi ile El Ele Gönül Gönüledir". *Hilal* dergisi 15/178 (Kasım 1977), 41-42.

- "İslam Devletinin Özellikleri". *Tevhid* dergisi 10 (Şubat 1979), 16.
- "İslam Dünya Gündeminde". *İslami Hareket 2/Özel Sayı* (1 Nisan 1979),1.
- "İslam Dünyası". *Altınoluk* 17 (01 Temmuz 1987),44.
- "İslam Dünyasını Aydınlatanlar". *Altınoluk* 39 (Mayıs 1989), 39.
- "İslamcılık ve Türkiye'de Yaşadığı Tecrübe". *Özgün İrade* 14 (Haziran 2015), 48-59.
- "İslamın Dirilişi". *Diriliş* dergisi 2/6 (01 Eylül 1966), 3-6.
- "İslami Hareket Engellenemez". *İslami Hareket 2* (01 Mart 1978), 1.
- "İslami Hareket Metodu". *İslami Hareket 3/30* (01 Eylül 1980), 3.
- "İslam İnkılabı Giriş", *Büyük Doğu* 5/1 (14 Ekim 1949).
- "İslami Kuşaklar ve Tarih Bilinci". *Değişim* dergisi, Mayıs 1996.
- İsmail, Hekimoğlu. "İslami Hareket". *İslami Hareket 1* (Şubat 1978), 4.
- İşcan, Mehmet Zeki. *Siyasal İslam Dini ve Fikri Temelleri*. Erzurum: EKEV, 2002.
- Kaçar, Ali. "İslami Dergicilik ve Genç Birikim". *Genç Birikim* 94 (Mart 2007), 23-28.
- . "Sempozyumun Ardından". *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012),3-7.
- . "Seyyid Kutub'un 'Yoldaki İşaretler' Adlı Eserinin İslami Hareketler Üzerindeki Etkisi!" *Genç Birikim* 89 (Ekim 2006), 15-18.
- . "'Yoldaki İşaretler'in Türkiye İslami Hareket Düşüncesine Etkileri", 81-94. İstanbul: İrfan İlmi Araştırmalar ve İhtisas Vakfı, 1996.
- Kanık, Mahmut. "Diriliş Akımının Öncüleri". *Sezai Karakoç'u Anlamak*. 261-74. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları, 1. bs., 2013.
- Kara, Hüseyin. "Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/ 19 (2017), 111-36.
- Kara, İsmail. "Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki" (Ahmet Hamdi Akseki, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 123-129.
- . "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", 23-30. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- . "Cumhuriyet Türkiye'sinde Dini Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not". *Toplum ve Bilim Dergisi* 29-30 Bahar-Yaz (1985), 153-177.
- . "Müslüman Kardeşler Türkçe'ye Tercüme Edildi mi?" *Dergâh* dergisi 2/21 (Kasım 1991), 14-15.
- . "Müslüman Kardeşler Türkçeye Tercüme Edildi Mi?" İçinde *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 501-45. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. bs., 2016.
- . *Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. bs., 2008.
- . *Türkiye'de İslamcılık*. İstanbul: Yeni Şafak Kitaplığı 13, 1995.
- . *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler ve Kişiler 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Kara, Sabah. "Çevirici İhtiyaca Binaendir". *Yeni Zemin* dergisi 14 (Şubat 1994),73.
- Karakoç, Sezai. "Hatıralar". *Diriliş* dergisi 7/56 (1989), 10-12.
- . "Hatıralar". *Diriliş* dergisi, 7/84 (Şubat 1990),7-11.

- . “Ortadoğu İnsanı”. *Diriliş* dergisi 2/1 (01 Mart 1966), 6-9.
- . “Şehidin Mirası Zaferdir”. *Diriliş* dergisi 2/6 (01 Eylül 1966), 7-10.
- Karaman, Hayrettin. *Bir Varmış ve Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*. C. 2. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- . *İslami Hareket Öncüleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Karaman, Hayrettin. “Söz’ Hakkında”. *Haksöz* dergisi 2 (1991), 2.
- Karen Armstrong. “İslamcı Şiddet ‘Batı Küçümsemesinin Dolaylı Bir Ürünüdür.’” *Usûl-i Kadîm*, 2015. <https://kadimilim.wordpress.com/2017/12/03/islamci-siddet-bati-kucumsemesinin-dolayli-bir-urunudur/>. (Erişim 29.09.2021).
- Karlığa, H. Bekir. “Fi Zilali’l Kuran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13/50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kayalı, Özcan. *İhvan-ı Müslimin Hareketi ve Mısır Siyasetine Etkisi (1928 – 2015)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- “Kaynaşan Kardeşler”. Çev. Davud Dursun. *Hilal* dergisi 21/241 (Şubat 1983), 12-15.
- Kazdal, İsmail. “1960’lı Yıllarda Türkiye’de İslami Uyanış”. *Haksöz* dergisi 14 (1992), 8-10.
- . *Serencam*. İstanbul7: Pınar Yayınları, 1. bs., 2004.
- Kentel, Ferhat. “1990’ların İslami Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller: Bilgi ve Hikmet, Umran, Tezkire”. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce- İslamcılık* 6 (2004), 1-35.
- “Kısa Bir Değerlendirme”. *Haksöz* Dergisi 6-7 (1991), 28-30.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Doğru Yolun Sapık Kolları “Arima Çağında İslam”*. İstanbul: b.d. yayınları, 8. bs., 1997.
- . “Seyyid Kutub Münasebeti ile...”. *Haksöz* dergisi 53(Ağustos 1995), 30.
- . “Seyyid Kutub’un Şehadeti Münasebeti ile”. *Umran* dergisi 144 (Ağustos 2006), 75.
- “Kitaplar Doğru Yolun Sapık Kolları”. *Mavera* 2/17 (Nisan 1978), 55-56.
- Korkmaz, Ömer Faruk. “Seyyid Kutup, Ali Şeriatî ve Mevdudî Okunur Mu?” Erişim 14 Aralık 2021. <https://dintahripcileri.com/seyyid-kutup-ali-seriati-ve-mevdudi-okunur-mu-omer-faruk-korkmaz-hoca/>.
- Koroğlu, Ahmet. “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak”. *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma Çeşitlenme*, editör Vahdettin Işık, Ahmet Koroğlu ve Yusuf Enes Sezgin, 1. bs, 5-40. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016.
- . *Türkiye’de İslamcı Söylemin Oluşumunda Tercümelerin Etkisi (1960-1990)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- “Kur’an Neslinin İnşası”. *Haksöz* dergisi 209 (Ağustos 2008), 24-25.
- “Kur’ân’da Edebi Tasvir”. *Haksöz* dergisi, Mayıs 1991.
- Kutluer, İlhan. “Düşüncede İslamcılık”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23/65-67. İstanbul, 2001.
- Kutub, Seyyid. “Bir Şehit Bir Şehidi Anlatıyor”. Çeviren Sadreddin Yüksel. *Hilal* dergisi 6/69 (Nisan 1967), 7.
- . “Kadr Sûresi”. Çeviren İ. Hakkı Şengüler. *İslam Düşüncesi* 4 (Aralık 1967), 212-214.
- . *Yoldaki İşaretler*. Çeviren Salih Karataş. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 3. bs., 1997.
- Kuzucuk, Halil. “Merhum Şehit Hasan el-Benna Anıldı”. *Tevhid* dergisi 11 (05 Mart 1979), 20.

- Lia, Brynjar. *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*. Çeviren İhsan Toker. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000.
- Manaz, Abdullah. *Siyasal İslamcılık 2 -Türkiye’de Siyasal İslamcılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. bs., 2008.
- Maviş, Nazım. *Türkiye’de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990’lı Yıllarda İslamcı Dergiler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- “Mehmet Ali’den Bu Yana Mısır”, *Büyük Doğu* 13/13 (11 Ekim 1967).
- Mengüşoğlu, Metin Önal. “Yoldaki İşaretler ’den DAESH Menziline Varılır mı?” *Umran* dergisi 268 (2016), 32-36.
- Mercan, M. Hüseyin. “Değişen Mısır’da Müslüman Kardeşler: Tehditler ve İmkanlar”. *Umran* dergisi 222 (2003), 16-19.
- “Merhum Şehid’e Hangi İthamlar Yapıldı?” *Yeni Yeryüzü* 4 (Eylül 1993),23.
- “Meryem Cemile Mevdudi’yi Anlatıyor”. *Hicret* dergisi 3 (01 Ekim 1979), 3.
- Metiner, Mehmet. “İslami Hareket ve Değişim”. *Yeni Zemin* dergisi 1 (1993), 4.
- “Mısır”. *Şura* dergisi 1 (05 Ocak 1978), 6.
- “Mısır”. *Şura* dergisi 2 (12 Ocak 1978), 7.
- “Mısır’da Baskı Politikası ve İhvan-ı Müslimin’in Durumu” *Haksöz* 56 (Kasım 1995), 26.
- “Mısır Firavunu Sedat”. *Hicret* dergisi 9 (19 Kasım 1979), 15.
- “Mısır’da İslami Hareket”. *Altınoluk* 67 (Eylül 1991), 34.
- “Mısır’da Müslümanlar Ayağa Kalktı”. *Tevhid* dergisi 18 (23 Nisan 1979), 3.
- “Mısır’da Olup Bitenler”. *Hilal* dergisi 5/56 (Mart 1966), 3.
- “Mısır’da Şeriatçılık Hortluyor”. *Tevhid* dergisi 9 (Şubat 1979), 16.
- “Mısır ve Rusya”, *Büyük Doğu* 15/4 Cilt (27 Ocak 1971)
- “Modern Firavun ’un Son Cinayeti”. *Hilal* dergisi 6/62 (Eylül 1966), 6-11.
- Muhibbizade. “Şeyh Hasan- El Benna Kimdir?” *Hilal* dergisi 5/53 (Temmuz 1965), 20-21.
- “Muhterem Okuyucu”. *Hilal* dergisi 8/90 (Şubat 1969), 2.
- “Muhterem Okuyucu”. *Hilal* dergisi 8/92 (Nisan 1969),2.
- “Musa Üzer: ‘Devrim Süreçlerinin İslamcılık Açısından Ufuk Açıcı Tartışmalara İmkân Vereceğine İnanıyorum”’. *Umran* dergisi 222 (2013), 34-45.
- “Mustafa Meşhur ile Müslümanların Meseleleri Üzerine”. *Altınoluk* 65 (Temmuz 1991), 37-38.
- Mut, Seyfettin. “1960’lardan Günümüze İslamcı Kuşaklar ve Tarih Bilinci”. *Değişim* dergisi 32 (Mayıs 1996), 18-22.
- “Müslüman Kardeşler Cemiyetinin Beyannamesi”. *Sebilürreşad* dergisi Ağustos 6/132 (1952), 104-105.
- “Müslüman Kardeşlerde Değişim Rüzgarları”, *Haksöz* 111 (Haziran 2020), 61-64.
- “Müslüman Kardeşler Kimin Kardeşidir?” *Tevhid* dergisi 28 (03 Temmuz 1979), 10-11.
- “Müslüman Kardeşler Mısır İçin Bir Tehdit mi?” *Genç Birlik* 139 (2010).
- “Müslüman Kardeşler Teşkilatı ve Suriye”. *Hilal* dergisi 18 /208 (Mayıs 1980), 21-22

- Nazlı, Ramazan. "Ortadoğu'da Oynanan Son Oyunlar". *Hilal* dergisi 18/208 (Mayıs 1980)6-7.
- Nomer, Kemalettin. "Yeni Bir Eser:"İslam"da Sosyal Adalet". *İslam* dergisi 5/60 (Eylül 1962), 373-374.
- Okay, M. Orhan ve Alim Kahraman. "Edebiyatta İslamcılık". TDV İslam Ansiklopedisi, 23/70-71. İstanbul, 2001.
- "Okuyucuya Mektup". *Hilal* dergisi 10/109 (Ekim 1970),2.
- Onat, Hasan. *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*. Ankara: Kökler ve Değerler Yayıncılık, 2009.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En uzun Yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Ozan, İbrahim Halil. "90'lı Yıllarda İslamcılarının Demokratik Zemin Arayışı ve *Yeni Zemin* Dergisi". *Bir Başka Hayata Karşı 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler*, editör Lütfi Sunar, 87-113. İstanbul: İlem İlmî Etüdler Derneği, 1. bs., 2019.
- Öcal, Mustafa. "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)". İçinde *100.Yılında İmam Hatip Liseleri Uluslararası Sempozyumu*, 65-104. İstanbul, 2013.
- . "Yüksek İslam Enstitüsü", 44:48-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Örtek, Muhammet. *Ortadoğu'da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Öz, Asım. "Kazım Sağlam ile Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine". *Umran* dergisi 214 (2012), 62-75.
- . "Kenetlenmenin İmkansızlığı: 1960-1980 Dönemi İslami Dergiciliğin Macerası Üzerine Bir Değerlendirme". İçinde *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, editör Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Sezgin Yusuf Enes, 73-160. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016.
- Özbadem, Ferhat. ""Bugünün ve Yarının Türkiye'sinin Şekillenmesinde Etkili Olan Öncü Şahsiyetler" *Özgün İrade* 105 (Ocak 2013),46-47.
- Özcan, Azmi. "İslamcılık". TDV İslam Ansiklopedisi. 23/62-65. İstanbul, 2001.
- Özdenören, Rasim. "Necip Fazıl Kısakürek". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 136-49. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1. bs., 2004.
- Özipek, Bekir Berat. "Müslüman Milliyetçi Olabilir Mi". *Bilge Adamlar* 25 (Mart 2011), 162-163.
- Özkan, Ercüment. "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış". *Haksöz* dergisi 14 (1992), 8.
- Özkan, Hülya. "İran İslam Devrimi'ne Dair Tanımlamalar/Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye'de Yayımlanan İslami Dergiler Üzerine Bir İnceleme". *Şarkiyat* 11/3 (31 Aralık 2019), 1282-99. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.631337>.
- Özkazancıgil, H. Hüseyin. "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslami Uyanış". *Haksöz* dergisi 14 (1992), 4-6.
- Öztekin, Erdem, çev. "El-Manar İsimli İngilizce Mecmuadan: Abdülnasır, Mısır Halkı ve İhtilafar". *İslam Düşüncesi* 3 (Eylül 1967), 157-160.
- Öztürk, Mustafa. Oksidantalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/ 3 (01 Ocak 2006), 43-70.
- Öztürk, Selim. "Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine", *Liberal Düşünce Dergisi* 91-92 (Yaz-Güz 2018), 161-177.
- Pınar, Fatma. "Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Nisan 2015), 133-53.
- "Programımız Yok Diyenlere Humeyni Cevap Verdi". *Tevhid* dergisi 6 (23 Ocak 1979),10-11.

Rızk, Câbir. "Şehadetlerinin 14. yılında Şehid Seyyid Kutub ve İki Arkadaşı". Çeviren M. Beşir Eryarsoy. *İslami Hareket* 3/30 (01 Eylül 1980), 13.

Sağlam, İsmail. "İslam Düşüncesinin Serüveninde Seyyid Kutub". *Umran* dergisi, Ağustos 132 (2005), 58-59.

Sağlam, Kazım. "Seyyid Kutub'u Anlamak". *Umran* dergisi 268 (2016), 37-40.

Sariay,ERCÜMET. "TAKRİR-İ SÜKÛN KANUNUNA DAİR BAZI DÜŞÜNCELER", *Mütefekkir*, 2/4 (Aralık 2015), 377-403.

Sarmış, İbrahim. "Seyyid Kutub Etrafındaki Şüpheler". *Hilal* dergisi 215-216 (1981 1980),13-15.

———. "Seyyid Kutub'un Cahiliye Tanımı Mekke Dönemindeki Cahiliye Nitelemesiyle Örtüşür". *Haksöz* dergisi 223 (2009) 44-49.

Saruhan, Emeti. "İslami Tercüme Kitaplarla Kavradık". *Gerçek Hayat* 794 (11 Ocak 2016), 22-25.

Seyyid Kutub Hakkında. *YouTube*, Yayın Tarihi 18 Mayıs 2020. https://www.youtube.com/watch?v=mc0Gj1_NNqQ.

"Seyyid Kutub Kimdir? Yanlış Görüşleri ve Fetvaları. Tefsiri Hakkında" - Cübbeli Ahmet Hoca", *YouTube*. Yayın Tarihi 29 Aralık 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=16jFCDmNHbl&t=205s>.

"Seyyid Kutub: Tam Teslimiyet". *Genç Birikim* 7 (Ocak 1999), 37.

"Seyyid Kutub'un Türkiye'deki Tevhidi Bilinçlenmeye Katkısı". *Haksöz* dergisi 78 (Eylül 1997), 55-57.

Seyyid Muhammed es-Seyyid. "İsmâiliye", 23/127-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Sitembölükbaşı, Şaban. *Türkiye'de İslamın Yeniden İnkişafı* (1950-1960). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

"Sizden *Hilal*'e Okuyucuya Cevaplar". *Hilal* dergisi 8/94 (Haziran 1969), 31-32.

"Sizinle Başbaşa". *Büyük Doğu* 15/4 (27 Ocak 1971), 15.

"Sizinle Başbaşa". *Büyük Doğu* 15/9 (03 Mart 1971), 15.

"Sizinle Başbaşa". *Büyük Doğu*, 15/12 (24 Mart 1971), 15.

"Sizinle Başbaşa". *Büyük Doğu*, 15/13 (31 Mart 1971), 15.

"Sizinle Başbaşa". *Büyük Doğu* 15/16 (21 Nisan 1971), 15.

Sosyal Doku Vakfı, "Mahmud Efendi Bana Seyyid Kutub'u Sordu- Mahmud Efendiyi Böyle Bildim-7 | Nureddin Yıldız", *YouTube*. Yayın Tarihi 12 Temmuz 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=8N-vB4io7mU>.

Subaşı, Necdet. "1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sin(diril)me, Tahayyül ve Tefekkür". İçinde *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, editör Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yunus Enes Sezgin, 43-69. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, İLEM Kitaplığı, 2016.

"Susmak Paçanızı Kurtarmaz". *Şura* dergisi 23 (19 Mayıs 1978), 16.

Şahin, Hanifi. "İhya/İslah Hareketleri ve Selefilik İrtibatı". Editör Doğan Kaplan, 69-92. Konya, 2016.

"Şehadetlerinin Yılında Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler Teşkilatı". *İslami Hareket* 2/19 (20 Eylül 1979), 8-9.

Şentürk, Hulusi. *Türkiye'de İslami Oluşumlar Ansiklopedisi "İslamcılık"* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019),

"Şeriatçı Gazete Olabilir Mi", *Şura* 1 (5 Ocak 1978),2.

"Şeriatin Düşmanları ile Kaddafi İyi Anlaşıyor". *Tevhid* dergisi 7 (Şubat 1979), 12.

Sırma, İhsan Süreyya. "Yen, Dünya Düzeni ve Fundamantalizm". *Yeni Zemin* 1 (Ocak 1993), 72-74.

"Şirk". *Tevhid* dergisi 4 (08 Ocak 1979), 16.

Somuncuoğlu, Ecehan. *Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Dönüşümü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Tantik, Abdüaziz. "Müslümanların Kimlik Oluşumunda Siyasal İslam'ın Etkisi". *Özgün İrade* 30 (Ekim 2006), 44-46.

Taşgetiren, Ahmet. "Bir Tasavvuf Dergisinin Serencamı". İçinde "Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler, Kültür, Medya, Yaşam:429-32. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. bs., 2019.

"Tercüme Müsabakası". *İslam Düşüncesi* 1 (Mart 1967), 64.

Terzi, Özge Gökçen. *Nasir Sonrası Dönemde Müslüman Kardeşler: İşbirliği ve Çatışma Döngüsünde Rejimle İlişkiler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Topçu, Nurettin. "Hareketin Otuz Yılı". *Hareket* dergisi 5/37 (Ocak 1969),4.

Toprak, Hicret K. Mihrap, Minber ve Devlet: Tek Parti Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı (İstanbul: Küre Yayınları, 2019)

Toprak, Ubeydullah. "Şehadetinin 39. Yıldönümünde Seyyid Kutub'u Rahmetle Anıyoruz". *Genç Birikim* 74-75 (Ağustos 2005), 46-50.

———. "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 1". *Genç Birikim* 159 (2012), 38-43.

———. "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 2". *Genç Birikim* 160 (2012), 18-23.

———. "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 4". *Genç Birikim* 163 (2012), 54-63.

———. "Şehadetinin 46. Yılında Büyük Dava Adamı Şehid Seyyid Kutub 5". *Genç Birikim* 165 (Şubat 2013), 14-19.

Toprak, Zafer. 2.Meşrutiyette Fikir Dergileri". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1985), 126-132

Toraman, Cüneyt. "Mısır: Müslüman Kardeşler Oyunun Kurallarını Biliyor mu?" *Özgün İrade* 112 (Ağustos 2013), 19-23.

Turan, Fatma Yazıcı. "Hz.Musa, İsrailoğulları ve Firavun(lar) Şehri: Mısır", *Özgün İrade* 113 (Eylül 2013),48-49

Turan, Sefer. "Şehid Seyyid Kutub'u Rahmetle Anıyoruz". *Haksöz* dergisi 65 (Ağustos 1996), 28-31.

Turgut, Mehmet. "Toplumsal Hafızanın İzini Sürmek". *Özgün İrade* 55 (Kasım 2008) 30-32.

"Türkiye'de İslami Dergicilik ve 10. Yılında *Genç Birikim*". *Genç Birikim* 94 (Mart 2007), 14-19.

Türkmen, Hamza. "Diriliş-Cemaatleşme-Devrimcilik İslami Hareket Dergisi". *Haksöz* 111 (Haziran 2000),31-40.

———. "İslamcı Dergilerin Kısa Serüveni". "Bir Başka Hayata Karşı" 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler, editör Lütfi Sunar, 393-99. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

———. "Nihat Armağan *Tevhidi* Bilinçlenme Sürecinin Taşıyıcısı ve Öğrencisiydi". <https://www.haksozhaber.net/okul/nihat-armagan-Tevhidi-bilinclenme-surecinin-tasiyicisi-ve-ogrencisiydi-4275yy.htm>, 2005. (Son erişim: 2021-11-24).

- . “Ortadoğu İntifadası ve Toplumsal Dönüşümün Yeni Dili”. *Haksöz dergisi* 240 (Mart 2011), 6-14.
- . “Seyyid Kutub Anlaşılabilir Mi?” *Haksöz dergisi* 53 (1995), 6-11.
- . “Seyyid Kutub’a Duyulan Saygı ve Sevgi Ancak, O’nun da Taşıyıcılığını Yaptığı Kur’ân Merkezli Düşünce ve Oluşumları Yükselterek Anlamlı Kılınabilir”. *Yeni Türkiye* 4 (Eylül 1993), 24.
- . “Seyyid Kutup ve İslamcılık Karalamaları- Saptırmaları”, 22 Mayıs 2013. <https://www.haksozhaber.net/seyyid-kutup-ve-islamcilik-karalamalari-saptirmalari-26963yy.htm>. (Erişim 14.12.2021)
- . “Seyyid Kutub Türkiye’de Nasıl Algılandı?”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara ve Asım Öz. 121-137 İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- . *Türkiye’de İslamcılığın Kökleri*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.
- . *Türkiye’de İslamcılık ve Özeleştirisi*. 3. bs. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.
- Uğurlu, Fatih. “İslami Mücadelede Dergiler 7”. *Altınoluk* 8 (01 Ekim 1986), 40-41.
- “Uluslararası Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu’ Ankara’da Başarıyla Düzenlendi”. *Genç Birikim* 157 (Haziran 2012), 17-22.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011
- Üzer, Musa. “Seyyid Kutub’un Fikirleri, Türkiye’ye İntikali ve Tartışmalar”. *Umran dergisi* 268 (2016), 41-48.
- . “Hareket ile Sükûn Arasında Dışarıdan Akan Bir İrmak: Ali Şeriatî’nin Türkiye’deki Etkileri”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, ed. İsmail Kara ve Asım Öz. 477-494 İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013),
- Verdani, Salih. *Mısır’da İslami Akımlar*. Çev. H. Acar, Ş. Duman. Ankara: Fecr Yayınevi, 1988.
- “Vahdettin Işık ile ‘İslamcı Dergiler Projesi’ Üzerine Konuştuk”. *Genç Öncüler* 106 (Mayıs 2016), 23-29.
- Varol, Ahmet. “Filistin’de İslami Direniş Grupları” *Altınoluk* 28 (1 Haziran 1988), 32-33.
- . “İhvan’a Yönelik Eleştiriler ve Cevaplar”, *Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu 2/427-472* Ankara: Medeniyet İlmi Kültür Eğitim ve Dayanışma Derneği, 2012.
- Varol, M. Ahmet. “İslam ülkelerinde İslam ve yönetimler”. *Altınoluk* 42 (Ağustos 1989)20-22.
- Yalanız, Yusuf ve Beyhan Zabun. “Millî Görüş Partilerinin Eğitim ve Kültür Programlarının Değerlendirilmesi”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 17/33 (28 Ocak 2021), 751-78.
- Yalçıntaş, Nevzat. “İslam Basın ve Yayın Gelişmesi”. *Hilal dergisi* 211-212 (Eylül 1980),2-4.
- Yeken, Fethi. “İslami Hareket Tekâmül ve Verimlilik Arasında”. *Hilal dergisi* 21/247 (Ağustos 1983), 2-3.
- Yeni Sabah* Gazetesi, “Okullarda Din Dersleri” (20 Şubat 1948), 5, Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.
- “Yeni Zemin Niçin Çıkıyor”. *Yeni Zemin dergisi* 1 (Ocak 1993), 2.
- Yıldırım, Fadime. *1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Kadın ve Kadının Çalışma Hayatı: Kadın Kimliği Dergisi Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yıldız, Abdullah. “Tercüme, Yazarlar İçin Zenginliktir”, *Yeni Zemin dergisi* 14 (Şubat 1994),72.
- Yolcu, Mehmet. “Zeynep Gazali Misyonu/Mücadelesi (1917-2005)”. *Özgün İrade* 41 (Eylül 2007), 16-19.

Zafer Gazetesi, "DP Din Meselesi Hakkında Görüşünü Tekrar Açıkladı", (03 Mayıs 1949), Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi.

Zafir, Halil, çev. "Seyyid Kutub Ölümü Zafer Oldu". *Hilal* dergisi 6/66 (Ocak 1967), 6-7.

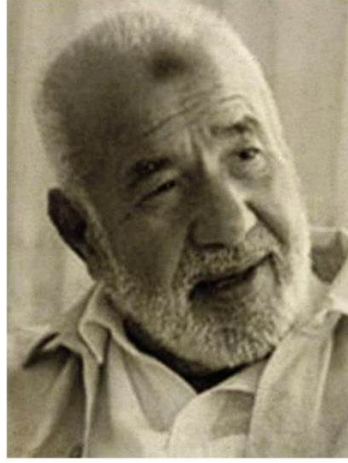
Zapsu, Abdurrahim. "Din ve Laiklik". *Ehli Sünnet* Dergisi 4/84 (Haziran 1950),12.

Zarifoğlu, F.B. "Kitaplar 'Doğru Yolun Sapık Kolları- Arınma Çağında İslâm-' (1)". *Mavera* 2/15 (Şubat 1978), 82-83.

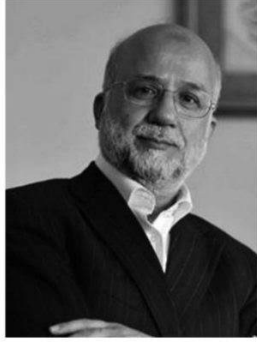
"Zeyneb Gazali ile Bir Konuşma". *Hilal* dergisi 11/123 (Mart 1972), 18-19.

EKLER

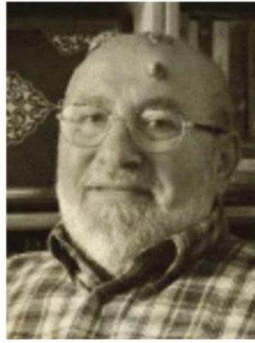
Ek.1. Fotoğraflar

Salih Özcan

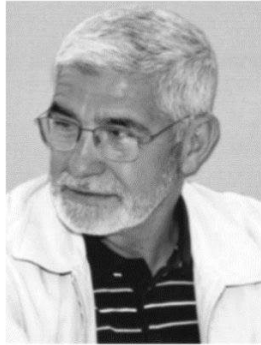
Beşir Eryarsoy

İsmail Kazdal

Hamza Türkmen

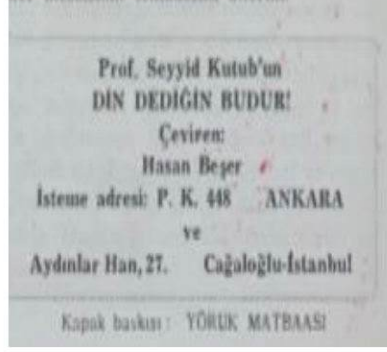
Süleyman Arslantaş *

*Fotoğraflar İDP'den alınmıştır.

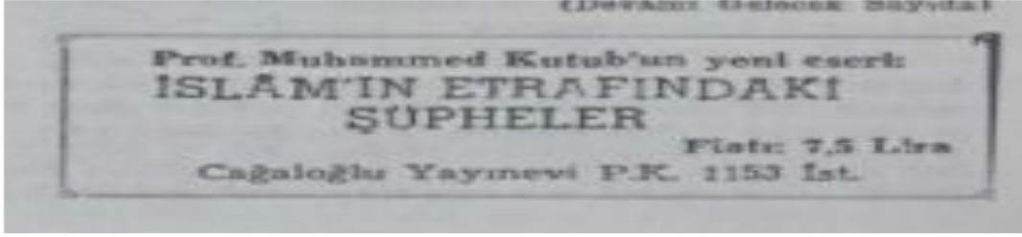
Şekil E1.1: Tercüme hareketlerinde öne çıkan isimler.

Hilal dergisi, Sayı 96, Cilt 8, 1969

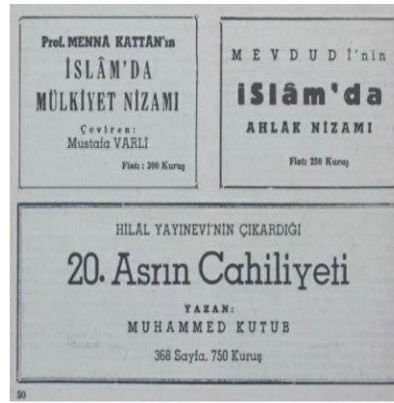
Hilal dergisi, Sayı 54, Cilt 5, 1965

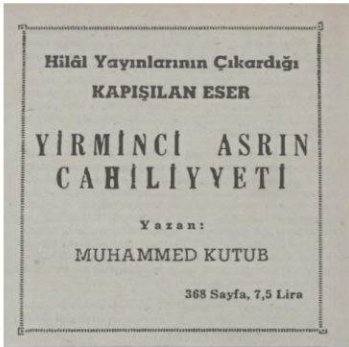
Hilal dergisi, Sayı 54, Cilt 5, 1965

Hilal dergisi, Sayı 62, C.6, Eylül 1966

Hilal dergisi, Sayı 69, Cilt 6, Nisan 1967

Hilal dergisi, Sayı 71, C.6, Haziran 1967

Hilal dergisi, Sayı 78, C.7, Ocak 1978

Şekil E1.2. Hilal dergisinde İhvan'a bağlı kişilerin eserlerine ait verilen reklam/ kitap tanıtımları

İSLAMA GİRİŞ
 Yazar : Prof. M. Hamidullah
 İslâm ile ilgili her konuyu içine alan yegâne kitap. (Mühim ilâhelerle ikinci baskısı yapıldı) ciltsiz 10, lüks ciltli 15 lira

İSLAMDA DEVLET İDARESİ
 Yazar : Prof. M. Hamidullah
 Modern ilmin ışığında yazılmış SİYER kitabı. Ciltsiz 15, lüks ciltli 20 lira
 Mürşit Çantay; Ordu Cad. 195 Bayezid - İst.

İSLAMDA SİYASİ DÜŞÜNCE ve İDARE
 — YENİ ÇIKTI —
 Yazar : Prof. Harun Han Şirvani
 Mevzuun tarih boyunca tetkiki, kendi nevinde yazılmış ilk eser
 İsteme adresi : İRFAN YAYINEVİ P.K. 65 Bayezid — İstanbul

Kapak Baskısı : Yürük Matbaası - Tel : 22 00 34

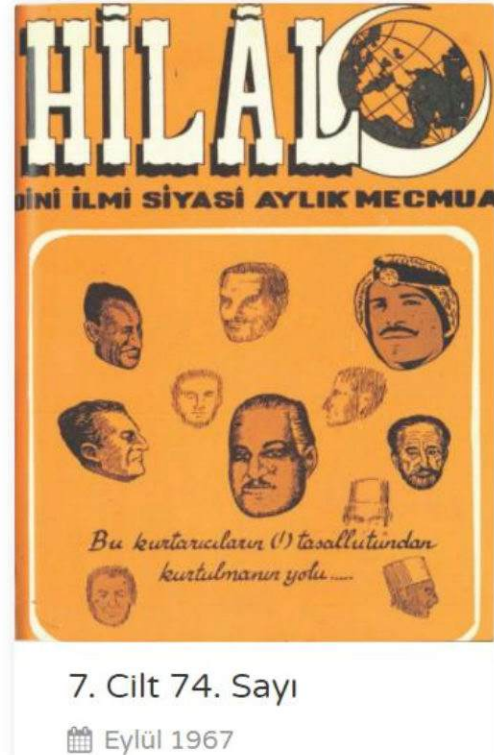
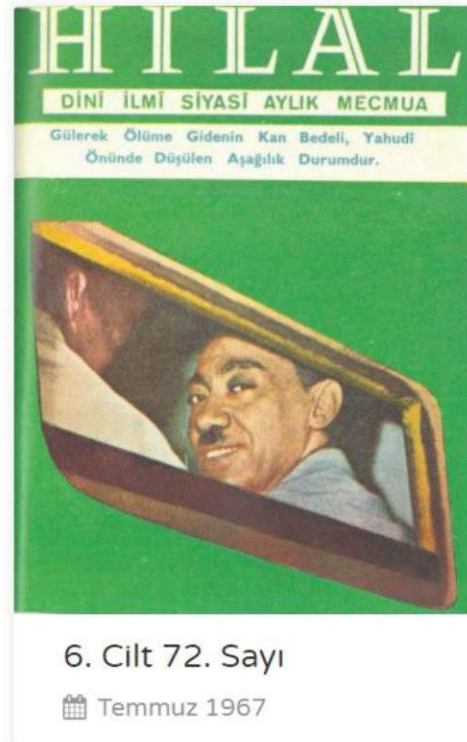
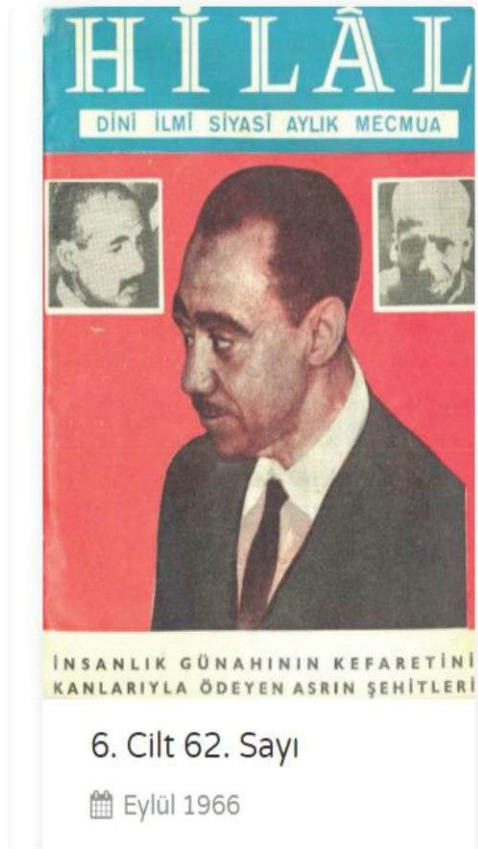
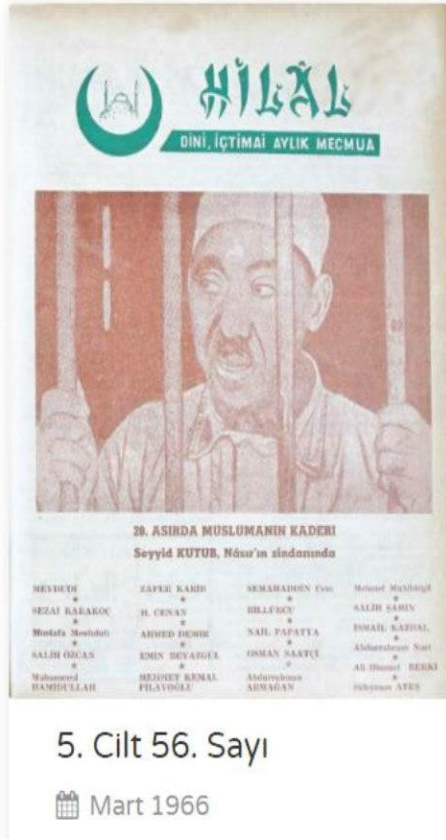
Hilal dergisi, Sayı 55, Cilt 5, 1965

GARP MATERYALİZMİ KARŞISINDA
İSLÂM
 Yazar : MERYEM CEMİLE
 ★
 İngilizce'den çeviren : KEMAL KUŞÇU
 Aynı rüşkâhı Muhtedî Meryem Cemile'nin, Garp Materyalizmine yazdığı reddiye
 HİLAL YAYINLARI

MEVDODİ'NİN ESERİ ÇIKTI
İ S L Â M da
 HAYAT NIZAMI
 Fiyatı 500 Kurun

Hilal dergisi, Sayı 55, Cilt 5, 1965

Şekil E1.3. *Hilal* dergisinde İhvan'a bağlı kişilerin eserlerine ait verilen reklam/ kitap tanıtımları

Şekil E1.4. Hilal dergisinde İhvan'a ile ilgili kullanılan kapak fotoğrafları

İslâm Devlet Nizamında Kadının Durumu

Çeviren : Sabri ASLAN

Ebul-A'LA EL - MEVDUDI

Hilal dergisi, Sayı 59, Cilt 5, 1969

İslâm'da İhya Hareketleri

Yazan : MEVDUDI

İ'rabıçesi

Çeviren: Hâşî ZAFİR

— 1 —

Hilal dergisi, Sayı 68, Cilt 6, Mart 1967

İslâm'da Siyaset Nizamı

Yazan : Ebû A'LA EL - MEVDUDI

İng. Çeviren Ali ZENGİN

Hilal dergisi, Sayı 69, Cilt 6, Nisan 1967

SEYYİD KUTUB'UN İstikbal İslâmındır ÇIKIYOR...

Hilal dergisi, Sayı 69, Cilt 6, Nisan 1967

Nura Doğru

Yazan :
Hasan BENNA

Arapçadan Çeviren :
Akıf Nuri ERDEM

Hilal dergisi, Sayı 69, Cilt 6, Nisan 1967

SEYYİD KUTUB'UN İstikbal İslâmındır

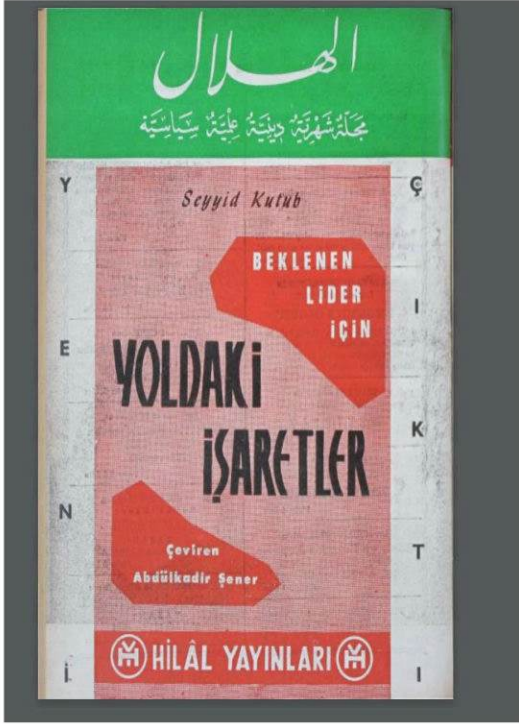
Bu Muazzam Eseri Mutlaka Okuyunuz
100 Sayfa, 400 Kuruş.

Hilal dergisi, Sayı 72, Cilt 6, Temmuz 1967

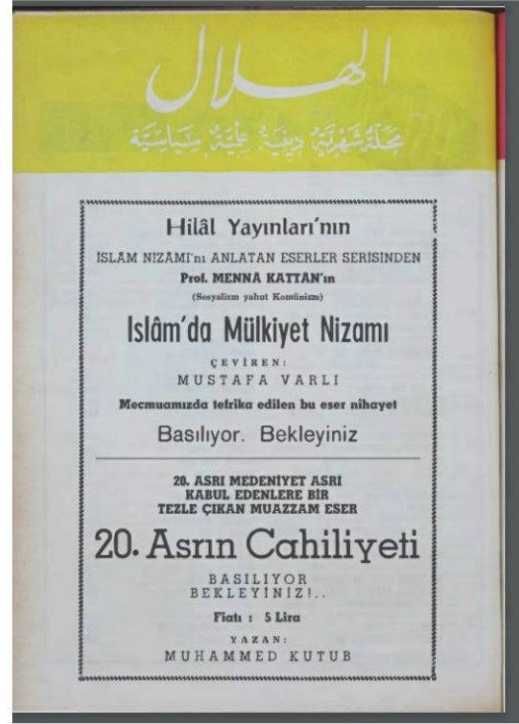
YAKINDA ÇIKACAĞAK OLAN ESERLERİMİZ MENNA KATTAN'ın İSLÂM'da MÜLKİYET NİZAMI ÇEVİREN : MUSTAFA VARLI

Hilal dergisi, Sayı 61, Cilt 6, Ağustos 1966

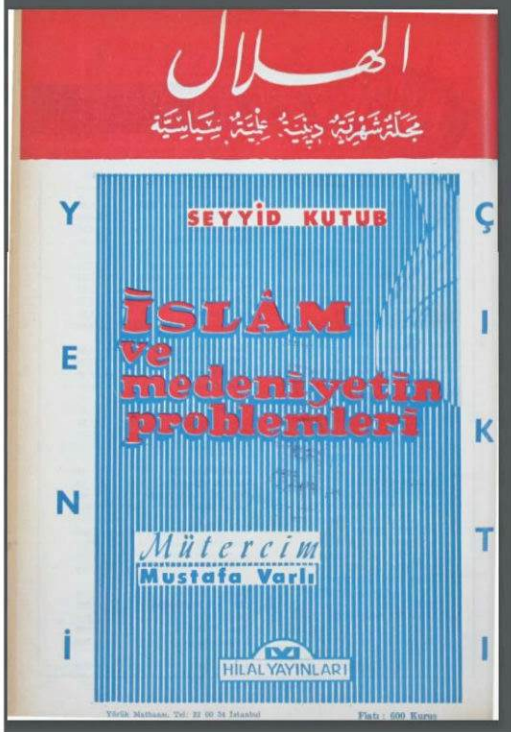
Şekil E1.5. Hilal dergisinde Seyyid Kutub, Hasan el-Benna ve Mevdudi'ye ait yazılar ve bu isimlerin kitap tanıtımları

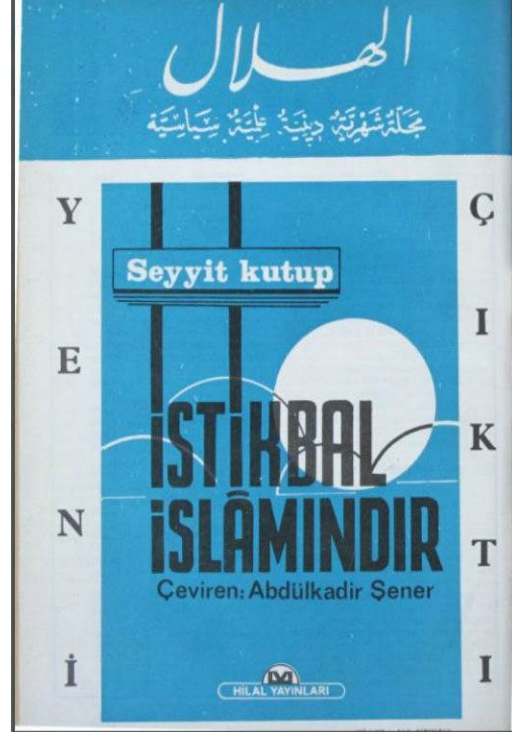
Hilal dergisi, Sayı 63, Cilt 6, Ekim 1966

Hilal dergisi, Sayı 65, Cilt 6, Aralık 1966

Hilal dergisi, Sayı 69, Cilt 6, Nisan 1967

Hilal dergisi, Sayı 70, Cilt 6, Mayıs 1967

Şekil E1.6. Hilal dergisinde İhvan'a bağlı kişilerin eserlerine ait verilen reklam/ kitap tanıtımları

Kitabın adı	Yazarın adı	Fiyatı
MARİFETNAME	Erzurumlu İbrahim Hakkı	7,50
MERT ÇUBAT	İmam-ı Rabbanî	10,00
KİMYAYI SAADET	İmam-ı Gazalî	5,00
REHCETÜL ESKAR	Abdülkadir Geylânî	4,00
TÜRKİYEDE MANEVİ BUHRAN (Din ve Lâiklik)	Prof. Dr. Osman Turan	7,50
İDEOLOJYA ÖRGÜSÜ	Necip Fazıl Kısakürek	5,00
ZEBUR-U ACEMDEN SEÇMELER	Dr. Muhammed İhsal	2,50
SİYONİZMIN GAYELERİ	Salih Özcan	2,50
MANEVİ KARDESLİK	Salih Özcan	1,00
DEVİRİNDE ABDÜLKADİR GEYLANI	Abdülkadir Akççek	1,00
HAK DİN	Abul A'la El Mevdüdi	1,00
İSLÂM İNKİLÂBİ	Abul A'la El Mevdüdi	1,00
İNANANLAR İNANMIYANLAR	Alanur Teymur	1,00
MANEVİ KUVVETLER VAZİFE BASINA	Yusuf Demirdağ	1,00
AHMED CEVDET PAŞA	Veli Ertan	1,00
KUR'AN-I KERİM'DEN AYETLER	Enver Tunçalp	2,50
H. OSMAN ZİNNUREYN	Osman Keskiöğlü	1,50
KILIÇ ARSLAN «Resimli Çocuk Hikâyesi»	Necati Tamer	50
M. AKİF ERSOY	Fehmi Cumahoğlu	35
KIBRIS DESTANI	İbrahim Münnetoğlu	50
DİN DEDİĞİN BUDUR	Prof. Dr. Seyyid Kutub	500
İSLÂM HER YERDE HER ZAMAN EN UYGUN KANUNDIR	Hasan Kutbi	100
İSLÂMİN RUHU	Prof. Afif Abdülfettah Tabbara	500
İSLÂMDA AHLAK NİZAMI	Abul A'la El Mevdüdi	250
İSLÂMDA İKTİSAT NİZAMI	Abul A'la El Mevdüdi	300
İSLÂMDA HAYAT NİZAMI	Abul A'la El Mevdüdi	250
GARP MEDENİYETİNİN KARŞI- SINDA İSLÂM	Meryem Cemile	500
PAZ	Abul A'la El Mevdüdi	500
YOLDARI İŞARETLER	Seyyid Kutub	500

Hilal dergisi, Sayı 65, C.6, Aralık 1966

Muazzam Eser

Yüzbinin üzerinde satış rekoru kıran büyük eser. Sistematik şekilde İslâmî kaideleri bir bir vuzuha kavuşturuyor.

İSLAMIN ANLAŞILMASINA DOĞRU

Yazan : MEVDUDİ
Tercüme : Halil ZAFİR
ÇIKIYOR!..

Edebi Eser

Büyük bir titizlikle kaleme aldığı bu muazzam eserini, pek yakında sizlere HİLAL YAYINLARI takdim edecektir.

KUR'ANDA EDEBİ TASVİR

Yazan : SEYYİD KUTUB
Tercüme : Süleyman ATEŞ
BASILIYOR, BEKLEYİNİZ !..

Büyük Eser

İslâmî zâviyeden hâdiselerin tahlilini büyük bir vukufu inceleyen eser :

İSLÂMİ ETÜTLER

Yazan : SEYYİD KUTUB
Tercüme : Hasan BEŞER
ÇIKIYOR!..

Hilal dergisi, Sayı 75, C.7, Ekim 1967

Hilal dergisi, Sayı 81, C. 7, Mayıs 1968

Hilal dergisi, Sayı 83, C. 7, Temmuz 1968

Şekil E1.7. Hilal dergisinde İhvan'a bağlı kişilerin eserlerine ait verilen reklam/ kitap tanıtımları

SEYYİD KUTUB

Yoldaki İşaretlere

ARSLAN YAYINLARI

SEYYİD KUTUB

SEYYİD KUTUB

Kur'an'da Kıyamet Sahneleri

SERİNİN DİĞER KİTAPLARI

- Din Budur
- İslami Etüdler
- İstikbat İslam'ındır
- Çağdaş Uygarlığın Sorunları ve İslam
- İslam Toplumuna Doğru
- İslam-Kapitalizm Çatışması
- Yahudiytle Savaşmız
- İslam'da Sosyal Adalet
- Cihan Sulhü ve İslam

DİĞER KİTAPLAR

- Büyük Şafii Fikhi
- İhya-i Ulümü'd-Din
- Kadınlara Hitap
- Evlenme Adabı
- Hayâtü's-Sahabe

SEYYİD KUTUB

Kur'an'da Edebi Tasvir

Tarihte Düşünce ve Metod

ARSLAN YAYINLARI

Beyazsaray Kitapçılar

Çarşı No:6

Boğaziçi / İSTANBUL

(0212) 517 47 99-516 55 37

Hilal dergisi, Sayı 86, C. 8, Ekim 1968

SEYYİD KUTUB

KUR'AN'DA EDEBÎ TASVİR

Çıktı!

Arapçadan çeviren
Dr. Süleyman Ateş

İsteme adresleri
Dumluciler Cad. Kaçuk 95 : Han 7/2 ANKARA
P. K. 448 — Telefon : 11 96 03

Ayıntar Han No. 27 Cağaloğlu - İSTANBUL
Telefon : 27 91 25

Fiatı: 12,5 lira

Hilal dergisi, Sayı 91, C.8, Mart 1969

Biz Müslümanmıyız

Muhammet Kutub'un bu çok kıymetli
eseri Mustafa Mutlu tarafından dilimize
kazandırılmıştır.

Pek yakında çıkıyor bekleyiniz!..

Hilal, Sayı 106, C.9, 1970

SEYYİD KUTUB'UN

İKİNCİ EDEBİ ESERİNİ DE
HİLÂL YAYINLARI SIZLE-
RE TAKDİM EDECEKTİR.
BU KIYMETLİ ESERİ; OKU-
YACAK, BEGENECEK VE
SEVECEKSİNİZ.

BU ESERİ HİLÂL YAYIN-
EVI HAZIRLADI.

KUR'ANDA KIYAMET SAHNELERİ

(Cennet — Cehennem)

Arapçadan Çeviren:
Dr. SÜLEYMAN ATEŞ

HİLÂL YAYINLARINDAN
ÇIKACAK BU KIYMETLİ
ESER

BASILİYOR, BEKLEYİNİZ!

Hilal, Sayı 116, C.10, Mayıs 1971

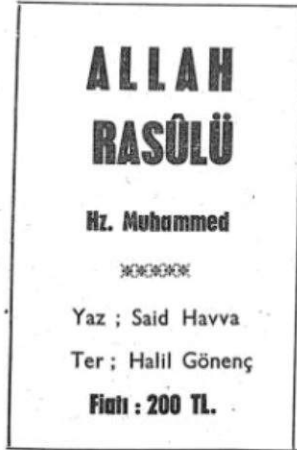
Hilal, Sayı 207, C.18, Nisam 1980

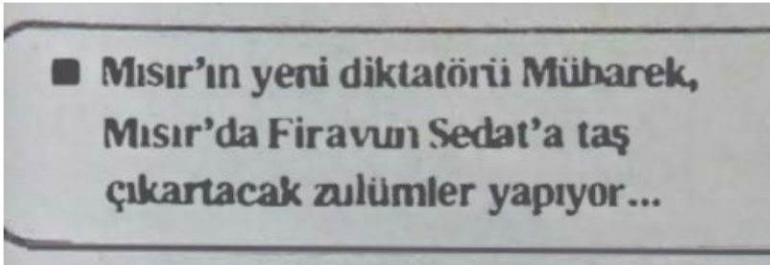
Hilal, Sayı 197, C.17, Haziran 1979

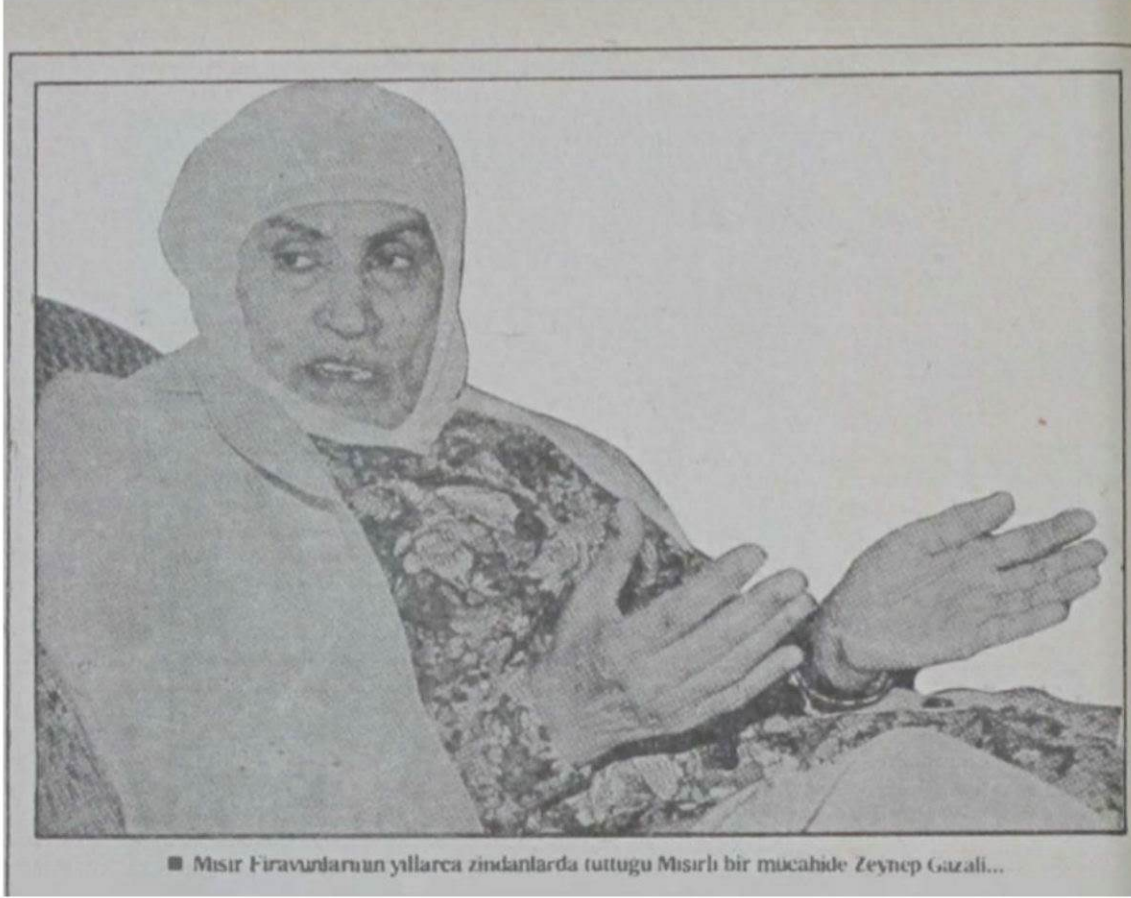
Hilal, Sayı 220, C.19, Mayıs 1981

Hilal, Sayı 197, C.17, Haziran 1979

Hilal, Sayı 232, C.20, Mayıs 1982

■ Mısır Firavurlarının yıllarca zindanlarda tuttuğu Mısırlı bir mücahide Zeynep Gazali...

Hilal, Sayı 232, C.20, Mayıs 1982

● ALTI ● ————— ● 10 Şubat 1979 ●

Hasan El-Benna ve Hareketin başlangıcı

İHVANOL MOSLİMİN

uhaieilerinin bile kabul ettiği gibi İhvanül Müslimîn (Müslüman Kardeşler) hareketi, olayları yönlendirdiği, tesir sahasının yaygınlığı ve İslâm âleminin ortak problemleri için etkili ve bir dereceye kadar uy-

kinin veya bağı kurulması pek doğru değildir. El-gani, masondu. Abduh ise El Ezher'de hoca olduğu yıllarda İngilizlerle açıkça ilişki kuruyordu. Benna'nın Reşit Rıza'nın mutlak bir takipçisi olduğu da söylenemez. Benna'nın ve İhvan hareketinin Selefiye ile olan irtibatı, o dönemde sosyo-ekonomik ve politik problemlere karşı İslâm'ı tek çözüm yolu olarak gö-

hklarına dikkat etmekte, «kuvvetli müslüman, zayıf müslümandan daha hayırlıdır», «vücudunuzun üzerini zede hakkı vardır» hadislerinin şuuruyla hareket etmektedirler.

6—) Kültürel bir cemiyettir. Çünkü öğrenmek kadın erkek bütün müslümanların üzerine farzdır İhvan'ın çalışmaları aslında bedeni, akli ve ruhu eğitime amacı gütmektedir.

7—) Ekonomik bir şirkettir. Çünkü İslâm mülkîyetin korunmasını ve toplum yararına uygun bir şekilde kullanılmasını ve yönetilmesini gerektirmektedir. İhvan, «adalet mülkün temelidir» düsturunu kendine gaye edinmiştir.

8—) Sosyal bir fikirdir. Çünkü o günkü Mısır toplumunun hastalıkları ile ilgilenmekte ve tedavi yollarını araştırıp göstermektedir. Bunu yaparken de yegâne kaynak yine İslâm'dır...

İslami Hareket dergisi, Sayı 13, C.2, 10 Şubat 1979

Özgün İrade dergisi, Sayı 112, Ağustos 2013

Tevhid dergisi, Sayı 11, 5 Mart 1979

Yeni Yeryüzü dergisi, Sayı 4, Eylül 1993

Yeni Yeryüzü dergisi, Sayı 4, Eylül 1993

KAPAK

İnkılapçılık, vazgeçilemez bir İslami metoddur

□ İslami mücadelenin inkılapçı boyutunu, kınayıcıların kınamalarına, zorbalara tehditlerine boyun eğmeden ortaya koymayı başaran yakın tarihimizdeki bir kaç alimden biri de, Seyyid Kutub olmuştur.

Mehmet SÜMBÜL

Yeni Yeryüzü dergisi, Sayı 4, Eylül 1993

Ali Arslan Hoca ile 'Seyyid Kutub ve eserleri' üzerine...

"Seyyid Kutub, parlayan bir güneş gibi, İslam'ı tüm dünyaya hakim kılmak isteyenlerin gönlünde yaşıyor"

Yeni Yeryüzü dergisi, Sayı 4, Eylül 1993

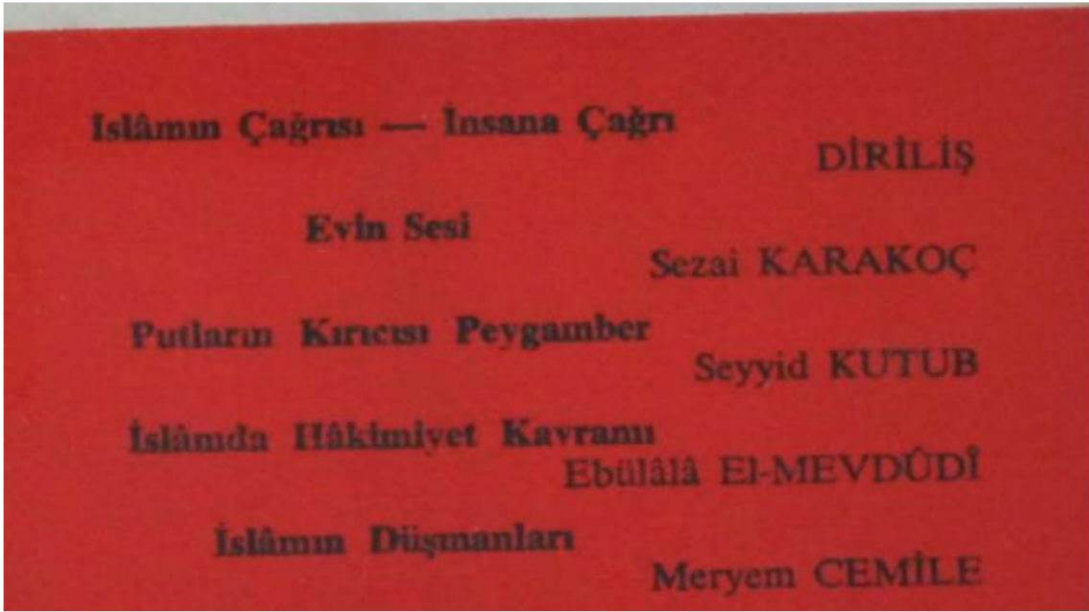
Altınoluk dergisi, Sayı 21, 1 Kasım 1987

Altınoluk dergisi, Sayı 26, 1 Nisan 1988

Altınoluk dergisi, Sayı 41, Temmuz 1989

Diriliş dergisi, Sayı 9, C.2, 1 Aralık 1966

Diriliş dergisi, Sayı 1, C.2, 1 Mart 1966

Umran Dergisi, Sayı 268, Aralık 2016

Umran Dergisi, Sayı 268, Aralık 2016

Umran Dergisi, Sayı 268, Aralık 2016

Genç Birikim dergisi, Sayı 157, Haziran 2012

Müslüman Kardeşler Ankara'da

ANKARA, ilk kez "Müslüman Kardeşler" toplantısına ev sahipliği yapıyor. Medeniyet İlim Kültür ve Dayanışma Derneği ile Genç Birikim Derneği'nin işbirliğinde düzenlenen "Hasan El Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu"nda Arap Baharı'nın önemli dinamiklerinden Müslüman Kardeşler hareketi ile onun kurucusu Hasan el Benna bütün yönleri ile ele alınıyor. 2 gün sürecek

sempozyuma Türkiye, Ürdün, Malezya, Suriye, Mısır, Katar, Suudi Arabistan, Filistin ve Fas'tan 28 konuşmacı katılıyor. Kocatepe Konferans Salonu'nda düzenlenen sempozyum, Kur'an okunarak açıldı. Aralarında çok sayıda çarşafli kadının da olduğu toplantıda harem-selamlık uygulaması yapıldı. Sempozyuma Hayrettin Kahraman, Mustafa Ağırman, Yasin Aktay, Ali Bulaç gibi isimler de katılıyor. Ali Ekber ERTÜRK / ANKARA

ÇIKIYOR!

SEYYİD KUTUP

TARİHTE DÜŞÜNCE VE METOD

Yakında yayınlarımız arasında çıkıyor.

Hicret dergisi, Sayı 13, 17 Aralık 1979

Müslümanların 'hak temsilcisi' maalesef yok

Yasin
Aktay

7 Mayıs 2012

Yeni Şafak

Prof. Dr. Yasin Aktay Medeniyet Demokisi ve Genç Birlikim Demokisi'nin ortaklaşa düzenlediği 'Uluslararası Hasan El-Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu'nda 'Müslüman Kardeşler' penceresinden dünya Müslümanlarının içinde bulunduğu durumu değerlendirdi. Alanında uzman yerli ve yabancı akademisyen, araştırmacı-yazarlar ve gazetecilerin katıldığı sempozyumda konuşan Aktay, İslam dünyasının hakkını savunma adına temsilci sıkıntısı yaşadığını anlattı.

medeniyet gençBİRİKİM
demokisi

Hasan el-Benna
VB
Müslüman Kardeşler
Uluslararası Sempozyum
5-6 Mayıs 2012

6 Mayıs 2012

TÜRKİYE'DE İLK KEZ GERÇEKLEŞİYOR

Türkiye'de ilk kez düzenlenen sempozyum bugünkü oturumun ardından sona erecek. Bugün İmam Hasan El-Benna'nın kişiliği, ihvan düşüncesi, ihvan kimliği, ihvan'ın mücadelesi, ihvan'ın İslam dünyasındaki etkileri ve ihvan hareketinin bugünü ve geleceği gibi konuları Türkiye'den ve dünyadan alanında uzman yerli ve yabancı akademisyenler, araştırmacı-yazarlar ve gazeteciler tartışıyor.

Türkiye'den Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Ağırman, Prof. Dr. Yasin Aktay, Ali Buluç; Ürdün'den Dr. Hemmam Said, Irak'tan Prof. Dr. Ali Karadağı, Mısır'dan Prof. Dr. Ahmet Zaid ve Filistin'den İbrahim Gosa gibi isimler katılıyor.

■ HABER MERKEZİ

Yeni Şafak

Türkiye tekrar İslam dünyasının kalbi oldu

KAHİRE Ezher Üniversitesi öğretim üyelerinden, Mısır Müslüman Kardeşler Yönetim Kurulu üyesi Prof. Dr. Ahmed Zaid, "İslam tarihine yön verecek liderler Türkiye ve Mısır'dan çıkacaktır" dedi. Zaid, "Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Sempozyumu" için geldiği Ankara'da, "Türk milleti İslam tarihinin yarısını yazmış bir ülkedir. Bu ülkenin İslam tarihinin yarısını oluşturmuş olması şereflerin en büyüğüdür" dedi. Kısa bir dönem Türkiye üzerinde kara bulutlar oluştuğunu anlatan Zaid, şunları söyledi: "Bugün gördüğüm tablo şudur: Türkiye'nin gençleri büyük bir sorumluluk üstlenmektedirler. Türkiye tekrar İslam dünyasının kalbi olma konumuna gelmiştir. Benim şahsi bir kanaatim var; İslam tarihine yön verecek liderler iki ülkeden çıkar, birisi Türkiye diğeri ise Mısır'dır. Türkiye'nin mevcut hükümeti tüm Müslümanlar tarafından takdirle karşılanmaktadır. Türkiye bü-yük güçler içinde yerini almıştır ve İslam dünyasının geleceğine de yön vermektedir."

